

איש וביתו

תורת הבית היהודי

**הליכות והלכות מלוקטות וערוכות בידי
אליהו כי טוב**

הועתק והוכנס לאינטרנט

www.hebrewbooks.org

ע"י חיים תשס"ח

כל הזכויות שמורות

Copyright 1957

by

Alef, Machon Lehozaat Sefarim

נדפס בארץ ישראל

דפוס יהודה בע"מ, ירושלים

Printed in Israel

פרקי הספר

יא	פרק ראשון / דע את ביתך
יג	פרק שני / מעלת הנשואין
כה	פרק שלישי / חופה וקדושין
לה	פרק רביעי / שהשמחה במעונם
לח	פרק חמשי / ושכנתי בתוכם
מא	פרק ששי / שלום בית
עד	פרק שביעי / הרחבת הדעת
פא	פרק שמיני / אשת חיל מי ימצא
צט	פרק תשיעי / צניעות ודרך ארץ
קיז	פרק עשירי / כבוד
קכג	פרק אחד עשר / נאמנות ומסירות
קכו	פרק שנים עשר / הסתפקות במה שיש
קכט	פרק שלשה עשר / בית פתוח לרווחה
קלח	פרק ארבעה עשר / קירוב קרובים
קמב	פרק חמשה עשר / החיה והעוף שברשותך
קמד	פרק ששה עשר / ואכלת ושבעת וברכת
קמח	פרק שבעה עשר / רשות היחיד ורשות הרבים
קנב	פרק שמונה עשר / מזוזה
קנט	פרק תשעה עשר / חלה תרומות ומעשרות
קפז	פרק עשרים / שלחן טהור
רטו	פרק עשרים ואחד / מעיין טהור
רנג	פרק עשרים ושנים / בטחה ושמחה
רפה	פרק עשרים ושלשה / ובן שמונת ימים ימול
שג	פרק עשרים וארבעה / פדיון הבן
שיג	פרק עשרים וחמשה / חנוך בנים
שלט	פרק עשרים וששה / בר מצוה

הלכות דינים ומנהגים

כב	עיקרי הלכות בנשואין
כט	עיקרי דינים ומנהגים ליום החופה
קח	דיני צניעות
קלו	הלכות בצדקה ומתנות עניים
קמה	דיני נטילת ידים
קמז	כללי דרך ארץ בסעודה
קנ	נזקי רשות הרבים
קנא	דיני מעקה
קנד	דיני מזוזה
קעה	דיני הפרשת חלה
קעז	דיני הפרשת תרומות ומעשרות
רה	איסורי דם וסדר מליחת הבשר
רו	מליחת עצמות רגלים ולב
רו	כיצד מכשירין את הכבד
רח	דם שנמצא בביצה
רט	דיני בשר בחלב
ריא	דינים בטבילת כלים
ריב	איסור תולעים
ריב	כללים בדיני טרפה
רמב	דיני טהרה
רפב	דיני קדושה
רצו	מנהגים קודם ברית מילה
רצו	דינים ומנהגים לברית מילה
שא	קריאת שם לבת
שא	ברכת הגומל אחר הלידה
שט	דינים ומנהגים בפדיון הבן הבכור
שי	סדר הפדיון
שלה	עיקרי הלכות בחנוך הבנים ובתלמוד תורה
שלז	עיקרי הלכות בכבוד אב ואם
שמט	עיקרי דינים ומנהגים ליום הבר מצוה
שנ	קיצור דיני תפילין

תורת ה' תמימה ומצוותיה לא ניתנו לשיעורין. ואם אתה מוצא בספרי הראשונים, שפעם עשו את חובות הגוף לעיקר ענינם ופעם את חובות הלבבות, פעם את חובת גברא ופעם חובת חפצא, הרי חלוקה זו אינה אלא ענין של שיטה בלבד וה'שיעורים' שנתנו לדבריהם לא היו אל שיעורים שלצורך סדר הלימוד.

נצחיותה של תורת ה', שאין ביד הזמן לכפות עליה שום שינוי ותמורה, היא היא דוקא המחייבת תמיד שינויים ותמורות בשיטות לימודה, בהתאם לצרכי השעה ולפי מה שהזמן גורם להעמידו במרכז העיון וההוראה. בדורנו, דור של חילוק הדעות ופיצול הנפשות, כשדפוסי המסורת היהודית מדור דור עומדים בסכנת התפוררות בחייהם של יחידים הרבה ושל חלקים גדולים מן הצבור, עוד נשאר לנו לפליטה הבית היהודי, שביחס אליו ניכרת מגמה כללית, גם בקרב חוגים רחוקים. לשמור על צביונו המיוחד, או להחזיר לו צביון כזה, ולקיימו כמבצר אחרון של מסורת יהודית נאמנה. כדי לחזק מגמה זו, וכדי שנכוונה לאפיקים נכונים עלינו לתת בידי הדור הצעיר ספר ממנו יקבל מושג נכון על מהותו של הבית היהודי, ילמד את המצוות התלויות בו ויעמוד על הברכה האצורה בתוכו.

'איש וביתו', הוא נסיון לתת בידי הקורא ספר ללמוד בו את תורת הבית. הוא מיועד בראש וראשונה לזוגות הצעירים הנכנסים לחופה, להיות להם למורה דרך בהנהגת ביתם ולמורה דעה בענינים העומדים ברום עולמה של המשפחה היהודית. מתוך פרקי ההגות שבספר, הגות שיסודתה בהררי קודש ומקורה בדברי חז"ל ותורת הראשונים, יעמוד הקורא על דמותו המקורית של הבית היהודי ועל התפקיד המכריע שהוא ממלא בחייו של האדם מישראל כפרט ובחייהם של כל דורות בית ישראל, שהם כלל האומה הישראלית. בפרקי ההלכה שבספר ימצא הקורא את הדינים העיקריים הנחוצים לו בביתו ובעסקי ביתו. הדינים לוקטו מספרי הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים.

כאמור, אין זה אלא נסיון לחבר ספר על תורת הבית. ומכאן שאין המחבר מתמרר לראות את עבודתו כמתוקנת כל צרכה וכעשויה בתכלית השלמות. מפאת החידוש שבחיבור זה, הן מצד הנושאים שרבים נרתעים מלדון בהם, והן מצד מבנהו שהגות ודרוש והלכה ומעשה מחוברים בו

יחדיו, אך טבעי הוא שמהדורתו הראשונה עדיק תהא לקויה בחסר ויתר. מבחינת היקפם של הענינים ודאי שראוי היה להוסיף בו פרקים על השבת והמועדים בחיי המשפחה ועוד כיוצא בזה, ומבחינת תוכן הפרקים ודאי שנשאר עוד מקום לסינון יתר של החומר ולגיבוש יתר של הצורה בהרצאת הדברים וסגנונם. ואכן מקוה המחבר שבעז"י תשיג ידו להוציא במשך הזמן מהדורה משוכללת יותר. הערות של קוראים בכיוון זה יתקבלו בתודה וברכה.

עידוד רב בעבודתו מצא המחבר אצל רבים מגדולי תלמידי החכמים אשר אתנו ואצל ראשי קהלות הקודש עסקני המועצות הדתיות בערי ארצנו ומושבותיה, שמתוך שהם מצויים אצל בעיות המשפחה בזמננו עמדו על הצורך בחיבור ספר מעין זה, וזירוני בעבודתי והדריכוני בעצתם הנכונה. תהא משכורתם שלמה מאת ה'.

יזכר לטוב ביחוד הרב המופלא ר' רפאל הלוי קצנלנבוגין שליט"א אשר עמד לי בעצה ותושיה בהכנת החיבור הזה, מתחלתו ועד סופו, ואשר רבות מהערותיו החשובות מובלעות בגוף הספר. כמוהו גם ידידי הרב ר' פישל זקס הי"ו שעמד לימיני בהדרכה נכונה כל עת עבודתי.

אתם עמם גם תלמידי חכמים אחרים, אנשי מחשבה ומביני טעם, ובראשם הרב ר' יונה מרצבך שליט"א שהאירו עיני במרבית הערותיהם ומכל מלמדי השכלתי.

ויישר חילו של ידידי ר' שמואל הכהן וינגרטן הי"ו שהגה את הרעיון ועוררני אל המלאכה ועודדני עדוד רב.

א ל י ה ו כ י ט ו ב

*

אמר ר' אלעזר: כל אדם שאין לו אשה אינו אדם, שנאמר: 'זכר ונקבה בראם... ויקרא את שמו אדם'. (יבמות סג).

'יראת ה' טהורה עומדת לעד' — אמר ר' חנינא: זה הלומד תורה בטהרה. מה היא? נושא אשה ואחר כך לומד תורה. (יומא עב).

אמר רב משום ר' ראובן אצטרובילי: מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים — מה' אשה לאיש. מן התורה, שנאמר: 'ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר'. מן הנביאים, שנאמר: 'ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא'. מן הכתובים, שנאמר: 'בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת'. (מועד קטן יח).

איזהו עשיר? אמר ר' עקיבא: כל שיש לו אשה נאה במעשים. (שבת כה).

תנו רבנן: לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם. לא מצא בת תלמיד חכם — ישא בת גדולי הדור; לא מצא בת גדולי הדור — ישא בת ראשי כנסיות; לא מצא בת ראשי כנסיות ישא בת גבאי צדקה; לא מצא בת גבאי צדקה — ישא בת מלמדי תינוקות. (פסחים מט).

תנו רבנן: האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו, והמדריך בנו ובנותיו בדרך ישרה, והמשיאם סמוך לפרקם — עליו הכתוב אומר: 'וידעת כי שלום אהלך'. (יבמות סב).

פרק ראשון ד ע א ת ב י ת ך

דברים רבים יש שמלאו את חללם של הדורות שלפנינו ונתנו טעם טוב לחייהם, ועתה אבדו לרבים מבני דורנו. חסרים הם דברים אלה והחסרון מורגש מאד. בלעדיהם אין באדם די כח לשחות במים האדירים של החיים והוא נעשה בלתי מסוגל ליהנות מכל טובם ואשרם. חסרון זה אבדה היא לאדם ולא תתקרב דעתו עד שתשוב אליו אבדתו, או אז ירחב לבבו וימלא כח ועצמה שמחה ועונג ושוב יהא צועד בטח בעולמו.

דברים אלה נעמידם פה על עיקר אחד והוא — חוש המדה; הכשרון ליהנות מן החיים במדה ובמשקל הראויים, כדי שתהא הנאתו בעולם הזה לרצון בוראו ולטוב לו. כך אמרו החכמים: 'עתידי אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראתה עינו ולא אכל ממנו' (ירושלמי סוף קדושין).

למה הדבר דומה, לשני בני אדם, אחד בקי בטיב סעודה ואחד אינו בקי, שהתקינו להם סעודה גדולה מכל מעדני מאכלים. זה שהוא בקי בטיב סעודה, נותן מעט שאור לתוך הבצק ומכניס בתנור ומוציא מיני מאפה נחמדים למראה וטובים למאכל ואוכלם בתיבולם ובתבליניהם. ואת המשקים הוא שותה בזמן שתיה, כל משקה במדה שלו. נמצא זה, שאכל ושתה להנאתו ומברך למי שהתקין לו כל אלה. —

זה שאינו בקי בטיב סעודה מה הוא עושה?

נותן הבצק והשאור לתוך התנור, זה לחרוד וזה לחרוד, ומוציא משם מיני פת שאינם ראויים למאכל אדם, ואוכלם שלא בזמנם. נותן תבלין לתוך הפירות ומלח לתוך היין, שותה יין במדה קטנה וחומץ במדה גדולה. נמצא זה שניו קהות, אכילתו גסה, גרונו חסר ונפשו ריקנית. וסוף שהוא מואס בסעודה ומקלל את מי שהתקנה לו. —

אף החיים דומים לאותה סעודה, יש מי שהולך במ בעינים פקוחות

ולומד לדעת את חקיהם ויסודותיהם עד שהוא בקי בהליכותיהם, אז הוא נהנה מכל הנאותיהם לטוב לו. אפילו טרחם ומשאם של החיים נעשים ערבים עליו כשהוא נושאם לפי כחו ובא עמם בהשכל ודעת. ויש מי שהולך בהם בעינים עצומות, רץ לחטוף הנאות ותענוגות מן החיים ונכשל בהן וגופל. ולא עוד, אלא שאפילו הנאותיו ותענוגותיו שמרגיש בהן טעם טוב לשעה, הן יוצאות לו לרעה לאחר זמן.

לפיכך חייב כל אדם לשום אורחותיו ולבחון כל דרכיו בטרם מתחיל ללכת בהן, לדעת איזו מהן טובה לו ואיזו לא: כיצד יגיע לדרך האושר ואיך יזהר מבוא במשעול הצר; ויבחר בדרך שהיא טובה לו וילך רק בה.

אימתי היא תחילת דרכו של האדם עלי אדמות שממנה תוצאות לכל דרך חייו? הוזה אומר, בשעת הנשואין. בשעה שאדם כורת ברית עם אשה ושניהם מתחילים לבנות ביתם ולכלכל לבדם את חייהם ועתידם — אותה שעה היא תחילת דרכם, של האיש ושל האשה. כל צעד מצעדי אנוש על פני תבל, צריך זהירות, ואולם הצעד הזה הראשון צריך זהירות יתירה.

בית זה שאתה בונה, משפחה זו שאתה בא לנטוע, מה הם? כל היודע להשיב תשובה כהלכה לשאלה זו, מובטח לו שלא יצא מגדר הזהירות לעולם וישכיל למצוא את הדרך הנכונה בחייו. כל הרוצה להיות בוטח באמת דרכו, מה יעשה? ילך אצל חכמי הדורות, נבוני העתים ויודעי הנפשות וישמע לקח מפיהם.

פרקי הספר הזה שבאים לפנינו, אינם אלא תמצית של דברי החכמים האלה, דברים שהם ראויים לאומריהם ומועילים לשומעיהם.

פרק שני מעלת הנשואין

בין ישראל לעמים. — יודע האומן הכלי
שעשהו. — כעצם השמים לטוהר. —
אשר ברא אלקים לעשות. — לא טוב
היות האדם לבדו. — מנהגי ישראל
כשרים. — למען דעת. — לשונות חכמים
על הנשואין. — עיקרי הלכות בנשואין.

'קניתי איש את ה' — לשעבר אדם
נברא מאדמה וחוה נבראת מן האדם,
מכאן ואילך 'בצלמנו כדמותנו' — לא
איש בלא אשה ולא אשה בלא איש, ולא
שניהם בלא שכינה' (בראשית רבה כב).

פרק שני
מעלת הנשואין

רצונך להכיר את הערך של הבית והמשפחה בישראל,
בדוק תחלה את היסוד שבו ראשית הבנין ועליו נשען כל הבית:
הנשואין בישראל מה הם וכיצד הם נעשים.

בין ישראל לעמים
שלא כמדת ישראל מדתן של אומות העולם. מדת אומות העולם.
שהנשואין בעיניהם מעשה של רשות. ויש
הנשואין אצל הגויים רשות
ביניהן הרבה שמגנים את עצם המעשה או ויתור לטבע, אצל ישראל
ואינם מתירים אותו, אלא מפני ההכרח — מצות ה'.
בלבד. שאין כל אדם יכול להתגבר על טבעו ולהימנע מחיי אישות
לעולם. לפיכך התירו חכמיהם את הנשואין. לא נקרא אצלם מתקדש
ומיטהר, אלא זה שהוא פורש מן האשה כל ימיו.
מדת ישראל אינה כן. ישראל רואים בנשואין לא ויתור לטבע ולא דבר
שברשות, אלא מעשה שכלו טוב, מצוה וחובה. ואילו את הפרישה
הגמורה מפריה ורביה, רואים ישראל כמעשה של איסור חמור. אינו
פטור ממצוה זו אלא — 'מי שחשקה נפשו בתורה תמיד ושוגה בה
כבן עזאי ודבק בה כל ימיו ולא נשא אשה, אין בידו עוון. והוא, שלא
יהיה יצרו מתגבר עליו' (רמב"ם פט"ז מהלכות אישות הלכה ג).

יודע האומן הכלי שעשהו
הרי שאמרנו כי שונה היא מדת ישראל דעותיו ומצוותיו משל העמים.
ועדיין אנו צריכים לפרש במה יפה כחן של מצוות ודעות אלה, מן
המצוות והדעות שהחזיקו בהן חכמי אומות העולם.
מדתן של ישראל גנוזה בתורה וחכמי ישראל שיודעים לפרש את התורה
ולהבין את טעמיה ורוזיה, הם שמדדוה למדה
זו והעמידוה על בוריה. דעותיה חקיה
ומצוותיה של התורה לא דברי השערה הם
האומן שעשה כלי גותן עמו
הוראות כיצד להשתמש בו.
אף הקדוש ברוך הוא בורא
העולם ויוצר האדם נתן לו

איש וביתו

ולא בנויים על מחקר נסיוני העשויים תורה ומצוות להורות דרך להשתנות עם השתנות העתים ועם רבות

הנסיונות, אבל דברי התורה ודברי חכמיה — כמסמרות נטועים שאינם משתנים לעולם. הוא — הבורא והיוצר לכל חי, והוא — נותן התורה. יודע היוצר את יצירתו ויודע מה טוב לה ומה מזיק לה. אמור מעתה, דברי התורה לברואי תבל — אזהרות והוראות הן, שהאומן מורה ומזהיר על מעשי ידיו שלו.

אפילו דברים שלא נאמרו בתורה בפירוש או רמוזים בה ע"י אחד מן הכללים שהתורה נדרשת בהם, אלא מפי חכמי ישראל שמענום, יש בהם מסגולת התורה וכאילו שמענום בסיני. חכמי ישראל — אור התורה מאיר עליהם. כחם לא בעומק שכלם וביושר הגיונם בלבד, עיקר כחם בזה שהם באו בסוד אלוהי ובחקר מפעלו — נפש האדם. לא מחקר ומדע שמבחוץ, אלא הכרה וראיה שמבפנים; כאילו שותפים היו ביצירה מבראשיתה. רוי עולם ותעלומות הנפש, כל צדדי התורפה וכל דרכי הרפואה — הכל לפנייהם כספר הפתוח, זה ספר תולדות אדם. אף הם, חכמי ישראל, חסד גדול עשו עם כל באי העולם שלא כבשו בלבם את חכמתם אלא גילו אותה והודיעו לכל איה היא דרך החיים. מעתה, כל המבקש אמת נכוחה לדעת איזו דרך ישמור, אין לו אלא להטות אוזנו לאמרי החכמים — והוא קונה חכמה עמוקה מסודות הבריאה ומתעלומות הנבראים בהטיית און בלבד. אף אנו נעשה אנחנו כאפרכסת ונשמע אל דברי התורה וחכמיה, מה הם מגלים לנו חכמה ועצה בענין זה של נשואין.

כעצם השמים לסוהר

התורה צותה לאמר: 'פרו ורבו' — מצוה! תרי"ג מצוות יש בתורה, ומכלן לא פתח הקב"ה אלא במצוה זו, שהקדימה לכל שאר המצוות. 'פרו ורבו' — מצוה ראשונה! מעשה שהקב"ה מכתיבו בתורתו ומצוה לעשותו, ולא עוד, אלא שמקדימו לשאר כל המעשים הטובים שישראל מצווים עליהם — אסור לנו להטיל בו שום דופי ופגם. העושה את כל המעשים, מעיד עליו שיש בו תפארת ויופי. ראשית הוא לכל המעשים ויסוד מוסד לקיום העולם!

ביום השלישי לבריאה צוה הבורא על הדשאים והצמחים ועל פרייתם ויאמר: 'תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע ועץ עושה פרי' וגו'. ביום

מעלת הנשואין

החמישי ציוה על הדגים והעופות ועל פרייתם ויאמר להם: 'פרו ורבו ומלאו את המים והעוף ירב בארץ'. ביום הששי ציוה על החיה והבהמה ורמש האדמה ועל האדם ויאמר להם: 'פרו ורבו!' כל דשא וכל עץ כל הדגה וכל רמש, כל חיה וכל

בהמה — ברכת בוראם חופפת עליהם להפרותם ולהרבותם, לכבוד להם ולתפארת. שאין לך יפה בכל היקום ואין לך בו הוד והדר, כהוד וההדר שבהתהוות והתחדשות המתמדת. והאדם שהוא כתר כל הנבראים — על אחת כמה וכמה שזה הודו וזה הדרו, שהוא פורה ומפריה!

אדם יוצא בתקופת האביב ומסתכל בעולמו של הקב"ה; רואה שדות מוריקים מן הזרע שנקלט בם, אילנות מלבלבים וניצני פירותיהם פורחים, חיות ובהמות צפרים ועופות וכל רמש אשר במים ואשר בארץ פרים ורבים; אור חדש וחום בראשית שוטף את כל היקום והוא כלו מחדש עתה את נעוריו עם כח זה של פריזון

ורביון — הרואה זאת, נפשו טובה עליו, ולבבו רחב ועיניו שובעות זיו וזוהר, פאר ותפארת, למלוא ראייתן — קל וחומר לאדם המושל בכל היקום, שאביבו הוא תפארתו וכח נעוריו הוא ניוו וכבודו! האביב מה הוא? האביב הוא יציאה מן הקור אל החום, מן הקפאון אל התנועה, מן החושך אל האור, מן הצמצום אל המרחב, מן הכליון אל התולדה ומן המות אל החיים. רק יצר הרע שבתולדה הוא לבדו שואף את המחשך; צרות העין והקנאה שואפות את הקור והקפאון, והטומאה שואפת את הכליון והמות. ואילו הטוב והטהור, האהבה והרחמים, הם שואפים את האור ואת החיים, את הפריה ואת הרבייה. בכל היקום כך, ובאדם — על אחת כמה וכמה!

אשר ברא אלקים לעשות

רצון הרבייה שניתן באדם, ממעיץ טהור הוא יוצא, מרצונו של הבורא אשר חפץ במעשהו ורוצה בקיומו. הכח שניתן באדם להיות 'עולם חסד יבנה', והגדול שבחסדים שעשה הבורא עם ברואיו, שלא כילה את כל המלאכה עד סוף כל המעשים, אלא הניח לברואיו מקצת מן המלאכה

איש וביתו

שהם ישלימוהו. 'אשר ברא אלקים — לעשות'. וכך הם נעשים תמיד שותפים עמו במעשי בראשית. אין הקב"ה מתקנא במעשי ידיו, אלא גידלם ונישאים ויחסרם מעט מאלקים ועשאים מעמידי תולדות ובוראי עולמות. לפיכך הוא נטע בברואיו את רצון היצירה, ואת האהבה לכל תינוק שנולד ולכל יצור חדש נוצר, לטפחו ולגדלו ולהפרותו כדי שיהא העולם מתקיים במעשיהם של ברואיו. נמצא שמעיינו, שרשו ומקורו של רצון הרביה שבאדם — מעיין טהור הוא. יטוד הבריאה וחפץ הבורא.

ולא מעיין טהור בלבד, אלא מעיין ששופע חן וחסד אהבה ורחמים וממלא במ את כל העולם כלו. כל המדות הללו, היכן הן מצויות ביפיין ובשלמותן? אינן מצויות אלא בין היוצר ליצירתו, בין אב ואם לתולדותיהם.

אף על פי שחיי האישות מעיין טהור הוא ולברכה הוא ניתן לאדם, ליופי ולטוהר, יש כח ביד האדם להשחית את מעיינו ולעשות את מימיו עליו כמים המאריים. אימתי? אם אין האדם מתקדש

האדם עצמו קובע את תוכן חיי האישות שלו: אם לטוב ואם לרע.

בזווגו לעשותו מעיין שופע חיים לו ולדורותיו אחריו, אלא משפילו ועושהו ענין להנאת שעה בלבד. הרי זה דומה למוצא פרי מתוק — קליפתו אוכל ותוכו זורק. כמה נפשות שקעו בנשואין כאלה אשר בעליהם השפילום והשחיתום ולפיכך לא עלו להם יפה; כמה צרות באו לעולם בגללם וכמה כיעור וניווול נתגלה על ידם! ברם, מי שמרעיל את מעיינו שלו — אוי לו ואוי לכל הנתלים בו, ואולם שאר כל המעיינות שבעליהם לא הרעילום, טהורים הם וזכים כאשר עשאים האלקים, והשוחים ממיהם מתברכים.

באמת אמרו, כל מי שנפשו טהורה, נשואיו טהורים, שמח ומתהדר במ. משל לאיש שמתהדר במפעלו היפה. אבל מי שנפשו עכורה, בוש הוא ממעשה הנשואין. משל לאדם שבוש בכשלונו.

לא טוב היות האדם לבדו

היות האדם לבדו — לא טוב. היות האדם עם אשתו — טוב. שכל המבטל את מצות בוראו להיות פורה ומרבה תולדות, נעשה שותף אל הרע שבבריאה. אבל כל המקיים מצוה זו, נעשה שותף אל הטוב הגמור. רצונו — מעיין טהור, וכתו — מקור השופע אהבה ורחמים קדושה וחסד.

כיון שאין העולם מתקיים ואינו מתברך אלא ע"י הנשואין, לפיכך אמרו חכמינו הראשונים זכרונם לברכה:

קללה זו שנאמרה בתורה 'ובחוסר כל' —
'זו אשה' (נדרים מא). כלומר, כלום יש
אדם בעולם שלא קנה מאומה? אלא זה
שדר בלא אשה אפילו הוא דומה בעיניו
שמילא את שתי חפניו מטובה — אין בידו
כלום. מה שיש לו — אין לו. שהרי הרע

שולט על כל טובו, וסוף שהוא יוליך את הכל אל הכליון והאבדון. מה
הנאה יש בתענוג שמצודת המות פרוסה לו בקצהו? לכך, כבר מעתה
חסר כל הוא. ואולם אדם שדר עם אשה, אפילו הוא חסר הרבה, הרי
השליט את הטוב על כל רעתו והוא יוליכו לדרך החיים ולדרך הנצח
שהוא כלו טוב. כך דרכו של אדם שהוא שמח עם כל יגיעה ועמל אפילו
הם קשים, ובלבד שימצא בו מטה לחמו ויחיה; אבל מי שעתיד לעלות
אל הגדרום למות, אפילו יאכילוהו עגלים מפוטמים, אינו טועם בהם
שום טעם.

הפליגו החכמים בענין זה ואמרו עוד: 'כל מי שאין לו אשה, שריו בלא
שמחה, בלא ברכה, בלא טובה, בלא תורה, בלא חומה בלא שלום'
(יבמות סב).

'בלא שמחה' כיצד? שאין שמחה לאדם אלא בשעה שדרכו אל המחר
מאירה לפניו, וזה — עולמו של מחר חשך בעדו.
'בלא ברכה' כיצד? שאין ברכה לאדם אלא בשעה שהוא זורע, וזה —
משחית זרעו.

'בלא טובה' כיצד? שאין טובה לאדם אלא אם יש עמה אחרית; וזה —
כורת אחריתו.

'בלא תורה' כיצד? שכל עיקרה של תורה שהיא ככלי אומנות ביד
עוסקיה לחדש בהם עולמות, כשם שהיתה כלי אומנות ביד הקב"ה וברא
בה את עולמו; וזה — מחריב עולמו ועולמם של זרעיותיו.

'בלא חומה' כיצד? שאין לאדם מעמד איתן בעולמו ולא מגן ומחסה
מפני הרוחות הרעות והיצרים הרעים, אלא בביתו. ביתו — חומתו,
משפחתו — מגינו; וזה — פרוץ הוא לכל רוח רעה ולכל יצר רע והרי
הוא בידם כמוץ אשר תדפנו רוח.

'בלא שלום' כיצד? שאין האדם זוכה לשלום בתוך גפשו ולשלום עם כל
העולם כלו, אלא אם שדהו זרוע ויבולו מבורך, מתוך שהברכה מצויה

לו בביתו שלום לו עם הכל; וזה — רואה לאחרים שהברכה מצויה להם בבתיהם, בניהם כשתילי זיתים סביב לשלחנותיהם, רק נחלתו שלו בלי ברכה — כיצד יעשה לו השלום משכן בלבו? נמצא שכל ימיו מלאים רוגז קנאה וקטטה. וכשם שאינו שלם עם הבריות כך אין לבו שלם עם עצמו.

'ויקרא את שמם (לשון רבים) אדם' (לשון יחיד) — בא הכתוב ללמד, שאינו נקרא אדם אלא לאחר שנשא אשה. לא נשא אשה — אינו אדם. האדם מתחלת ברייתו שלם נברא. לאחר ברייתו נטל הקב"ה צלע אחת מצלעותיו, עשהו חסר לשעה, את הצלע בנה לאשה ויצו עליהם את הדבק — 'והיו לבשר אחד'. מצאו זה את זה — חזרו לשלמותם ושוב נקראים אדם, כבתחילה.

לכך בנה הקב"ה את האשה מאחת מצלעותיו שלו, ולא בראה בריה לעצמה — כדי שיהא הדבק ביניהם דבק טוב, דבק אמת, דבק שבטבע. שני גזעים שיונקים משורש אחד ואי אתה יכול להפריד ביניהם ולשתול זה במקום אחד וזה במקום אחר. דבקותם — הוא טבעם מהותם ושמם. לפיכך זה שמחליט את הפירוד בין הדבקים ואינו נושא אשה לעולם, הרי עקר עצמו מטבע ברייתו ויצא ממהותו והפסיד את שמו. נראה כאדם — ואינו אדם. שלפי מהותם נקראו השמות לבריות, ולא לפי חזותם ומראם. והאדם, יצור כפיו של הקב"ה, זה שמו וזה יעודו — להעמיד תולדות ולברוא עולמות.

מנהגי ישראל כשרים

כיון שכל כך גדולה מצוה זו של נשואין, שהיא ראש וראשונה לשאר מצוות, והיא נותנת לאדם שמחה וברכה, טובה ותורה, חומה ושלום, ומביאתו על תיקונו ושרשו — לפיכך נהגו ישראל קדושים לעשות אותה משתה ושמחה; שזכו לקיים את מצוות בוראם. שמחים הם בנשואיהם שמחה של מצוה, ושמחה כפולה ומכופלת להם בשעת נשואי בניהם ובנותיהם ומתפללים לה' מתוך שמחה שיזכו לראות בנים לבניהם עד עולם.

בן או בת כי יולדו להורים בישראל, כיצד מברכין אותם. 'שיזכו להכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים'.

ראש דאגותיהם של ההורים בישראל להביא את בניהם לחופה. נשים

מעלת הנשואין

(קדושין ל): תנא דבי ר' ישמעאל: עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם, מתי ישא אשה!

(רמב"ם פט"ו מהלכות אישות הלכה ב): וכיוון שעברו עשרים שנה ולא נשא, הרי זה עובר ומבטל מצות עשה.

(מדרש איכה ג): 'טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו' — עול תורה, עול אשה, עול מלאכה.

צדקניות היו נוהגות להכין צרכי חופה ושאר חפצי בית ולהצניעם ימים רבים שיהיו שמורים לבנותיהן ליום חופתן. ומאימתי הן מתחילות להצניע? משעה שבנותיהן עודן תינוקות.

בימים שלפנינו היה מנהג ישראל כשרים, שהשיאו לבניהם ולבנותיהם בעודם רכים וצעירים לימים, ומסיעים להם במזונם לאחר נשואיהם, עד עת שיוכלו לבדם לשאת עליהם עול פרנסתם. אפילו מי שפרנסתו

דחוקה אינו נמנע מלקיים מנהג זה בבניו ובנותיו, אלא מרבה עליו דוחק ועול קשה כדי להשיא את בניו ובנותיו סמוך לפרקם. אף מנהג זה אות הוא לישראל שהנשואין אצלם דבר שבקדושה ונקל בעיניהם כל טורח ומשא ובלבד שיכניסו את בניהם בקדושה זו, ביפה שנה אחת קודם. שכל המשיא בניו סמוך לפרקם, הוא מצילם מן החטא ומן הרהור החטא ומכל שאר מבוכות הנפש שאורבים לאדם להכשילו.

למען דעת

שמא יאמר אדם: למה צותה תורה על הנשואין ולמה הרבו החכמים לדבר במעלת הנשואין ובשבחם, כלום היה העולם מונע עצמו מן הנשואין אלמלא צותה תורה? אלא, לכך הזהירה התורה

והזהירו החכמים על מצוה זו כדי שכל אדם מישראל שנכנס לחופה, יהא רואה את עצמו כאילו נכנס לעולם חדש; עולם של מצוה וטהרה, עולם של הוד והדר, ברכה ושלום, עולם של תיקון האדם ותיקון הבריא, ולא יהא רואה עצמו כאילו עושה דבר שברשות.

אינו דומה מי שעושה מעשה גדול ואינו יודע את הערך והגדולה שבמעשהו, למי שידע את ערכו וגדולתו. שידיעת רוממות המעשה, היא עצמה מרוממת את האדם עושהו, מרחקתו מן החטא ומקרבתו לידי זכות ומכשרתו להיות ישר במעשיו ונאמן בדבורו — הרי נכנס לנשואין; והרי הנשואין — לרוממותו של האדם ניתנו! ועוד, שהרי אמרו החכמים: 'גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה' (ב"ק קח).

איש וביתו

לשונות חכמים על הנשואין

אמר רבא: הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה וכו'. תנא, רוב בנים דומין לאחי האם (בבא בתרא ק').

כל הנושא אשה כשרה, כאילו קיים כל התורה מראש ועד סוף ועליו הוא אומר: 'אשתך כגפן פוריה' (ילקוט שמעוני רות רמז תר"ו).

הנושא אשה הוגנת לו, אליהו נושקו והקב"ה אוהבו (מסכת ד"א א').

הנושא אשה לשם שמים זוכה ומעמיד בנים שמושיעים את ישראל בעת צרה (תנא דבי אליהו זוטא ג').

אין זיווגו של איש אלא מן הקב"ה: יש שהוא הולך אצל זווגו ויש שזווגו בא אצלו (בראשית רבה ס"ח).

אמר רב יהודה אמר רב: ארבעים יום קודם יצירת הוולד, בת קול יוצאת ואומרת: בת פלוני לפלוני וכו' (סוטה ב').

'אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד' (תהלים סב) — בנוהג שבעולם מה הבריות אומרים: 'איש פלוני נושא פלונית' — אך הבל בני אדם (כי לא הוא שבחר בה); 'פלונית תינשא לפלוני' — כזב בני איש (כי לא בבחירתה היא נישאת אליו) — המה מהבל — יחד! א"ר חייא: עד שהן עשוין הבל (ורוח אין בם ממש) בתוך מעי אמן (כבר מאותה שעה זווגן הקב"ה וגזר עליהם: הם יחד! ויקרא רבה כט).

... והמשיא בניו ובנותיו סמוך לפרקם, עליו הכתוב אומר: 'וידעת כי שלום אהלך' (יבמות ס"ב).

קנה אשה ראשית קנין (ספר בן סירא).

באין גדר יבוער כרם ובאין אשה — נע ונד (שם).

עיקרי הלכות בנשואין

א. חייב כל אדם לישא אשה כדי לפרות ולרבות, וכל מי שאיננו עוסק בפריה ורבייה, כאילו שופך דמים וממעט את הדמות וגורם לשכינה שתסתלק מישאל.

ב. מאימתי חלה חובה זו על האדם? משנכנס לשנת השמונה עשרה. ועל כל פנים לא יאחר נשואיו יותר משנת העשרים. ואולם מי שהוא עוסק בתורה וטרוד בה ומתירא לישא אשה כדי שלא יטרח במונו ויתבטל מן התורה, מותר לו להתאחר, אבל לא יתאחר יותר מדי.

מעלת הנשואין

- ג. ישתדל כל אדם לישא אשה הגונה ממשפחה הגונה. שלשה סימנים יש להם לישראל: ביישנים, רחמנים, גומלי חסדים; ומי שאין לו סימנים אלה אין ראוי לידבק בו.
- ד. מוכרין ספר תורה כדי ללמוד תורה ולישא אשה.
- ה. כהן, אסור לו לישא גרושה או חלוצה. ואפילו בגרושתו שלו אסור. ישראל או לוי מותר בגרושתו, בתנאי שלא נישאה בינתיים לאיש אחר.
- ו. אשה שבאה להינשא לאחר שנתאלמנה או נתגרשה מבעלה הראשון, צריכה להמתין תשעים יום מיום שנתאלמנה או נתגרשה.
- ז. אם היא מעוברת או מינקת, לא תינשא לאיש אחר עד שיהא לילד עשרים וארבעה חדש.
- ח. אין עושים נשואין לא בשבת ולא ביום טוב ולא בחול המועד, ולא בימי אבלות של רבים כגון רוב ימי הספירה שבין פסח לעצרת ושבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב, ולא בשבעת ימי האבלות של חתן או כלה.

פרק שלישי
חופה וקרושין

חתן דומה למלך. — יום מחילת עוונות. —
קדושין־אירוסין. — הכתובה. — שבע
ברכות הנשואין. — הקב"ה בכבודו
ובעצמו. — עיקרי דינים ומנהגים ליום
החופה. — כבשעת מתן תורה. — נוסח
שטר כתובה בתרגומו העברי.

'וארשתיך לי לעולם, וארשתיך לי בצדק
ובמשפט ובחסד וברחמים, וארשתיך לי
באמונה — וידעת את ה'" (הושע ב.).

פרק שלישי חופה וקדושין

חתן דומה למלך

בוא וראה כמה חביבה מצוה זו על ישראל וכמה מנושא

זה שמקיימה — שנתנו חכמיו כתר מלכות בראש החתן והכלה ואמרו: 'חתן דומה למלך' (פרקי דר"א ט"ז). ואגריפס המלך עובר מלפני הכלה בשביל 'שתטול את כתרה שעה אחת'. אין חכמי ישראל נוהגין לפזר שבחים ולעטר עטרות יתר על המדה הראויה, אלא כל שבחיהם ועטרותיהם שקולים ומדודים, ולמה דימו את החתן למלך? לומר לך, זה שנשא אשה יצא מן הקללה של 'ובחוסר כל' ונכנס לברכה של 'רוב כל'. עד שלא נשא אשה — חסר־כל היה, עכשיו שנכנס לחופה, דומה למלך. מה מלך עשיר מכל בני עמו שאינו צריך לכלום, אף החתן ביום חופתו, כל מחסורו ניתן לו עתה ואינו צריך לכלום — מצא אשה מצא טוב. ומה המלך מוליכין אותו תחת החופה לכבודו אף חתן וכלה מביאין אותם תחת החופה וכל העם שרין לכבודם ומזמרין ומרקדין לפניהם. ועוד, שכל משפחה בישראל דומה לממלכה קטנה, והאב והאם שבמשפחה דומים למלך ומלכה; והרי שעה זו שהם עומדים תחת החופה, שעת ההכתרה היא להם, שכן משעה זו ואילך חייהם קדושים לבנין משפחה, לבנין ממלכה בועיר אנפין.

יום מחילת עונות

יום שאיש ואשה מישראל כורתים ביניהם ברית נשואין, אותו היום כיום כפורים הוא לשניהם. יושבים בתענית וחוזרין בתשובה על אשר פגמו בשנות געוריהם עד עתה, ומלמדים זכות על עצמם לאמר: שני חצאי גוף היינו עד היום, ולא היה השלום שרוי בתוכנו ולא היתה טובה בנפשותינו — עכשיו אנו שבים לתיקוננו כבשעת

[כו]

(שמחות יא): אמרו עליו על אגריפס המלך שעבר (פינה הדרך) מלפני הכלה — ושב חוהו חכמים. אמרו לו: מה ראית (לעשות כן)? אמר להם: אני נוטל כתר בכל יום, וזאת תטול כתרה שעה אחת.

(ירושלמי בכורים ג): חכם, חתן, נשיא — גדולתם מכפרת.

חופה וקדושין

יצירה והיינו לבשר אחד; נשמה חדשה וטהורה בתוך גוף שלם — סלח לנו מחל לנו כפר לנו! —

אף מן השמים מסכימים עמהם ומוחלין להם עוונותיהם ופותחין להם חשבון חדש, חשבון נקי.

שעה שבני הזוג עומדים תחת החופה, אותה שעה כאילו עומדים בתפלת הנעילה ביום הכפורים. הלבבות מלאים רעדה וגיל בצפיה לקראת העתיד לבוא עליהם מאותה שעה ואילך. גורל חיים נחתך עתה לכל ימי חלדם. שערים שהיו פתוחים לפניהם קודם לכן, עכשיו ננעלו; שערים שהיו סגורים בעדם קודם לכן, עכשיו נפתחים למענם. והלבבות הומים בתפלה — פתח לנו שער בעת נעילת שער! — — — המברך פותח ומברך שתי ברכות. ברכה אחת על היין, ששעת שמחה היא זו ואין שמחה אלא ביין; וברכה שנייה על האירושין.

אותה ברכה שמברכין על האירושין ברכת שבח היא, שישראל משבחין להקב"ה ומודים לפניו על אשר נטע בהם קדושה בכל דרכיהם, שטהרם והבדילם מכל מעשה אסור וקדשם בכל מעשה מותר. והרי חופה זו שחתן וכלה עומדים תחתה לבוא בברית כדת משה וישראל, עדות היא על קדושתם של ישראל, על כן שמחים כל הקרואים ומודים לה' ומברכים: ברוך אתה ה' מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקדושין!

קדושין-אירושין

גמרו לברך ברכות ראשונות, החתן נותן טבעת לכלה ואומר לה: 'הרי את מקודשת לי בטבעת זו, כדת משה וישראל'. — כדת משה וישראל שמפי הגבורה ניתנה להם וחזתמה — אמת; כדת משה וישראל שקדשה את כל הבאים בבריתה וקדושתם — קדושת עולם, כך יהו קידושי בך — קידושי אמת וקידושי עולם.

הרי את נשואה לי, קשורה לי, קנויה לי אינו אומר אלא מקודשת לי, שמאותה שעה היא נעשית אסורה על כל העולם כהקדש. ועוד, שמאותה שעה ואילך הם נכנסים לחיים של קדושה וכל חייו ומנהגיו עם אשתו, כתורה וכמצוה — כדת משה וישראל.

בתורה ובנביאים נקראים הקדושין בלשון אירושין. ונביאי ישראל התנבאו בלשון זה ועשו את האירושין שבין איש לאשתו, משל לברית שבין ה' אלקי ישראל שכרת עם עמו. כל הרוצה לעמוד

על טיב הקידושין-האירושין שבין איש לאשתו ולידע את תנאיו של

קשר זה — מתוך משל הנביאים יכול הוא לעמוד. הברית שבין ה' ועמו, והברית שבין אדם מישראל לאשתו — שם אחד לשתיהן ותנאים אחדים.

בארושי ה' אשר ארש לישראל, מונה הנביא שבעה תנאים. ששה מצד הקב"ה ואחד מצד ישראל — 'וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים, וארשתיך לי באמונה — וידעת את ה' (הושע ב').

אף בארושי האיש לאשתו שבעה תנאים הם, ששה מצד האיש ואחד מצד האשה. שם אחד ותוכן אחד, לאלה כמו לאלה. — לעולם — שלא יהא מקדש את אשתו עכשיו וחושב עליה לגרשה לאחר זמן.

בצדק — שלא ישום עליה עלילות דברים אחרי כן כדי להוציאה מביתו.

במשפט — שלא יאבד את קו המשפט אפילו בשעה שהיא חוטאת כנגדו.

בחסד — שלא יהו מנהגיו עמה במדת הדין, אלא לפנים משורת הדין. ברחמים — שלא יהא נותן לאשתו את מחסוריה רק לאחר שהיא תובעת ממנו, אלא ידע מחסוריה אפילו אינה תובעת בפה; כרחם אב על בנו אשר בטרם יקרא יענהו.

באמונה — שלא יהא מראה פנים שוחקות לאשתו ולבו נתון לאחרת, אלא באמונה תמה ובלב תמים. אלה הם ששה תנאי האירושין מצד הבעל.

תנאי אחד יש מצד האשה, העושה את קידושיה שיהו קידושי אמת ואירושין שאין בהם אונאה — וידעת את ה'.

וידעת את ה' — האשה אינה צריכה שיזהירוה על אזהרות הבעל.

טבע האשה שהיא שומרת אמונים לבעלה יראת החטא — תנאי לקיום וכן החסד והרחמים, הצדק והמשפט, תכונות הבית, ונאמנת עליה האשה הן בנפשה, ועל מה צריכה שיזהירוה יותר יותר מן האיש?

אשר תדע את ה' אלוקיה ותירא אותו תמיד ולא יהא מורא בעלה עליה, יותר ממורא שמים. אלמלא מדה זו של יראת החטא שהאשה מופקדת עליה, עלול הבית להיות חס ושלום מט ונופל. יצר לב האיש קשה מן האשה ובסערת לבו עלול הוא לפרוץ גדר עולם ולהרוס שתות שהבית מושתת עליהם — הקדושה והטהרה. והיה בתקופה יצרו עליו לחלל קדושה ולפרוץ גדר הטהרה — אשתו תמנעהו מן

החטא, בכח זה של יראת החטא הטבוע בה יותר משטבוע בו. יכולה האשה להתגבר על יצרה אפילו בשעה שהוא סוער ומרתית. כחה זה שלה, אם תשמור עליו ותגלוהו בכל שעת צורך — תנאי הוא לבנין ביתם ולקיומו. אמור מעתה, וידעת את ה' — אזהרה לאשה. איש מישראל שמקדש את אשתו, ואשה מישראל שמקבלת את קידושי בעלה שאומר לה: הרי את מקודשת לי... כדת משה וישראל, שניהם לדברים אלה שאמרנו למעלה מתכוונים, קידושין שיש בהם אמת ונצח, צדק ומשפט, חסד ורחמים עם ידיעת ה' ויראתו על הכל.

הכתובה

קידשה כדת, — קורין את הכתובה. הכתובה היא שטר אמנה ושטר אמונה עם תוקף בית דין, שבו מפורטים חובות האיש לאשתו. תורף הכתובה תנאיה ותוספותיה ואפילו נוסחתה, קדומים מאד. כל עיקרה של הכתובה — לתת חיזוק ותוקף למעמדה המכובד של האשה בבית ולכל זכויותיה המיוחדות והיתרות על זכויות הבעל, וכדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה.

בשעה שנתקנה הכתובה בישראל כל העולם עדיין היה שרוי בחשך. אומות העולם ראו את האשה כנכס הבעל, ותפקידה לשרתו בלבד. משפשטה אמונת לאשה ומעשה של הבדלה הנוצרים בעולם, נתערער מעמדה של האשה באומות העולם עוד יותר. בחיקה של הנצרות נולדה 'תורת הפרישות' מן האשה. האשה בעיניהם מקור החטא וכל הבא להיטהר מן החטא, חייב בדיניהם לפרוש מן האשה לגמרי. 'תורה' זו שלהם לא עמדה במבחן הטבע שהבורא הטביעו בברואיו. רוב מאמיניה לא שעו אחריה כלל ויתנו לנשים חילם, על כן חרה אפם של כהני הדת הזו במין הנשים בכלל, ולא נתקרה דעתם בחרונם עד שנתנו לה כינוי אכזרי וקראו לאשה 'בת השטן'.

מפעל זה שפעלו חכמי ישראל בשעתו, שפירשו יפה את תנאי הכתובה והגדירו את כל זכויותיה של האשה ואת מעמדה העליון בבית הישראלי, היה בו אח"כ גם משום מעשה רב של הבדלה בין ישראל לעמים. לא 'בת השטן' — אלא הלב והנשמה של הבית; לא מקור הטומאה — אלא מעיין הטהרה והקדושה שבבית; לא שפחת הבית — אלא כבודת הבית. כך אמרו החכמים: חייב האיש לכבד את אשתו יותר מגופו (יבמות סב).

וכל יתר דברי הכתובה ותנאיה, ראה בסוף פרק זה נוסח שטר כתובה בתרגומו העברי.

שבע ברכות הנשואין

גמרו לקרוא את הכתובה ועדים כשרים קיימוה בחתימתם, מיד פותח אחד מן הקרואים ומברך על הנשואין שבע ברכות. ברכה ראשונה על היין, שאין שמחה אלא ביין. ברכה שניה על בריאת העולם; שבני הזוג הזה, כל העולם כלו מתחדש עליהם עתה עם נשואיהם. ברכה שלישית על יצירת האדם, כאילו עכשיו נוצרו. ברכה רביעית על הזוג שהקב"ה זווגם יחד. חמישית על ציון וירושלים שעתידי הקב"ה לנחמה ולשמחה; שחייב אדם להעלות את ירושלים על ראש שמחתו. ששית על שמחת חתן וכלה — הודיה ותפלה שתהא שמחתם שלמה. ברכה שביעית — הודיה לה' על אשר המתיק את החיים על פני תבל בשמחתם ובשונם של חתן וכלה, ועל אשר נתן בהם אהבה, אחוה, שלום וריעות.

שבעה תנאים לקידושי אמת בין איש לאשתו בשעת האירושין, שבעה אלה האמורים למעלה: לעולם, בצדק, במשפט, בחסד, ברחמים, באמונה ובידיעת ה'. וכנגדם — שבע ברכות הנשואין שאחר האירושין, אפשר מכוונים הם כל אותם השבעה כנגד השבע, ואולם ההתאמה שיש בין התנאי הששי שבאירושין עם הברכה הששית שבנשואין, גלויה ונראית. אותו התנאי הששי שהזכרנו למעלה לענין האירושין, כך הוא אומר:

‘וארשתיך לי באמונה’ — שלא יהא שמח עם אשתו ונושא עינו לאשה אחרת. והברכה הששית שמברכין בשעת נשואין כך אומרת: ‘שמח תשמח רעים האהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם’! כשמחת אברהם עם שרה, יצחק ורבקה, יעקב ורחל — אינו אומר, אלא כשמחך יצירך בגן עדן, כלומר, אדם וחיה. ולמה אחז דרך רחוקה ותפס את המרובה? אלא שכך אנו מתכוונים לומר: שתהא השמחה שלמה אצל הזוג הזה, ולא יכנס ביניהם שום אדם שבעולם לערבב עליהם את שמחתם — כשמחתם של אדם וחיה, שבעת נשואיהם לא היה בעולם שום איש ושום אשה מבלעדם. כל עיניהם

ולבם ומחשבתם של שניהם, נתונים היו זה על זה וזה על זה בלבד. ולא אדם וחיה בלבד, אלא כל קידושי ישראל כשרים, וכל נשואיהם בכל הדורות, כך הם. כל עולמו של האיש — אשתו שלו בלבד; וכל עולמה של האשה — בעלה שלה בלבד. ובשמחתם לא יתערב זר.

חופה וקדושין

הקב"ה בכבודו ובעצמו

וכיצד היתה שמחת הנשואין הראשונה? כך אמרו החכמים במדרשיהם: בשעה שברא הקב"ה את חוה, קשטה ככלה בעשרים וארבעה תכשיטים והעמיד לה עשר חופות, זו לפנים מזו, כתליהן זהב וגם היריעות הפרושות עליהן מלמעלן, רקמתן זהב. ואבנים טובות ומרגליות משובצות בהם ואורן מבהיק בזוהר השמש. והביאה לחופה ונעשה להם שושבין ושימח לחתן וכלה. ואף למלאכיו ציוה ואמר להם: בואו ונשמח חתן וכלה. והיו המלאכים מרקדין לפניהם ומנגנים ומזמרין ומשוררין בשירותיהם, ומביאים לחתן וכלה מתנות מכל יקר שבעולם, והקב"ה בכבודו ובעצמו ברכם ברכת הנישואין.

ולא אדם וחוה בלבד, אלא כל איש ואשה מישראל שנכנסים לחופה בטהרה ובאים לבנות בית נאמן בישראל — שכינת כבודו שורה בחופתם, ומלאכי שמים יורדים אליהם ושמחים בשמחתם, שומעין הברכות שמברכין את החתן ואת הכלה ועוגין אחריהן: אמן. כן יהי רצון!

עיקרי דינים ומנהגים ליום החופה

א. נוהגים שהחתן והכלה צמים ביום חופתם, שמא ישתכרו ולא תהא דעתם מיושבת עליהם. ועוד, מפני שבאותו היום נמחלים להם עוונותיהם ויום רצון הוא להם, לכך מטהרים מחשבותיהם ומכוונים לבם לשמים ומתפללים לקב"ה שישרה שכינתו ביניהם תמיד.

ב. החתן והכלה אומרים 'ענגו' בתפלת המנחה, כמו בכל תענית, וצמים עד אחרי החופה. ואם נתאחרה החופה, יכולים לטעום מיד אחר צאת הכוכבים.

ג. אם חל יום החופה בראש חדש, או באסרו חג של שבועות, או בט"ו באב, בט"ו בשבט, בחנוכה ובשושן פורים, אין מתענים. אבל אם חל בראש חדש ניסן או בראש חדש אלול, נוהגים להתענות.

ד. אין מסדרין חופה וקדושין אלא במעמד עשרה מישראל, וע"י רב שמוסמך להוראה ויודע בטיב גטין וקדושין ובעדים כשרים לא פסולים ולא קרובי משפחה לחתן או לכלה.

ה. נוהגים שהחתן משבר כלי זכוכית מיד לאחר הקדושין, כדי להזכיר בצער של חרבן בית המקדש כמה שנאמר: 'אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתיי'.

[לא]

איש וביתו

ו. מיד לאחר החופה נכנסים חתן וכלה לחדר מיוחד ושוהים שם שעה קלה לבדם. יחוד זה נעשה בעדים.

ז. אסור לאדם לשהות עם אשתו אפילו שעה אחת בלי כתובה. לפיכך מוזהרים חתן וכלה ומוזהרים קרוביהם שמיד לאחר שנכתבה הכתובה יתנוה ביד הכלה או ביד קרוביה ויניחוה במקום שמור שלא תאבד. אם אבדה הכתובה, צריך לילך מיד אל הרב כדי לכתוב כתובה חדשה.

כבשעת מתן תורה

מנהגי החופה, דוגמא הם למתן תורה:

מביאים את הכלה אל החתן תחת החופה, כמה שנאמר בישראל, שנמשלו להקב"ה ככלה: 'ויתצבו תחת ההר', שכפה עליהם את ההר כחופה.

שני שושבינין מלווין את החתן והכלה, כמה שנאמר במתן תורה: 'ואתא מרבבות קודש', שהיו מלאכי השרת מתלווין להקב"ה ולכנסת ישראל בשעה שנתקדשו ישראל להקב"ה בקבלת תורה.

שוברין את הכוס אחר הקדושין — זכר ללוחות הראשונים שנשתברו אחר מתן תורה, כדי שהחתן והכלה יתנו על לבם ויהיו נזהרים מאד שחס ושלום לא תופר בריתם לעולם.

מדליקין הרבה אבוקות (ויש נוהגים גם לזרוק אבוקות אש ולהשמיע קולות נפץ) כמה שנאמר במתן תורה: 'ויהי קולות וברקים'.

ומה טעם השושבינין אווזין בידיהם שני גרות, אחד מצד החתן ואחד מצד הכלה? רמז גדול יש בדבר:

'נר' עולה בגימטריא מאתים וחמשים. האיש — איבריו רמ"ח (מאתים ארבעים ושמונה), האשה — איבריה רנ"ב (מאתים חמשים ושתיים); מנינו של האיש חסר שתיים ממנין 'נר', ומנינה של האשה יתיר שתיים על מנין 'נר' — בזמן שהאיש לבדו והאשה לבדה, לא נרו שלו מאיר ונראה ולא נרה שלה מאיר ונראה, אבל בזמן שנושאים זה לזה — מה שחסר זה משלימה זו, ומה שיתירה זו נוטל זה, נמצא שהם נעשים כשני גרות ואורם מאיר ויאיר להם תמיד.

ורוב העם נוהגין להעמיד את החופה תחת כפת השמים הזרועה כוכבים — לסמן טוב ולאמור לחתן וכלה: כה יהיה זרעכם — ככוכבי השמים.

נוסח שטר כתובה בתרגומו העברי

בכך וכך בשבת בכך וכך ימים לחדש פלוני שנת כך וכך לבריאת העולם, למנין שאנו מונים כאן בעיר פלונית.

איך שפלוני בן פלוני אמר לה לבתולה פלונית בת פלוני :
היי לי לאשה כדת משה וישראל. ואני אעבוד⁽¹⁾ ואכבד
אותך ואתן לך מזונות ואפרנס אותך כדרכם של אנשים
מישראל שהם עובדים⁽¹⁾ ומכבדים וונים ומפרנסים את
נשותיהם, באמת.

ואני גותן לך מוהר הבתולות מאתיים דינרי כסף, הראוי לך מן התורה.
ומזונותיך וכסותך וכל צרכך, ולבא אליך כדרך כל הארץ.

ונתרצית מרת פלונית בתולה זו, להיות לו לאשה. וזו הגדוניה שהכניסה
לו מבית אביה בין בכסף בין בזהב בין בתכשיטין בין בבגדי לבוש
ובין בכלי מטה סך כך וכך.

ונתרצה החתן ר' פלוני והוסיף לה על זה שליש סך כך וכך בין הכל
סך כך וכך.

ונתרצה החתן ר' פלוני והוסיף לה משלו כנגד זה סך כך וכך בין הכל
סך כך וכך.

וכה אמר ר' פלוני החתן: אחריות שטר כתובה זה והתוספות של
הכתובה, והגדוניה והתוספות על הגדוניה קבלתי עלי ועל יורשי אחרי,
להיפרע מכל הטוב והנאה שבנכסי ומכל קנין שיש לי תחת השמים,
וממה שאני עתיד לקנות, הן נכסים שיש להם אחריות⁽²⁾ והן נכסים
שאינן להם אחריות⁽³⁾, הכל יהא אחראי וערב להיפרע מהם שטר כתובה
זה והתוספות שבו, ואפילו הגלימה שעל כתפי תהא אחראית לפרעון
זה בין בהיות בחיים חיותי ובין לאחר מותי, מהיום הזה ועד עולם.
ואחריות שטר כתובה זה ותוספות אלו, קיבל עליו ר' פלוני החתן

(1) להרויח עבור צרכי הבית.

(2) נכסי דלא ניידי.

(3) מטלטלין.

כחומר כל שטרי כתובות-ותוספות הנהוג בבנות ישראל העשויים כתיקון חז"ל, — לא כאסמכתא⁴) ולא כטופס שטרות⁵).
וקבלנו קנין על כך מאת ר' פלוני החתן למרת פלונית הכלה, ככל מה שכתוב ומפורש למעלה בכלי⁶) שכשר לקנות בו, והכל שריר וקיים.

4) 'אסמכתא' — התחייבות לא בלב שלם אלא מתוך שסומך בלבו על איזה דבר שיבוא כרצונו והוא בא נגד רצונו.

5) טופס שטרות — נוסח שטר שנכתב להתלמד או למטרה אחרת בלי צווי האיש שנכנס בהתחייבות המפורטת שבו.

6) קבלת קנין נעשה ע"י בגד או כלי אחר שניתן מיד ליד והזכיה שזוכים באותו כלי גוררת עמה זכיה בכל מה שכתוב בשטר, בדרך הליפין שהוא קנין מן התורה.

פרק רביעי
ש השמחה במעונם

אפילו יבנה לו אדם בתים וארמונות לרוב עדיין לא מצא

(שבת קיח): אמר ר' יוסי:
מימי לא קריתי לאשתי אשתי
וכן אלא לאשתי — ביתי.
רש"י — שאף שיחת תולין
שלי, יש ללמוד הימנה חכמה.

בית, עד שישא אשה. מצא אשה — מצא
בית. ואין הבית נקרא על שם האיש אלא
על שם האשה. חכמי ישראל נבוני דעה
ויודעי רזי עולם, כך הם אמרו: 'ביתו' —
'זו אשתו' (יומא ב').

שדרכו של האיש לצאת לעסקיו ולעבודותיו בחוץ, ודרכה של האשה
להיות צופיה הליכות ביתה, לבנותו, לטפחו ולשכללו תמיד. אפילו
יראה האיש ברכה מרובה בעמלו שבחוץ, אין לו ממנה קורת רוח ולא
תענוג ולא מנוחה עד שהוא חוזר לביתו ונהנה מעמל אשתו שהיא
טורחת במעונם, אז ינוח לו ונפשו טובה עליו.

מנוחה ושמחה — בבית

האיש והאשה, כשם שאין מזגם שווה כך אין בינתם שווה. האיש לומד
בינה בלכתו בשוק ובהתהלכו עם בני אדם,
ואם יצמצם עצמו בתוך ביתו, תצטמצם
בינתו. האשה אינה כך, אלא כח הבינה גנוז
לה בתוכה. בלבה היא מוצאת את בינתה
ואינה צריכה בדבר זה לבני אדם אחרים.
ולא עוד, אלא שבינה זו, הנלמדת מהרבה
בני אדם, עשויה לפגום בשלה. משל לאדם
שיש לו כלים משלו ומשתמש משל אחרים, וסוף שכליו שלו מעלים

חלודה מתוך שאינו משתמש בהם.
לאו כל אדם זוכה להיות קונה חכמה מאליו. צריך הוא לאחרים שילמדוהו
חכמה, ויותר שהוא לומד מאחרים, יותר הוא מחכים. אבל יכול כל
אדם לזכות בבינת הלב מעצמו. וכל שמעצמו — מעולה משל אחרים.
והרי כבר למדונו החכמים שיפה כח האשה בענין זה, יותר מן האיש.
לפיכך גם מנוחת נפשה של האשה שלמה משל האיש. אף מנוחתו של

איש וביתו

האיש, בשבתו בביתו עם אשתו, גדולה מבשבתו בחוץ, שהרי אשתו — כגופו.

אוי לו לבית שפתחיו כלפי חוץ, ואין האיש מבקש לו את מנוחתו בביתו, אלא גם מפריע למנוחת אשתו ומוציאה לחוץ, ומשתפה בעסקיו ובטרדות נפשו. החוץ תמיד סוער, והמהלך בו — שטוף גם הוא בסערה. בזמן שביתו רוגע ושוקט — שב הוא אל מנוחתו בשוכו אל ביתו, אבל זה שהסעיר גם את ביתו — מנוחתו מאין תימצא לו?

אשרי הבית שהוא מעון לשמחה. ואין שמחה אלא במקום שיש מנוחת הנפש, מנוחת אמת, מנוחה שלמה שנפש האדם רוצה בה. אפילו ימלא לבו רוגז וקצף כל היום, כל עת מהלכו בחוץ — בערב חוזר לביתו ונח מרוגזו והשמחה שבה אליו. שמחה מתוך מנוחה.

אשרי האיש ואשרי האשה, שכל מה שהם מסגלים שניהם, זה בשלו וזו בשלה, הכל עבור ביתם מסגלים. כל מה שהאיש מסגל בחוץ הוא מביא לביתו, וכל מה שהאשה מסגלת בביתה היא משאירה שם. חכמת האיש במלחמת החיים שהוא עושה בחוץ עבור ביתו, וחכמת האשה ב'פלך' שהיא 'אורגת' בו, בעזו סבלנותה, חוט אל חוט עד שכל יריעות אהלה יוצאות מתחת ידה הדורות ביפיו. אין הוא מסוגל למלאכתה ואין היא מסוגלת למלאכתו, ואולם שניהם יחד מסוגלים לרוות שמחה ועונג ממלאכת שניהם. היכן הוא המקום ששם מנוחתם וענגם מצפים להם? ביתם שלהם בלבד. שהשמחה במעונם!

שבעת ימי המשתה

אשריכם הווג שכבר זכיתם למעון. ועכשיו שזכיתם לו — מלאוהו שמחה! משעת כניסה לחופה ועד סוף שבעת ימים, יעזוב אדם את מלאכתו ואת משאו ומתנו בשוק. נקי יהיה לשמחת ביתו שבוע אחד. אין השמחה בטלה מפני העבודה והמלאכה ולא מפני המשא והמתן, אלא הם בטלים מפניה. היא עיקר ושאר כל הדברים

באים רק לשרת אותה ולהכינה. אין אתם צריכים עוד לילך ולבקש שמחה ותענוגות בחוץ, אצל אחרים, שמחתכם במעונכם! יתירה מזו, שמחת חתן וכלה שמחה עשירה היא, שיש בה כדי לחלק עם אחרים. הקימותם לכם בית ומעון לשבתכם ושמחים אתם בו — הזמינו אליכם אורחים וחלקו אתם בשמחתכם. כל 'פנים חדשות', כל

(רמב"ם פ"י מהלכות אישות):
וכן תקנו חכמים שכל הנשוא
בתולה יהיה שמח עמה שבעת
ימים. אינו עוסק במלאכתו
ולא נושא ונותן בשוק אלא
אוכל ושותה ושמח.

שהשמחה במעונם

אורח חדש שעדיין לא ראה אתכם בשמחתכם, עם בואו — תתחדש עליכם שמחתכם. והיה בסעודה, יברכו עליכם 'שבע ברכות' כבעמדכם תחת החופה. ויתרה ברכה זו שמברכין עתה על זו שברכו בשעת החופה, שמוסיפין בה לברך על הזוג — 'שהשמחה במעוננו'! רמז יש בברכה זו שאין שמחה אלא במעון, וכדי לחבב עליהם את מעונם מברכין כן; שיהא ביתם חביב עליהם יותר מכל מקום אחר שבעולם. ולא תהא ברכה זו קלה בעינינו, שהרי מקדימין אותה לכל שאר הברכות. שבעת ימי משתכם תחוגו בביתכם ובבית קרוביכם; ואחר תהא שמחתכם נודעת לכם שם כל ימיכם, בביתכם ובמעונכם.

מנהג זה שנהגו אחרים, שמיד לאחר נשואיהם יוצאים מביתם ועורכים להם מסעות, חדש ימים — אינו מנהג משובח. הטיוול הנעים ביותר, טעם של גלות יש בו, ואין בו שמחת הנפש. וכי יש שמחה, בלי מנוחה? וכי יש מנוחה מחוץ לבית? אין שמחה אלא במקום מנוחה, ואין מנוחה אלא בבית.

אומות העולם שנהגו כן — נמוקם עמם. הם אינם מרגישים בנשואין טעם של קדושה. לעדיני הנפש שבהם נודע אז רגש של סלידה וטעם לפגם כאילו נפגמה הטהרה שבנפש. לבם חלוק עליהם בימים הראשונים שלאחר נשואיהם. מנוחתם וישוב דעתם אינם ערבים עליהם באותם הימים. טיוליהם, מסעותיהם ונדודיהם מכוונים להטריד את הדעת בטרדות הדרכים ובמנעמי תמורות וחליפות. אינם מבקשים את המנוחה באותם הימים אלא רוצים לערוב עליהם את המנוחה, שהלב לא יהיה פנוי להרהורים. 'טיולי ירח הדבש' באים להקל על קשיי המעבר שבנפשם עד שיתרגלו למציאות החדשה והנפש תשלים עמה. נוחא הם, ואולם מה מקום למנהג זה בישראל כשרים?

ישראל קדושים, קדושה והתעלות הם מוצאים בנשואיהם. קודם לכן היה הלב חלוק וטהרת הנפש היתה פגומה, עכשיו נרגע הלב והנפש טוהרה. כלום יש טעם ערב מזה, — למה יערבבו עליהם שמחתם במסעות ובנדודים? אין לך יפה לאיש ישראל, אלא לחוג את חגו בביתו, במנוחה ובשלוה ובשמחת אמת.

פרק חמישי
ושכנתי בתוכם

רזיה וסודותיה של לשון הקודש, לשון התורה, אותיותיה

וצירופיהן — כרזי עולם הם וכסודות
הבריאה כלה. אין חקר לחכמה שהבורא שם
בבריאה, ואין חקר ואין קץ לחכמה שנותן
התורה גנו בתורתו, בלשונותיה, בשמות
אשר קרא ובכל אות מאותיותיה. ולא עוד, אלא שמרובים סתרי החכמה
שבתורה וכל אמריה, מסתרי החכמה אשר בבריאה. הרי הבריאה כלה
רק באות אחת נבראה, 'אלה תולדות השמים והארץ בהבראם' — ב'ה'
בראם. כלומר כל מעשי שמים וארץ באות 'ה' נבראו, ואולם התורה —
ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים.

רבי עקיבא שהיכים בכל חכמה מחכמת תבל ומלואו, בכל לשון
מלשונות עמים וארצות וכל רז לא אניס ליה, מניח הוא כל שאר
חכמות ואינו אלא דורש את האותיות שבתורה. ואפילו את התגין
שהסופר מעטר בהן את האותיות מלמעלה, הוא דורש אותם ומגלה בהם
עמוקות וצפונות. — למה תיבה זו אותיותיה כך ותיבה זו אותיותיה
כך? למה אות זו תגיה כך ואות זו תגיה כך? למה תג זה רחב ותג
זה קצר?

כיוון שהגיע לדרוש את הסוד הכמוס באיש ואשה שהבורא ציום:
'והיו לבשר אחד', למה קראתם התורה כך ומה מרמזות האותיות
שבשמותיהם? — מיד נגלו לנו מפיו תעלומות של חכמה אין קץ.
דברים שידועי בינה עתידים לפרשם אח"כ ולחבר בהם ספרים הרבה,
בא הוא והושיטם לנו בקנה — בתשע מלים אשר דרש בענין זה. ועתה
הסכת ושמע.

טול אות י' מן ה'איש' ואות ה' מן ה'אשה', והרי בידך שני גופי
אש... לומר לך: אש אוכלת טמונה בכל איש מבאי העולם; אש מכלה
חבויה בכל אשה מבנות אדם; וכשהם מזדווגים יחד, הרי זה זוג של
שני גופי אש, שאם אין לך עליהם שמירה יפה, יכולה שתצא מהם
להבת אש גדולה שתחריב ותכלה את עולמם. לכבות את האש שבשניהם,

אי אפשר, שאין חיים באים לעולם אלא מכח האש; להשאירה כמות שהיא. אי אפשר, שאין רעה יוצאת לעולם אלא מן האש — מה עשה הקב"ה? הטיל אות אחת משמו באיש, ואות שניה משמו הטיל באשה, נמצא, האש שבשניהם נשאת כאשר היתה, במלוא עוזה וכחה, אלא שבהזדווגם יחד, גם שכינת י"ה שוכנת בינותם. 'י' באיש ו'ה' באשה. והדברים עתיקים.

בכל מקום שהשכינה שורה שם, האש מאירה ולא אוכלת, מחממת ולא מכלה. לפיכך, אם זכו במעשיהם ואינם דוחקים את רגלי השכינה מלשכון בינותם, השכינה שוכנת בתוכם וברכתה שורה בכל מעשי ידיהם, ונעשים שותפים ביצירה בכל המעשים והתולדות שהם מולידים בעולמם. חס ושלום, לא זכו, שדוחקים במעשיהם את רגלי השכינה עד שאינה יכולה לדור אתם במחיצתם, אז הם נעשים מנוערים מכח הפורה והיוצר שבהם ולא נותר במ אלא אש אוכלת, אש אוכלת אש, — 'אש אוכלת'!...

אכן, כל בית בישראל משכן הוא לשכינת כבודו. היושבים בו — דומים לכהנים, ועבדת הקודש שהם עושים בו —

דומה לעבודת המזבח. מה עבודת המזבח משכן ומזבח שעבודתם קיימת לעד ואינה בטלה לעולם. עושה רושם לשעה ולדורות, לצורך מקריבי

הקרבנות ולצורך כל העולם כולו — אף בוני הבית הישראלי, עבודתם שם כך היא עושה רושם. ומה המשכן, כל העבודות שנעשות שם, הן במשטר ובהשכל ובדעת, אף עבודות הבית כך. ומה המזבח מעלין עליו קרבנות תמידין כסדרם יום יום, אף הבית הישראלי, מעלין שם קרבנות לשמים בכל עת ובכל שעה. קרבנות יפים, קרבנות של חלב ודם מקריביהם, והם עולים לריח נחוח לשמים.

רצונך לידע מה הם הקרבנות שמקריבים בבית היהודי שהשכינה שורה שם? — אלו הם:

האיש והאשה אשר בבית, אם הם מתגברים על האש האוכלת והמכלה שבקרבם ואינם באים לידי קטטה, וגומלים חסד זה עם זה ומחזקים זה את זה, אינם מבעירים את האש שבתוכם אלא בהיתר, לצורך מצוה וקיום העולם, ובונים שם דורות טהורים וקדושים מבטן, ונושאים ברצון ובאהבה את משאם סבלם וטרחם עם זרעם, ועם שכניהם, ועם העניים באי ביתם — הם הם קרבנות הנחוח של הבית היהודי. אין לך חביב לפני המקום כקרבנות האלה. בית כזה — משכן הוא וודאי, וראוי הוא שיצא ממנו מושיעם של ישראל.

איש וביתו

מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל

הרבה משכנות בנו ישראל לאלוקיהם למען יבוא לשכון בינותם : במדבר, בגלגל, בשילה, בנב, בגבעון ובירושלים. בכל מקום אשר הזכירו את שמו — בא אליהם וברכם. אמר הקב"ה : מניח אני את כל פמליותי במרום ויורד אני לישראל ושכנתי בתוכם. אפילו כל המשכנות הללו עתה חרבים והמקום אשר בחר ה' אלוקינו לשבתו שם כל הימים, גם הוא חרב עדיין, אבל משכן זה שישראל קדושים מכינים לאלוקיהם בתוך בתיהם — לעולם אינו חרב. לעולם נעשית שם עבודה גדולה ומעלים שם קרבנות יום יום. והישועה אשר תבוא, לא תבוא אלא משם. מן הבית היהודי, מן המשפחה בישראל, משם היא תבוא. משם יתד ומשם פנה. מה טובו אוהליך יעקב, משכנותיך ישראל ! —

על הבית הזה ועל המשכן הזה, אמרו חכמי אומות העולם : רצונך להכיר אומה זו ? צא והכר משפחה אחת ממנה. שאפילו ח"ו יבואו כל הרוחות שבעולם לעקור אומה זו, היא תחזור ותיבנה על ידי משפחה אחת ממנה שתישאר לפלטה ! באיזה כח ? — בכח זה של 'ושכנתי בתוכם' שכל משפחה ומשפחה בישראל, יודעת כיצד להשכין בתוכה את שכנת הכבוד !

פרק ששי שלום בית

כחו של השלום. — מדות הרבה בשלום —
שלום ואידיליה. — משים שלום בתוך
ביתו. — הגורמים להפרעות בשלום
בית. — כיצד ניצולים מדינה של
והשלום אהבו. — בואו חשבון. — דרכי
מחלוקת. — אוהרת השלום. — האמת
תגובה. — נרות שלום בית. — השלום
מנצח. — אם אין השלום מנצח. —
ברית כרותה וספר כריתות. — דמעות
ותיקון השלום. — דברים כהווייתן. —
שלום שלם שלום אמת. — על חן
ואהבה. — לשונות חכמים על השלום.

‘שאלו תלמידיו את ר’ זירא: במה
הארכת ימים? אמר להם: מימי לא
הקפדתי בתוך ביתי’ וכו’ (מגילה כח).

פרק ששי ש ל ו ם ב י ת

הרבה סמני היכר יש לבית הישראלי שבהם ניכרת מעלתו על גבי שאר הבתים. מצויין הוא הבית היהודי במצוותיו ומעוטרו במעשיו הטובים. מרובים הם המעשים הטובים שנעשים בבית זה ואי אפשר למנותם. אפילו באת לחרו אותם מחרוזות מחרוזות, כללים כללים וסוגים סוגים, אעפ"כ תמצא אותם מרובים מאד. יש לך מצוות ומעשים טובים שזמנם בכל יום ויש לך שזמנם רק לפרקים; שבין איש לאשתו, בינם לזולתם ובינם למקום ובינם לבין זרעם; שבתוך תחומי הבית ושיוצאים משם לחוץ. עמודיו של ספר אחד לא יכילו את כלם, לכן יהו נזכרים כאן רק מקצת מהנהגות הבית והמעשים הטובים, הללו שהם יסוד ושורש לשאר כל המעשים הטובים. על ידי השרשים האלה יעמוד כל אחד מעצמו על רוב עיקריהם וענפיהם שמלוא כל החיים הם פרוסים. וכדאי הוא השלום והענינים אשר בו, שנעשם ראש פרק לשאר הענינים.

כחו של השלום

למה הדבר דומה? למלך שהיה לבו טוב על עבדיו וחפץ לבודקם אם ראויים לברכתו אם לאו. אמר להם: יבקש אחד מכם חפץ לבו ואתנהו לו ולחבריו אתן כפלים. בזמן ששלום ואהבה ביניהם — כל אחד נדחק לבוא הראשון במשאלתו כדי שיזכה הוא בשלו ויהא מזכה לחבריו בכפלים ויחשב לו כאילו מידו באה להם מנתם הכפולה. ראה המלך שכך גדול השלום ביניהם, אמר: מעתה לא אשנה אוהב בין אוהבים אלא כלכם תזכו בברכה כפולה. הרי שהשלום כלי מחזיק ברכה. —

אבל בזמן שקנאה ושנאה ביניהם — כל אחד נדחק לצדין ואינו מבקש ראשון. השונא — לבו רע בטובת חבריו, כל שכן אם טובתם מרובה משלו; המקנא — עינו צרה בשל חבריו שיזכו לחלק גדול משלו;

והחומד אף הוא, חס על הפסדו שלו... לבסוף פתח השונא ואמר למלך:

שאלתי ובקשתי — ינקרו לי אחת מעיני, ולחברי — שתי עיניהם! ראה המלך שכך גדולה השנאה ביניהם, אמר: מעתה אנקר את עיני כלכם שלא תוכלו להרע זה עם זה — אין אתם ראויים לטוב! הרי שהשנאה כלי מחזיק קללה.

(ספרי נשוא): ר' אלעזר הקפר אומר: גדול השלום שאפילו ישראל עובדי עבודה זרה ועושים חבורה אחת, אין מדת הדין פוגעת בהם, שנאמר: 'חבור עצבים אפרים הנח לו', אבל משנחלק מה נאמר בהם — 'חלק לבם עתה יאשמו'.

למה הדבר דומה? למלך שכעס על עבדיו. בא לעשות בהם שפטים — ראה שכלם נדחקים תחת השבט, כל אחד נותן גוו למכים כדי לחסוך צער מחבריו. ראה המלך שכל כך גדולה האהבה ביניהם, אמר: אפילו רעים הם בעיני על שאר מעשיהם — לא תפגע בהם מדת דיני עכשיו. איך אוכל וראיתי ברעה אשר תמצא את האיש, בגלל האהבה שאוהב לחברו. ואימתי איפרע מהם? משהיו נחלקים ביניהם. 'חלק לבם — עתה יאשמו' (הושע ד).

מדות הרבה בשלום

הרבה מדות בבני אדם בענין זה של שלום: יש מי שעושה מחלוקת עם הכל, קרובים לו ורחוקים — אין לך מדה מגונה מזו. יש מי ששלום לו עם הכל, קרובים וגם רחוקים — אין לך מדה משובחת מזו. בין שתי קצוות אלה יש עוד שתי מדות אחרות: מי ששלום לו עם הרחוקים ואינו שלום עם הקרובים, ואנשי ביתו בכלל זה — גם זו מדה רעה; אבל מי ששלום עם הקרובים ואינו שלום עם הרחוקים — מדה זו ראשית השלום היא.

המאיר פניו לרחוקים, עדיין לא נבדק במדת השלום. אפשר רודף כבוד הוא שמבקש לו תפארת מן האדם; אפשר יצר המחלוקת מנהיגו אלא מתוך שעסקיו עם הרחוקים מועטים, יכול הוא להבליג על החימה שעצורה בלבו שלא תפרוץ לחוץ, ומראה להם פנים שוחקות כדי שיכבדוהו; בא לביתו — מיד הוא שופך את כל חמתו. אימתי נבדק האדם במדה זו של שלום? בביתו הוא נבדק. אם יכול אדם להבליג על כעסו בשבתו בין קרוביו, הרי רצון השלום שופטו. מתוך שעסקיו עם קרוביו מרובים, נכנס ונתקל בהם, יוצא ונתקל בהם, אלמלא רצון השלום ששופטו, לא היה מבליג. ואם תמצי לומר: למה אינו מבקש שלום עם הכל? מפני שעדיין אינו שלם במדה זו, ואולם חזקה על איש

שלום בית

זה שאם ישתדל עליה, יראה בה ברכה ודאי. אינו צריך אלא שידע שהכל קרוביו ובשלומם גם לו שלום.

שלום ואידיליה

השלום והאידיליה, לאו היינו הך. שני אנשים ששונים בדעותיהם ומשתוים במעשיהם והאהבה של זה לזה מאליה עולה בלבם ואינם באים לידי

רוגז — אידיליה יש ביניהם ולא שלום. לא ניתן השלום ליושבים בגן עדן בלבד, אלא עיקרו של שלום ניתן ליושבים עלי אדמות. הללו, אף על פי שלפעמים גם הם זוכים לטעום טעם של אידיליה, אינם יכולים לקיימה זמן מרובה. האידיליה, היום היא קיימת, מחר תעבור ביניהם רוח רעה ותופר האידיליה ויבואו לידי קטטה ולידי שנאה — והשלום היכן הוא? אין קוראים שלום אלא במקום שאין הדעות שוות ויש הבדלים

במעשים, בשאיפות וברצונות, ובשעה שאפילו האהבה שבלבבות נפגמה והנגודים מגרים והיצר מתמרד והחרון עולה, הכל מוכן לריב שיתגלע עתה — אז באה שעתו של השלום. זה שאוהב את השלום ורודף אחר השלום, גומר בלבו באותה שעה: יעבור עלי מה, ואין אני בא במחלוקת עתה, אלא אני מקיים את השלום! למה? שגדול השלום מכל רוח אחר ושנואה המחלוקת מכל הפסד אחר.

'עושה שלום במרומי' — כיצד? כך אמרו החכמים: מלאך אחד של אש ומלאך אחד של מים ועומדין זה אצל זה ואינם מזיקים זה את זה. שהקב"ה נתן בלב שניהם רצון אחד — לעמוד ולשרת לפני מי שברא את האש ואת המים גם יחד.

משים שלום בתוך ביתו

איזהו עיקר מקומו של השלום ואימתי עיקר שעתו? הוזה אומר: בתוך ביתו שלו ובין קרוביו — שם עיקר מקומו; ובשעה שיש הרבה סיבות

למחלוקת והכעס אגור בלב — אז הוא עיקר שעתו. למקום זה ולשעה זו מיוחדת האזהרה: החזק בשלום!

אומרים לו לאדם: אם אוהב אתה —

(אדר"ג כח): כל המשים שלום בתוך ביתו, מעלה עליו הכתוב כאילו משים שלום בישראל על כל אחד ואחד. וכל המסיל קנאה ותחרות

איש וביתו

דע את מכשיליו ולמד כיצד להינצל מהם. אתה נכנס לביתך וניצל מן המחלוקת עמהם. ואולם קשה להיות מחזיק בשלום תמיד, ואולם קשה יותר להחזיק תמיד בשלום בית. לברוח מפני המחלוקת עם כל העולם — אין זה

קשה מדי. בהציק לך רודפיק, אתה נכנס לביתך וניצל מן המחלוקת עמהם. ואולם קשה לך שבעתיים להישמר מפני המחלוקת בין כתלי ביתך. כי אם ייצר לך שם — לאן תברח? אם אוהב שלום אתה ורודף שלום — שים עינך ולבך כנגד המכשולים אשר אורבים על השלום ברשות זו שלך דווקא. אל תיכשל בהם ואל תיפול ברשתם.

כמה גדול כחו של שלום זה שאדם משים בתוך ביתו — שהרי נשתבח בו אותו צדיק גדול, מרדכי הצדיק. ראש לסנהדרין, מושיעם של כל ישראל, משנה למלך, גדול ליהודים, רצוי

לרוב אחיו, דורש טוב לעמו — ועדיין אין מדתו שלמה. ובמה נעשה שלם בכל מדותיו? במדה זו של 'דובר שלום לכל זרעו'. יש לך אדם שבן אחד עושה רצונו ובן שני אינו עושה רצונו, יש לך אדם שבניו עושים

רצונו ובניו אינם עושים רצונו; הללו שעושים רצונו חביבים עליו ודובר שלום להם, והללו שאינם עושים רצונו, אינו דובר שלום להם. מרדכי הצדיק אינו כן, אלא — 'דובר שלום לכל זרעו'. ששקולה מדה זו כנגד כל המדות, וכל מי שנשתבח בה, כאילו נשתבח בכלן. וכשבא הכתוב לגמור את ההלל על מרדכי הצדיק, לא גמר אלא במדתו זו. שהוא משים שלום בתוך ביתו — 'ואף כי לעמו'.

צא ילמד; אין אדם עושה מחלוקת בביתו אלא אם רואה שם דבר עוולה, ומה עלתה לו? בא להרחיק מביתו עוולה קטנה והריהו משכין בו עוולה גדולה. שאין לך שנאווי לפני המקום ואין לך רע לפני הבריות יותר מן המחלוקת.

אכן, כל אדם מצווה להרחיק מביתו כל דבר של עוולה ושל גנאי, ואולם ביותר הוא מצווה ומוזהר על הרחקת המחלוקת. אפשר לקיים את שתיהן בבת אחת. הרי טוב. אי אפשר לקיים את שתיהן בבת אחת — השלום קודם לכל דבר. לפיכך יהא מחזיק בשלום וסוף שכל הליכות הבית יהיו כרצונו.

שאם אינו עושה כן, אלא דוחה את השלום מפני דבר אחר — לא זה ולא זה עלתה בידו. עושה הוא את ביתו גיהנם לו, מרבה כעס ורוגז

שלום בית

(גטין ו) : כל המטיל אימה
יתירה בתוך ביתו, סוף הוא
בא לידי שלוש עברות: גלוי
עריות, שפיכות דמים וחלול
שבת.

בינו לבין אנשי ביתו ובינם לבין עצמם.
כלם שרויים בצער זה של המחלוקת, כלם
נכונים בגחלתה ומשולהבים בשלהבתה, אש
תמיד לא תכבה. את מה שבא להציל לא
הציל ואת מה שהיה לו, שלום בית, הפסיד.

אבל מי שמקדים את שלום ביתו לכל דבר אחר — הרי ביתו נעשה
לו גן עדן, שלום ושלווה, השקט ובטחה. בינו לבין אנשי ביתו ובינם
לבין עצמם, ומגן הוא השלום גם מפני כל פרץ אחר שבבית, שאפילו
נפרץ לשעה — מיד הוא נסתם בכח השלום ובכח האהבה, ובכח התוכחה
שהוא אומרה בנחת.

לעולם יהא אדם זהיר על השלום שבתוך ביתו 'לפי שכל אחד ואחד
מלך בתוך ביתו' (אבות דר' נתן כח).

כלומר, מעשיו ופעולותיו של האדם שהוא עושה בחוץ, אינם עושים
רושם גדול. הריהו שם כעובר אורח שרושמו ורושם מעשיו עוברים
מהר ונשכחים. אבל הפעולות והמעשים
שהאדם עושה בביתו, עושים רושם גדול
עליו ועל אחרים, כמעשי המלך וכמנהגיו

בממלכתו. שהשפעתם במקומו וחוץ למקומו. הכל אומרים: הבה ונראה
איכה יעשה המלך בבית מלכותו — ונעשה כן גם אנו.

וללמדך, כי השלום כשהוא מצוי במקום מלכות — מצוי הוא ומציאותו
מציאות. אבל אם אינו מצוי במקום מלכות אין מציאותו מציאות.

וללמדך עוד, שאין מלכות אלא עם שלום ואם אין שלום אין מלכות.
פלוגי זה על עצמו אינו שולט, כיצד ישלוט על אחרים, וכיצד מלכותו
תתקיים בידו?

הגורמים להפרעות בשלום בית

כדאי לו לאדם שבא לבנות בית ומשפחה, שיתן את דעתו מלכתחלה,
להכיר את הגורמים שבשבילם עלול השלום להיות מופרע בתוך ביתו.
שכל היודע הצרה בטרם בואה, מוצא בנקל את דרך ההצלה כדי להיגצל
ממנה בשעה שבאה כבר.

מטבע ברייתו חש האיש את עצמו מלך בביתו ותובע בלבו או גם תובע
בפה, שיהו דבריו נשמעים על כל בני ביתו. ולא די לו בזה, אלא רוצה
שהיו יודעים את רצונו ועושים, אפילו אינו מבטאו בפה.

תחושה זו ותביעה זו, מקורה לא במלחמת כיבוש שכבש האיש את

איש וביתו

האשה בדורות הקדומים והנחיל נצחוננו לורעו אחריו; אף לא באה מהסכמה חברתית כללית ולא מהרגל ולא מרוע לב, — חק הטבע הוא זה שטבע הבורא בביותיו למען שלומם וטובם. הרי הבית והמשפחה דומה לממלכה קטנה ואין יכולים שם שני מלכים לשמש בכתר אחד. הרבה כתרים שמורים לראש האשה שבבית, כתר בינה, כתר תפארת, כתר אהבה ורחמים וכו' ואילו כתר מלכות — לראש האיש. כל הבא לשנות את חק הטבע הזה, הריהו מתחייב בנפשו וגורם רעה למשפחתו, מונע טובה מעצמו ומאבד את חלקו בעוה"ז, ואילו את חק הטבע לא ישנה. לעולם ישאר האיש בתחושתו זו וכל אימת שהיא לא תובן כהלכה עלולה היא לשמש מכשול ותקלה לשלום הבית.

כיצד? —

אם מעשיהם ומנהגיהם של בני הבית מעידים עליהם שאינם טורחים לירד לסוף דעתו של איש הבית לידע טעמו ומשאלת לבו. גרוע מזה — אפילו דברים שתובעם בפה מלא אינם נשמעים עליהם. קשה מזה יותר, אם הם מתכוונים בסירובם כדי להקניטו ולהראות שאין לו יתרון עליהם. קשה מכל — אם אנשי הבית מתעלמים לגמרי מרצונו כאילו לא היה קיים — אין לך השפלת כבוד גדולה מזו. —

פגיעה בכבוד ראש הבית — גורם ראשון להפרעת השלום.

ומאידך, אין ה'מלך' רואה 'לגינותיו' שמתמרדים עליו ומחריש. מה הוא עושה? יוצא ל'מלחמה' כנגד המתמרדים ובא להשליט את רצונו עליהם בחזקה. בחרון אפו, בשבט פיו וכו'. מאותה שעה ואילך מופרע השלום וכבר זקוק הוא הבית הזה לרחמים מרובים כדי שהשלום יחזור על כנו. מאותה שעה ואילך בא מלאך המשחית ועושה לו ישיבת קבע בבית הזה וכל הנמצאים שם בין כתליו — נמצאים על הר געש וכבין גלים זועפים בלב ים שאינם יוצאים משם שלמים. כך אמרו החכמים: 'בית שיש בו מחלוקת סופו ליחרב' (דרך ארץ זוטא ט).

מי כאן נצח במלחמה זו? 'נצחו' הם — אבד כבודם ותפארתם; בית שראשו נעשה שפל — כבוד יש לו? 'נצח' הוא, שהטיל עליהם מרותו בעל כרחם — את 'כתרו' הציל, אבל את 'ממלכתו' אבד, שהרי התהווה פעורה בינו לבינם ואין מלך בלא עם. לא נצחו שניהם והמלחמה ביניהם מתמשכת והולכת — אש המלחמה אוכלתם תמיד והיא נוטלת

שלום בית

מהם את כל הטוב והנעים של שבת אחים גם יחד. ביתם נעשה גיהנם עליהם.

אדם שרווחיו אינם מספיקים לו כדי מחיה בהרחבה, או שפרנסתו מצויה לו בשפע אלא שדעתו וטבעו נוטים לחסכנות — והרי הוא רואה בביתו שאין נוהגים מנהג של חסכון; או מאידך גיסא, אדם שדעתו רחבה וידו פתוחה — והרי הוא רואה בביתו שנוהגים מנהג

של קמצנות ומונעים טובה מעצמם או מאחרים, שלא כרצונו. והוא אומר להם ודבריו אינם נשמעים. וחוזר ואומר ומבקש ומפציר בהם והם בשלהם. או היפוכו של הדבר — אדם שרווחיו מספיקים לו כדי כלכלת משפחתו בהרחבה, והוא נוהג בממונו מנהג של כילי, שחביב עליו ממונו יותר מכבודו וכבוד משפחתו, שבושים במנהגיו, והוא בשלו. —

אדם שהליכותיו בצניעות וכוסף שביתו יהיה שלוו ושקט, ואילו אנשי ביתו אינם נמשכים אחר הליכותיו. הם נמשכין אחר הליכות שכניהם וכו' שדיבורם ולבושם ומנהגם אינם מצויינים הבדלי השקפה והבדלי טעם; צניעות ורעשנות, מוסר ודת. —

או אדם שאורח חייו נהיר לו, ומדותיו ודעותיו במוסר ובאמונה, גם הם ברורים לו. הם משאת נפשו, ובם יהגה תמיד והוא כוסף להאציל מרוחו על אנשי ביתו, ואינו מצליח. אורח חייו שלו ומדותיו ודעותיו אינם מקובלים עליהם. לא דרכיהם דרכיו ולא מחשבותיהם מחשבותיו ולא מעשיהם מעשיו.

אדם שלבו טרוד בעסקיו שלו הנראים בעיניו חשובים, ואינו מפנה דעתו לחשוב בעסקיהם של בני ביתו ובטרדותיהם מפני שהם נראים בעיניו פחות חשובים, או בלתי חשובים כלל. רואה אותם עוסקים ב'דברים של מה בכך' ויש בלבו תרעומת עליהם שמניחין דברים של עיקר ועוסקים בדברים של טפל.

ולא עוד אלא שהם משתדלים לשתף גם אותו בעסקיהם ולהטיל עליו מצוות 'עשה' ומצוות 'לא תעשה' בסדרי הבית, בהנהגה עם בני אדם וכו' ולבו בל עמם. —

או אדם שעמלו בפרנסתו מרובה והרי הוא בעיניו כאילו נותן כל כחו בעמלו. בא לביתו — אשתו כופה עליו עמל אחר, עמלה שלה. עמל שהוא אינו יכול או אינו רוצה, לעמוד בו. —

איש וביתו

או אדם שמטבעו נוטה להיות סגור בתוך עצמו והרבה מעניניו סתומים בפני כל אדם ואפילו בפני אשתו. ויש לך אדם שנות לו להשיח דאגותיו לאחרים אבל קשה לו להשיח בפני קרוביו. אשתו ובני ביתו אינם יכולים להשלים עם מנהגו זה, והם רואים בו זלזול כלפיהם, ואף הוא אינו יכול לשנות את טבעו. הם מקניטים אותו בדבריהם ובתוכחתם תמיד, והוא — גפשו קצה בטרונאי ובתוכחה שאינה פוסקת. —

או אדם שעסקיו כל היום בחברת בני אדם, נושא ונותן עמהם, שומע דיבוריהם ושיחותיהם ומשתתף עמהם מרצונו ושלל מרצונו, פיו ואזניו וכל עצביו דרוכים כל היום, והוא מצפה: אימתי אבוא לביתי ואנוח משיח וסיג, הוא יגע משאונו והיא יגעה משעמומה. מסאון ורעש. אשתו שעסקיה בביתה לבדה,

אינה שומעת קול אדם, כל היום היא מצפה: אימתי יבוא בעלי ואגלגל עמו בשיחה. ובבואו — מפח נפש נכון לשניהם; שאין הוא יכול למלא את חסרונה ולא היא יכולה למלא את חסרונה ונמצא שניהם נפשם עגומה עליהם ומתוך כך באים לידי קטטה. —

בכל אלה ובכל כיוצא בהם, עלול שלום הבית להיות מופרע. פתחים רחבים נפתחים אז למלאך המחלוקת שיבוא לשכון בבית הזה ולמוטטו חס ושלום. הוא אשר דברנו למעלה כי מצווים אנשי הבית לדעת את הסכנה ולהקדים לה תרופה.

כיצד ניצולים מדינה של מחלוקת

מה יעשה אדם וינצל מדינה של גיהנם זו? מה יעשה ראש הבית כדי שיקרב את קרוביו אליו ויכונן אתם יחד את משטרו על מכוון אמת ויכון השלום ביניהם תמיד? — תהא ראשית ממלכתו, על עצמו. יעשה קודם מלחמה עם עצמו וישליט את דעתו על רגזותו. או אז יהו כל דבריו נשמעים, בין אומרם ובין אינו אומרם. או אז יהו אנשי ביתו יודעים

את רצונו ומשתדלים מדעת עצמם לעשותו ולגרום לו קורת רוח. כל אשר לו יתן האדם בעד כבודו; כל מאמץ לא יקר לו בעד שלומו וטובו, והרי אין המאמץ הזה של שליטה עצמית, קשה משאר מאמציו. כל שאר המאמצים — תועלתם ספק, וזה תועלתו ודאי. ובחנונו נא

שלום בית

בזאת, אמרו חכמי הנפשות, אם לא ייפתחו ארובות השמים להוריד לכם שלום וברכה עד בלי די!

אפשר שיהא אדם נשמר מהקפדה כל ימיו? אלא, בשעה שאדם בא לידי הקפדה — מוטב לו להפיגה בשינה או יוציאנה במקום אחר מחוץ לביתו, ובתוך ביתו אל יקפיד לעולם.

(מגילה כח): 'שאלו תלמידיו את רבי זירא: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא הקפדתי בתוך ביתי וכו'.

אפשר שיהא אדם מוצא קורת רוח בביתו תמיד ולא יארע בו דבר שמכעיסו? אלא, הרבה דברים מצויים בביתו של כל אדם

שיכולים להביאו לידי הקפדה וכעס, יותר מבחוץ, ואולם כל הריצה להאריך את ימיו, ואריכות ימים תרתי משמע: שכל יום מימיו יהיה ארוך, מלא, וגדוש חיים, וגם ירבו ימיו ושניו ממש — כל הרוצה בכך, צריך שיהא מחשב שכר הקפדה כנגד הפסדה והפסד הבלגה כנגד שכרה. אדם שמרגיל עצמו לחשב כך, חזקה עליו שימצא בעצמו די כח להתגבר על יצר ההקפדה ויבליג.

אזהרת השלום

כל מי שחש על ביתו מלפרוץ בו פרצות מסוכנות; כל הרוצה שביתו יהא לו כלי מחזיק ברכה ולא קללה; כל הרוצה ליהנות מן הברכה המרובה ששמורה לכל אדם בין כתלי ביתו לשעה ולדורות; כל מי שחפץ להאריך ימיו ולעמוד על 'ממלכתו' ימים רבים ולראות טוב — זה המעשה אשר יעשה וחי בו:

יתן במאזני פלס את כל צערו אשר הוא מצטער מחמת אשתו ובני ביתו — לצד אחד; וכנגדו יתן את צער המחלוקת והריב וההרס והחרבן הצפויים מהם לכל ביתו, וישקול:

שלום ללא תנאי — תנאי להשפעה ללא גבול.

איזה צער גדול יותר ומה מכריע? הוזה אומר: צער המחלוקת ותוצאותיה גדול יותר

והוא שמכריע את כף המאזנים למטה! אם כל כך גדול צער המחלוקת וצער תוצאותיו, — דין הוא שיהא זה נדחה מפני כל צער אחר!

ולמבקש שלום יאמר: אל תעורר חימה אפילו בדברים המעוררים אותה; אל תפתח פה לשטן המחלוקת אפילו בשעה שזדין עמך, וגם לא תענה על ריב; שכך כעס וחימה וגרש אותם מביתך כליל; השכן את השלום באהלך בכל התנאים ובכל המקרים, תמיד, באין פרץ ובאין צווחה אפילו פעם אחת! — למענך, ולמען דברך שסופו להישמע, ולמען פדותך. כי עתיד הוא השלום שיפדך מכל צרה וצוקה שבביתך.

איש וביתו

האמת והשלום אהבו

אשתך תבענתי, שתובעת ממך מה שאין לך; פורנתי, שהיא מכלה כל
ממון שיש לך; קמצנתי, שעינה צרה בצרכי ביתה ומקמצת יותר מדי
או עינה צרה באורחים ובעניים; קולנתי;
טיילנתי; צייתנתי; מבלה רוב זמנה בבתי
שכנותיה או מביאתן לביתה; או היפוך כל

הדברים האלה, שהיא מכלה רגל אדם מן הבית ואין דעתה הולכת עם
דעת הבריות; טרדנתי, שמטרידה אותן בדברים של מה בכך וכופה
עליך עמל שאינו שלך; חשדנתי, שתולה בכ דברים שאין בכ. בני
ביתך סרבנים, שמתחילים לסור מדרכיך ללכת אחר הרע בעיניך —
ראשית חכמה וראשית שלום: אל תאטום אונך, אל תגדור בעדך
מלשמוע, אלא הט אונך ושמע מה אשתך אומרת, ושאר בני ביתך
המתמרדים, מה הם אומרים, שמא לא אתך בלבד ילין הצדק?

ויש בדין שתעשה כך. אפילו גדול אתה וטוב אתה — הטוב טוב אתה
מדוד מלך ישראל? או אולי, חס ושלום, קשיותם של קרוביך מרובה
מקשיותם של הקמים על דוד מלך ישראל

(עקדה סה): 'ותבט עיני
בשורי בקמים עלי מרעים
תשמענה אונ' — תמיד היתה
עיני מבטת במראות שוררי
— המרעים הקמים עלי וכו'
ונשמרתי ותקנתי עצמי.

בשעתו? דוד מלך ישראל כך אמר (תהלים
צב): 'בקמים עלי מרעים — תשמענה אונ'.'
אפילו מרעים הם, אף על פי כן אי אפשר
לצעקות אלה שלהם שלא תהא מעורבבת
בהן גם מקצת של אמת וצדק. אמת וצדק

אפילו כשהם באים בתערובת, ראויים הם להישמע ולקבלם מכל מי
שאומרם. 'בקמים עלי מרעים — תשמענה אונ' — קל וחומר לאשתך
אוהבתך ולבני ביתך עצמך ובשרך, איך יעלה על דעתך לומר שכל
האמת והצדק רק אתך בלבד ילין, וכל היפוכם אתם בלבד, ואתה אינך
מטה אונך אפילו לשמוע טענות פיהם שמא הם צודקים?

הטית אונך, חזקה עליך שגם תשמע ותלמד מדבריהם לדעת שלא כל
הצער הבא עליך, מחמתם, לחנם בא. ואתה, אם בעל נפש אתה, ורצונך
שדברייך יהיו נשמעים, הסר ממך תחילה

המודה על האמת — נוטל
הארס אשר בצפרני המחלוקת.

עקשות פה וסלוף מעשה. הווה מודה בפניהם
על האמת, ואמור: צדקתם ממני, ואל תאמר,

הרי אני יוצא מזולזל בעיניהם אם אודה להם בפניהם על משגי —
שאינ לך כבוד ויקר כהודיה על האמת. וביותר, במקום ובשעה ובדבר
שנראה צד זלוזל בהודיה על האמת.

שלום בית

בואו חשבון

כל מעשי בראשית על שלמותם ותיקונם נבראו. אין לך בהם מעשה אחד ולא בריאה אחת שנבראו שלא לצורך ותיקון העולם. גם ההבדלה

והפירוד מעשי ידי היוצר המה, ולא בראם ה' אלא לתיקון העולם. אתה מוצא הרבה דברים שאי אפשר לו לעולם להתקיים אלא בפירודם ובהבדלתם זה מזה, כגון אש ומים, יבשה ומים, אף על פי כן אין הקב"ה משבח את הפירוד וההבדלה במדה זו של 'כי טוב' ששיבח בה כל מעשי בראשית. קל וחומר לפירוד ולמחלוקת שבבני אדם, שאפילו אדם מכוון בהם כל כיינה טובה אין הם מנוקים מן הרע — מי האיש ואיזהו אשר יכול להשתבח במעשיו אלה ולומר: ראו מעשי כי טוב ואין בהם רע. אכן, רעים ומרים הם הפירוד והמחלוקת אפילו אם העושה אותם הוא צדיק בעיניו וכוונתו לטובה.

חק הטבע שיהא האיש ראש בביתו. וכל העושה כדי להעמיד דברים על חכם ועל טבע ברייתם, הוא עוסק בתיקון העולם. ברם זה שבא

לקנא את קנאת החק הזה ועבורו הוא נכנס במחלוקת, חייב הוא להיזהר מפני הקנאה הזו שתהא נקיה משמץ פסול של הנאת הגוף, או רצון הדכוי והשעבוד. רדיפת ההנאה

ורצון הדכוי ודאי פסולים הם וכל הפונה אליהם מפסיד אוהביו ומקומם אותם כנגדו. ואם רואה אדם שאין דבריו נשמעים אצל בני ביתו, צריך הוא שיחטט במטמוניותיו שלו, שמא מעשיו גרמו.

כיוצא בזה כל שאר המדות והדעות של האדם, שחלוקות הן ממדות ודעות של קרוביו — אין צדיק בארץ שיכול להיות בוטח בטוהר מדותיו שלו ולשלול את של זולתו לגמרי. אדם קרוב אצל עצמו ואינו רואה נגעי לבבו, ואולם אחרים רואים. אלמלי טהור היה במדותיו ומנוקה מתערובת של רע, היו כלם נמשכים אחריו בדרך הטבע, ועכשיו שמתנגדים — אזוהרה היא זאת עבורו שיפשפש בדעותיו ויטהרן.

קל וחומר לנגודים שבינו לבין אנשי ביתו שבאים מחמת תנאים שונים שביניהם. לאו כל אדם זוכה להתרומם על גבי עסקיו ופעולותיו. דרך

העולם הוא שהאיש מחשיב את עסקיו שלו ומזלזל בשל אחרים; רואה עמלו שלו קשה

(בראשית רבה ד): למה אין כתוב בשני 'כי טוב'...? ר' חנינא אומר: שבו נבראת המחלוקת, שנאמר: 'ויהי מבדיל בין מים למים'. אמר ר' טביומי: אם מחלוקת שהיא לתיקונו של עולם ולישובו אין בה 'כי טוב' — מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה.

(עדיית ח' ז): וחכמים אומ' רים, (אין אליהו בא) לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום וכו'.

(תנחומא שופטים יח): ראה כמה גדול כח השלום שאפילו

איש וביתו

ושל אחרים קל. כל חלוקי דעות שעולים בין לשונאים, אמר הקב"ה לפתוח איש לאשתו בדברים אלה, אינם מצדיקים בשום פנים את הקטטה. שמדת הדין והצדק אינה מצויה בשלמותה לא כאן ולא כאן, אלא בתווך.

האיש זכאי למנוחת הגוף ולמנוחת הנפש בשונו אל צל קורתו מעמלו כל היום בסאון ורעש. והאשה זכאית להארת פני בעלה אליה, ולרוך דבריו בדבריו אליה, כדי להרים רוחה ולשמח נפשה אחרי שבתה בודדה כל היום בביתה וממתנה לבעלה. אם קצרה רוח שניהם ואינם יכולים למלא חסרונם זה לזה — חסרון שניהם הוא זה ואין איש מהם זכאי לבוא בתרעומת זה על זה. לא חסר כאן אלא מעט הבנה ומעט סבלנות בין איש לרעייתו.

ברם, התביעה שהאיש נתבע להבין לנפש רעייתו, היא גדולה יותר מן התביעה שהאשה נתבעת להבין לרוח בעלה. שכן רוב תכונותיו וסגולותיו של האיש גלויות וידועות לרואהו, ואילו רוב תכונותיה וסגולותיה של האשה, מכוסות הן מעין רואים וכיסוי זה הוא תפארתה. האיש מחוסן מפני מועקותיו יותר מן האשה שהיא עדינה ברגשותיה ודמעתה מצויה. נפש האשה נוטה ליופי, אוהבת את הסדר הרבה יותר מן האיש וכל קלקול שורה פוגע בה עמוק בנפשה ואינו פוגע כ"כ בו. האיש — עיסוקו מרוכז לכן מנוחת נפשו יציבה יותר, והאשה — עיסוקה מפוזר על פני שטחים הרבה, שרבים ושונים תפקידיה בכלכלת ביתה ובטפול עם ילדיה, על כן מנוחת נפשה נוטה

להתערער יותר משלו.

כלל אמרו חכמים באושר המשפחה: אין האושר תלוי בשוויון התכונות שבין האיש

והאשה, אלא בשוני שבתכונותיהם הוא תלוי. כיון שכך, לא מן הדין הוא זה שאותו דבר שמביאם לידי אושר, השוני שבהם, יהא מביאם לידי קוצר רוח ולידי רוגז מזה על זה. אין טוב לשניהם אלא שיכבדו זה את זה דווקא מפני השוני שבכל אחד ואחד. וביותר מצווה על כך הבעל, מפני הדברים שנאמרו לעיל וכיוצא באלה, שיכיר ויעריך את מעלותיה של אשתו ויתחס בכבוד למשאלות לבה ויכבד את נטיותיה אעפ"י שאינן נטיותיו.

וכן מי שמעלים עניניו מאשתו ודבר זה גורם לדברי חרדין ביניהם. אילו מסוגלים היו לראות מכמני הנפש של הריע או של הרעיה, תכונותיה חולשותיה ומטמוניותיה של הנפש, ודאי שלא היו באים לידי

טרוניא ותרעומת לעולם. שיכול הבעל לירד לסוף דעת אשתו ולהבין לרוחה למה היא מוצאת עצמה נפגעת בשל מנהגו זה. שני אנשים שכרתו ביניהם ברית אמת ונצח — מה מקום יש ביניהם לכל טמיר ונעלם? מאליו עולה החשד, שאין לבו שלם עמה; אינו מאמין לה או מזלזל בה.

זיל לאידך גיסא: אילו ירדה היא לסוף דעתו והכירה את תכונותיו יכולה היתה להבין לרוחו וללמד עליו זכות מפני מנהגו, שלא מחמת חסר אימון ולא מחמת זלזול הוא נוהג כך אלא סבות אחרות גרמו. אדם זה רגיש הוא וחלש, ואינו מסוגל לטפל בבעיותיו בקור רוח ובנפש שקטה. דבר שמעיק עליו — מועקתו כפולה מפני רגישותו, והוא חושש להתוודע אליו מפני חולשתו. מה הוא עושה? מפיג צערו על ידי היסח הדעת. אינו משיח דאגתו, שמתוך כך שוכחה. אם יש לו הכרח להשיח דאגתו לאחר, בוחר הוא לדבר עם הזר ולא עם אשתו. הזר, עכשיו נכנס בענין ומהר יסיח דעתו ממנו ולא ידוש עמו הרבה בדבר זה. יאילו אשתו כיוון שיכניסה בענין לא תסיח דעתה ממנו ותביאהו בעל כרחו לדוש במועקותיו יותר מיכלתו.

עוד סבה אחרת מביאתו לכסות בפני אשתו אפילו מה שהוא מגלה בפני אחרים. כשהוא משיח דאגותיו לאחרים אינו מגלה להם אלא מקצת דבר ולא כל דבר. שבעיותיו ודאגותיו של זה באות לו לרוב בעטיין של חולשותיו — אם יגלה כל צרתו, תיגלה כל חולשתו ועל כך רגיש הוא מדי. בדברו עם הזר הוא מאזן שיחתו בדברי שבח על עצמו כנגד דברי הגנאי, הרי אין הוא יודע את מטמוניותיו. מה שאין כן אשתו, שאם יגלה לה מקצת, היא תדע את הכל, וכבודו ירד בעיניה. אפילו יש לו להשתבח בפניה כדי להציל כבודו, עדינות רוחו אינה מניחתו להשתבח בפני אשתו. על כן מכסה את עיניו מפניה.

שני ריעים אהובים, האיש והאשה, בדין הוא שיהו יודעים זה את זה, ומשלימים זה עם זה בכל תכונות נפשותיהם ונטיותיהם, ומלמדים זכות זה על זה בכל דבר של הרגל או נטיה

בנפש שאינם יפים, ולא היו באים לידי מחלוקת. ואולם לאו כל איש ואשה זוכים לכך. פעמים שאין הידיעה וההכרה ההדדית

שלמה, ופעמים שאין הידיעה מועילה. אעפ"י שיודעים ללמד זכות זה על זה, אינם שולטים ביצרם בשעת חימה ובאים לידי התפרצות. וכיוון שניתנה הרשות לכעס, שוב אין האדם מסוגל להבחין בין תגובה נכונה

לתגובה שאינה נכונה ונעשה פירוד בלבבות. עם כל זאת, אינו דומה כועס ויודע שנכשל בכעסו, לכוועס ומתאמר בלבבו שהוא צודק בכעסו. לכן חייב כל אדם המבקש שלום בתוך ביתו, לתת את דעתו על כל גורמי המחלוקת ויבדוק עצמו יפה יפה, אם הוא נקי מאותו עוון שהוא מוצא אצל קרוביו ואם אין לו במה ללמד זכות עליהם — בטרם הוא בא להגיב.

דרכי תגובה

אדם שרואה בביתו דבר מגונה שחייבים למחות עליו, אם סמוך לבו ובטוח שאינו מכון בתוכחתו ובתגובתו אלא לשם שמים, כדי שאותו

דבר לא יישנה, וכדי שלא יאמרו: ראה ושתק — משמע שניחא לו, כי אז צריך הוא להגיב ולמחות כנגד הדבר הרע הזה, אבל חייב הוא להיזהר הרבה, שתהא התגובה נכונה ולא יהא קלקול גדול מתיקונו. הרבה דרכים של תגובה יש: חזקת היד, גערה, בטיה (יש בוטה כמדקרות חרב).

תוכחה, הסברה, בקשה ותחנונים, שתיקה של רוגז ושתיקה של צער. כל דרכי התגובה האלה וכל שביניהן ודומיהן, אין לך אחת מהן שאין לה מקום ואין לה שעה ואי אפשר לומר בהן כללים. הכל לפי מה שהוא אדם וכו'. הרי התירו החכמים שלפעמים יכול אדם לשבר כלי בחמתו, כדי להראות לאנשי ביתו את זעמו מפני דבר רע שהוא רואה אצלם. אמנם, כשהתירו, לא התירו אלא בכלי שבור, ובאדם שיכול לשמור על קור רוחו בסתר לבו ואינו אלא נועמיד פנים של רוגז כלפי חוץ בלבד. משום כך, קשים דברים אלה לומר בהם כללים, אף על פי כן ניתן להבחין ביניהן אבחנות כלליות ולומר: זו קלה וזו קשה; זו תועלתה לרוב בני אדם וזו תועלתה למעטים בלבד; זו סכנתה מועטת וזו סכנתה מרובה וכו'.

דרכי תגובה אלה שנמנו ראשונות: חזקת היד, גערה ובטיה — הן וודאי הקשות שבכלן ואין תועלתן לרוב בני אדם, ואילו סכנתן מרובה מאד. לא נתנה גערה אלא במבין, היינו, אם יש בינת הלב גם בגוער, לשקול כראוי את גערתו; וגם במקבלה, שמסוגל הוא לקבלה לטוב לו. אם לאו, או שהדבר עליו ספק — מוטב לו להימנע מבוא בסכנה, אל יודק לדרכים אלה, ולא יפסיד.

שלום בית

'מימי לא הקפדתי בתוך ביתי' שאמר רבי זירא, יכולה איפוא להיות הדרכה ועצה טובה לכל הבריות, שכל המתנהג במנהג זה או שקיבל עליו להתנהג כך מובטח לו שלא יצטער ולא יפסיד.

אין לך יפה בתוכחה יותר מן ההבלגה בשעת זעם והשתיקה בשעת צער. יפה כחה של שתיקה זו עם צער השפוך על פני המבליג, שהיא

עושה רושם בל ימחה בלב הנפשות הקרובות האוהבות, יותר מאלף תוכחות. מוסיף עליה התוכחה המתונה לאחר עבור זעם ושנאמרת

בעתה. ואין לך עת יפה לתוכחה, משעה שהלבבות טובים ומתרגשים זה על זה באהבה. ההבלגה שבשעת מעשה והתוכחה שלאחר מעשה, שתיהן מצטרפות למעשה שלם. התוכחה יוצאת מתוקנת ומתקבלת על הלב ופעולתה אמת.

שמא יאמר אדם: הרי דרך זו קשה היא מאד וכיצד אפשר לעמוד בה תמיד? אף אתה אמור לו: והלא כל אדם, בין רוצה ובין אינו רוצה, עומד בנסיונות קשים יותר. נסיונות החיים

שכל אדם מתנסה בהם בימי חלדו, קשים שבעתיים והכל עומדים בהם. עול הפרנסה

— קשה, וצער גידול בנים — קשה הימנו;

עול נמוסי החברה — קשה, ועול החובות למלכות — קשה הימנו יותר, אעפ"כ לא אמר אדם מעולם הריני מתיאש מלשאת עלי את העול הקשה הזה, אלא שבעים ושבע יפול, — וקם. אף בענין זה של השמירה על שלום ביתו, אין לו להתיאש מפני מוראו וקשיותו. אינו צריך אלא שיחזק בעצמו את הרצון לנהוג במנהג הטוב והרצוי. ובשעת הנסיון, אינו צריך אלא לראות את הנסיון הזה עתה, כאילו יחיד הוא ולא יישנה פעמיים. אין לו אלא לאסוף את כל כחותיו לעמוד רק בנסיון יחיד זה בלבד. כל אדם, אפילו חלש, יכול לעמוד בנסיון אחד.

אדם שעושה כך, הקב"ה עוזרו שיוכל לעמוד בנסיונותיו תמיד. אדם עומד בנסיון אחד, מן השמים מסייעין אותו שיוכל לעמוד בנסיון שני.

עמד בשנים, השלישי יקל עליו יותר, והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ר' מאיר שרצה לגרש את ששן המחלוקת מ"ביתו" אשר קנה בו שביתה, לא עכבו מהתגררות אלא שלוש

פעמים. כיוון שנתגבר עליו שלוש פעמים, פג תקפו ובא מלאך השלום וירש מקומו.

כמה מיני גדרים יש שיכול אדם לגדור עצמו בהן מפני הכעס והקטטה. איש איש וגדר? שלו, הראויה לו לפי תכונותיו והרגליו. אומרים עליז על תלמיד חכם אחד, שייחד לו בגד ללבשו בשעת כעס והקפדה. אמר: כל אימת שארצה לכעוס, לא אכעוס אלא לאחר שאלבש בגד זה. וזו היתה הגדר שלו. כלומר, להימנע מהקפדה לעולם — איני יכול; אולם להשהותה קמעא עד שאני הולך ומחליף את בגדי — יכול אני. בין כך וכך החימה עוברת והלב רוגע.

אדם שמנהגו כך, זוכה ורואה את ביתו כסכת שלום שממנו השלום יוצא ומאיר לחוץ. אדם שכך מנהגו בביתו, מלך הוא בביתו ודאי, וכתר מלכות נתון בראשו. כל דבריו נשמעים תמיד ולא יירא מפחד פתאום ומשואה כי תבא. בית שבונים בונים אותו על אדני השלום והאמת, ראוי הוא שממנו ייבנה עם ומלכים מחלציו יצאו.

נרות שלום בית

אין לך חביב על ישראל כמו השלום. אדם פוגש את חברו בשוק, אומר לו שלום! כל חותמי הברכות חותמין בשלום — התפלה חותמת בשלום, הכהנים שמברכים את העם חותמין בשלום. חביב הוא השלום שעל כל מעשים וזכויות של אברהם אבינו לא ניתן לו שכרו אלא שלום — 'ואתה תבוא אל אבותיך בשלום'; יעקב אבינו לא ביקש אלא שלום — 'ושבתי בשלום'; אהרן הכהן לא נשתבח לפני המקום אלא בשלום — 'בריתי היתה אתו החיים והשלום'; פנחס ניתן לו שכרו שלום — 'הנני נותן לו בריתי שלום'; התורה נמשלה בשלום — 'וכל נתיבותיה שלום'; הקב"ה שמו שלום — ויקרא לו: 'ה' שלום'. וכן אתה מוצא שאין הקב"ה מנחם את ירושלים אלא בשלום שנאמר: 'וישב עמי בנוה שלום', וכן לא פרע מעמון ומואב אלא שמנע מהם שלום שנאמר: 'לא תדרוש שלומם'. גדול השלום שאפילו בשעת מלחמה צריכין שלום שנאמר: 'כי תקרב אל עיר להילחם עליה — וקראת אליה לשלום'. ולא זזו ישראל מלחבב את השלום עד שעמדו חכמיו והדליקו לו פנס ותלאוהו בכל בתי ישראל שיאיר להם באור השלום.

כשגברה יד החשמונאים על מלכות יון הרשעה, וטיהרו את מקדש ה', והחזירו לישראל את נזר הכהונה ועטרת המלכות, ונעשה להם נס בפק

שמן, שמנת יום אחד סיפקה להם לשמונה ימים, קבעו החכמים לזכר הנס להדליק נר בכל בתי ישראל בשמונת ימי החנוכה. נר חנוכה — נר הישועה הוא, נר המקדש, נר

הכהונה, נר המלכות — דיו לנר זה שיהא דולק בכל בתי ישראל שמונה ימים בשנה. ואולם נר אחר יש, נר שהוא דולק ומאיר בכל בתי ישראל, בכל הדורות — כל השנה כלה. ואיזהו? זה נר שבת. מה טיבו של נר זה? נר שלום בית הוא. שקדו החכמים על תקנת בתי ישראל שיהא השלום מצוי בתוכם, ותקנו להדליק את הנר בערבי שבתות. נרות שלום בשבת שלום.

הנרות הללו של חנוכה קודש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד. מצוה וקדושה — לאו ליהנות ניתנו אלא להודיה ניתנו. אדם שזוכה ורואה בהתגלות של קדושה, אין לבו פנוי להנאת עצמו אלא מתמלא ענוה ונותן שבח והודיה לשמו הגדול על נסיו ועל נפלאותיו. אבל נרות שבת — נרות שלום בית הם ומצוה להשתמש לאורם וליהנות מהם הנאת הגוף והנאת הנשמה. שלא ניתן השלום אלא לתיקון העולם לרווחתו ולהנאתו.

כל ימות השבוע, העלטה עוטה את נפש האדם. עמל הגוף וטרדותיו שבימי החול טורדים גם את הנפש שאינה מאירה לו באורותיה אלא

כמבין החרכים. הקדושה והטהרה, השמחה והעונג, האמת והאמונה והשלום והשלוחה — אור השלום מבצבץ ועולה ראשון לשאר אורות הנפש. כחות בנפש הם, והם הם אורותיה שמכוסים

כל ימות השבוע וכאילו נעלמים בתוך ערפלי החולין. כיון שבאה שבת והגוף נח מעמלו, אזתה שעה גם הנפש חוזרת לאיתנה, חושפת כחותיה ומאירה לאדם באורותיה. איזהו האור הראשון שהשבת מאירה לאדם מתוך גפשו? הווה אומר: אורו של השלום הוא שמאיר ראשון — 'ציונות ומצוקות, בטלות ושובתות, ברם פנים חדשות, כמוהן — הרוחות והנפשות' (מתוך שיר לליל שבת).

וכשם שהנפש מאירה לכם באור השלום, כך גם אתם הדליקו בביתכם את נר השלום ובאור הנר הזה יאירו וייראו פניכם זה אל זה במאור פנים של אהבה ושלום.

עני שבעניים ועשיר שבעשירים — הכל חייבין במצווה זו להדליק נר

איש וביתו

שבת — נר השלום. העני שאין לו אלא פרוטה אחת, יתננה לנר שבת; העשיר שביתו מואר בנרות הרבה כל ימות השבוע, כיוון שמעריב יום הששי, אף הוא מדליק את הנר ומייחד אותו לשבת, לשלום; שכן אפילו אם כתלי ביתו אינם צריכים לאור הנר הזה, ואולם לבו ונפשו צריכין לו, שהכל צריכין לשלום, ונר זה — נר שלום בית הוא.

מנהג ישראל קדושים בהרבה קהלות, שמיד בבואם מבית הכנסת לביתם אחר קבלת שבת ערבית, האבות מברכים לבניהם ובנותיהם. וכך הם עושים: מניחין שתי ידיהם על ראש הבן או הבת, מכוונים עיניהם מול נרות שבת ומכוונים לבם לשמים ובפיהם מברכים לאמור 'ישימך אלקים כאפרים וכמנשה, ישימך אלקים כשרה רבקה רחל ולאה — יברכך ה' וישמרך, יאר ה' פניו אליך ויחונך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום!' והם עונים אמן. —

אולי היה כעס בבית בימי החול, שכעס האב על בנו וכו', או שמא היתה רק תרעומת בלב — עכשיו בטל הכעס וסרה התרעומת מן הלב, כל הלבבות מלאים ברכה ושלום לאור הנר הזה, נר השלום. — ואחר מקדמין בשלום את מלאכי השלום שמלוין לכל אדם מישראל ביום השבת, ואומרים להם: 'שלום עליכם מלאכי השרת ... בואכם לשלום מלאכי השלום ... ברכוני לשלום ... צאתכם לשלום ... ואחר מקדשין על היין קידוש היום. ברכת השלום קודמת לברכת הקדושה.

כך הורו החכמים בתלמודם: מי שפרוטתו אינה מצויה לו וצריך לשלשה דברים: נר חנוכה ויין לקדוש היום ונר שבת, ואין ידו משגת לקנות את כלם — 'נר שבת ונר חנוכה — נר שבת עדיף. נר שבת וקידוש היום — נר שבת עדיף' (שבת כג). וכל כך למה? שאין לך גדול מן השלום.

השלום מנצח

אין קרבן אשר יקר במחיר השלום ואין תגמול טוב שאינו בא בשכר השלום, שהשלום מנצח תמיד. אפילו יאסוף שטן המשחית את כל כחותיו וקרא מלחמה על הבית הזה למלאותו ריב ומדון ומצה, להרסו ולהשמידו — יש כח ביד ראש הבית לעמוד כנגדו במלחמה ולנצחו.

שלום בית

ראש הבית אומר לו לשטן המשחית: גירא בעיניך השטן, יכול אתה להרבות עלי תככים, להצות עלי את כל קרובי ואנשי ביתי ולהמרידם עלי — אני שלום!

והשלום הזה נעשה בידו כלי נשק ומנצח בו כל ריב וכל יריב, כל מדון וכל זדון.

ולא עוד, אלא שהכל משלימים עמו מרצונם וקושרים לו עטרות בראשו — בשכר אשר בחר בשלום.

גדול השלום, שכל הנכנס אליו יוצא בשלום.

אם אין השלום מנצח

פעמים שמן השמים מעמיקין את השאול ובאה צרה על האדם, איש או אשה, שאינו יכול להתגבר עליה ולרפאותה. אחד מני אלף או כמה אלפים, קורה שהברית שנכרתה בין שני אנשים, ברית הנשואין, לא עלתה יפה ואינה יכולה לעלות יפה. אפילו יתנו את כל כחם בהשתדלות ובמאמץ לבצר את השלום בביתם — אין לו אחיזה כלל. כלה ונחרצה הגזרה על הזוג שלא יחיו יחדיו בשלום. אנשים שנופלים בצרה זו, אוי לצרתם. אין זה אלא עונש מן השמים וקללה שרובצת עליהם. לאו כל אדם זוכה להפוך את הקללה לברכה, אלא מי שיש לו זכות גדולה מאד

שבגללה מהפכין עליו סדרי בראשית, ואולם מי שאינו זוכה לכך, מה יעשה?

אף על פי שאינו יכול להפוך קללה לברכה, הרשות נתונה לו וגם היכולת, לברוח מן הקללה ולהינצל ממנה. משום כך אמרה תורה: 'והיה אם לא תמצא חן בעיניו, כי מצא בה ערות דבר, וכתב לה ספר כריתות' וגו' (דברים כד). ועוד הוסיפו החכמים למנות ולפרט את כל ההלכות, אימתי שמצווין בית דין לכופף על הגירושין.

איש ואשה שאי אפשר לשלום שישכון ביניהם — מוטב שיהא ספר כריתות כורת ומפריד ביניהם שלא ידורו בכפיפה אחת. למה? שאם אין שלום — אש של מחלוקת באה ביניהם ולא תכבה עד שתאכלם. ואין שנאוי לפני המקום כמו המחלוקת.

(מלאכי ב): כי שנא שלח, אמר ה' אלקי ישראל (ירמיה) שלמי קדושין א': ר' חנניה בשם ר' פנחס, כל הפרשה כתוב ה' צבאות, וכאן (בש"י לוחין) כתוב אלקי ישראל — ללמדך שלא ייחד הקב"ה שמו בגירושין, אלא בישראל. בלבד.

איש וביתו

ברית כרותה וספר כריתות

אשתו של אדם מיועדת לו עוד מלפני יצירתו, שכך אמרו החכמים: 'ארבעים יום קודם יצירת הוולד מכריזין: בת פלוני לפלוני'. אדם שמחזר לישא אשה הריהו כמחזר אחר אבדתו, וכשמוצאה ונושאה הריהו כאדם שמוצא אבדתו ומחזירה למקומה כבתחילה. משרשם אחד היו ומשעת נשואיהם חוזרים

להיות אחד, הרי שקשר הנשואין קשר אמת הוא וקשר עולם. אף על פי כן ניתן קשר זה להתרה ע"י גט שנעשה ביניהם, ע"י ספר כריתות. שמא תאמר עשוי הוא היתר הגירושין לרופף את ברית הנשואין ולהפריד בין הדבקים ולהטיל מוראו בכל שעת קטטה ומריבה שבין איש לאשתו? אין הדבר כן, אלא היתר הגירושין בישראל חיזוק גדול הוא לברית הנשואין, שהוא עושה את הדבק ביניהם שיהא דבק טוב מרצון ולא מאונס.

שוטטו בכל העמים למשפחותיהם וללשינותם וראו אם יש כישראל שהשכין שלום באהליו. לא תמצא משפחות בישראל כשרים שבאות לידי גט אלא אחת מני אלפים. וצאו וראו מה עלתה לאומות הללו אשר התחכמו על משפטי הבורא בתורתו, ורצו להטיב עם הבריות יותר ממנו ואמרו: קשר הנשואין אינו ניתן להתרה לעולם! כמה משפחות שסועות ומפורדות יש ביניהן, כמה דמים נשפכים אצלם בגלל הדבר הזה וכמה גדולה אש השנאה שמתלקחת באותן המשפחות שהנשואין לא עלו אצלם יפה.

משפט זה של היתר הגירושין, לא משפט אחד הוא לישראל! אלא הרבה חקים ומשפטים גזרות וצווים יש לישראל. על כלם יחד כרת ה' את הברית עם ישראל לבעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו לטוב להם. וישראל שומרי ברית הם. שומרים בריתם עם אלוקיהם וכל אחד מישראל שומר בריתו עם בת זוגו. שתי בריתות אלה, אף הן שומרות אחת על חברתה.

על התורה ומצוותיה נאמר: 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום' (משלי ג). כל המשנה מדרכיה, בין מוסיף ובין גורע — עוקר רגליו מן התורה ונמצא מחוצה לה, מקום שאין שם נועם ואין שם שלום. כל המבקש רחמנות יותר ממה שאמרה תורה, אינו נפטר מן העולם עד שבא לידי אכזריות; כל המבקש נאמנות יותר מן הגדר שגדרה תורה,

שלום בית

סוף שבא לידי בגידה; וכל המבקש שלום יותר ממה שציוותה תורה, סוף שבא לידי מחלוקת. שאין נועם אלא בדרכי תורה ואין שלום אלא בנתיבותיה בלבד. —

כל נתיבותיה שלום — אפילו זו שדומה אין שלום ואין נאמנות אלא בעיניך כאילו יש בה פרוד. אף משפט הגט לא ניתן אלא לשלום הבריות ולמען שלמות המשפחה. שומר מצוה לא ידע דבר רע. אפילו דבר קשה זה, ספר כריתות שכורת בין איש לאשתו, אין בו רע לשומרי מצוה, אלא טוב.

אף על פי שהתורה מתרת, אין איש ישראל עושה מעשה זה בשאט נפש, אלא ביראה וברעדה, ובשעה שאפסה כל תקוה לרפאות את השבר שעלה לו בחיי המשפחה. ולא המגרש בלבד,

אלא כל ישראל כשרים שרואים או שומעים: הפתח פתוח לכל, ואין יוצא בו אלא אונס בלבד. פלוני זה מגרש את אשתו — נפשם מזדעזעת

וצערם מרובה, והכל רצין להטיל שלום ביניהם — אולי יש תקוה. אי אתה מוצא דוגמא לתכונה נפשית זו בשום אומה ולשון חוץ מישראל.

תכונה זו בנפש היהודי, שהיא נרעדת ונפחדת למראה הגט — מהיכן היא לה? מן התורה בלבד קנתה הנפש היהודית את התכונה הזו.

כל גויי הארצות טבעו את דתם במטבע של נפשם ועל מתכונת תכונותיהם, ישראל אינם כן אלא כל תכונה בנפשם על מטבע תורתם הטבעה. זאת התורה אשר פתחה לשומריה את פתח היציאה לצאת מברית הנשואין ע"י ספר כריתות — היא היא אשר טבעה בה יראה פחד ורעדה מן הגט, ולא נזקק אליו שום אדם בישראל, עד שברור הדבר כשמש בצהרים, שאין דרך טובה לבני הזוג הזה אלא ספר כריתות בלבד.

דמעות ותיקון השלום

מה טיבו של מזבח כאן? אלא המזבח אעפ"י שהוא בנוי אבנים שאינן רואות ואינן שומעות ואינן מדברות ואין בהן רוח חיים, הזהירה התורה על אבניו: 'לא תניף עליהן ברזל', — שהברזל מקצר ימיו של אדם על ידי שעושים ממנו חרבות ורמחים, והמזבח מאריך ימיו של אדם שהרי הוא מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים בקרבנות כפרה שמעלין עליו — אינו בדין שהברזל הכורת יעלה

(סוף גטין): אמר ר' אלעזר: כל המגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות, שנאמר (מלאכי ב): 'וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' וגו' ואמרתם על מה? על כי העיד ה' בינך ובין אשת נעורייך

על האבנים המטילות שלום ואחדות. אפילו אשר אתה בגדת בה והיא אבנים, חס הקב"ה על כבודך ועל שלומך — חברתך ואשת בריתך.

קל וחומר לאנשים שרואים ושומעים ויש בהם רוח חיים, שהכל חסין על כבודם ושלומם ובוכים עליהם בהינטל מהם כבודם ובהיפרע שלומם. והנה נעשתה כאן כריתות בין שני אנשים חיים שלכתחלה קשרו ביניהם קשר של שלום ועכשיו עלה הכורת ביניהם! —

'אפילו המזבח מוריד עליו דמעות'. שכל הווכה בדבר ורואה לאחר שלא זכה לדבר זה, הוא מצטער עמו, ואפילו אבן הוא — נמוח ומוריד עליו דמעות. קל וחומר בן בנו של קל וחומר לכל אדם שהוא רואה ושומע ומדבר, כשהוא רואה ספר כריתות שנעשה בין בני אדם דבקים, שהכל מורידים עליהם דמעות.

וכשם שאין צער לישראל גדול מן הגירושין ומן המחלוקת, כך אין שמחה ואין שכר טוב לישראל גדול מזה אשר הם זוכים להטיל שלום בין איש לאשתו ובין איש לרעהו ולנהוג כבוד איש בחברו. —

'רבן יוחנן בן זכאי אומר: הרי הוא אומר 'אבנים שלמות תבנה' — אבנים שמטילות שלום. והרי דברים קל וחומר, ומה אם אבני מזבח שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות — על שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הקב"ה: 'לא תניף עליהן ברזל' — המטיל שלום בין איש לאשתו, בין עיר לעיר, בין אומה לאומה, בין ממשלה לממשלה, בין משפחה למשפחה — על אחת כמה וכמה שלא תבוא עליו פורענות! (מכלתא יתרו).

ועוד דרשו שם בענין זה קל וחומר אחר — כתיב: 'ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערוותך עליו' — 'והרי הדברים קל וחומר. ומה אם אבנים שאין בהן דעת לא לרעה ולא לטובה, אמר הקב"ה, לא תנהג בהן מנהג בזיון — חברך שהוא בדמותו של מי שאמר והיה העולם, דין הוא שלא תנהג בו מנהג בזיון! (שם).

זאת התורה וזאת המצוה שצוותה תורה בענין שלום בית, שלום הכל, ובענין של כבוד הבריות. אעפ"כ פתוח הפתח גם לגירושין ולפירוד. הא למדת שהיתר הגירושין שניתן לישראל, לשמור על השלום בישראל הוא ניתן ולמעט את הגירושין והמחלוקת. הפתח הפתוח לישראל להתיר את הקשר — הוא שמהדקו ומחזקו. אין על זוג הנשואים מוראו של הקשר באם הוא ח"ו לא יעלה יפה. אילו באו לנעול בפניהם פתח זה, כאשר נהגו מקצתם של העמים, היה קשר הנשואין מטיל בתחלתו אימה יתירה על בני הזוג: שמא לא יצליחו בנשואיהם! וכל המשך החיים

שלום בית

בצוותא עפ"י הכרח, היה נוטל מהם עיקר טעם החיים. והרי דיים לשנים אלה, האימה שמלכתחלה וההכרח שבהמשך, כדי לערער את שלום הבית ולהביא לידי שנאה עמוקה ולידי שפיכות דמים, כאשר תחזינה עינינו אצל רבים משאר האומות — לא תהא כזאת בישראל!

דברים כהוייתן

דבר זה שנחלקו בו חכמי ישראל, אימתי רשאי אדם לגרש את אשתו — אין הכל שומעים טעמו. והללו משאינם בני ברית שהם חכמים בעיניהם, מגלים פנים שלא כסברא בדבריהם של חכמי ישראל ומוצאים בהם טעם לפגם. שרירות לב יש כאן, הם אומרים, היאך יתירו לאדם שיגרש את אשתו אם הקדיחה לו תבשילו כדברי בית הלל? או אם מצא אחרת נאה הימנה — כדברי רבי עקיבא? דבריהם של חכמי ישראל אינם צריכים חיוק מפני טענות המכחישים. מקראות

שבתורה הם דורשים; ודברי התורה חיים הם למוצאיהם ומרבים שלום בעולם. בית שמאי דורשים ראש הפסוק שנאמר בו 'כי מצא בה ערות דבר'; בית הלל דורשים את המלה 'דבר' ומפרשים בין שמצא בה פגם של 'ערוה' ובין שמצא בה פגם של כל 'דבר' אחר, ואפילו הקדיחה תבשילו; ורבי עקיבא חוזר לראש הענין שנאמר בו: 'אם לא תמצא חן בעיניו', כלומר, אפילו אם אין הסבה בה כלל אלא בו, שנתן עינו באחרת.

אדירי תורה, בעלי מסורת איש מפי איש עד למשה מסיני, מתוכחים ביניהם, אנו מה יש לנו לבקש שם. —

ברם, מי יגלה עפר מעיני המלעיגים שיראו בבושת עצמם ובכבוד התורה וחכמיה. לא ידעו ולא יבינו, טח מהשכיל לבותם. מלעיגים אלה נראים כתובעים את עלבון האשה מיד בעלה המגרשה בשרירות לבו — ואינם אלא משפילים את כבודה וכבוד בעלה גם יחד; באים לחזק את ברית הנשואין שבין איש לאשתו, ומעידים על עצמם שאינם יודעים בתוקפה של הברית הזו וברוממותה, ומורידים אותה עד עפר. —

אלמלי היו חיי המשפחה בישראל כאשר הם יודעים: שותפות חיים של שני בני אדם, שותפות שחק המדינה ושאר חוקים מגינים עליה מפני פירוק של שרירות לב — כי אז צדקו אמריהם. הסבות שנוכרו לעיל

איש וביתו

אינן מספיקות בשביל לפרק שותפות ואין כח צד אחד בשותפות יפה מכח צד השני. ברם, חיי המשפחה בישראל — פנים אחרות להם ואינם דומים כלל למין הזה של שותפות; ממין אחר הם ומעולם לגמרי אחר. רק זה שמכיר את עולמו של עם ישראל ואת חיי המשפחה של ישראל כשרים — הוא בלבד אפשר לו שיבין את דבריהם של חכמי ישראל ואת גדריהם אשר גדרו גדרים בגטין ובקדושין. ולכשיבין וישכיל, לא יהא מלעיג על דברי חכמים אלא מתענג

החוק — מגינו של קשר השותפות; מגינה של שלמות המשפחה — רק רצון הלב בלבד.

עם כל אמריהם.
חיי המשפחה בישראל — מה הם? —

הרי כבר דרש רבי עקיבא (נזכר לעיל עמוד לח) 'איש ואשה זכו שכינה ביניהם, ואם לאו אש אוכלתם'. או משכן לשכינת אֵל, או חלילה מדור של אש גיהנם — זהו הבית היהודי ואלה חיי המשפחה שלו. 'זכו שכינה ביניהם' — זהו יעודו של הבית; 'ואם לאו אש אוכלתם' — זוהי סכנתו של הבית היהודי. יעודו מעלהו שמי השמים, וסכנתו — ח"ו עד שאול תחתיה.

שמא תאמר, הרי ראינו בתים הרבה בישראל שאינם מצויינים ביעוד הגדול הזה וגם רחוקים הם מן הסכנה הגדולה הזו — אין זו ראייה נכונה. שכן הבתים הללו לא פרשו מיעודם ולא ניצולו מסכנתם, אלא זה יעודם וזו סכנתם תמיד. עמידתם בתווך בין היעוד לסכנה, אינה עמידה של קבע אלא של ארעי בלבד. הם או זרעם זרע זרעם עתידים לבוא לסוף דרכם לכאן או לכאן. כיון שכך, לא העמידה שבתווך קובעת את חיי המשפחה, סדריהם וגדריהם, אלא שני הקצוות שבסוף הדרכים השתים, הם שקובעים את סדרי הבית, גדריו וסייגיו.

שלום שלם, שלום אמת

בכל שאר דרכי החיים אמרו החכמים כלל: 'תפסת מרובה — לא תפסת, תפסת מועט — תפסת', ואילו בענין זה של שלום בית הם

תופסים מרובה. הם אומרים, לא נקרא חיים טובים בין איש לאשה, אלא אם אין האיש מוצא באשתו דבר של גנאי ולא שום דבר של פגם ואינו מוצא בעולם אשה שנאה מאשתו. אבל אם הוא מוצא בה דברים של גנאי או של פגם או שמצא אחרת נאה

מאשתו — אין חייהם חיים. ולמה תפסו את המרובה? מפני שכל הדברים

האלה תנאים הם לשלום בית שיהא שלום אמת. חס ושלום ניטל השלום — אין כלום. ניטל השלום — באה המחלוקת והמריבה והן הורסות את הכל.

חכמי ישראל, לא עצות טובות בלבד הם נותנים אלא אדריכלי הבנין הם בבתיהם של ישראל ועל פיהם יבנה כל איש את ביתו למען יעמוד ימים רבים. הם קבעו יסודות לבית הישראלי ואמרו: חייב האיש שיהא רואה באשתו כל המעלות הטובות וישמח בה כאילו היתה יחידה בעולם. אם כך הם חיהם, באהבה ובשלום, אמר הקב"ה אף אני עושה משכני בתוכם. חס ושלום לא זכו והרי הוא מוצא בה פגמים. עיניו מראות לו ולבו נמשך אחר אחרת שהיא נאה מאשתו — כבר השלום ביניהם קטוע, האהבה נדחקת — אף רגלי השכינה כאילו נדחקות מן הבית הזה. גצי אש אוכלת נגעו שם, מהרה תעלה משם לבת אש גדולה ותשרוף את הכל — כבר את האש! פטורין, שלוחין, כריתות — ולא אש אוכלת! היכן היא תחלתה של האש הזו? — הוא מצא אחרת נאה הימנה.

ברם, לא כל אש היוקה בטוח. יש אש אוכלת — פגיעתה של זו רעה היא וודאי. ואולם יש גם אש נאכלת, שבוערת לשעה וכבה מיד; שנאכלת בתוך שלהבתה. האש הזו שנצתה עתה בין האיש והאשה, שמא היא בת חלוף ועתידה היא להיכבות מאליה מהרה? לכן, אל נא בחפזה. כל הרוצה לעזור להם להשיב את שלומם על כנו, טוב יעשה אם ילחוש להם באזנם באותה שעה: אל נא תחרדו מפני תוצאותיה של אש זו. ידיכם לא אסורות ורגליכם לא לנחושטים הוגשו; בני חורין אתם היום ובני חורין תהיו גם מחר; הקשרים ניתנים להתרה והמחסום ניתן להיסלק למה תחפזון לעשות מעשה בשעת עלות חרון אפכם? — רבי עקיבא אומר: אפילו מצא אחרת נאה הימנה, רשאי הוא לגרשה. כך הוא טבע האדם שנפשו נכספת אל האסור ואל מה שאינו רשאי, 'מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם' (משלי ט), כיון שאומרים לו: הרי הדבר היתר הוא לך, כבר ניטל ממנו חצי תאוותו.

אכן, בן חורין אתה לעשות כעולה על מחשבתך אלא שאם בן חורין אתה, ראוי לך שתחשוב מחשבת בני חורין. הבט בשלוה אל המחר שאתה נכנס בו ולמד מן האתמול שיצאת ממנו. אתמול לא מאושר היית עם אשתך זו שהיום אבדה חננה בעיניך? לא נאה היתה בעיניך מכל אחרת שבועלים? — היום מצאת אחרת נאה הימנה; היום תשא את האחרת הזו ותהיה לך לאשה — ומחר? מחר שוב יצא לבך

בגעגועים אל אשתך הראשונה ותראנה נאה לך כבתחלה, יותר מכל האחרות. ואם במראה עיניך אתה הולך, פן תישא עיניך ביום אחר וראית שוב אשה שלישית שתהא נאה בעיניך משתיהן, ושלוש ביתך יהיה מופרע בלי קץ.

והוא הדין באשה שחן בעלה אבד בעיניה. —

רק הסר נא דאגה זו מלבם והשב להם שלוותם, לידע כי חרותם לא נטלה מהם מכל וכל, או אז תעלה בלבם מחשבת אמת זו ולא יבואו לידי קרע ופירוד; לא יאבדו עולמם בשעה אחת של חרון אף אלא ישבו בשלוה ויצפו לזעם שיעבור. נמצא שאפילו בשעה שאהבתם פגומה — חייהם חיי רצון ולא חיי אונס וזעם. מה הוא הדבר שמרגיעם בשעת כעס? הווה אומר: דבר זה שאמרו חכמים: אפילו מצא אחרת נאה הימנה רשאי הוא לגרשה!

משל, למה הדבר דומה? לאחד שהמלכות גזרה עליו שישב כלוא בביתו. עדיין לא עבר עליו יום אחד בכלאו והריהו יושב בביתו ומצטער. שמא תאמר אדם זה קשה לו ישיבתו בתוך ביתו? והרי כמה וכמה פעמים שראינוהו מסתגר בתוך ביתו ויושב בו להנאתו ימים אחדים ומתענג בו. אמור מעתה: לא ביתו גורם לצערו אלא הגזרה גורמת; נוטל אתה את הגזרה, הרי הוא יושב במקומו ומתענג.

הרי לך איפוא טעם חדש בדברי החכמים שדנו בענין הגירושין. תנאי הגירושין שלאחר כך, תנאים הם לקידושין הקודמים שיהו קימים. לפיכך גם קדמו דיני הגירושין לדיני

מסכת גטין קודמת למסכת קידושין בסדר המשניות.

הקידושין בסדר המשניות שסדרו החכמים והוא מקור ההלכה בישראל. נחלקו חכמי

ישראל בענין זה: עד כמה ראוי להרחיב את פתח הגירושין לטוב לשניהם? — עד שבא רבי עקיבא ודרש: טובם ואשרם של שני בני הזוג, אשר ידעו כי אין עליהם כבלים כלל; אפילו מצא אחרת נאה הימנה, הרי זה טעם מספיק לגירושין. לא ניתנו הנשואין אלא לאשרו של האדם ולשלומו בלבד.

בדורות הראשונים, היו רוב בני האדם על תיקונם. לא נמשכו אחרי הרע אלא הלכו בדרכי היושר. לא נחשדו ישראל שיהו מסתייעין בדין

האיש מגרש ולא האשה מגרשת.

ההלכה במקורה הראשון והק' נות החכמים אחרי שנתמעטו הלבבות.

תורה כדי לגרש לנשותיהם מתוך כוונה בלתי טהורה. 'אין אדם טורח בסעודה ומפסידה', אמרו החכמים. כמה טרחות טורח אדם בשביל לישא אשה — מי פתי ילך

שלום בית

ויפסיד כל עמלו וחיוו על רוח שטות שנכנסה בלבו? לכן השאירו החכמים הראשונים את דיני הגירושין במקורם כמו שהם כתובים בתורה. יחיד ששייבש את ארחותיו ונהג שלא כשורת רוב בני אדם, הביאוהו לפני החכמים שנהגו בו כצורך השעה וצורך המקום, אבל לא היה צורך לפרש את דיניו של זה. יוצא דופן הוא ובטלה דעתו אצל כל אדם. לפיכך גם דין זה נשאר במקורו, שמשפט הגירושין נתון ביד האיש ולא ביד האשה. האיש, מפני שמעמסת הבית מפחידתו יותר מן האשה, הוא שצריך לפתח זה יותר ממנה; טבע האיש שיצריו מתלקחים בו יותר מבאשה, לפיכך ירדה תורה לסוף דעתו והראתה לו פתח התרה. האשה אינה צריכה לכך. טבעה שלו יותר ומרצונה היא מטה שכמה לסבול בעול החיים.

משתכפו הצרות ונתמעטו הלבבות ונתרבו חלשי הנפש ומעוטי הדעת שיצרם מושל עליהם ואין הם מושלים ביצרם, באו החכמים וגדרו גדרים והוסיפו תקנות וסייגים לשמור את דרך עץ החיים. שלא יהו הבריות עושים מעשים שלא כתורה ומסתייעים במה שכתוב בה. אז הם גזרו איסור על הגירושין שלא לרצון האשה והטילו חרם על האיש שעושה כך והקיפוהו ענשים אחרים. וכן שקדו החכמים הקדמונים על תקנת האשה שנישאה לשאינו הגון לה ופרשו במשנה אחרונה אימתי יכולין לכופ על הבעל שיתן גט לאשתו ברצון חכמים ונגד רצונו, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. אף כל הדינים, התקנות והגדרים והסייגים שלמדו חכמים בענין זה, הם סמכו על דברי התורה, שדרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ואין לך דבר ואין לך שום תקנה של אמת שיש בה משום תיקון העולם, שאינם רמוזים בתורה.

על חן ואהבה

לשון הכתוב שמדבר בענין גירושין כך הוא אומר: 'כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר — וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו' יסודות ראשונים בנשואין (דברים כד). והרי כל דברי הפסוק הזה שהכתובים מרמזים עליהם. אומרים דרשנו: מה ענין 'ובעלה' שכתוב כאן? הרי שמדבר הכתוב בלאחר הנשואין — מה א"כ ענין ה'חן' שנזכר כאן והלא מוטב שיאמר 'והיה כי ישנאה'? למה נאמר 'כי מצא בה ערות דבר' — לשון עבר ולא נאמר והיה כי ימצא בה — לשון עתיד? —

אלא רמז יש כאן ליסוד גדול גדול בחיי הנשואין, וללמדנו בא אימתי הנשואין עולים יפה, ואימתי נשקפת להם סכנה. — עולם כתיקונו ובני אדם כתיקונם — זהו סדרו: אדם רואה אשה שהיא נאה במעשיה וצנועה בהליכותיה וחזוניה נאה, היא מוצאת חן בעיניו, נושאה ומכניסה לביתה, ומכבדה, ואוהבה בכל יום יותר. האהבה מתחזקת והולכת ועמה מתחזקת והולכת ברית הנשואין עד כי חזקה מאד ושוב אינה ניתנת להפרה לעולם.

נשואין שתחלתם במציאות חן (ובדברים שהם עיקר חנה של האשה) וסופם באהבה הדדית — מתקיימים לעד. האהבה שראשיתה מציאת חן, אהבת אמת היא וכמעין המתגבר, וכך הכתוב אומר אצל יצחק ורבקה: 'ויקח את רבקה ותהי לו לאשה' ואחר כך — 'ויאהבה'. אין בנשואין אלה ענין של בעלות אלא — איש ואשה, עזר כנגדו, עצמו ובשרו, שני חצאי אדם שנתלוו זה לזה לכל דרך חייהם, עד שנעשים יחד אדם שלם.

שים לבך וראה, לא נזכר שם 'בעלות' אצל אבות העולם והאמהות בספור חייהם בינם לבינם, ולא מצינו בכל התורה כלה שנוכר שם זה אצל איש ואשה, בדבר של שבת, חוץ מבפרק אשת חיל שבספר משלי. אף שם טעם יש לדבר: שבחה של אשת חיל — אף על פי שכל כבוד אישה ממנה הוא בא לו, הרי היא נותנת את כל הכבוד לו. היא עושה אותו בעלה ולא הוא שעושה עצמו בעל לאשתו. אילו באנו לומר ענינו של זוג זה בלשון הפסוק — כך היינו אומרים: כי תמצא אשה חן בעיני האיש — ולקחה ותהי לו לאשה, ויאהבה, כי ימצאה יפה מכל הנשים ולא יעזבה כל ימיו!

אוי לו לאדם שמהפך עליו סדרי עולם. רואה אשה, לא אל החן שלה ישים לבו ולא אל הטעם היפה שבה; לא מתוך שלוות נפשו ומנוחת דעתו הוא רוצה בה אלא עבותות של אהבה לזהות ומקלקלת שורה, הן שמושכות אותו אליה, לאהבת עצמו, לחפצו ולרצונותיו שלו. עליו הכתוב אומר: 'כי יקח איש אשה ובעלה'. — ותהי לו לאשה ויאהבה, אינו אומר אלא 'ובעלה' — כאילו נעשה אדון לה. למען רצונותיו הוא לוקחה — את עצמו הוא אוהב ולא אוהב לה. —

לקוחין אלה אינם לקוחין של אמת ולא זו ברית הנשואין שהבורא ברוך בה את האיש והאשה. מקור הברכה שבין איש לאשתו, שכל מה שחסר בו נתן הבורא בה, ומה שחסר בה נתן בו; עיני שניהם תלויות זה לזה

שלום בית

ובאהבתם שהם אוהבים זה לזה מתמלא חסרון שניהם — ואילו כאן חסרה ברכה זו שאין הוא אוהב אלא את עצמו וכל עיניו בו בעצמו — 'ובעלה'.

'והיה אם לא תמצא חן בעיניו'. והיה — לאחר הנשואין. קודם הנשואין לא הלך לבך למצוא בבחירתך את יפיה העצמי וחינה הטבעי, שכן שקוע היית באהבת עצמך וברדיפה אחר רצונותיך ותאות לבך בלבד, לפחות עכשיו. לאחר הנשואין, שכבר רפתה במקצת הרדיפה הקודמת — תן דעתך ושים לבך לחן וליופי אמת אשר ברעיתך, ובהם תחזק את הברית שביניכם ועליהם תבנה ביתכם ובם תשכלל את אהבתכם. השב לנפשך שליטה, וללבך מנוחתו, ותוך שלוות נפש ומנוחת הלב, הראה חבה לאשתך בגלל טוב טעמה טוהר לבה ונועם הליכותיה. אל תהיה שטוף באהבה עצמית בלבד. —

אם עשית כן לפחות עתה — הצלת את ביתך מן הסכנה שארבה לו קודם ועמוד יעמוד על תלו לאורך ימים. לא ימוט. אבל, אם לא תמצא חן בעיניו גם מחר, לאחר הנשואין, — אות מבשר רעה הוא זה. אות הוא כי הקשר ביניהם אינו קשר אמת אלא ארעי ובן חלוף. אינו מתקיים אלא על דבר שסופו בטל. בטל דבר — בטלה האהבה. היום שטוף הוא אהבת עצמו בזה. מחר יבקש לו אהבת עצמו באחרת שימצאה נאה הימנה. הרי לא קשר עמה בגלל חנה שלה ובגלל טעמה שהיא לבדה מצויינת בו על כל הנשים, ולמה נשאה? —

'כי מצא בה ערות דבר' — תחלת הקשר, על דבר של גנאי היתה. בשביל צד הגנאי הוא נמשך אחריה מלכתחלה ולא בשביל חינה, לא בשביל שבחה ומעלתה. לא היא מצאה חן בעיניו, אלא הוא מצא בה טעם שסופו להיפגם אחר השובע והוא שורש אהבתם.

אהבה זו עקרה היא, אינה פרה ורבה. אהבה זו אין לה שורש. לכך גם ענף אין לה — גורו לכם מפני נשואין כאלה! ומה עולה להם בסופם? — 'וכתב לה ספר כריתות' וגר'.

החן שהאדם מוצא באשתו, הוא לבדו שורש, שממנו צומחת אהבת אמת ומסתעפות פארותיה. החן והטעם סגולות מיוחדות הן לכל אדם לחוד. אין חנו וטעמו של זה כחנו וטעמו של זה. דברים אלה גילויים הם משרשי הנפש והנשמה העמוקים שבכל אדם ושבהם הוא שונה מכל אדם. הבדלי הפרצוף שינויי הדעות וחילוקי הטעמים שבכל אדם, מן השרשים העמוקים הללו באים, ומכאן גם האהבה הטהורה שהאדם אוהב לאשתו ואשר היא בעיניו כליל המעלות והיופי יותר מכל הנשים שהרי

איש וביתו

אחודים הם זה בזה בשרשי נשמה ולשרשים אלה אין תמורה ואין חליפין. —

אהבת בשרים אינה כן אלא דומה היא לענף מן האילן. ענף אחרון מענפיו שיניקתו רחוקה משל הענפים האחרים ואילו כמישתו קרובה משל כלם.

כל שורש עשוי להכות שרשים אחרים ולהוציא ענפים ולעשות פירות, אבל לא כל ענף עשוי להכות שרשים. ולא עוד אלא שהוא גופו כלה ובלה בהישתלו בקרקע שלא כדרך השותלים.

משל של זה, למה הוא דומה? לרואה אילן טעון פירות מתוקים, וחומדו. אינו שוהה כלום אלא עוקרו ואוכל פירותיו. בא אחר כך לשתלו בקרקע שיעמוד לו לימים רבים — שוב אינו נקלט. כבר יבש האילן שהרי נגדע משרשיו. אף הנושא אשה לשם חמדה בלבד, אין אהבתו ושמחתו מתקיימת לימים מרובים.

הראשון, למי הוא דומה? ללוקח שתיל רך מנטע גפן, שותלו בקרקע ועובדו ושומרו ימים רבים. בכל יום ויום הוא רואה פרי עבודתו ומתחבב עליו יותר ויותר. השתיל, הולך ונקלט הולך ומוציא ציצים ופרחים, עד שגדל הגזע וחזק ונעשה גפן טעונה אשכולות. אח"כ מביאם לגת ושותה יינם, והוא משמח לבב אלקים ואנשים. אף הנושא אשה כדרך הצנועים, או חזר ובא אל דרך הצנועים מיד לאחר נשואיו, נוטע נטע אמת, וחביבה עליו עבודתו ושקידתו, שהוא שוקד ועובד יום יום כדי להשלים את הבנין שהוא ואשתו התחילו בבנינו, ומשמח את אשתו אשר לקח ומוסיף עליה אהבה יום יום, שהרי היא עזרתו בעמלו ועבודה אחת לשניהם להקים בנין עדי עד. אהבה זו, אהבת אמת היא. תחלת בריתם בחן ובחסד, ואחריתם — אהבה ורחמים שלום וריעות.

לשונות חכמים על השלום

'רבן שמעון בן גמליאל אומר: על שלושה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום' (אבות א).

בני ארץ ישראל, כשהיו שנים מריבים, ראו מי משניהם פסק תחלה את המריבה. אמרו: מיוחס הוא זה יותר מחברו. (קדושין עא).

'יהא אדם וותרן בתוך ביתו' (במדבר רבה פ"ט).

'אף על פי שאמרו החכמים: שלושה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה — 'עשרתם?' (מעשר מן הפירות) 'ערבתם?'

שלום בית

(ערוב חצרות וכו' להיתר הטלטול בשבת) 'הדליקו את הנר' — צריך לאומרם בנחת שיהו דבריו נשמעים' (שבת לד).

ריש לקיש אמר: 'כל אדם שכועס, אם חכם הוא, חכמתו מסתלקת ממנו' (פסחים סו).

'כעס בבית כתולעת שבתוך שומשמיין' (סוטה ג). — שמפני קטנותם אי אתה יכול לברור את היפים מתוך המקולקלים ואין ניצל מהם כלום.

גדול שלום שבין איש לאשתו שהרי אמרה תורה, שמו של הקב"ה שנכתב בקדושה, ימחה על המים (חולין קמא) — כדי להטיל שלום בין איש לאשתו.

פרק שביעי
הרחבת הדעת

אפילו יהא אדם מלא חכמה כים, ושכלו רחב כפתח האולם,

ולבו ישר וטוב כאשר עשאו אלקים, אינו זוכה להרחבת הדעת אלא אם יש לו בית, ודירתו בו נאה לו. אדם מהלך

בדרכיו ועוסק בעסקיו, ואין דעתו מתרחבת עליו; הולך לביתו, אפילו הוא עדיין בחוץ, (ברכות נז): 'שלשה מרחיבין דעתו של אדם, אלו הן: דירה נאה, אשה נאה וכלים נאים.'

כיוון שרואהו לביתו מרחוק שהוא נאה, נכנס לבית ורואה את אשתו שהיא נאה ורואה כלי ביתו שהם נאים, מיד דעתו מתרחבת עליו.

הרחבת דעת זו, מה היא? אין הרחבת הדעת אלא אם בא אדם על כל סיפוקו.

בשעה שאדם עוסק בחכמה ואוהב חכמה, אינו בא על סיפוקו; שנפשו צמאה להוסיף חכמה ואינה מתמלאה. בשעה שהוא עוסק בדרך ארץ — יש לו מנה רוצה מאתים, יש לו מאתים.

רוצה ד' מאות ולעולם אין חצי תאוותו בידו. דירתו — חופתו, אשתו — כלתו, כליהם — שושביניהם-משרתיהם. ועוד, שקנאת איש מרעהו אוכלתו. אימתי

אדם בא על סיפוקו? בביתו. קורת גגו זו שלו היא ונאה היא, כתלי ביתו שלו הם ואינו רואה משם אלא את שלו בלבד; אשתו זו עצמו ובשרו היא ונאה היא לו והוא לה, כרעים האהובים שבגן עדן, אדם וחווה, שלא ראו בעולמם אלא זה את זה בלבד. אף כל הכלים האלה שברשותם קנינים הם, שלהם הם ונאים הם — באותה שעה בלבד הוא נעשה שבע, שהוא זוכה ורואה את כל עולמו נתון בידו ולא חסר לו בעולמו מאומה. כיצד? שכל מי שזוכה לבית והרי הוא יושב בתוכו, בתוך שלו, אין דרכו להיות מציץ לחוץ, לכן שבע הוא בשלו, שאינו רואה אלא את עולמו שלו בלבד. ביתו — חופתו, אשתו — רעייתו (מה בין ריע לרעיה? שקנאת איש מרעהו ולא מרעייתו) וכל כליהם — שושביניהם-משרתיהם. הכל נאה לו והוא נאה לכל.

הרחבת הדעת

הרחבת הדעת מביאה לידי יצירה

ג' מתנות טובות מן השמים נתן הקב"ה לאדם שעל פני הארץ: חכמה בינה ודעת, שבהן מותר אדם מן הבהמה. חכמה, שאדם לומדה מפי רבו ומפי אחרים ומכל מלמדיו. בינה, שאדם מבין מדעתו אחר שכבר למד חכמה ודעת, הכח היוצר שבאדם שהוא מסוגל לסכם את כל חכמתו שאגר, ורוב תבונתו שהבין מדעתו, ולהביאם לכלל מעשה קיים.

החכמה שלומדה מאחרים, תעוז לו לאדם, ונותנת בו גבורה לעמוד על עמדו לבל יישחק בגלגלי רחיים שרובצים על כל החיים. אתה שואל אותו: מה טעם אתה מוצא בכל יסורי החיים? והוא עונה: כבר למדתי מרבותי: 'אדם לעמל יולד'. — איך מלאך לבך להתחיל מהלךך בדרך ארוכה כזו ואתה רק בראשיתה, אימתי תגיע? — כבר למדוני הנסיונות: 'והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד'. — והרי החיים נתונים ביד אדונים קשים ותנאים קשים וכחך חלש לעמוד כנגדם אולי הם יפילו? — כבר שמעתי וגם ראיתי: 'עליונים למטה ותחתונים למעלה'.

— זאת היא החכמה שנותנת גבורה באדם לעמוד על עמדו וללכת בדרכו.

התבונה שמאליו הוא זוכה לה ומבין מדעתו, פותחת לו לאדם אפקים חדשים שלא ראם

ולא שמעם עוד, מרחבי שחקים שאין להם קץ ולא חקר. שמים לרום וארץ לעומק ולב

נבון אין חקר.

ברם, כל עוד שלא הגיע האדם לכלל דעת. זה כח העיכול של החכמה והבינה לעשות בהם מפעלים, שעמידתם מבחנם, וקיומם מופת לאמתם, עדיין אינו ראוי להיות יוצר ובורא עולמות. שהחכמה לפעמים היא מטעה, והתבונה לפעמים היא מוליכה שולל, כיון שזוכה אל הדעת, ראוי הוא להיות שותף במעשי בראשית ולהידמות לבורא. מה הוא בורא עולמות והם קימים לעד, אף האדם פורה ומפרה יוצר ומחדש, ויצירותיו עומדות ימים רבים עד עולם.

ומקרא מלא הוא זה:

'ה' בחכמה יסד ארץ, כונן שמים בתבונה, ובדעתו — תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל' (משלי ג).

'בחכמה' — יסוד ועמידה לארץ. 'בתבונה' — כוננו שמים ומרחביהם. הרי ארץ והרי שמים, ואולם מה הנאה יש בהם אם אין שם פריה ורביה, בריאה ויצירה מתחדשות תמיד? כיון שנבקעו תהומות, יצאו

איש וביתו

ממסגריהן והן עולות למעלה ומשקות ארץ ומלואה, ושחקים אף הם נפתחו ומרעיפים טלם למטה — מיד הכל חי. הכל פרה ורבה, הכל יוצר ומחדש. במה? 'בדעתו'.

אף כל אדם כך, תחלה הוא לומד חכמה ואוצר כח ועמידה. אחר כך באה לו תבונה בלב ומשכיל דברים שלא למדם. כיון שהוא בא לבנות לו בית, להעמיד תולדות ולהקים דורות, הרי הוא זקוק לדעת. ומהי הדעת? שידע את מעשהו בפועל ולכלכלו במשפט, בלי הרבות על המדה ובלי המעט אלא הכל כמשפטו; ושיהא כל מפעלו נעשה רק מרצון פועלו בלבד, ולא אנוס ע"י אחרים, ולא נפעל מהם מתוך קנאה ומתוך בושה, אלא מרצונו של היוצר בלבד ומדעתו שלו. כל התנאים האלה, אי אפשר להם להתקיים, אלא במי שהוא עשיר ושמח בחלקו ואין חסר לו מאומה מחלק אחרים. אדם שכך דעתו רחבה, ראוי הוא ודאי להיות בונה בית, פורה ומפרה, מעמיד תולדות ומקים דורות, כלם זרע ברך ה'.

כיוון ששלשה נאים שאמרנו למעלה מרחיבין את הדעת, לפיכך כדאי לו לאדם שישתדל עליהם לפי כחו שיהא זוכה בהם ויהו מצויים לו תמיד, כדי שיהא מפעלו שלם ומעשיו קיימין. — שתהא אשתו נאה עם הנוי המיוחד לה, ביתו נאה בנויו שלו, וכליהם נאים בנויים שלהם.

איזוהי דירה נאה

איזוהי דירה נאה שמרחיבה את דעתו של האדם? — כך אמרו החכמים:

'אמר רבה בר חנה אמר ר' יוחנן משמו של רבי יהודה בר אלעי: אכול בצל ושב בצל, ולא תאכל אוחין ותרגולין ויהא לבך רודף עליך; המעט ממאכלך וממשותך והוסף על דירתך' (פסחים קיד).

שמאכל אוחין ותרגולין למי שאין לו. מקצור
דירתו של אדם, אבל דירה נאה מרחיבה את
דירה נאה, דירה רחבה, דירה
קנויה, דירה פתוחה לחכמים
ולאורחים.

'שמחה לאדם בשעה שהוא דר בתוך שלו' (ירושלמי נדרים פ"ב). כך הוא טבע האדם שדעתו רחבה בדירה שהיא שלו, קנינו, אפילו אינה הדורה ביותר, ולא בדירה שכורה ואפילו היא הדורה. לפיכך כדאי לו לאדם שיהא מחשב תמיד את הוצאות ביתו ויחסוך ממון קמעא קמעא בשביל לקנות בית דירה משלו, וזה הוא עיקר הנוי בדירה. ועוד יש נוי אחר לדירה, נוי שמרחיב את דעתו של האדם שדר בה —

הרחבת הדעת

שיהו דלתות הבית פתוחות לרווחה בפני כל אדם שצריך לבית זה וליושבים בו, ולא תהא השממה שולטת שם. יהו עניים באים בתוכו ומברכים אותו בצאתם. יהא הבית בית ועד לחכמים, שבשעה שחכמי המקום ופרנסי הצבור יסכימו להיוועד למקום אחד בכל ענין של חכמה ועצה וצורך הרבים, יהו אומרים אלה לאלה: בואו ונלך לביתו של פלוני ונעשהו בית ועד, שבעל הבית הזה — עינו יפה בחכמים ועינו יפה באורחים.

איזהו אשה נאה

‘איזהו עשיר וכו’ רבי עקיבא אומר: כל שיש לו אשה נאה במעשים’ (שבת כה:).

(ירושלמי שבת פו): מעשה ברבי עקיבא שעשה לאשתו עיר של זהב (תכשיט של פאר עשוי זהב וצורת ירושלים חקוקה עליו). ראתה אשתו של רבן גמליאל ונתקנאה בה. באה ואמרה לבעלה. אמר לה: וכי כך היית עושה לי את כמו שזו עשתה לי, שהיית מוכרת מקלעות ראשה וניתנת לו והוא עוסק בתורה?

רחל בת כלבא שבוע, אשתו של רבי עקיבא היתה, והיא שהביאתו לרבי עקיבא בעלה לרוב חכמתו וממנה בלבד באה לו כל גדולתו. אף היא עזבה את כל הון אביה, גדולתו ותפארתו, והלכה אחר בעלה וחיו יחד בעוני ובדלות. אהל רעוע היה ביתם ומצעות של קש — משכבם, ומתוך עוני ודלות היה רבי עקיבא עוסק בתורה ורחל

אשתו עוזרתו ומעודדתו. בסוף ימיהם נעשו גם הם עשירים ותורה עם גדולה היו על שלחנם יחד.

שמא תאמר, עד שברכו ה' לרבי עקיבא בעושרו, עני היה ודעתו שפלה היתה עליו מפני עניו? אין הדבר כן. אלא, אי אתה מוצא עשיר כרבי עקיבא. כל ימיו! העניות יכולה למעט מן הגוי שבגוף, אבל אין היא יכולה לחסר אפילו כמלוא נימה, מן הגוי הזה שהאדם מצויין בו ע"י מעשיו הטובים.

‘איזהו עשיר? ר' עקיבא אומר: כל שיש לו אשה נאה במעשים’. כגון מי? כגון רחל אשתו. גם בימי דחקו וגם בימי רווחתו, לא היה לו יום אשר חי עם רחל הנאה במעשיה, שלא הרגיש בעושר רב. ולא עוד אלא שגוי המעשים נראה אצל העני יותר מאצל העשיר. פלוני זה עשיר ממון הוא ומעשיו נאים — תבואהו ברכה! ואולם זה שהוא עני ואעפ"כ לבו מתמלא רחמים על אחרים ופועל ישועות למענם — אין לך נוי גדול כנויו של זה ואין לך עושר גדול כעושרו של זה.

אשֶׁת־סִיל מִי יִמָּצֵא
וְרָחֵק מִפְּנִינִים מִכְּנָה :

כִּטּוּחַ בָּהּ לֵב בַּעֲלָהּ
וְשָׁלָל פֶּא יִחָסֵר :

גִּמְלָתָהּ טוֹב וְלֹא־רָע
כֹּל יָמֵי סִיָּה :

דְּרָשָׁה צִמְר וּפִשְׁתִּים
וּנְתַשׁ בְּחֶפֶץ בְּפִיָּה :

הִתְהַלְכָה בְּאֵיזוֹת סוּחֵר
מִמֶּרְחֶק תִּבְיָא לַחֲמָה :

וְתִקָּם בְּעוֹד לַיְלָה
וְתִמָּן טָרֶף לְבֵיתָהּ
וְחֶק לְגִצְרֵתֶיהָ :

וְמָמָה שָׁרָה וְתִקְסָהּ
מִפְּרִי בְּפִיָּה נִטְעָה בָּרָם :

תִּגְרָה בְּעוֹז מִתְּנִיָּה
וְתִצְמָץ וְרוֹעֵתֶיהָ :

טַעֲמָה בִּיטוֹב טַחְרָה
פֶּא־יִכְבֶּה בַּלֵּילָה גְרָה :

יִנְדֶּה שְׁלֹחָה בְּכִישׁוֹר
וּבְפִיָּה תִמְכּוּ פֶּלֶךְ :

כֶּפֶה פֶּרֶשָׁה פִּצְנִי
וְנִדִּיָּה שְׁלֹחָה לְאַבְיוֹן :

דא"תיכא לביטה משלג
כי קל-ביטה קבש שנים :

מרבדים צשתה-לה
שש וארנמן לבושה :

נודע בשצרים בעלה
קשבתו צם-וקני-ארץ :

סדין צשתה נתמכר
נתגור נתנה לננצני :

עזו-וקדר לבושה
נתשחק ליום אחרון :

פיה פתחה בקבמה
ותוברת-חסד על-לשונה :

צופיה הליכות ביתה
ולחם עצלות לא תאכל :

קמו בניה ויאשרוה
בעלה ונהללה :

רבות בנות צשו קיל
ואת ערית על-בלינה :

שקר נתן והכל ניפי
אשה יראת-י' היא תתהלל :

תנו-לה מפרי ידיה
ויהללוה בשצרים מצשיה :

פרק סמיני

אשת חיל מי ימצא

גאולה וישועה בזכות האשה. — עושר
וכבוד מן האשה. — חשוכי בנים נפקדים
בזכות האשה. — צדקת הבעל מן
האשה. — כל ראשית טובה מן האשה. —
עטרת הצניעות. — כתר עליון. —
'שוויון זכויות'. — שני מעשים בשתי
נשים. — 'מצא' או 'מוצא'. — לשונות
חכמים בכבוד האשה הטובה.

'אדם שת אנוש, נח שם ועבר, אברהם
יצחק ויעקב וכו' — הם ה'פשט' ו'הגלוי'
של העולם; חוה, שרה רבקה רחל ולאה
וכו' — הן ה'סוד' ו'הנסתר' של העולם'.

סרק שמיני
אשת חיל מי ימצא

כתב המאירי בפירושו לספר משלי: יש הרבה נשים שהן טובות מן האנשים הטובים. אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה — איזוהי? זו שעוזבת מדות אביה ולומדת מדות בעלה עד שתדומה כאחותו וכבתו. שמאירה לו פניה אפילו בשעת כעסו. שמכבדתו בעת חסרונו כמו בעת עשרו ובימי הזקונים כבימי הנעורים. כבדות רגליה לרוץ חוץ וקלות ידיה לתת מפתה לעני. אפילו שפחותיה רבות. אין היא יושבת בטלה בביתה אלא עובדת כאחת מהן. שומעת את המדבר אליה ולא נבהלה להשיב. שמחה בשמחת בעלה ומיחלת בשעת דחקו. נאווה בהליכותיה ולבושיה בגדי ענוה.

גאולה וישועה בזכות האשה

מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת על דודה, תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך, פסוק זה שאמר שלמה בשיר השירים, כנגד מי אמרו? לא אמרו אלא כנגד נשים צדקניות שהיו במצרים ושבזכותן נגאלו אבותינו ממצרים. ישנים היו אבותינו שם ומיואשים מן הגאולה. אמרו: מה אנחנו מולידים בנים לשעבוד ולעוני? ולא קמה בהם רוח להזדווג עם נשותיהם. והנשים שהיו עמם באותו שעבוד ועוני, עודדו לבעליהן והפיחו בהם רוח של תקוה לבל יתיאשו. התרפקו עליהם ושדלום לדבר מצוה. בזכותן של נשים אלה נולד דור של גאולים. 'תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך' (שיר השירים ח). ולמה תחת התפוח? אלא, כל אילן דרכו שהוא מוציא תחלה את העלים ששומרים ומגינים על הפרי, ואחר כך מוציא פירותיו. ותפוח זה — מוציא פירותיו תחלה ואח"כ מוציא עליו. אף נשים צדקניות שבמצרים כך עשו. אמרו: אפילו בנינו הנולדים עכשיו, עדיין אין שומר ומגין עליהם מפני חמת המציקים, אעפ"כ אנו מולידים וסוף שיבוא שומר ומציל ויושיעם ויגאלם. ולא נשים צדקניות שבמצרים בלבד, אלא בכל דור ודור ובכל שעה ושעה שפסה התקוה אצל האיש וגבר האוש — כך דרכה של אשה

איש וביתו

טובה שהיא מנעמת לבעלה את חייו, מדברת על לבו דברי נחומים בצר לו עד שממלאו תקוה חדשה ומצפה לישועה שתבוא, וסוף שהישועה באה.

עושר וכבוד מן האשה

כתוב בספר 'מנורת המאור': מי שזימן לו הקב"ה אשה טובה, לעולם לא יחסר כל, אפילו הוא עני, הואיל וזימן לו הקב"ה אשה טובה. שנאמר: 'בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר'. וכתוב: 'אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה'. דבר אחר: 'בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר' — כשתהיה האשה אשת חיל ומכלכלת דבריה במשפט, אזי בטח בה לב בעלה ויאהוב אותה ולא יחסרו כל, שהקב"ה מזמין להם עושר וכבוד. והיפך הדבר אם חס שלום שונאים זה לזה, שנאמר: 'חלק לבם — עתה יאשמו'. אשריו ואשרי חלקו של מי שזכה לאשת חיל. כי בשבילה יתכבד עם הבריות וכאילו שמה עטרת על ראשו, שנאמר: 'אשת חיל עטרת בעלה'.

חשוכי בנים נפקדים בזכות האשה

אין לך דבר קשה לאיש ולאשה, מעצירת הרחם. אפילו תתן להם מכל טוב שבעולם אלא שיימנע מהם פרי הבטן — מה תתן להם והם הולכים ערירים. לפיכך זהו כל מאויים להוליד זרע של קיימא. איש ואשה אשר מנע ה' מהם פרי בטן, חיהם אינם חיים וכל ימיהם חסרי ישועה הם. אף על פי כן יכולים הם לזכות לישועה שיהיו נפקדים בבנים, אפילו שלא כדרך הטבע. באיזו זכות? בזכות האהבה הגדולה שביניהם, וביותר, בזכות אהבתה של האשה. וכך חכמינו מספרים:

'מעשה באשה אחת בצידון, ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה. באו אצל רבי שמעון בר יוחאי והיו רוצים להתפרש זה מזה. אמר להם: חייכם, כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה, כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה. הלכו בדרכיו ועשו לעצמם יום טוב ועשו סעודה גדולה ושכרתו יותר מדי. כיון שנתישבה דעתו עליו אמר לה: בתי, ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולכי לבית אביך. מה עשתה היא? לאחר שישן רמזה לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם: שאוהו במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא. בחצי הלילה ננער משנתו. כיון שפג יינו אמר לה: בתי, היכן אני נתון? אמרה לו: בבית אבא. אמר לה: מה לי לבית אביך? אמרה לו: ולא כך אמרת לי

בערב: 'כל חפץ טוב שיש בביתי טלי אותו ולכי לבית אביך' — אין חפץ טוב לי בעולם יותר ממך! הלכו להם אצל ר' שמעון בר יוחאי ועמד והתפלל עליהם ונפקדו' (שיר השירים רבה א).
קודם לאותו מעשה, אם היה רשב"י מתפלל עליהם, תפלתו ספק מתקבלת ספק אינה מתקבלת. לאחר אותו מעשה — ודאי מתקבלת. שהרי בא בטענה לרבון העולמים: אתה יצרת עולמך בחסד ובאהבה, ועתה ראה כמה גדולה האהבה מן האשה הזו, על האיש הזה, אהבה שאינה תלויה בשום דבר — האוהב כל ברואיו לא ירחם על ברואיו אלה? רבון העולמים אם אין אתה פוקד את האוהבים האלה בבנים, פירוד אתה נותן בין הדבקים, ואם תפקדם — אהבת עולם תהא אהבתם!

צדקת הבעל מן האשה

אמרו חכמים במדרשם: 'מעשה בחסיד אחד שהיה נשוי לחסידה אחת ולא העמידו בנים זה מזו. אמרו: אין אנו מועילים להקב"ה כלום, עמדו ונתגרשו זה מזו. הלך זה ונשאה לרשעה אחת ועשתה אותו רשע. הלכה זו ונישאה לרשע אחד ועשתה אותו צדיק — הרי שהכל מן האשה' (בראשית רבה פ"ז).

כל ראשית טובה מן האשה

רצונך לידע כמה מודעת היא האשה במעשיה הטובים ומה מקומה בכל ימי תבל וכמה נישאת היא בראש המעלות ועטורה בכל עטרת של ראשית טובה — קרא בדברי אלקים חיים הכתובים בתורה ושנאמרו בפי נביאי האמת וצדיקי הדורות. —

מיום שברא הקב"ה את עולמו, לא היה אדם שזכה להיקרא אב לכל תולדותיו, עד סוף כל הדורות, עד שבאו אבות העולם, אברהם יצחק ויעקב. אברהם נקרא: 'אב המון גוים' והוא יצחק בנו ויעקב בן בנו זכו להיות נקראים אבות לכל תולדותיהם, עד עולם. תאמר,

שגם בנשים כך? שלא נמצאה אשה שזכתה לעטרת האמהות לכל העולם, עד שבאו האמהות, שרה רבקה רחל ולאה? — לא. כבר קדמתן חוה שנקראה: 'אם כל חי'. זכתה חוה לעטרת תפארת זו, עטרת האמהות לכל תולדותיה, מה שלא זכה אדם הראשון. לא נאמר עליו 'אבי כל חי', אלא אדם סתם, או אדם הראשון. ואילו על חוה נאמר: 'אם כל חי'!

וכל כך למה? שגדולה היא מדת האמהות שעושה רושם בזרעה, יותר ממדת האבהות שאין רישומה בזרע רחוק כל כך.

גם כבוד האמהות קדם לכבוד האבהות בבריאה ובטבע, לפיכך הוצרכה תורה להזהיר על כיבוד אב קודם לכיבוד אם, כדי שיהא כבוד שניהם שווה. התורה מקדימה כיבוד אב והטבע מקדים כיבוד אם, נמצא ששניהם שווים.

אחד היה אברהם שהציל עצמו וכל העולם כלו מעבודת גילולים והחזיר לעולם את אלוהיו, עד שנגלה עליו הקב"ה והוא נעשה נביא אלקים

לכל בני דורו ולדורות הבאים. היש מעלה ליצור חלד יתירה ממעלת הנבואה, אשר ידבר עמו האלקים וחי? — והנה שרה אמנו גדולה היתה במעלה זו, במעלת הנבואה, יותר מאברהם. וה' אמר לאברהם: 'כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה'.

מתה שרה, באה רבקה האהלה שרה. שכך כתיב: 'ויביאה יצחק האהלה שרה אמו'. כל מדה טובה שהיתה בשרה, היתה גם ברבקה, לכך זכתה לדור באהלה. ראה מה שאמרו חכמינו ברבקה אמנו:

'כל ימים שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה (סימן לשכינה שהיא שורה כאן) וכיון שמתה פסק אותו הענן — כיון שבאת

רבקה חזר אותו הענן. כל ימים שהיתה שרה קיימת היו דלתות (ביתו של אברהם) פתוחות לרווחה (סימן לטובת עין); כיון שמתה שרה פסקה אותה הרווחה, וכיון שבאת רבקה, חזרה אותה הרווחה. כל ימיה של שרה שהיתה קיימת, היתה ברכה משולחת בעיסה (שלא כילתה ממון בעלה אלא הביאה ברכה בנכסיו) כיון שמתה שרה פסקה אותה הברכה וכיון שבאת רבקה חזרה. כל ימים שהיתה שרה קיימת היה נר דולק מערב שבת לערב שבת (סימן לשלום בית. אור השלום שמתחדש בערב שבת מאיר כל השבוע. ראה בפרק ששי) כיון שמתה פסק אותו הנר, וכיון שבאת רבקה חזר הנר והאיר מערב שבת לערב שבת' (בראשת רבה ס).

עד שלא נולד מושיען של ישראל במצרים, היו מיואשין מן הגאולה וידי הכל רפות. אפילו עמרם אביו של משה שהיה גדול הדור, לא מצא נוחם לעמו ולעצמו ופרש עצמו מיוכבד מרים הנביאה אחות משה — אשתו, כדי שלא להוליד בנים לצרה ולשעבוד. ראו הכל שעמרם פרש מאשתו, נתיאשו כלם ועמדו ופרשו גם

הם מנשותיהם. אותה שעה באה מרים בתו ואמרה לאביה: גורתך קשה משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים (להשליכם היאורה), ואתה גזרת גם על הנקבות! חזר עמרם ונשא ליוכבד והוליד ממנה את משה, מושיען של ישראל. עמדו כל ישראל והחזירו נשותיהן ופרו ורבו והולידו דור של גאולים. נפל משה בסכנה חדשה והושלך ליאור — שוב באה מרים ותתצב להצילו והצילתו. הרי שראשית הישועה לכל ישראל באה ממרים. —

כשחטאו ישראל בחטא העגל, נשים לא חטאו. שלא מרצונן התפרקו מנזמיהן ע"י בעליהן שהביאום לעגל. וכל כך למה? שגדולה אמונת האומן אשר בלב הנשים יותר מאשר בלב בעון העגל ובעון מרגלים — הנשים גודרות מה שהאנשים פורצים. —

וכשחטאו ישראל אחרי כן עוד, בחטא המרגלים, והוציאו דבת הארץ רעה — הנשים לא חטאו. על האנשיכ נאמר: 'וימאסו בארץ חמדה' ואילו הנשים — מעידים עליהן חכמי הדורות, שחבבו את הארץ, ובנות צלפחד ראשונות היו שחרדו על נחלה בארץ ישראל. גם גזרת 'במדבר הזה יתמו ושם ימותו' רק על האנשים נגזרה ועל הנשים לא נגזרה. אותו הדור היו הנשים גודרות מה שהאנשים פורצים, אמרו החכמים. —

ובימי שפוט השופטים, בימים שאין מלך בישראל איש כל הישר בעיניו יעשה, ויעשו הרע בעיני ה' ויעבדו אלהים אחרים ויכעיסוהו. ויחר אף ה' בהם ויתנם ביד שוטים וימכרם ביד אויביהם. ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ואהוד מת — 'ודבורה אשה נביאה אשת לפידות, היא שופטה את ישראל בעת ההיא'. דבורה מזה ויעל מזה — שתיהן יחד עשו תשועה גדולה בישראל. דבורה קמה אם בישראל, ויעל מנשים באהל תבורך. שתיהן יחד ריפאו את שבר עם ישראל. —

ויהי רעב בארץ ויפול מורך בלב גדולי יהודה וילכו לגור בשדה מואב. וכל העם נפלה רוחם בקרבם שאמרו: אלימלך ובניו הלכו מפני הרעב — אנחנו כיצד נתקיים? ולא אבה ה' סלוח לאלימלך. וימת הוא ובניו בארץ מואב. ואולם יד ה' לא נגעה לרעה בנעמי אשת אלימלך. היא לא נכשלה בכשלונם. כל ימי שבתה בנכר, עניה סערה

(שופטים ה'): 'חדלו פרוון בישראל חדלו עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל'.
שופט ורשן במואב, אבל נעמי מואסת משמנים ושומרת אמונים.

לא נוחמה. אין לכה הולך אחר משמני ארץ הנכר ולא אחר השאנן והשקט במואב, עיניה צופיות ליום אשר יפקוד ה' את עמו לתת להם לחם — עד אשר שבה בית לחם. ובשובה — אוצר יקר מפז הביאה אתה מתנה לעמה, את רות המואביה. —

רות המואביה הורתה ולידתה בתוך עם כפוי טובה, בעם מואב אשר 'לא יבוא בקהל ה' עד עולם על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים'; ואולם היא עצמה — רות המואביה — אם למלכות.

— כלה חסד ורחמים, הודיה והכרת טובה. אלימלך חמיה ומחלון בעלה הורתם ולידתם בעם מכיר טובה, בישראל; ראשים הם בשבט יהודה אשר כשמו כן הוא — הודיה והכרת טובה. עכשיו עלתה מחלה זו של כפיית טובה ונפלה בצמרתו של שבט יהודה, ראש שבטי ישראל, השבט אשר נועד למלכות בישראל. צמרת זו, אלימלך ובניו, עזבו את עמם ביום צר לו בימי רעבון ודכאון. מי ירפא את שבר בת יהודה ומי יעלה ארוכה למכתה? — תבוא זו שנולדה בין כפויי טובה ונתבררה שם על עסקיה ועמדה על מדתה, מדת הרחמים והכרת הטובה, — רות המואביה, ותרפא לזה שנולד בין מכירי טובה וקלקל במדתו — שבט יהודה. בועז מבית לחם יהודה ורות המואביה, הם שניהם יבנו את בית ישראל ויכוננו מלכות בישראל, מלכות בית דוד אשר תיכון לעולם.

כך אמרו החכמים: 'וישם כסא לאם המלך' שכתוב אצל שלמה — זו רות. ולמה נקרא שמה 'אם המלך'? שהיתה אם למלכות. וכן אתה מוצא נשים כנביאים ובשופטים שנהגו בעמם כאם שנוהגת בולדותיה. ועל פיהן ישק כל העם. —

וכשעמד עלינו המן הרשע ביקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד, בשבע ועשרים ומאה מדינות המלך אחשורוש, לא באה ההצלה לעם לקוחים למות אלא ע"י מרדכי ואסתר. אין אסתר חומדת 'חצי המלכות' ואם תתן לה כל המלכות, מה תתן לה? אלא 'נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי' עיני כל ישראל נשואות לאסתר — 'אחות לנו בבית המלך', ועיני אסתר נשואות לאביה שבשמים — 'כאשר אבדתי אבדתי'! אבודה היא בעיניה בבית המלכות, ואבודה היא בעיניה בלכתה עתה לבקש רחמים על עמה שחרב חדה מונחת על צואר כלם.

מה זכתה אסתר למלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה? אלא אמר הקב"ה: תבוא בתה של שרה שהיתה שבע ועשרים ומאה שנה, ותמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה' (מדרש אסתר א). אכן, בתה של שרה ודאי. דומה היתה אסתר המלכה לשרה אמנו ביופיה, ודומה לה גם בצניעותה ובטהרתה אפילו היה כתר מלכות נתון בראשה. לכך, תבוא אסתר בתה של שרה שילדה וגידלה עם, ותציל את העם הזה ממשמידיו הורגיו ומאבדיו. —

ובימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה מלכות יון הרשעה על ישראל להשכיחו תורת ה' ולהעבירו מחוקי רצונו, לא מתתיהו ובניו נתנו את האות הראשון למרד אלא בת מתתיהו ואחות בניו — היא שנתנה את האות הראשון. אף כל חברותיה אתה, ראשונות היו להמריד את עם ה' על אויביו. שהיונים גזרו על השבת ועל המילה וכו' ויצאו בנות ישראל ועלו על החומה ותינוקותיהן בדיהן ומלו אותם לעיני הכל, והפילו עצמן ותינוקותיהן עמהן מן החומה וימותו! לאמור לבעליהן ולאחיהן: אם אין אתם יוצאים להילחם באויב, לא יהו לכם נשים ולא יהו לכם בנים — צאו והילחמו! ויצאו וילחמו וינצחו.

ויהודית אף היא כיעל בשעתה, הראשונה היתה לעשות נקם באויבי העם והביאה את ראש הליפורנוס שר צבא היונים בידיה, והפיחה רוח מלחמה בקרב אחיה ויצאו וילחמו. —

ובערב היום לישראל וכל ארצו נכבשה בידי העריצים ויבואו היכל ה' ויטמאוהו, וישיתו על העם לעקור תורה מקרבם ולכלותו — חנה האם לשבעת בניה, היא היתה הראשונה שלימדה את העם לקדש שם שמים ולמסור נפשם חנה, אם שבעת הבנים — על קידוש שמו. — אם לקידוש השם.

ובכל דור ודור, בדורות משועבדים כבדורות גאולים, בדורות האחרונים כבדורות הראשונים, כל ראשית וכל שורש טוב שאתה מוצא בעם וביחידי סגוליו — כח האם אתה מוצא שם יותר מכח האב, עד שדבר נפל בעם ופתגם בכל העולם כלו לאמור: 'הראני אדם גדול — ואראך אם גדולה'.

הא למדת, כל ראשית טובה שאתה מוצא בעולם ובישראל — הכל מן האשה. אם כל חי — חוה. אם ועיקר לנבואה — שרה. אם הישועה — מרים. אמהות לאמונה התמה — נשי דור המדבר. אם לדריכות נפש עוז — דבורה. אם למלכות — רות. אם להצלח — אסתר. אמהות למרד — בת מתתיהו, יהודית ובנות דורן. אם לקדוש השם — חנה ושבעת בניה. אמהות לאורו של משיח במהרה בימינו — נשים צדקניות שבימינו.

עטרת הצניעות

הרי שמנינו כאן הרבה מעלות יתירות באשה שהיא נאה במעשיה, שמא יאמר אדם: למה יגבה לב האיש על האשה? למה מצוות האיש מרובות ממצוות האשה? למה מברך האיש: 'שלא עשני אשה' — תשובה לשלוש שאלות אלה שהן אחת, אתה מוצא בעוד מעלה יתירה אחרת שיש באשה יותר מבאיש; ואותה מעלה היא שעולה על כל שאר מעלותיה. —

שנים שהושוו במעלותיהם זה לזה, אומרים לשניהם: עלו לגדולה! — אחד מהם עולה ואחד אינו עולה. זה שאינו עולה, למה אינו עולה? — מתוך צניעות יתירה שיש בו אינו עולה. טוב לו במקומו ואינו עולה למקום גבוה. צנוע זה אף על פי שאינו עולה, התעלותו יתירה מזה שהוא עולה, שהרי הוא מתעלה במדת הצניעות, ואין לך יפה מן הצניעות. כל המתעלה במדה זו, התעלותו התעלות של אמת.

אף האשה כשהיא מפנה מקום לבעלה לישב בראש — היא היא מעלתה עליו והיא היא עטרתה שבה היא יתירה עליו. רבות מעלותיה ועטרתיה, ועטרת הצניעות עולה על כלנה.

(כבא קמא טו): אמר רב יהודה אמר רב וכן תנא דבי ר' ישמעאל, אמר קרא: 'איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם' — השווה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. דבי ר' אלעזר תנא: 'ואלה המשפטים אשר תשים לפני' — השווה הכתוב אשה לאיש לכל דינין שבתורה.

כל דין וכל משפט, כל אוהרה וכל עונש וכל המצוות שציוה הבורא לברואיו, זכויות הן לכלם ולטובתם ניתנו, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. תאמר, מי שברא את עולמו באהבה בחסד וברחמים, יהא מפלה בין בריה לבריה, שמא יהא מרבה בזכויותיה של בריה אחת וממעט בשל חברתה? והלא גם

האיש וגם האשה שניהם מין אחד הם, דעתו ושכלו של זה כדעתה ושכלה של זו — אפשר שלא תהא תורה אחת לאשה ולאיש? לא. הלכה פסוקה היא זו — השווה הכתוב אשה לאיש לכל מצוות שבתורה.

אף על פי כן יש מצוות בתורה שהאשה פטורה מהן. אלו רוב מצוות עשה שהזמן גרמן ואם עבר זמנן בטלה מצוותן. כגון: צצית ותפילין שמצוותן ביום ולא בלילה; שופר, סוכה ולולב ודומיהן שמצוותן במועדן בלבד. באלה בלבד נשים פטורות. תאמר, שפטור זה חסרון הוא אצל הנשים? והלא אין זה אלא תוספת מעלה! הכיכיד? —

וכי נשים בלבד נפטורות ממקצת של מצוות? והרי אתה מוצא גם אנשים שנפטרים ממצוות שאר בני אדם. כגון, מי שהיה עסוק מקודם במצוה אחת ונזדמנה לו מצוה שניה, פטור מלעשותה. 'העוסק במצוה פטור ממצוה'.

ויש מצוות אחרות שאם באות לידו של אדם, חייב הוא לקיימן אפילו צריך לבטל בגללן כמה גופי מצוה אחרים. — 'הרי שהיה נזיר (ואסור לו להיטמא למת) וכהן גדול (ואיסור טומאה חמור עליו בכפלים) והולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו (שתי מצוות שהן בחיוב כרת) ושמע שמת לו מת (אביו או אמו וכד') אינו מטמא להם. אבל מטמא למת מצוה' (מת שנמצא בדרך ואין לו מטפלים אלא הוא). מחלל את נזירותו ואת כהונתו, מבטל קרבן פסחו ואינו מל את בנו, מניח כל מצוותיו ומטפל במת זה. תאמר, שפטור זה שהוא פטור באותה שעה משאר מצוותיו, חסרון מעלה הוא לגביו? והלא אין הוא פטור מהן אלא מפני המצוה החמורה יותר שרובצת עליו באותה שעה, ושהיא דוחה את שאר מצוותיו משום חומרתה של זו.

ועוד אמרו בתלמיד חכם שתורתו אומנותו ולומד תורה לשמה, שהוא פטור מכל המצוות בגלל תורתו שהוא עוסק בה בכל כחו. והלא מעלתו של זה, ודאי שהיא גדולה ממעלת שאר כל אדם. ומהיכן למדת? מן הפטור הזה למדת. אם ראית בתלמיד חכם שפוטרים אותו ממצוות הכתובות בתורה, תדע שחובתו שלו ומצותו ותפקידו נעלים הם ומרו-ממים יותר משאר חובות.

הא למדת, שנים שהושוו לחובה ואח"כ יצא אחד מהם לפטור — לא יצא אלא מפני חובה אחרת המוטלת עליו ואינה מוטלת על האחר. פטור זה רוממות היא לו שמעיד עליו שעסקיו בתפקידים מרוממים ונעלים יותר ואינם יכולים להיעשות אלא בו.

אף האשה, כיוון שהושוותה לאיש לכל המצוות שבתורה ואח"כ יצאה לפטור מחלק אחד של המצוות שהזמן גרמן — פטור זה מעלה הוא אצלה, שהוא בא להעיד כמה חשובים הם התפקידים המיוחדים שהיא עמוסה בהם עד שדוחים הרבה גופי מצווה הכתובים בתורה.

איש וביתו

כתר עליון

מכל הכתרים שחכמי ישראל קשרו לראש האשה, אי אתה מוצא בדב־
ריהם שבח לאשה גדול מזה, שתקנו שתי ברכות, אחת לאשה שתברך
'שעשני כרצוני' או, 'שעשני כרצוני', ואחת לאיש שיברך 'שלא עשני
אשה'.

אם תתן מלאכת האיש על האשה אפשר לה לעמוד ע"י הדחק, ולא עוד
אלא שאתה מוצא הרבה נשים שעושות מלאכת האיש ומלאכתן מתקיימת

בידיהן, והיא עולה להן יפה. אבל אם תתן

מלאכת האשה על האיש, אין המלאכה עולה
בידו יפה ואי אפשר לו להתקיים בה אפילו
ע"י הדחק, הא למדת, שתפקידי האשה קשים

משל האיש, וסגולותיה וכח הסבל אשר לה, מרובים משלו.

מיום שנברא האדם, אין לו בעולמו דבר שהוא שלו אלא עמלו וסבלו
בלבד. עמל האדם וצערו שהוא מצטער בו — שלו הם, שהרי הוא

המצטער, ואילו כל שאר כחותיו של האדם

אינם שלו כי במתנה ניתנו לו מאת בוראו

ויוצרו. עמל האדם סבלו ומשאו שהוא נושא

בעול תפקידי — הם הם קיום העולם

ותיקונו, ובהם נעשה האדם שותף למעשי

בראשית, שהרי בשלו הוא משתתף בבריאה לקיומה ולתקנתה. כל הנוטל

מן העולם הזה ונהנה ממנו וגם נותן לו ממה שנמצא בידו — שותף

הוא לבריאה ובזכות הוא נוטל. כהנאתו, כך נתינתו, ואולם הנוטל מן

העולם הזה ואינו מחזיר לו שום דבר משלו וגם אינו מברך עליו לבורא

— גולן הוא ושלא ברשות הוא נוטל. אמור מעתה, שלפי מדת ההנאה

שהאדם נהנה מן העולם ולפי מדת עמלו וסבלו וצערו שהוא מחזיר

בעד הנאתו, נמדדת מעלתו של האדם, ורק זהו בלבד שבחו שמשבחין

אותו, שאינו גולן אלא נוטל בזכות. והרי הכל מודים שאשה זו נוטלת

מן העולם פחות מן האיש, אבל מחזירה היא לו עמל סבל וצער יותר

מן האיש.

אין האיש מסתפק במה שמוכן לאשה בעולם הזה, ואילו לעמוד בתפ־

קידיה, אפילו רוצה היה — אינו יכול. נמצא שחלקו בעולם הזה נאה

מחלקה. להחזיר לעולם כפי מדת ההנאה אינו יכול — כלום יהיה גם

כפוי טובה ואפילו ברכה לא יברך על חלקו. לפיכך הרי הוא מברך

לבוראו וליוצרו שנתן לו חלק טוב ולא נתן לו חלק קשה. ברכת האיש

ברכת ההנאה היא. שכל הנהנה מן העולם ברכת האיש — ברכת ההנאה, הזה ואינו מברך נקרא גולן. ברכת האשה — ברכת העמל.

ואולם האשה, זה שבחה וזו מעלתה, שהיא שמחה בחלקה. אינה בועטת בעמלה אלא מברכת עליו 'שעשני כרצוני' או 'כרצוני'. שאין לה רצון אלא רצון בוראה בלבד. לא על מנת לקבל פרס היא עמלה, אלא לעשות רצון יוצרה. שונה היא ברכתה מברכת האיש, שהיא אינה מברכת על הנאתה, אלא על עמלה. גדולה היא ברכה זו שהעמל מברך על עמלו — שהרי בכך הוא מעיד על עצמו, שחביב עליו עמלו יותר מכל הנאה.

משל למלך ששולח את לגיונותיו למלחמה. אין אדם יכול לומר: אני הולך למלחמה; או: חוזר אני ממערכות המלחמה; שכל המשתמט או בורח מן המלחמה מתחייב ראשו למלכות, ואם יוצא למלחמה ונוצח המלך נותן לו שכרו משלם. שלטובתו שלחו המלך, שיקבל שכר. ואין אדם יכול לומר: אני נלחם ואיני נוטל שכר, ואם אומר כך הרי הוא כמורד במלכות. — הכל יוצאין למלחמה במצוות המלך.

פעמים שכרוזי המלך יוצאין ומכריזין בשם המלך: עבודה אחת קשה יש לי שאיני מטיל אותה חובה על לגיונותי אלא כל המתנדב מאליו יבא ויעשנה, וכל שאינו מתנדב מאליו — אל יעשנה! מיד באים מקצת מן הלגיונות ומתנדבים ומקצתם אינם מתנדבים. המתנדבים יוצאים ועושים את מלאכתם בחרוף נפש, ושאינם מתנדבים רואים בעבודתם הקשה של חבריהם ונפשם יוצאת מפחד הסכנה. שאינם מתנדבים מברכים למלך, שלא הטיל עבודה קשה זו עליהם, שאילו הטילה עליהם — לא היו יכולים לעמוד בה. והמתנדבים, אף הם מברכים למלך ומודים לו על שבחר בהם וקרבתם לעבודתו כרצונו וכרצונם.

הכל רצין למעמד של גדולה, ואין הכל שואפין להיות מוצנעים ונחבאים, וכל מי שלא זכה לגדולה נפשו עגומה עליו. רק בני עליה והם מועטים, אתה מוצא אותם, שבורחים מן הגדולה ושמחים בצניעותם, מפני שבני עליה הם. אפילו יהו פועלים בידם כל מפעל טוב שהנאה יוצאת ממנו לכל באי העולם, אינם מחזיקים טובה לעצמם ואינם מפרסמים פעולתם אלא מכסים אותה, או את שם פועלה, כדי שיהא שם אחר נקרא עליה ולא שמם.

מעמד נאצל ומכובד כזה, הוא מעמדה של האשה אשר בראה ה' כרצונו וטבע את הצניעות העליונה הזו בטבע נפשה.

איש וביתו

כל ראשית — ממנה; כל יסוד — עליה
הושתת, כל ענף טוב — משרשה יונק, והיא
עצמה — בצל עומדת ונותנת את הגדולה
לזולתה.

‘אם כל חי’ היא במהותה ו‘עזר כנגדו’ בהופעתה. אם לנאמנות התמה,
אם להתמסרות לכל טוב ולמלחמה נגד כל רשע, אם לכל מפעל של
אמת ונצח וטוב, עם כל זה אין אתה רואה אותה אלא ‘צוות’ לבעלה,
עושה רצונו, ומחזירה את כל הכבוד רק לו. —
אדם שת אנוש, נח שם ועבר, אברהם יצחק ויעקב, משה אהרן ויהושע,
שופטים נביאים ומלכים ומשיח בן דוד האחרון — הם ה‘פשט’ ו‘הגלוי’
בעולמו של הקב“ה; חוה ונעמה אשת נח, שרה רבקה רחל ולאה, יוכבד
ומרים, דבורה ויעל, נעמי ורות וכל הצדקניות שבכל הדורות וכל אשה
מסורה לבעלה וכל אם מסורה לבניה — הן ה‘סוד’ ו‘הנסתר’ בעולמו
של הקב“ה שאין יודעין בו אלא הבאים בחקר המפעל ובסוד אל-וה.
היש לך מעמד אציל ומכובד מזה?

‘שוויון זכויות’

אחרי כל הדברים והאמת האלה שנאמרו כאן, תבין מאלף מדוע אין
חכמי ישראל מרבים דברים על ‘שוויון זכויות האשה’ ועל ‘החזרת
כבודו’. ישראל שהם חיים על פי חוקי ה'
ותורתו ויודעים את סוד בריאתו, מעולם
לא שללו מן האשה את זכויותיה ולעולם גם
לא יוכלו ולא ירצו להוסיף על זכויותיה

תוספת כל שהיא. האיש והאשה — שני מלכים המשמשים בשני כתרים,
ומלכותם בשני עולמות משלהם. שני מינים בתוך המין האנושי. שני
תפקידים לשניהם ושני סוגי זכויות. שתי מעלות נפרדות ונכבדות,
ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימה. האיש — פשטו של
העולם, האשה — סודו; האיש כובש, והאשה נותנת לו כח לעשות חיל;
האיש — משול לגזע האילן, והאשה — משולה למעין לא אכזב שמתחתיו
הנותן חיים לאילן. האיש מפעלו רחב, נראה חובק ורועות עולם ומעשי
ידיו גלויים לכל, וזהו יתרונו על האשה; והאשה מפעלה קיים ורושמה
לעד, וזהו יתרונה על האיש.

תדע, שכך הלכה פסוקה בישראל: בת ישראל שנישאת לנכרי, בניה
ובנותיה ישראל. ואפילו בנותיה שנישאו לנכרים, זרען ישראל עד סוף

כל הדורות. ואילו בן ישראל שנשא נכרית — כל זרעו נכרים מיד. שרישומה של האם קיים בבניה לעד, ורישומו של האב אפשר שיהא נמחק מזרעו.

ולא מצא הקב"ה כלי מחזיק אמהות ושורש נצח נצחים שיפריה, שיצמיח יחזיק ויקיים גזעו לעד, אלא הצניעות וההכנעה והשלום שבטבע; לכך הוא שתל את המדות הנעלות האלה באשה ועשאה אם כל חי, אם בישראל.

ברם, באשר לזכויות האשה בבית בעלה, כבר הגדירו אותן החכמים במאמר אחד שהוא כולל כל מה שניתן לומר בענין זה. לשון החכמים כך הוא:

'עולה עמו ואינה יורדת עמו. אמר ר' הונא, מהיכן למדנו? 'והיא בעולת בעל' — בעלייתו של בעל ולא בירידתו של בעל. ר' אלעזר אמר, מכאן למדנו: 'כי היא היתה אם כל חי' — לחיים ניתנה (לבעל) ולא לצער ניתנה' (כתובות סא).

הא למדנו, שהאשה הנישאת לבעלה, אינה נישאת לו אלא להטבת חייה ולהעלות מעמדה ולא להיפך. לפיכך, אם למודה היתה האשה קודם נשואיה באורח חיים מרווח יותר ממנהג בעלה, אין הבעל יכול לומר לה: נהגי במנהג שלי, אלא חייב לתת לה כל סיפוקיה כפי לימודה. אבל אם למודה היתה קודם לכן להסתפק בפחות ממה שבעלה למוד, אין הוא יכול לומר לה: די לך במה שאת למודה, אלא היא עולה עמו — לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה.

שני מעשים בשתי נשים

רצונך לידע עד היכן מגיע כח זה של האשה, כח הצניעות שבנפש, ומה עשירים פירותיו של הכח הזה — מסיפורי החכמים שלפניך תדעו: אחד מבבל שעלה לארץ ישראל ונשא שם אשה. לא הבינו יפה איש את שפת רעהו, שלשונות חלוקות הן בבבל ובא"י. — 'טלפחי' משמעותו בבבל: רגל בהמה, ובא"י — עדשים. 'גריוא' — שם מאכל בבבל, ובא"י — שם מדה גדולה. 'בוצינא' — אבטיח בבבל, ובא"י — נר. 'בבא' — דלת בבבל, ובא"י — בבא בן בוטא, גדול הדור שגר באותו מקום.

אמר הבעל לאשתו: בשלי לי שני 'טלופחי', בשלה לו שני עדשים... למחר אמר לה: בשלי לי 'גריוא', הלכה ובשלה לו עדשים מלוא הסאה... אמר לה: קני לי שני 'בוציני', קנתה שני נרות... כעס

עליה בעלה מאד ואמר קחי 'בוציני' שקנית ושברי אותם בראש 'בבא'!
הלכה ושברה אותם בראש בבא בן בוטא... אמר לה: מה זה בתי
שעשית לי? אמרה לו: כך ציוני בעלי... אמר: את עשית רצון
בעלך — המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא! (נדרים ס:).
רבי זכריה חתנו של רבי לוי היה מספר מעשה זה: רבי מאיר היה
רגיל לדרוש בבית הכנסת של חמת כל ליל שבת. היתה שם אשה אחת
שרגילה לשמוע קולו של ר' מאיר בדרשתו. פעם אחת היה שוהה
בדרשתו הרבה, באה האשה לביתה ומצאת את הנר שכבה. אמר לה
בעלה: היכן היית? אמרה לו: שמעתי קול ר' מאיר בדרשתו. אמר
הבעל: יבוא עלי מה, אם אתן לך להיכנס לבית עד שלא תרוקי בפניו של
הדורש! צפה ר' מאיר ברוח הקודש וראה בצער האשה. ובשוב האשה
לבית המדרש עשה עצמו כחושש בעיניו. הכריז ר' מאיר: כל אשה היודעת
ללחוש על העין, תבוא ותלחוש לי על עיני! אמרו לה שכנותיה: הרי
באה שעתך לעשות רצון בעלך — עשי עצמך לוחשת ואת רוקקת
בעיניו של ר' מאיר. באה האשה לר' מאיר. אמר לה: יודעת את ללחוש
על העין? מרוב פחד שהיה לה, אמרה: לא. אמר לה: אעפ"כ אם
תרוקי בעיני שבע פעמים — ויטב לי כלחש... רקקה. לאחר שרקקה
אמר לה, לכי ואמרי לבעלך: אמרת לי לירוק פעם אחת וירקתי שבע
פעמים. אמרו לו תלמידיו: והלא יכולנו לרצות את בעלה בלי הבזיון
הזה. אמר להם: דיו למאיר להיות כקונו. ומה השם הגדול שנכתב
בקדושה אמר הקב"ה ימחה שמי על המים המאררים כדי להטיל שלום
בין סוטה לבעלה. קל וחומר אני! (ירושלמי סוטה, במדבר רבה ט).

במעשה הראשון היתה האשה נבערה מדעת, אלא מפני תמימות יתירה
שהיתה בה שהתכוונה לעשות 'רצון' בעלה, זכתה לברכה ונעשתה אם
לשני בנים כבבא בן בוטא. ובמעשה השני היתה האשה ישרה ותמה
והאיש רגזן וכעסן ומבזה על כבוד חכמים, אעפ"כ נקל היה בעיני ר'
מאיר להתבזות בזיון גדול כדי להטיל שלום בין רשע זה לצדקת זו.
וכל כך למה? מפני שגדול השלום בין איש לאשתו שעולה על כל דבר
נעלה אחר. והכנעה זו שהיתה לצדקת זו, חביב מכל קרבן שמן שבעולם.
חזקה עליה ובידוע שתביא גם את בעלה אל דרך טובים. יחיו יחד,
יפרו וירבו ותהיה אם לבנים ישרים וטובים כמוה, אעפ"י שבעלה אינו
ראוי. אפילו לברכתו של ר' מאיר אינה צריכה, אלא למעשה השלום
שלו בלבד, שהכל הולך אחר האם.

אשת חיל מי ימצא

‘מצא’ או ‘מוצא’

אעפ"י שאמרנו שהכל מן האשה, כל אדם שיש בו יראת שמים בלבו ומח בקדקדו, יש בידו להטות לטובה את לב אשתו, אפילו קשה היא. וכן אדם שלבו רע, שכלו מעוות ומנהגיו רעים, יש בידו להטות ח"ו את לב אשתו מטובה לרעה, אפילו צדקנית היתה מתחלתה. אין הדבר תלוי אלא במזג האדם ובחזק רצונו ובמשקל הזכות או החטא של מי שבא לזכות או חלילה להחטיא את זולתו. לפיכך נאמר בתלמוד: בארץ ישראל היה מנהג כשאדם נשא אשה אמרו לו: ‘מצא’ או ‘מוצא’. כלומר: שני פסוקים אמר שלמה המלך על האשה. הפסוק האחד — ‘מצא אשה — מצא טוב’, והשני — ‘מוצא אני מר ממות את האשה’. אדם שנושא אשה חדשה אומרים לו: בידך הדבר שתהא אשתך לך ‘מצא’, או חלילה ‘מוצא’ — ואתה שים עינך ולבך על מעשיך והתנהגותך, וכפי מעשיך תתקרב אשתך אליך או חלילה תרחיק ממך.

לשונות חכמים בכבוד האשה הטובה

‘אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך, בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך (תהלים קכח) — אמר ר' פנחס הכהן בר חמא: בזמן שהיא צנועה בתוך הבית (כירך הזו שהיא מכוסה משאר האברים) — כשם שהמזבח (שנאמר בו: ‘ירך המזבח’) מכפר, כך היא מכפרת על ביתה (תנחומא וישלח).

ולמה נמשלו בניה כשתילי זיתים? אלא, שכל האילנות מקבלין הרכבה משאר המינים, והזית אינו מקבל הרכבה, וכל שתילים ששותלים ממנו — כלם שלו בלבד. אף בניה של צנועה זו, הכתוב מעיד עליהם שכשרים הם, טהורים הם.

...מכאן שנשים צדקניות לא היו בפיתקא של חוה (והן מולידות שלא בצער, שמות רבה א).

לא רצו נשים ליתן נזמיהן לבעליהן (בשעה שנתבעו לעגל) — והקב"ה נתן להן שכרן בעולם הזה, שהן משמרות ראשי חדשים יותר מן האנשים; ושכר לעולם הבא, שהן עתידות להתחדש כמו ראשי חדשים (פרקי דרבי אליעזר מה).

‘וטוב לב משתה תמיד — זה שיש לו אשה טובה’ (ב"ב קמה).

‘דרכן של בנות ישראל — לא קולניות ולא רגל רמה ולא פרוצות בשחוק’ (תנחומא נשוא).

'אין דרך האשה להיות יושבת בטלה' (ירושלמי כתובת פ"ב).
'כתוב בספר בן סירא: אשה טובה — מתנה טובה — בחיק ירא אלקים
תינתן; אשה רעה צרעת לבעלה. אשה יפה אשרי בעלה, מספר ימיו
כפולים' (יבמות סג).

חן חן אשה בושה ואין משקל לנזירת נפש. (ספר בן סירא).
אשה מכבדת בעלה — חכמה לכל תיראה (שם).
אשה קולנית ובעלת לשון, כשופר מלחמה מחריד תיחשב (שם).
רפיון ידים וכשלון ברכים — אשה לא תאשר את בעלה (שם).
כל כאב ולא כאב לב, כל רעה ולא רעת אשה (שבת יא).

פרק תשיעי
צניעות ודרך ארץ

צניעות הבית. — צניעות בקול. — בינו
לבינה. — מעיני הבריות. — האדם
לבוש־הבגד. — בין אדם לבהמה. —
בין אדם לאדם. — מלשונות החכמים
בענין הצניעות.

'אמר ר' יוחנן: אלמלא לא ניתנה תורה,
היינו למדים צניעות מחתול, וגול מנמלה,
ודרך ארץ מתרנגול' (עירובין ק).

פרק תשיעי
צניעות ודרך ארץ

כלל גדול אמרו בצניעות: יהא אדם צנוע במעשיו ובדבוריו אפילו בשבתו בין אנשי ביתו. יפה היא הצניעות בכל דבר שאין גילוי הכרח, קל וחומר לדברים שנצטוינו על כיוסוים. לכך ניתן האדם עליון על כל שאר ברואי הארץ, שיהא רואה כל מעלה שמצויה אצל כל בריה מבריותיו של הקב"ה ויסגלנה לעצמו, עד שיהא הוא כליל המעלות. אין לך יפה מן הצניעות, שהיא נותנת הנאה ועונג, אורך ימים ושלוה, ומנחילה עושר וכבוד לכל המתנהג בה, ונוהגת מדה זו באנשים ובנשים, בגדולים ובקטנים, בין אנשי הבית לכינם וכינם לבין כל אדם, בבית ובחוץ.

צניעות הבית

אשרי אדם אשר לבבו ישכיל ויבין וינהיג בביתו, מיד עם ראשית היבנותו, משטר וסדר של צניעות! צניעות בסדר ובמשטר הבית, כיצד? שלא יהא ביתו של אדם רותח כחורב משאון וסאון, המולה ורעש, צוחה וצעקה, בדבור ובצחוק, בכעס וברוגז. שלא יהו באים לביתו אנשים שהם מרדפי הלולא וחנגא. שלא יהא מתראה בעושר וביקר שבביתו יותר מדי, אפילו תשיג ידו: קל וחומר למי שאין ידו משגת. שלא יהא אדם מעשיר את שלחנו בימות החול, במעדני מאכלים יותר מדי אלא כמדת הבינונים. שלא יהו אנשי הבית רגילים לאכול על בטן מלאה ושותים לשכרה, ומתענגים בתענוגים יותר מדי. שלא יהא אדם מאריך את הערבים בביתו ומקצר את הבקרים, אלא מאריך את הבקרים ומקצר את הערבים.

[קא]

איש וביתו

מוסיף על זה: אדם שידו משגת לחיות כמדת העשירים או כמדת הבינונים, שלא יהא מחסר נפשו לחיות כמדת העניים, כי גם מדה זו לא ממדת הצנועים היא. זה הכלל: כל מנהג שאתה נוהג בביתך ואפילו בחדרי חדרים, אם היה אדם רואך, היה מביט בתמהון עליך ועל מנהגך והיו הבריות משיחין עליך בגלל מנהג זה — אין זה מנהג של צניעות.

אל יקנא לבך באלה שכל ימיהם משתאות וביתם מלא הלולא וחינגא לומר: אך אלה חיים טובים הם, מלאים שמחה! — כי לא מדעת אמרת זאת, שאין אתה יודע כמה עקוב לבם וכמה מרובים יסורי הנפש של המרקדים תמיד.

שלא כל מי שרגליו מרקדות ופיו מלא צחוק — לבו שמח עליו. רק זה שהוא נח בשעת מנוחה, שלו בשעת שלווה ורוקד בשעת שמחה — לבו טוב עליו בשעת שמחתו ודאי. ואולם יש לך אדם שהוא רוקד וצוחק, ולבו מר עליו. איזהו? זה שהוא מרקד תמיד. חזקה עליו על זה ובידוע, שעל גחלים לוחשות רגליו מרקדות, וכבר אינו יכול להציב שם רגל ולנוח. אוי לו לזה, ואוי להם לכל הבאים במחיצותיו של זה! שכל הבא לבית שאין שם מנוחה ושלוה של צניעות, מיד נכווה אף הוא בגחלתו של אותו בית סוער.

(תנחומא פרשת כי תשא):
הלוחות הראשונות שניתנו
בפומבי, לפיכך שלטה בהם
עין רעה ונשתברו, וכאן
(הלוחות השניות) אמר לו
הקב"ה (למשה): אין לך יפה
מן הצניעות, שנאמר: 'ומה
ה' דורש ממך... ואהבת חסד
והצנע לכת'.

אבל אדם שביתו צנוע במאכל ובמשתה
ובהקבלת פני אורחים, בדבור וביחסים שבין
אנשי הבית בינם לבינם ולשכניהם
ושאר כל אדם; ושקט ושלוה של מנוחה
ורצון שוררים בו תמיד, כל הבא אל הבית
הזה — כבא לחנות של בושם. אינו יוצא
משם עד שמתבשם גם הוא בבושמו של

הבית. ובצאתו הוא מברכו: כן תזכו לשנים רבות ולא יפסוק ריח טוב
זה מבייתכם לעולם!

צניעות בקול

ואין לך סייג יפה לצניעות הבית ולשלוותו, מן הדיבור בקול נמוך, קרוב
ללחש מלצעקה. כל מי שניסה לנהוג במנהג זה, לעולם לא הפסיד, ולא
די לו שלא הפסיד, אלא קיבל שכרו משלם מיד, ולאחר זמן ולתמיד.
החנוני על דוכנו, הפועל בעבודתו, המורה בהוראתו והדורש בדרשתו
— שים עינך ולבך, מי מצליח יותר: זה שהליכתו בצנע ובהנמכת קול

[קב]

צניעות ודרך ארץ

או זה שדיבורו בצעקה ובצווחה? הוה אומר: זה שדיבורו בנחת והליכותיו בצניעות, מתוך שהבריות דעתם טובה עליו, מעשיו מצליחים יותר.

קל וחומר לבית ולמשפחה, שדברים רבים וגדולים נעשים שם תדיר: איחוד לבבות, העמדת תולדות, גידול פעוטות וחנוך בנים ובנות — אין לך מזיק לכל אלה, כקול ההמולה הנשמע בבית תמיד. לא ברעש ה', ולא ברעש ההולכים בדרכי ה', אלא מדברים בקול ענוה, בקול נמוך, קול דממה.

בית שאין בו צווחה, לא צעקה של גיל ולא צעקה של זעם, אף לא סתם הרמת קול שלא לצורך, בית זה אינו יוצא משלותו לעולם. השלום יכון בו תמיד והקול יהא נשמע בו תמיד, (משלי טו): מענה רך ישיב מן הפה אל האזן ומן האזן אל הלב. אין חמה ודבר עצב יעלה אף. המנהג הזה קשה ליודעים את ברכתו. מנהג

זה של קול נמוך, אינו נקנה אלא במעט הרגל. כל המרגיל עצמו במנהג זה הוא בא לו בקלות, ואולם הברכה אשר ימצא בו מלוא חפניו וההנאה שתצא לו ממנו, לו ולאשתו ולזרעם לדורותם — לא תסולא בזהב ובפז. אשרי הזוג שנשמעים לעצה טובה זו, ומיום הראשון לשבתם יחד הם מסגלים מנהג זה בביתם, ועושים את מעונם, מעון של שלווה השקט ובטחה! במה? בהנמכת קול דבורם זה לזה ולכל איש אחר הבא בביתם.

כל הדברים האלה שאמרנו, אינם אלא קצות דברים של צניעות, ואולם תורה שלמה היא זו, תורת הצניעות, שמצוותיה פרושות על פני כל החיים. ואידך — זיל גמור.

בינו לבינה

בוא וראה עד היכן מדה זו של צניעות מגעת —

אמרו חכמים: 'אין חתן נכנס לחופה אלא א"כ הכלה נותנה לו רשות' (ויקרא רבה). ודבר זה כלל גדול הוא בכל החיים שבין איש לאשתו, שיהיו מסתייגים מכל דבר אפילו מותר, אם הוא אינו צנוע ואם אין עליו רצון גמור מצד שניהם.

'אמר להן רב חסדא לבנותיו: 'היו צנועות בפני בעליכן', לא תאכלו אכילה גסה בפני בעליכן, לא תאכלו ירקות בלילה (משום ריח הפה), אל תאכלו תמרים בלילה ואל תשתו שכר בלילה (שמשלשין את המעיין) וכו' (שבת קט).

איש וביתו

מעניי הבריות

וכבר אמרנו שכשם שבגדים וכלים של עושר אין זה ממדת הצניעות לאדם בינוני, שהכל נותנים בו את עיניהם ומצביעין עליו באצבע ואומרים: ראו פלוני שמתנהג בעשירות! כך בגדים וכלים של עניות, לא ממדת הצניעות הם למי שאינו עני. כי העוני כעושר, עושים את בעליהם להיות מתראים לעיני הבריות כל שעה ועיני הכל ננעצות בהם. קל וחומר בגדים וכלים שאין בעליהם שומרים על סדרם ונקיונם; שמלבד עצם הגנות שבלכלוך וערבוביה, הרי זה דבר שמרחיק את הצניעות. אין לך מגונה כמו הערבוביה והלכלוך שבחפצי האדם, שכל הבריות מגנים אותו עד שנעשה מזולזל גם בעיני עצמו. אין טוב לאדם אלא להיות צנוע בכל מעשיו: בדבורו — שלא יפריז ולא יגזים ויהא קולו נמוך. בתלבשתו ובמעונו — שלא יהו מהודרים ביותר ולא זולים ביותר אלא בינוניים. נקיים, מסודרים וערוכים כהלכה. וכן במאכלו ובמשתתו; בינו לבין אשתו, בינם לבין בניהם ובנותיהם ובינם לבין כל אדם.

האדם לבושהבגד

הבגד הוד. שאנו לובשים, לכבוד הוא לנו. בוא וראה: הרבה בריות ברא הקב"ה בעולמו ולא זכתה שום בריה שתינתן לה כסות לעורה, בגד ללבוש, אלא האדם בלבד. ולא עוד, אלא שטרח הקב"ה בכבודו ובעצמו והכין לאדם את לבושו, שנאמר (בראשית ג'): 'ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם'. מה נכבד הוא הבגד, שעל הכתר הוא ניתן, על האדם, שהוא כתר כל הנבראים; מה יקר הוא בגד האדם, שתחלת עשייתו ביד ה' היתה, לא ביד אדם, לא ביד מלאך ולא ביד שרף אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו הכינו.

אעפ"י שלא ניתן הבגד לאדם אלא לאחר שחטא, שהרי קודם שחטא כתוב (בראשית ב'): 'ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו'. ולאחר שחטא כתוב (שם ג'): '... ואירא כי ערום אנכי ואחבא' — עם כל זה אין הבגד אלא לכבודו ולתפארתו של האדם. ולא זכה האדם ל'כתנות עור' אלא לאחר שנכלם מחטאו ונתירא ממנו. אכ,

(שבת קיג): ר' יוחנן קרא לבגדים — מכבדים. רש"י שם — שמכבדין בעליהן.

צניעות ודרך ארץ

חטא האדם — אבל בוש היה בחטאו ונתירא מפני הקב"ה; וכל המתבייש בחטאו אינו ראוי שיהא החטא גורע מכבודו ומשפילו. והלא החטא עומד ומכריז על החוטא ובעל כרחו הרי החוטא בא לידי בזיון — היכן כבודו? משום כך חסד עשה עשה הקב"ה עם האדם שכיסה על חטאו. אתה בוש בחטאך ומתירא ממערויך שמזכירים לך עוונך — אף אני אסתיר פני מהם ואעשה לך כתנות עור להלבישך — ויעש להם כתנות עור — וילבישם. כיסה על חטאם. אמור מעתה: האדם אעפ"י שחטא, אדם הוא וכבוד יש לו. באיזו זכות? בזכות הבושה שבוש על חטאו. הבושה לאדם לבושו הפנימי שמכסה על מה שפגם בנפשו, והבגד הוא לו לבוש החיצון שמכסה על מה שפגם בגוף, ושניהם לכבודו ניתנו. בזכות הבושה זכה למלבוש. הנלבוש לאדם, כשהוא לבוש בו — מתכבד, פושטו — מתבוה. משל לנתפס בקלקלה שמראה קלקלתו לכל ואינו בוש; ולא עוד אלא שאומר: קלקלתי, ואקלקל עוד.

בין אדם לבהמה

כל שאר הנבראים חוץ מן האדם, אין בהם לא זכות ולא חטא. תפקיד הועיד הקב"ה לכלם וגם טבע טבע בהם שלא ישנו את תפקידם — מה שייך זכות וחטא בעושים תפקידם לפי טבעם? הואיל שאין בהם זכות וחטא, לכך גם בושה אין בהם. אינם מתביישים במעשיהם אלא הכל אצלם גלוי ונראה.

האדם, תפקידו נעלה יותר משל כלם ויש בו זכות וחטא; לפי שאינו כפוי במעשיו לעשות כתפקידו, אלא ברצותו — עושהו, ברצותו — אינו עושהו ומשנה מתפקידו; אם הוא עומד בתפקידו — זוכה, משנה בו — חוטא, לפיכך מודעת לו הבושה. שאם הוא מקלקל מעשיו — בוש הוא מפני קלקולו.

כל הנבראים אינם טועמים טעם חטא, והאדם — החטא דבוק בו ומתלווה עמו תמיד. אעפ"כ, האדם עליון על הכל. למה? לפי שאין נקרא זוכה, אלא מי שהיה בידו לחטוא ולא חטא; ועוד, שאפילו החטא גורמת לו ירידה, באה הבושה שאחר החטא ומרוממתו שוב. ועוד, שהחוטא, כלום מוותרין לו? והלא הוא

אלמלא יכול היה לחטוא — אינו זוכה לעולם; ועכשו שחטא, אלמלא נכסף א, הזכות — אינו בוש בחטא.

איש וביתו

נענש על חטאיו ונפרעין הימנו מדעתו ושלא מדעתו, נמצא שכצדיק וכרשע — סוף שחשבון שניהם יוצא מאוזן, זה בצדקתו וזה ביסוריו שממרקין עוונותיו. בין כך ובין כך, גדול כבוד האדם ורבה מעלתו יותר מכל הנבראים, והרי כבר נאמר שמפני כבודו ומעלתו של האדם זכה לבגד, מה שלא זכה שום נברא אחר.

בין אדם לאדם

כשם שנבדל האדם מכל בעלי החי בענין זה של חטא ובושה ולבושי כבוד, כך בני האדם בינם לבינם, מחולקים בכמה חלוקי מעלות באותו ענין של כבוד ומעלה. לא חטאו של זה כחטאו של זה, לא בשתו של זה כבשתו של זה, ולכן, גם לבושו של זה אינו לבושו של זה. הזכות והחטא, זה לעומת זה עשאים אלקים, וכרבות זכויותיו של האדם כן מתרבות לעומתן אפשרויות החטא. משום כך לא העלימו חכמי הנפשות את עמקו של החטא הרובץ לפתחו של כל אדם ואפילו צדיק שבצדיקים. לא התעלמו מיצר הרע אלא בקשו לו תבלינים למתקו. מחסומים לרסו וסייגים לגודרו, איש איש כפי מעלותיו שלו וכפי הסכנות, המאיימות עליו, כנגד מעלותיו. לא מחסומי של זה כמחסומי של זה ולא סייגיו של זה כסייגיו של זה, ולא כל מה שסיפק לזה סיפק גם לזה.

תאוות בשרים, שורש הוא להרבה חטאים. אדם שבוש בחטאיו — בדיון הוא שיבוש במקור זה שממנו החטא פרה ורבה. הרי הוא שמושכו אל החטא, והוא אשר מזכיר לו עוונות תמיד לחרפתו ולבשתו, לפיכך הוא מכסה אותו בלבושו. כשהוא מכסהו מסיח דעתו ממשיכותיו וכיון שאינו מהרהר בהן הוא ניצל מן החטא, וגם ניצל מן הבושה מפני החטא הקדמון. כמה צריך אדם לכסות מפני העין כדי שינצל מן החטא ומן הבושה? הוא הדבר שאין הכל שוין בו אלא כל איש כפי מעלתו וכפי סכנתו שניתנה תמיד בצד מעלתו, שכך אמרו החכמים: 'כל הגדול מחברו — יצרו גדול הימנו'. כלומר, כל מי שתפקידו בעולם מרובים יותר גם שרשי החטא מרובים בו יותר, וצריך לשמירה יתירה ומעולה יותר מחברו שתפקידיו מעטים משלו.

גדול כבוד האדם בבריאה יותר מכל הנבראים; ומהו כבודו? שכל

צניעות ודרך ארץ

גופו ובשרו נתונים בין הרבה גופי מצוה ועברה שהוא זוכה בהם או נכשל בהם — על כן גם הבושה מודעת רק לו ואינה מודעת לכל הנבראים. הוא צריך לבגדים לכסות את מערומיו כדי לגדור עצמו מן החטא ולהציל את כבודו מבזיון החטא, ואילו כל שאר הנבראים אינם צריכים לכך.

גדול כבוד האשה יותר מן האיש; ומהו כבודה שמראשית ברייתה היא מיועדת לטבול על גופה עול קיום העולם, להיות שופעת מתוכה אמונת

הלב טהורה אהבה ורחמים, ומרבה להטיב בכל סביבה, ליתן לבעלה חיים חן וחסד, ולמלאות ביתה יופי ותפארת. והנה זה לעומת זה — האשה, כנגד כל מעלותיה מרובות גם סכנותיה שאם חס ושלום אינה זוכה, היא נעשית מקור החטא וכל שיקוף ותיעוב שבעולם — הכל מן החטא הזה הם יוצאים. האשה נתונה בין שתי קצוות רחוקות אלה. — או ראשית הכבוד או חלילה אחרית

הכלימה וזה כבודה והיא גאוותה. לכן גם רגש הבושה חזק אצל האשה יותר מאצל האיש; על כן גם בגדיה מרובים משל האיש וכל גדרי הצניעות שלה מרובים משלו. כיעודה, כן פתוייה; וכפתוייה, כן מחסומיה. לפיכך בגדים שיש משום צניעות לאיש, עדיין אין בהם משום צניעות לאשה; אחרת באיש שאין בו עברה, כנגדו באשה — יש בו חטא ועוון גדול. לפיכך, האיש שלבושו צנוע מקבל שכר, ואולם האשה כשהיא צנועה בלבושה לפי חובותיה שלה — שכרה כפול ומכופל, בעולם הזה ובעולם הבא, שהרי היא מצלת עצמה ואת אחרים מן החטא, והיא מחזירה כבוד לאשה אשר הבורא עטרה בעטרת הכבוד.

גדול כבוד האשה הנשואה יותר משאינה נשואה; ומהו כבודה? שכל מעלה המצויה אצל כל אשה בכה, אצלה היא מצויה בפועל.

היא זכתה וכבר נכנסה ליעודה שהועיד לה בוראה. מצווה היתה ועתה היא עושה כציוויה. — בונה ביתה וממלאתו כל טובה וכל ברכה, הרה ויולדת, מניקה ומגדלת, מעמידה תולדות ואומנתם ומפרנסתם ומחדשת

(תנחומא וישלח): ילמדנו רבנו — מהו שתצא אשה בעיר של זהב? (תכשיט פאר שהכל נותנים בו עיניהם) בשבת? וכו'. רבנן אמרי: אף בחול אסור לצאת בהן לרשות הרבים, מפני שהעם מסתכלין בה, ופגם הוא לאשה. שלא ניתנו תכשיטין לאשה, אלא שתהא מתקשטת בהן בתוך ביתה.

(משלי לא): עוץ והדר לבושה ותשחק ליום אחרון.

(שמואל ב' יג): ועליה כתונת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך.

(תהלים מה): כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה.

מעשי בראשית בכל יום תמיד, ועומדת בתפקידה, ונותנת כח בבעלה לעמוד בתפקידיו.

כיוון שמעלתה גדולה משל האשה שאינה נשואה, לכן גם זהירותה מן החטא צריכה שתהא גדולה משלה, שלא תחטא ושלל תחטיא אחרים; שלא תיכשל ולא תכשיל אחרים במחשבה

דבור ומעשה של איסור. שהרי כל צד עוון באשה נשואה — גדול שבעתיים מכל עוון אחר. לכן, גם לבושה של האשה הנשואה ניכר בצניעותה יותר מלבוש אשה שאינה נשואה. ומה היכרה המיוחד? — שאפילו שערות ראשה היא מכסה. שערות האשה — חן ויופי יש בהן וכל חן ויופי באשה נשואה — אם לבעלה היא נותנתם וכדרכי הצנועות — ידישה יש בהם, ואם למראה עיני אחרים נתונים — חטא ועוון יש בהם.

גדר זו של כיסוי שערות הראש, הוא איפוא גדר הצניעות באשה הנשואה, שיתירה על גרי הצניעות שבאשה שאינה נשואה. וכל כך למה? מפני שגם מעמדה בחיים ובבריאה כלה, מכובד הרבה יותר ממעמד חברותיה שאינן נשואות. הכבוד שהן נוחלות בעולמן — לפי יעודן הן נוחלות, ואילו הכבוד שהיא נוחלת — לפי תפקידה היא נוחלת, וכפי כבודה, כן זהירותה.

מלשונות חכמים בענין הצניעות וקצת הלכות

א"ר יהודה בן פוי: מפני מה נסמכה פרשת עריות לפרשת קדושים? אלא ללמדך שכל מקום שאתה מוצא בו גדר ערוה — אתה מוצא קדושה (ויקרא רבה כד).

וכן אתה מוצא — כל הנסים שעשה הקב"ה לישראל במצרים, לא עשה, אלא על ששמרו עצמן מן הערוה (במדבר רבה ט). מצינו שכל מי שרואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנו — זוכה להקביל פני שכינה (ויקרא רבה כג).

יזרע (הכהן) את ראש האשה' (הסוטה) — תנא דבי ר' ישמעאל: אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש (כתובות עב). — ...שדרך בנות ישראל ראשיהן מכוסות וכו' ואת פרשת מדרך בנות

צניעות ודרך ארץ

ישראל וכו' והלכת בדרכי הגויים שהן מהלכות ראשיהן פרועות —
הרי לך מה שרצית (במדבר רבה ט).
אמר ר' יצחק: טפח (מגולה) באשה — ערוה. לענין מה? וכו' באשתו,
ולקריאת שמע (שאסור לקרוא כנגד גילויה) אמר רב חסדא: שוק
באשה ערוה וכו'. אמר שמואל: קול (שירה) באשה — ערוה. אמר רב
ששת: שער באשה (נשואה) — ערוה (ברכות כד).
כל מה שנקרא ערוה אין חלוק בין נשים אחרות לאשתו. ואסור להתפלל
כנגדה וללמוד תורה לקדש ולהבדיל.

פֶּרֶק עֲשִׂירִי

כבוד

אהבה שמקלקלת את השורה. — קלקול
השורה כיצד. — איזהו חכם הרואה את
הנולד. — אהבת אמת שגוברת ועולה. —
עיקר ענינו של הכבוד. — בטויי
הכבוד. — מפיהם של חכמי ישראל.

’תנו רבנן: האוהב את אשתו כגופו,
והמכבדה יותר מגופו, והמדריך בניו
ובנותיו בדרך ישרה, והמשיאם סמוך
לפרקם — עליו הכתוב אומר: ’וידעת
כי שלום אהלך’.

פרק עשירי כבוד

איש ואשה שהאהבה ביניהם גדולה, אף על פי שדרך האוהבים שאין מקפידים על כבודם זה מזה, חייבים הם לנהוג כבוד זה עם זה.

(יבמות סב) : תנו רבנן :
האוהב את אשתו כגופו וה'
מכדה יותר מגופו והמדריך
בניו ובנותיו בדרך ישרה
והמשיאם סמוך לפרקם —
עליו הכתוב אומר : 'וידעת
כי שלום אהלך'.

כלל גדול אמרו בחובת הכבוד שבין איש
לאשתו : שיהא מנהגו של הבעל עם אשתו
מנהג של כבוד ונימוסין כאילו היתה
גבירתו ; ומנהג האשה בבעלה — כאילו היה
אדונה.

שמא יאמר אדם : מה לי ולנימוסי הכבוד ביני לבין אשתי והרי האהבה
והחבה שאנו מראים זה לזה טובות הן מן הכבוד ? טעות היא בידו.
גלוויי האהבה לא טובים הן מן הכבוד אלא הכבוד טוב מהם.

אהבה שמקלקלת את השורה

האהבה מקלקלת את השורה והשנאה מקלקלת את השורה. האוהב וכן
השונא בשעה שמתרגשת עליו אהבתו או שנאתו, הוא יוצא מגדרו, עושה
מעשים ומדבר דברים שאינם יאים לו, ובעבור תקפה של ההתרגשות
הוא מתחרט עליהם ומתבייש בהם ; ואולם זה שהוא נוהג במדת הכבוד,
אינו יוצא חוץ לשורה, ואינו בא לידי חרטה, ולא לידי בושה, לעולם.

אנשים שהוגים בחיי שעה בלבד, אין חביב עליהם מן העונג של הרגע.
הכתוב אומר : 'דבש מצאת, אכול דרך, פן תשבענו והקאותו' והם —

(משלי כה) : רבש מצאת —
אכול דרך פן תשבענו
והקאותו.

אינם יודעים די, אלא כיוון שמוצאים דבר
של עונג — כל רוחם מוציאים בו ומלעיטים
עצמם בו בלא מדה, עד כדי שובע, עד כדי
הקאה. כל נפשם ריקה בשעת השובע ובשעת

ההקאה כשם שמלאה היתה בשעת ההלעטה. נמצא שהם מבליים רוב
ימיהם בבחילה ובריקנות הרחוקות מתענוג — מה הנאה יוצאת להם
מזה ?

אם ראית זוג של אוהבים שפוטרים עצמם מחובות של כבוד אהדדי,

איש וביחו

ומזלזלים במנהגים של נמוס בינם לבינם או בינם לבין זרעם, וחביבים עליהם פינוקיהם והתרפקויותיהם שלמעלה מן המדה יותר מן הכבוד, וכל מעשי נערות שובבות וחודודין — יותר מן הנמוסין, — הווה דואג לאחריתם. שהרי הם צפויים למפח נפש ואכזבה. הזהר אותם שיניחו מעשים אלה ויהו נוהגים בכבוד זה עם זה!

אם יאמרו לך: הרי כל נפשותינו מסורות זה לזה באהבה, למה לנו כבוד? — אף אתה אמור להם: אין כאן לא התמסרות ולא אהבה של אמת. אבל יש כאן התמכרות לאהבה עצמית והתפרצות של תשוקות ותאוות בלבד. סימן לדבר, שהם גורמים בסופם להרבה דברים לא טובים, לקלקול היחסים, לקוצר רוח ולמתיחות; שאין שניהם יכולים לסבול זה את זה בשעה של אולת כחות הנעורים ובטול הרצונות הללו. שמביאים אותם היום לידי מעשי הנערות הרחוקים מכבוד.

קלקול השורה — כיצד?

כיון שמנהגי הדרור שבין איש לאשתו אינם לאמתו של דבר, אלא התפרצויות של אהבה עצמית בלבד — הרי אדם שנותן בהם כל כחו ללא סייג של כבוד ונמוס, נעשה שטוף כלו במדה זו ושבוי בידה, ושוב אינו מסוגל להשלים ברצון הלב עם כל דרישה ותביעה

אחרת שאין בה משום אהבה עצמית, אלא שאהבת הוולת דורשת אותה. כל עצמו של זה — מרדף תענוגות הוא, כיצד ישלים עם דבר שיש בו עמל ואין בו תענוג? כיון שבא לכלל נסיון כזה שנתבע לדבר שיש בו עמל והוא לטובת זולתו — מיד הוא כועס רוגז וקוצף. וכשתביעות אלה תוכפות עליו בזו אחר זו, הוא נעשה קצר רוח, מתוח תמיד ומוכן להתפרץ על כל דבר של מה בכך. אמור מעתה: התפרצויות של אהבה שבתחלה, שהוא נותן להן דרור ואינו מרסן אותן כדי להשליט את דעתו על רצונו — הן שמפנקות את רצונו ועושות אותו שליט יחיד על

אישיותו, וסוף שבא בעטייה של האהבה הקודמת, לידי התפרצויות של כעס וחילה, קטטה ומריבה.

שכן, חיי המשפחה המתמידים, אינם מטעימים לאדם ממתקים בלבד; מרובים עליהם תמרורי החיים שנופלים בחלקו

[קיד]

של כל אדם מדעתו ושלא מדעתו, מיד עצמו ומיד אחרים ומיד אשתו ובני ביתו. רק מי שאינו למוד לפנק את רצונו, יכול לעמוד בכל אלה. ולא עוד אלא שטועם בהם טעם מתוק, מתוך שהוא משלים עמו ורואה אחרית טובה שיוצאת לו גם מתמרורי החיים. ואולם מי שלמוד בתפנוקים אינו יכול לעמוד בהם, והוא מתקומם כנגד כל נסיון של המעטת חירותו וצמצום תענוגו.

איזהו חכם ? — הרואה את הנולד

‘איזהו חכם — הרואה את הנולד’ (תמיד לב), מאמר החכמים הוא זה, ומה חכמה יש כאן ? אם הכוונה לעתידות נעלמות — הרי דברים אלה נמסרו לנביאים ולא לחכמים. ואם הכוונה לדברים שעתידים קבוע מראש — הרי הכל יודעים אותם ולא חכם בלבד ועל מה אמרו שהחכם בלבד רואה את הנולד ? —

חכם וטפש — שניהם יודעים את הנולד, אבל אינו רואה את הנולד, אלא חכם בלבד.

לא אמרו אלא על דברים שהכל יודעים

אותם — אעפ”כ אינו רואה אותם אלא החכם בלבד. שים לבך : ‘היודע את הנולד’, לא אמרו — אלא ‘הרואה את הנולד’. זה שאינו חכם יודע את הנולד לו אחר כך, אעפ”כ הוא מתעלם הימנו ואינו רואהו, ואילו החכם רואה את הנולד כאילו כבר בא ועומד לנגד עיניו.

מי סכל ואינו יודע בימי בחרותו שאחריהם תבוא תקופה של ימי עמידה וימי זקנה ? הכל יודעין — אעפ”כ צריך אדם למנה מרובה של חכמה ודעת כדי שיהא רואה את הימים הבאים עליו, וכדי שידע במה לקדם את הימים הללו, בטרם בואם, בשביל שיהו ערבים ונעימים עליו בבואם.

אדם בא בברית הנשואין — כבר עברו עליו רוב ימי בחרותו. לא נשאר לו מהם אלא שנים מועטות בלבד. רוב שנותיו שהוא חי עם אשתו, שנות עמידה הן. ושוב בא אחריהן מיעוט ימים של זקנה כשם שקדמו להם מיעוט ימים של בחרות.

אעפ”כ שהימים הללו של בחרות מועטים הם בחיי המשפחה, הרי הם קובעים לכל דרך החיים של בני הזוג עד סוף ימיהם. דרך שהאדם סולל לעצמו בצעירותו, צועד בה כל ימיו.

אין אדם זוכה לדרך חיים, אלא אם יגע עליה לסוללה לבדו.

לא סלל לו דרך באותם הימים אלא מקפץ ברגליו להנאתו על כל הר וגבעה רכס

ובקעה. אף על פי שנהנה, הרי איבד את ימי בחרותו, איבד את עולמו.

אכן, גדולה הנאת הקפיצה בימי הבחרות מן ההליכה בדרך סלולה, ולהנאתו מקפץ. ואולם מה יעשה לאחר שיעברו ימי בחרותו ויישאר ללא דרך? לקפץ עוד, אינו יכול; להתחיל עתה בסלילת דרך, אין בו כח. גבורה יתירה וכח אמיץ דרושים לו לאדם בשביל שיהא סיפק לו להתחיל חיים מחודשים בשנות העמידה שלו. לאו כל אדם זוכה לכך. שאר כל אדם, אין להם אלא מה שהכינו לעצמם בשעת מלוי כחם, ואם לא הכין — כיון שמגיע לאותם הימים, הרי הוא הולך וכושל, הולך ונופל, באין דרך סלולה מתחת לרגליו.

בשנות הבחרות שהן מעטות, יכול אדם לפרנס את שלום ביתו ונועמו, ולמצוא אשרו ותענוגו גם בהתפרצויות רגשניות של אהבה שאינה פורה. אין לפניו לא דרך, ולא נתיב ולא כיוון שהרי הפקיר עצמו לרוח עלומיו, ולכל אשר תטלטלהו יטולטל, אלא שטלטולים אלה גורמים לו הנאה ותענוג. אפילו קצרות הן שעות התענוג, ואין לו בהן אלא אותה שעה ואותה הנאה בלבד, כיון שתכופות הן אותן השעות וקרובות אחת לחברתה, אין חלל הריקנות שבינתיים ניכר הרבה. לפיכך, יכולים בני הזוג להשלות עצמם בימי בחרותם שהם חיים באושר ובנעימים, אעפ"י שאינם עושים מאומה כדי להנעים חייהם, אלא הכל מאליו נעשה.

ואולם הרי כל אדם רוצה להאריך ימים עם אשתו וביתו ושואף לחיי אושר כל ימיו אשר הוא חי — במה יפרנס את שלום ביתו ונועמו, והיכן ימצא את אשרו ותענוגו לכשיגיע

למען ירבו ימי הטובה, למען יאריכו ימי האושר למען ינעמו ימי הזקנה.

לשנות העמידה והן מרובות? —
באותם הימים מתקצרות והולכות, מתמעטות והולכות שעות העונג הבא מאליו, והחלל

שביניהן הולך ורחב מאד; וכנגדן, מתרבות והולכות, מתארכות והולכות שעות העצב והרוגז, הסבל וקוצר הרוח שמתרחשים ובאים על האדם מאליהם ומאיימים עליו לטרדו מן העולם — במה יתגבר על ההתרחשויות הללו, במה יפרנס את החלל הרחב הזה, היכן ימצא את אשרו בימים אין חפץ אלה? —

והרגלים כבדות, ודרך אין, וכח אין, והמהלך רב — משנות העמידה הראשונות ועד זקנה ושיבה! היכן מצוי אוצר של נועם ואהבה אשר יספיק לכל המהלך הרב הזה?

כבוד

אהבת אמת שגוברת ועולה

איזהו האוצר הגנוז לו לאדם שהוא יכול להיות ניוון ממנו תמיד ; איזהו המעיין שמימיו מתברכים תמיד והם מרורים לאדם ונותנים לו שלום בית ואושר תמיד, ומפריחים בו אהבת אמת שגוברת ועולה תמיד ? אוצר זה, מעיין זה, — כבוד שמו.

הלב שהוגה כבוד לחברו, מתאהב על חברו. אהבה זו אהבת אמת היא שהרי הוא אוהב לזולת ולא אוהב את עצמו. אדם שנוהג כבוד בחברו, אף חברו נוהג כבוד בו. ולא עוד אלא שמוסיף עליו אהבה ומכבדו יותר, וחוזר חלילה. נמצא שהאהבה שבאה בלבבות האוהבים מפני הכבוד שנוהגים זה בזה, היא אהבה שמתגברת והולכת תמיד. ראשיתה מצער ואחריתה תשגא מאד. בימי הנעורים עדיין היא רפה, עיקר תקפה בימים שלאחרי כן. וככל שמרבים לשבת יחד, הם מוסיפים אהבה זה על זה.

הכבוד רגש נעלה הוא בנפש האדם ולא מאליו הוא מתודע אל הלב. צריך הוא שיטפחוהו ויתגעו בו וישמרו עליו תמיד, אז הוא מתבצר

בלב האדם ופועל את פעולתו. אבל אם אין

רגש הכבוד מעלה הוא בנפש ואינו נקנה אלא ביגיעה, ואולם אהבת הנעורים ממעי" מה את היגיעה.

מטפחים אותו, אינו בא ואינו נראה ואין

פעולתו נראית. ואין לך כשנות הנעורים

שיפות לטפח את הרגש הזה בלב. מתוך

שבני הווג נאהבים הם זה על זה והאהבה שוכנת בלבבותם, נקל עליהם לעטר את אהבת לבם בעטרת הכבוד. כיצד עושים ? כל מעשה או דיבור של אהבה שיש עמו כבוד לעושהו ולרואהו, לאומרו ולשומעו — עושה ומדבר. וכל מעשה או דיבור של אהבה שאין עמו כבוד לעושהו ולרואהו, לאומרו ולשומעו — נמנע מלעשות ומלדבר.

יכול כל אדם לידע בנפשו מה המעשה אשר יעשה בביתו ולא יהא פוגם בכבוד עצמו ובכבוד אשתו, ומה המעשה שהוא פוגם בכבוד שניהם ; אלו דברים גורעים כבוד ואלו

משל לעירוני שנשא בת מלך — מתעלס עמה באהבים ואינו גורע מן הגמוסים.

שמוסיפים. זה הכלל : לעולם יהא אדם רואה

עצמו כאילו נשא בת מלך לאשה — ולא

יבוא עם אשתו לידי גנאי ובזיון. ואעפ"י

שהוא נוהר מפני כבודה ומפני כבוד עצמו — אין האהבה שביניהם חסרה כלום. ולא עוד אלא שהכבוד שהם נוהגים זה בזה, מוסיף הוא על אהבתם.

וכשם שאמרו כלל למעלה, ומשלו את בני הווג לבני מלכים, כך אמרו

כלל למטה: לעולם יהא אדם נוהר על כבודו וכבוד אשתו שלא יתבזה במנהגיו ובמעשיו יותר מבעלי החיים שאינם אדם.

כל בעלי החיים עוסקים בשוב עולמם ונוזקים למשפחותיהם. ויש ביניהם מינים רבים שמצויינים בחיי משפחה יפים להפליא, באהבה עזה שבין בני הזוג ובשמירת אמונים. פיזר הקב"ה את כל המדות הטובות וטבע אותן בברואיו ונתן את האדם עליון על כלם, כדי שיהא לומד מהם דרך ארץ וצניעות וכל מדה טובה, אפילו לא היתה ניתנת לו תורה מן השמים. כל בעלי החיים מצויינים, זה במדתו וזה במדתו, והאדם — זה כבודו וזה יעודו, שיהא מצויין

בכל המעלות והמדות הטובות שבכלם. שלוש מעלות טובות שמצויות אצל כל בעלי החיים

ברם, אתה מוצא שלוש מעלות טובות שכל בעלי החיים למיניהם מצויינים בהן ואלו הן:

אין בנות זוגם מצויות להם תמיד אלא לפרקים בלבד. וכשהן מצויות, אינן מצויות אלא אם יש ביניהם גם צורך לשוב העולם אבל אינם משחיתים כחם לבטלה. והמעלה השלישית — שהעובר שבמעיהן יקר עליהם כחיהם ואין נוגעים בו לרעה לעולם.

שלשה דברים אלה באדם, גם איסור חמור יש בהם, וגם סכנה. ברם לא בצד האיסור או בצד הסכנה אנו עוסקים עתה, אלא בצד הכבוד. שלא יהא האדם מתגנה ומתבזה במעשיו יותר מכל בעלי החיים, ומאבד בידינו את כבודו — כבוד האדם.

בזמן שבני הזוג נוהגים כבוד זה בזה בכל הדרכים האלה שאמרנו ובכיוצא בהם, חביב עליהם כבודם שמעלים עליו קרבנות בשנות נעוריהם, ונותנים רסן לתענוגותיהם ודרכן ליצריהם — אותה שעה מתבצר רגש הכבוד בלבם וקונה בו שביתה לתמיד, ורגש זה גובר ועולה ומראה עיקר כחו בשנים שלאחרי כן, וטועמים טעם אושר ועונג כל ימי חייהם.

עיקר ענינו של הכבוד

עיקר ענינו של הכבוד — מה הוא? אין כבוד אלא הכרת הערך של נושא הכבוד. למה הוא מכבודו? מפני שיועד את ערכו.

אדם חייב בכבוד עצמו שהרי צלם אלקים חקוק בו, וכל בינה וכל מעלה אשר שם הקב"ה בבריאה, קיפל אח"כ ונתן את הכל באדם ועשאו 'עולם קטן'. ועוד הוסיף בו מעלה אחרת שהזקיף

הבו כבוד לאדם — שהוא קומתו ונתן לו שלטון וממשלה שיכול למשול נברא בצלם ודמות; ניתן לו

כבוד

בעצמו ובכל מעשי ידיו של הקב"ה. וכן שלטון וממשלה וניתן לו הכתוב אומר: 'וכבוד והדר תעטרהו —

תמשילו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו' (תהלים ח). כלומר, השלטון והממשל שניתן לאדם — זה כבודו והדרו. גם מעלה זו ניתנה באדם, שהוא חי חיי נצחים בשני העולמות, העולם הזה והעולם הבא. אין שום נברא אחר זוכה לחיים בעולם הבא, אלא האדם בלבד. ובעולם הזה — אפילו נגזרה מיתה על הגוף, הרי כחו של אדם, רוחו ונפשו, קימים בתולדותיו, וכל פעליו של האדם עלי אדמות רישומם ניכר בורעו. — כך כבוד והדר הלבישו בוראו, והוא יהא מבזה על כבודו?

אדם חייב בכבוד אשתו, שכל המעלות שנאמרו באדם, רק באדם שלם נאמרו. האיש לבדו חצי אדם הוא, וכך האשה לבדה אבל אם הם נשואים יחד — נקראים 'אדם' וזוכים לכל המעלות.

נמצא שאשתו מביאתו לכל גדולתו והיא שנותנת לו ממשלה ורדיה בשאר הנבראים. וכן הכבוד אומר: 'נעשה אדם (לשון יחיד)

וגו' וירדו' (לשון רבים) — שאין האדם זוכה לממשלה ולרדיה אלא אם הם שנים, איש ואשה. ועוד, שיתירה מעלת האשה על האיש, שכחה בתולדותיהם מרובה מכחו שלו, ואפילו פסק בהם כח האב. — כח האם אינו פוסק. לפיכך ראויה היא לכבוד יותר מגופו כלשון החכמים שאמרו: 'והמכבדה — יותר מגופו'.

שניהם חייבים בכבוד ביתם-מפעלם, שהרי ממונו כל כבודם בא להם. כל אומן מכבד אומנותו. ומה זה שהוא יוצר כלי חרס נשברים מכבד הוא את מלאכתו — קל וחומר ליוצרי נפשות ושותלי דורות! והרי האיש והאשה, שנעשים לאב ואם, לא יוצרים בלבד הם, אלא מולידים ומפרנסים, מגדלים ומחנכים לתולדותיהם ומכשירים אותם לכל גדולה ולהמשך המפעל — על אחת כמה וכמה שהם חייבים בכבוד פעלם, בכבוד ביתם.

בטווי הכבוד

איזהו בטוי לכבוד? אין בטוי לכבוד אלא כריעה והשתחויה. כלומר, הבא לכבד — מכניע מקצת עצמו או כופף מקצת קומתו ומפנה מקומו לבעל הכבוד.

האיש ששומר על כבוד עצמו, מכניע מקצת מרצונותיו ומרסנם ומדרבנם

[קיט]

איש וביתו

משום כבודו. אינו עושה מעשים ולא מדבר דברים שאינם לפי כבודו, בין אחרים רואים אותו בשעת מעשה, ובין אינם רואים. האיש שמכבד לאשתו, לא יביא אותה לעשות מעשים ולדבר דברים שאינם לפי כבודה ולא יתן דרור לאהבת עצמו בהתהלכו עמה, אלא הכל כדי הנמוס וכדי הכבוד.

האיש והאשה שנוהגים כבוד בביתם מפעלם, אינם מכניסים לשם שום דבר של גנאי, ונשמרים מכל לזות שפתים ומכל קטטה ומריבה בבית, ומשכינים סדר ומשטר, נקיון וטהרה בכל הליכות הבית, ופורסים עליו מלמעלה סכת שלום. שהשלום נעלה הוא על הכל וכבוד הוא עבור הכל.

איש ואשה בישראל שהם בונים בית בצוותא — לא מרדפי הנאות עוברות הם אלא בוני עולם שבנינם לדורות ולעדי עד. יסודות של מלכות יש בבנינם, על כן אין הם שוגים באהבתם, כדי לקלול השורה אלא יודעים האריך לשמור גם על הנימוס ועל הכבוד ההדדי, עם האהבה שאוהבים זה לזה. שני מלכים שמשמשים בשני כתרים, ושניהם מוכתרים בנמוסי מלכות, זה כלפי זו וזו כלפי זה. על כן גם אהבתם וגם כבודם, שניהם נשמרים, שניהם רעננים, ושניהם גם עוברים בירושה לצאצאיהם. לא האהבה נדחת מפני הכבוד ולא הכבוד נדחק מפני האהבה — מקום יש בלב גם לאהבה וגם לכבוד וטובים השנים מן האחד.

מפיהם של חכמי ישראל

ועתה הסכת ושמע כיצד הזהירו חכמי ישראל, חכמי הנפשות, אוהרה כפולה; אוהרת האיש על כבוד אשתו ואוהרת האשה על כבוד בעלה: אמר ר' חלבו לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו. שנאמר: 'ולאכרם הטיב בעבורה'. והיינו שאמר רבא לבני מחוזא: 'כבדו נשותיכם בשביל שתתעשרו' (בבא מציעא נט).

אמר רב, לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו (שלא לצערה) שמתוך שדמעתה מצויה, אונאתה קרובה' (ונפרעין ממנו מן השמים לאלתר. בבא מציעא נט).

רב רחומי היה מצוי אצל רבא במחוזא ללמוד תורה, והיה רגיל לבוא

לביתו בערב יום הכפורים. פעם אחת נמשך אחר תלמודו. היתה אשתו יושבת ומצפה לו: עכשיו בא, עכשיו בא, — ולא בא. חלשה דעתה ונשרה דמעה מעינה. אותה שעה היה רב רחומי יושב על גג הבית, נשבר הגג תחתיו ונפל ומת (כתובות סב).

האיש חייב במזונות אשתו ובתכשיטיה ולתת לה כסף לחלק לצדקה, שזהו כבודה שמחלקת צדקה לעניים על דעת עצמה (כתובות מח).

פעם אחת נצרכו חכמים לנדבה. שלחו את ר' עקיבא ואחד מן החכמים עמו. באו ובקשו לכנס לביתו (של בן-מביא-יין). שמעו קולו של תינוק אומר לאביו: מה נקח לך היום? אמר לו: עלשים, ולא משל היום אלא משל אתמול, שהם כמושים ובזול. הניחוהו והלכו להם. ולאחר שנדבו הכל חזרו ובאו אצלו. אמר להם: למה לא באתם אצלי בתחלה, כשם שהייתם נוהגים? אמרו לו: כבר באנו ושמענו (כך וכך). אמר להם: מה שביני לבין התינוק יודעים אתם ולא מה שביני לבין בוראי; ואף על פי כן, לכו ואמרו לה (לאשתי) ותתן לכם מדה של דינרים. הלכו ואמרו לה. אמרה להם: מה אמר לכם, גדושה או מחוקה? אמרו לה: סתם אמר לנו. אמרה להם: אני אתן לכם גדושה; אם אמר כך, הרי עשיתי כדבריו, ואם לאו הריני מנכה את הגודש מכתובתי. כיון ששמע בעלה כך כפל לה את כתובתה (ירושלמי פסחים פ"ד).

כל הרברים שמנו חכמים בחובות הבעל לאשתו במזונותיה ובבגדיה ובתכשיטיה — אמורים רק בעניי שבִּישְׂרָאֵל. אבל במכובד — הכל לפי כבודו ואין העשיר הקמצן יכול לומר: די לאשתי במה שיש לרוב בנות ישראל (כתובות סד).

לעולם ילבש אדם פחות ממה שיש לו וילביש בניו ובנותיו כפי יכולתו ולאשתו יותר מיכולתו. ואם יראה אותה שהיא הולכת בדרך הנכוחה יאהב אותה יותר ויחמול עליה בכל חמלה. לפי שענינה תלויות אליו ועיניו תלויות להקב"ה להטריף לו מזונותיו. לכך נלקחה האשה מן האיש, שתהא לו עצם מעצמיו ובשר מבשרו ולבם אחד ועצתם נכונה ומסכימים זה עם זה (מנורת המאור).

ועוד אמרו: 'אשתך קצרה — כפוף עצמך ושמע דבריה' (כלומר, אפילו קטנה היא ממך — חלק לה כבוד ושמע עצתה. בבא מציעא נט). וכך אמרו חכמים בכבוד הבעל על אשתו:

'אשת חיל מכלכלת את דברי בעלה במשפט. שומרת ממנו ומסייעתו, ונותנת לו עצה נכונה ואינה לוחצת אותו להוציא תוצאות יותר מדי.

צנועה בהליכותיה וזריזה בעבודת בעלה ובגידול בניה. מקבלתו תמיד בסבר פנים יפות ומשתדלת לשמחהו ולהסיר עצבו מלבו. תשמור עת כעסו ותכיר עת אהבתו, תשנא את אשר ישנא, ותאהב את אשר יאהב, ושומרת סודו ואינה מגלה אותו אפילו לאביה ולאמה. מכבדת משפחתו ואינה מתגדלת עליו ביחוסה. עוזבת טבעה ומנהגה ומסגלת לה מנהגיו. אפילו הוא פחות שבפחותים אינה מבזה אותו לעולם. תשמור עת מאכלו ועושה לו מטעמים כאשר יאהב. מחבבת מתנותיו אם מעט ואם הרבה. קשבת ולא דברנית, שוקדת על ביתה ואינה להוטת לצאת. שמחה לעשות צרכי בעלה במו ידיה ולא ע"י משרתיה. מדברת אליו בדיבור של כבוד, ושרה אמנו קראתו לאברהם בלשון 'אדוני' שנאמר: 'ואדוני זקן'. שומרת בגדיו שיהיו נקיים כי זה כבודה שיהא בעלה מתכבד בעיני הבריות ולא מתגנה. בא לו אורח לביתו או קרובו מקבלתם בסבר פנים יפות ואז נאה לה להוציא הוצאה יתירה לכבוד האורחים שהוא כבוד בעלה. ואם עושה כך, עליה אמר הכתוב: 'אשת חיל — עטרת בעלה' (מגורת המאור פרק י').

'מעשה באשה אחת שעשתה חופה לבתה. ובשעה שהיתה מוליכה אותה לבית החתן, אומרת לה: בתי, עמדי לפני בעלך לשרתו כאדון ואז ישפיל הוא את עצמו עמך ויהיה לך כעבד ויכבדך כגבירה. אבל אם תתגדלי עליו, אז יתגדל גם הוא עליך ויהיה לך לאדון ואת תהיי לו שפחה. הישמרי והיזהרי מאד שלא ימצא בך בעלך שום דופי ולא מיאוס וכיעור מבחרותך, ואל תסמכי על יפיך ועל חמדתו אותך. כי אם תפגמי את אהבתו בבחרותך לא תפיקי רצונו לעולם, ונוח לי שנהפכה שלייתי כשילדתך, ולא ראינו חיים אני ואת' (שם).

וכל כך למה? לפי שאין חוסן בחיים, לא באהבה, ולא בחמדה, ולא בעושר, ולא בנוי, ולא ביחוס משפחה; שכל הדברים הללו חולפים וזכרם יסוף מן הלב. ואיזהו חוסן שהוא לעד ואינו חולף לעולם? זה הכבוד שהאיש מכבד לאשתו ושהאשה מכבדת לבעלה. אפילו יעבורו עליהם תמורות וחליפין הרבה, ישארו קשורים ודבוקים זה בזה בקשר אמת. קשר של אהבת תמיד ודבק טוב הולך וחזק תמיד.

פרק אחד עשר
נאמנות ומסירות

אמרו חכמינו: 'ארבעים יום קודם יצירת הוולד מכריזין בשמים ואומרים בת פלוני לפלוני'. ובשעה שהאיש והאשה באים בברית הנשואין, היושב בשמים כורת עמהם בבריתם ונותן לה תוקף. חס ושלום הם מפירים את הברית, הקב"ה תובע את עלבונו ועלבון הברית ממפירה — מי יעמוד לפניו בדין באותה שעה. ואין רחמים בדין קשה זה של הפרת ברית — 'ונכרתה הנפש ההיא מעמיה', 'מות יומתו הנואף והנואפת!'. כשם שאין קץ לעונשם של מפירי הברית, כך אין קץ לשכר טוב הצפוי לשומרי הברית ולנאמניה. ולא עוד, אלא שמדה טובה מרובה על מדת הפורענות, ואם ראית עונשה של הבגידה כמה הוא גדול — צא ולמד ממנו מתן שכרה של הנאמנות התמה שבין איש לאשתו, כמה הוא גדול בעולם הבא ובעולם הזה. ברם, אין לך שכר טוב בעוה"ז, גדול מן השכר הזה, שהכל יכולים לזכות אליו — שני גופים נעשים אדם אחד, אחדים זה בזה ודבוקים בנשמה אחת, ובלב אחד, ומשם מקור חיותם של שניהם. אחד זה שבלב ובנשמה הוא שמפרה ומרבה אותם ומעמיד להם תולדות ודורות קימים, שיונקים גם הם מאותו השורש האהיד של הנשמה והלב אשר במולידיהם.

הנאמנות והמסירות שבלב, דומים לשני מאורות גדולים שהם מאירים לגוף ומזככים את כל מעשי הגוף. שבזמן שהמאורות הללו פועלים בלבבות גם מעשי הגוף נראים מזוככים וחלה עליהם קדושה, אבל אם אין הם פועלים בלבבות כי אז נשארים מעשי הגוף חשוכים ומגוונים כבעצם טבעם. אכן, לא ניתן החבור לגופים אלא אם קדם לו חבור בלבבות ומזוגם לאחד, כי רק בזה בלבד מותר אדם מן הבהמה. בלעדי תנאי זה של מיוזג הנפשות תחלה, אין הוא אלא מעשה כהמה; מעשה של חלול קדושת האדם, חילול קדושת

הקב"ה מקיים את הברית: שבין איש לאשה, נותן שכר טוב לשומריה ונפרע ממפירה.

תנאי לקדושת החיים שבין איש לאשתו — איחודם השלם בנפש ובנשמה. לב אחד, נשמה אחת וגוף אחד.

הברית וקדושת הבורא אשר בקדושתו הוא קידש את האדם, ואת הכחות אשר נתן בו, ואת הברית אשר האיש והאשה כרתו יחד. מן הטעם הזה אסרו החכמים באיסור חמור, כל יחס שאינו לרצון גמור של שני בני הזוג, ואפילו הוא מרצון אלא שחסרה בהירות הדעת בשעת מעשה, כגון בשעה של עייפות יתירה, או שכרות או שינה, גם אז חל האיסור הזה. כל שכן שאסור היחס לאחר שהאיש נתן את עיניו באשתו לגרשה ועדיין לא נתגרשו; שבכל אותם המקרים הנאמנות שבלב נעלמה, והאהבה שבנפשות מכוסה, והאיחוד שבנשמה חסר הוא ופגום. כל פעולה שהגוף פועל והנפש בל עמה, פוגמת בנפש עוד יותר — פגול הוא תועבה היא.

אבל אם שלמה היא הנאמנות שבלבבות, והמסירות שביניהם אמת, וכל אשר להם מוכנים הם להקריב זה בעד זה באהבה שאוהבים זה לזה, ושכלם ברור ודעתם ערה ורצונם המשותף גמור והדין מתיר — באותה שעה נעשה החבור שביניהם מעשה טהור, מעשה קדוש. שהרי פעולת הגוף משלימה את פעולת הנפשות ומיוגן שקדמו לה. ועל אותה שעה ובאותם התנאים נאמר בתורה: 'על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד' — לב אחד, נשמה אחת ובשר אחד. שכך חקק הבורא טבע בברואיו, שתהא הנאמנות שבין איש לאשתו יתירה ומרובה על הנאמנות שבין אב לבתו ובין הבן לאמו. אעפ"י שהללו אהבתם ונאמנותם משעת לידה, והללו רחוקים היו מלידה אלא שנתקרבו אח"כ — אף על פי כן חזקה הנאמנות הזו שבין האיש והאשה מזו שבין האבות ותולדותיהם. כ"ש שהיא חזקה מכל שאר סוג של נאמנות שבין שאר קרובים ורעים וכו'. ולמה כן? שהנאמנות בין איש לאשתו, כיון שהיא נודעת לאדם הרי היא תופסת את כלו. מנפש ועד בשר תמלאהו. לא נשאר באדם שום דבר שום כח ושום שטח היוצאים מחוץ לגבול הנאמנות הזו. ואילו הנאמנות שאצל שאר האוהבים, מעצם מהותה הרי היא מוגבלת בגבולותיה שלה ואינה ממלאת את כל האדם.

על כן יעזב וכו' — עד היכן? עד למדתה של מיכל בת שאול. מיכל זו בת מלך היא, ואביה צדיק ואוהב לה מאד, והיא ניתנה לדוד לאשה. עדיין לא יצא טבעו של דוד בעולם. רבים מרגנים אחרי דוד וחושדין בו בדברים שאין בו; שכן מעשיו של דוד סתומין בפני הכל ואין צדקתו נודעת לשום בריה בעולם, ואפילו בפני מיכל אשתו מעשיו

מיכל בת שאול — סמ' לנאמנות ולמסירות.

נאמנות ומסירות

סתומין. נרדף הוא דוד מאביה וחיייו תלויים לו על חוט השערה. אין איש יודע אם יצליח דוד למלט את נפשו מיד שאול. הכל אומרים: עתיד הוא ודאי שיפול ביד שאול וימות. אם תגן מיכל על דוד — לא תצילהו אלא הצלה לשעה, אבל את חרון אפו של אביה תעורר עליה לתמיד ויגרשנה מביתו לעולם או ימית גם אותה; ואם תסגירהו ביד אביה, — ה'פושע' יבוא על ענשו והיא את כבודה ואת תפארתה ואת אשרה תציל לאורך ימים. מה עושה מיכל? שמה נפשה בכפה והצילתו לדוד. חביבה עליה הצלה פורתא של דוד בעלה — מכל חייה, ומכל אשרה וטובה בכל ימי חייה. מיכל בת שאול — סמל למסירות אמת ולנאמנות שלמה.

פולק שנים עשר
הסתפקות במה שיש

הכל רצים אחר עשירות ואין הכל זוכים לעשירות. אפילו

הללו שכבר יש בידם עושר ונכסים, אין בהם הרבה שנהנים מעשרם

ומנכסיהם אלא מעטים בלבד. תדע, שאין הם

פוסקים מלרוץ עוד ולרדוף אחר הממון. וכן

הכתוב אומר: 'אוהב כסף לא ישבע כסף'

אדם שהוא רעב תמיד לכסף — היכן

עשירותו והיכן הגאת עשרו? נמצא שהוא

מבלה כל ימיו בריצה אחר דבר שלעולם לא ישיגנו, ואינו טועם טעם

של שמחה.

ולא עוד, אלא שחומד בשל אחרים ובא לידי אונאה ולידי גזל ולידי

חמס ומסתכן בשנאת הבריות, ומאבד את חלקו בעולם הזה ובעולם

הבא. עליו הכתוב אומר: 'שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי

לחם העצבים'. ברדיפתו אחר ממון, הוא מחסר נפשו מתענוג עוה"ז

שהרי משכים קום, ומאחר שבת, וגוזל שינה מעיניו, אעפ"כ אין מאכלו

אלא 'לחם העצבים' — לחם שיש בו עצב, דאגה ופחד. שהרי אינו

מסתפק במה שיש לו ונהנה מן הגזל והחמס ומעורר עליו איבה, שנאה

ומדנים. אדם שבונה ביתו בדרך זו — אין זה הבית אשר ה' בנהו לו

וע"ז נאמר: 'אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו' (תהלים קכז).

ואיזהו הבית שבנהו ה'? הוא שהכתוב אומר בפרק שלאחריו: 'אשרי

כל ירא ה' ההולך בדרכיו'. ודרכיו של ה' — הלא הם צדק ומשפט

שמחה ואושר. אימתו האדם זוכה לכך? —

'יגיע כפיו כי תאכל'. אם ערב עליך מאכלך

אשר מיגיעתך ולא מיגיעת אחרים — 'אשריך

בעולם הזה', שכן אתה שמח בחלקך ואין

לבך רדוף עליך לחיות משל אחרים, ואין

הקנאה עולה בלבך מאחרים לחיות כמוהם

אלא חי אתה את חיך אתה כטעמך וכברכתך.

'וטוב לך לעולם הבא' — שכן מלאת תפקידך בעולמך, שיעת אכלת

(אבות ד':) איזהו עשיר? —
השמח בחלקו, שנאמר: 'יגיע
כפיו כי תאכל אשריך וטוב
לך' — אשריך בעולם הזה.
וטוב לך בעולם הבא.

(קהלת רבה ה'): תני בשם ר'
מאיר: כשאדם בא לעולם ידיו
הן קפוצות, כלומר: כל
העולם כלו שלי הוא, אני
נחלו! וכשהוא נפטר מן
העולם ידיו הן פשוטות,
כלומר: לא נחלתי מן העולם
הזה כלום.

[קכו]

ושבעת, וברכת על החלק הטוב אשר נתן לך ה' אלקיך. ובעלותך השמים ליראות פני ה' אחר קץ ימך, לא יראו פניך ריקם. לא הכל זוכין לעושר מדומה, אבל הכל יכולין להיות זוכין לעושר זה של אמת. עושר שיש בו שמחה ואושר, עושר שהוא בא בצדק ובמשפט ושמור לבעליו לטובתו בלבד.

הכל יכולין לזכות לעושר זה, וביותר — הזוג הצעיר בעת שהוא מניח יסודות ביתו הראשונים. הכל הולך לפי ההתחלה. בני הזוג בשעה שהם מתחילים בבנין ביתם, נקל להם לכוון את מובאיו ומוצאיו של הבית וכל הליכותיו, חזקו ביתכם בשעה שאתם מניחים יסודותיו. לפי רצונם. ועוד, שלבם פתוח עדיין יותר מלב רוב שאר האדם. עדיין לא היו רחיים על צווארם עד עתה ועוד לא שקעו בתוך הירורה הרוחתת וקלחת החיים שרוב בני אדם נכנסים לשם מדעת ונכונים בה; ואילו הם, עדיין לא נכוו. הלב פתוח לאהבה, הנפש זכה שואפת אל הטוב והנעלה, וחלום האושר של אמת עדיין תופס מקום בנפשותם — מי מעכב בידם שלא יוכלו לעשות מציאות מן החלום הזה?

שתי דרכים לפני בני הזוג בשעה שהם מתחילים בבנין ביתם: הדרך האחת שרבים הולכים בה בעינים עצומות — היא דרך השעבוד בגוף והעבדות בנפש; והדרך השניה שבעלי הטעם רוצים בה, והיא — דרך חפש המעשה וחרות המחשבה.

כמה קשה היא דרך זו שאדם הולך בה בעינים עצומות! ולא הוא אשר בחר בה, אלא משכניו וממכיריו לקחה; אף הם לא בחרו בה אלא את אחרים הם מחקים, ואחרים מאחרים, ולא תמצא אדם אחד שיאמר: הרי זו דרך נאה עבורי ומרצוני בחרתיה — כמה קשה היא הדרך הזו!

ואלה מוצאיה ומובאיה של הדרך הקשה הזו: יגיעה עצומה ונחת זעומה. משכימים קום ומאחרים שבת ואוכלים 'לחם עצבים', הבעל רודף והאשה משועבדת אף היא. ואין רווחי שניהם מספיקים כדי ההוצאה, ונכנסים בחובות ורובצים תחתם. שניהם עייפים תמיד ורצוצים, ולא יקחם לבם לשום דבר של קיים ושיש בו שמחת הלב ושלווה הנפש. — בניהם הגולדים להם — מתחלת קטנותם

(ירוש' שבת פ"ד): 'האינו כל יושבי חלד' (תהלים מט) — למה הוא מושל כל בא העולם כחולדה? אלא, מה החולדה הזאת גוררת ומנחת ואינה יודעת למי היא מנחת. כך הם כל באי העולם — גוררין ומניחין ואינם יודעים

איש וביתו

נעשקים מן העושר הנצחי של רחמי האב למי הן מניחין — יצבור וטיפולי האם, וגדלים ללא חנוך מספיק, ללא ולא ידע מי אוספם.

חנוך הורים שאין לו תמורה וחלופין. הגיעו הבנים סמוך לפרקם, מיד נסחפים גם הם בורם של הוריהם ונסערים בסערותם, הגלגל של ההורים עובר גם על הבנים. מימיהם אין הם זוכים לטעום טעם של חיים כטעמם שלהם אלא בורחים מעצמם ומטעמם, ורוצים להידמות לאחרים ולחיות כטעמם — אין זו דרך טובה שיבור לו האדם.

והנה זו לעומת זו נתן לך האלקים, ואתה ראה כמה נעימה היא וערבה הדרך שבעלי הטעם רוצים בה, דרך חפש המעשה וחרות המחשבה, איש איש כרצונו שלו וכטעמו.

ואלה מוצאיה ומבאיה של דרך ערבה זו: יגיעה בריאה ושמחת חיים יציבה. יש בה לגוף חלקו ולנפש חלקה. הבעל טורח בשלו בחוץ והאשה

טורחת בשלה בבית, ואין ממירים ואין מחליפים עבודת איש על אשה ולא עבודת אשה על איש. הוצאות ביתם כפי ברכת עמלם, פחות פרוטה אחת שחוסכים אותה מן ההוצאות והיא מזומנת ליום אחר. ביתם — מרגועם, נוה יפה למנוחת הגוף ולטיפוח

כחות הנפש. מנוחתם ושלוותם קדושים לצאצאיהם ולחינוכם הטוב על ברכי הוריהם. חיים לפי טעמם במה שמוכן להם מיגיע כפם ומן הברכה אשר ברכם ה' בהיתר ולא באיסור, ומוסיפים בה טעמם לשבח, איש איש כטעמו וכריחו שלו. שמחים בחלקם ואינם להוטים אחר חלק חברים ולא נוגעים במה שמוכן לאחרים — דרך זו, דרך החיים היא ודאי, אשרי ההולכים בה!

אשריכם בני הזוג שככה לכם ובחרתם בדרך חיים זו. שמא תאמרו: יפים הם רהיטי הבית של שכניכם משלכם, ועשירה מלתחת הבגדים שלהם יותר משלכם, ועשיר שלחנם ושונה 'טעמם' מן הטעם שלכם? — אין רע. הללו, בדמם ובדם זרעיותם קנו להם רהיטיהם ובגדיהם וכו'. במחיר שלוותם אשרם ושמחתם השיגו אלה. שאולים הם בידם כל החפצים הללו והמה משועבדים להם שעבוד הגוף והנפש — אין הם שווים את מחירם! מוטב שיתנו שכניכם דעתם עליכם ויתחרו הם בכם על אשרכם ועל שמחתכם, ואל תתחרו אתם בהם. ששלחנכם גדול משלחנם וחלקכם טוב מחלקם!

פרק שלשה עשר

בית פתוח לרווחה

חסדיו של אברהם אבינו. — בית, חסד
ייבנה. — לרווחה ולא למצוקה. — כללים
שאמרו החכמים בהכנסת אורחים. — בין
עניים לרמאים. — חסד לעניים וחסד
לעשירים. — עיקרי הלכות במתנות
עניים.

יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר: יהי
ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניים בני
ביתך' (אבות פ"א).

פרק שלשה עשר
בית פתוח לרווחה

לימדתך תורה דרך ארץ שיהא אדם פותח את עולמו במעשי
החסד תחלה. ממי אתה למד? מבורא העולמים שהשתית את כל עולמו
על היסוד הזה של חסד. וכן דוד מלך ישראל
אומר בספר התהלים: 'עולם חסד יבנה'.
כדי להטיב עם בריותיו וכדי שיטיבו הם
חסדיהם אלה עם אלה, ברא אלקים את
העולם. הרי שהחסד הוא תחלתו של העולם.
אחר שהעולם כבר היה בנוי וגם אדם וחיה כבר נבראו — מה היה
מעשהו הראשון עם אדם הראשון? זה חסדו הראשון אשר גמל עמהם:
קישט את חוה ככלה והביאה לאדם ונעשה להם שושבין בחופתם. הרי
שהחסד הוא תחלת כל המעשים.

חסדיו של אברהם אבינו

הראשון שנקרא 'אב המון גויים' ונעשה אב לעם ישראל בחיר העמים.
אברהם אבינו — אף הוא מדתו חסד היתה. כל מעשיו וכל פעלו עם
באי העולם לא היו אלא צדקה וחסד. חסדיו
של אברהם עם הכל ולשם חסד בלבד. חסד
לשם חסד ולא לשם כל דבר אחר. אף לא
התכוון במעשיו לשם קירוב אנשים והכנסתם
תחת כנפי השכינה. תדע, שאנשי סדום רעים
וחטאים לה' מאד — ואברהם עומד ומבקש עליהם רחמים. ולא עוד
אלא שאהליו של אברהם נטועים בקרבתן של סדום ועמורה כדי לקבל
עוברים ושבים הבאים והיוצאים את סדום, כדי לגמול חסדים טובים
גם להללו שהיו רעים וחטאים. אין אברהם אבינו מטיב חסדיו עם
הבריות בשביל לקנות לבבות לשמים, אלא מקרב את הבריות, ומכניסם
תחת כנפי השכינה, כדי להגדיל עמהם חסדיו. שאין לך חסד גדול
לנבראים בצלם, מזה, שאתה מקרב רחוקים ומכניסם תחת כנפי השכינה.
לפיכך, אם מזדמנים לאברהם אנשים שיכול להגדיל את חסדיו ולעשות

אברהם אבינו מאכיל ומשקה,
לגוף ולנשמה, נותן לאנשים
קורת גג בביתו ומחסה בצר
כנפי השכינה — והכל לשם
חסד בלבד.

[קלא]

איש וביתו

עמם חסד שלם, הוא עושה — מאכילם ומשקם ומחיה את גופם, ואחר הוא מלמדם חכמה ובינה ודעת את ה' ונותן חיים גם לנפשם. אבל אם מזדמנים לביתו בני אדם עלובים, עובדי אלילים מרושעים שאינם יכולים לקבל חסד שלם — אברהם אינו בז אפילו לחסד קטן, אלא הוא מאכיל ומשקה לגופם בלבד ונפשם נשארת עניה וריקנית כמו שהיתה. הוא אשר אמרנו, אברהם אבינו, האב הראשון באבות עמנו, כשהוא פותח את עולמו ועולמם של צאצאיו, אינו פותח אלא בחסד. הרי שהחסד הוא תחלתו של ישראל.

בית, חסד ייבנה

בוא וראה, ישראל כשרים בני בניו של אברהם אבינו — כך מנהגם בדורות הקודמים: כיון שהיו עושים משתה נשואין לבניהם ובנותיהם, הקדימו וערכו משתה לעניים תחלה. לומר לך: ראשית שמחה — לשמח נפשות עניים; ובית חדש כי ייבנה בישראל — על יסוד החסד יהיה בנוי. ולומר לבניהם הנשואים: היום הזה אנו, הוריתם, עורכים משתיכם ומקבלים את פני האורחים העניים תחלה; מחר יהא ביתכם בנוי לכם וסעודותיכם ומשתיכם, אתם תהיו עושים לכם לבדכם — ממנו תראו וכן תעשו כמונו: הביאו אורחים על שלחנכם וקדמו את פניהם תחלה, או אז תערב עליכם סעודתכם. הרי שהחסד הוא תחלת בנין ביתו של כל אדם.

לרווחה ולא למצוקה

הקימות בית חדש בישראל, העמדת את כתליו, קרית תקרתו, קרעת חלונותיו וקבעת דלתותיו — רשותך היא. רשות היחיד. כלה שלך.

אף על פי כן אל תנעלהו לביתך כליל ואל תסגרהו על מסגר — 'יהי ביתך פתוח לרווחה'. חכמים שבעירך רוצים לקבוע בו בית ועד לצרכי העיר, לשלום הבריות.

להרבות חכמה ודעת — רווחה היא זאת שהכל צריכים לה, תפתחהו לביתך עבורם ויבואו שעריך. קרוביך וידידיך באים אליך לשתפך בשמחתם או להשתתף בשמחתך — רווחה היא זו, יהי ביתך פתוח להם. גבאי צדקה המחזרים על עסק מגבית צדקה ושאר דברים טובים לרווחתם ולישועתם של נצרכים ונדכאים הם באים, אף אתה פתח להם. וכל דבר של רווחה ליחיד או לצבור, לעני ולעשיר — הכל ענין ביתך

[קלב]

בית פתוח לרווחה

הוא, צרכי רשות היחיד שלך הם. כי האדם עץ השדה, ואעפ"י שלכל ענף ממנו קבוע לו מקומו בפני עצמו, אינו חי אלא את חיי האילן כלו על כל ענפיו יחד, ואם ימות האחד, אזהרת סכנה היא לכל אחיו, וברווחתם — לו רווחה.

אבל אם זדים ועושי רשעה ירצו לבוא ביתך, לחרוש מזימות, להרע ולהשחית לבריות, לחמוס ולגזול, להתהולל ולהשתולל ולהרבות בערות בעולם — יהי ביתך נעול בפניהם, שאין אתה פותחו אלא לרווחה, ולא למצוקה.

פעמים שאתה נועל ביתך ונחשב לך לצדקה.

'ויהיו עניים בני ביתך' — באי ביתך, אורחי

ביתך? ודאי; אבל אין די בכך, אלא 'בני ביתך'. שתהא דאגתך לעניים כדאגתך לבני ביתך. בני ביתך, בשעה שאתה מכניסם לבית, כבר כלתה דאגתך להם? ובשעה שהם נמצאים מחוץ לביתך, אין כל דעתך נתונה עליהם? — כך תהא דעתך נתונה על העניים, כי בני ביתך הם. ויותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית. לטובתך, ולטובת ביתך, אתה מצטווה על כך, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה'.

כללים שאמרו החכמים בהכנסת אורחים

אמר רבי אלעזר: גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבות שנאמר: עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מובח (סוכה סט).

א"ר אבין: העני הזה עומד על פתחך והקב"ה עומד על ימינו, דכתיב: 'יעמוד לימין אביו'. אם נתת לו — דע מי שעומד על ימינו ונותן לך שכרך. ואם לא נתת לו — דע מי שעומד על ימינו פורע ממך (ויקרא רבה פל"ד).

גדול המאכיל לעני מסעודתו מן הנותן לו מעות. שזה בגופו וזה בממונו; זה — הנאתו של העני מיד, וזה — לאחר זמן, עד שהעני הולך וקונה במעותיו.

וכשעלה עזרא הסופר מבבל והעלה עמו את העולים הראשונים, התקין להם כמה תקנות. וכשהנחיל להם את הארץ בשניה, על מנת כן הנחיל, שיהיו מקיימין את תקנותיו. עשר תקנות התקין עזרא לישראל, אחת מהן — 'שהיו אופין פת בערבי שבתות (לכל השבוע) כדי שתהא פרוסה מצויה לעני' (ירושלמי מגילה פ"ד).

בני הווה זהיר לכבד לעני ולהפיק לו נפשך (לפייסו בדברים, ואם אין

לך ליתן לו — נחמו בדברים. אמור לו: תצא נפשי עליך שאין לי מה ליתן לך!) ולתת לו מתנה בסתר ולא בפרהסיא. והאכילהו והשקהו בביתך. והעלים עיניך מלהסתכל בו כשהוא אוכל, כי נפשו רעבה ותטוש עלי אוכל (לכן הוא אוכל בחפזון והמסתכל בו מבישו. — צוואת ר' אליעזר הגדול לבנו כו).

למוד בני ביתך ענוה. שבזמן שאדם ענותן ובני ביתו ענותנין, כשבא עני ועמד על פתח של בעל הבית ואמר להם: אביכם יש בכאן? ואמרו לו: הן, בוא והיכנס. עד שלא נכנס — ושלחן ערוך לפניו (אבות דרבי נתן פ"ז).

רבי יהושע אמר: אם בא עני אצלך בשחרית, תן לו. בערבית, תן לו. שאין אתה יודע איזו מהן הקב"ה כותב עליו (להיות פרנסתו ממך) הוה, או זה. ואם שניהם טובים כאחד (ב"ר פס"א).

שמאי אומר: הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. כיצד? מלמד שאם נתן אדם לחברו כל מתנות טובות שבעולם ופניו זעומות וכבושות בארץ, מעלה עליו הכתוב כאלו לא נתן לו כלום; אבל המקבל את חברו בסבר פנים יפות, אפילו לא נתן לו כלום, מעלה עליו הכתוב כאלו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם (אב' א; אדר"נ יג).

אל תראה לעני פנים זועפות בתוך לו נדבתך, (אפילו פניך זועפות על דבר אחר, צריך אתה להאיר פניך אליו בעמדך לפניו) שלא תהיה בעיניו כאילו בעל כרחך אתה נותן לו (רמב"ם הלכות מתנות עניים).

כתב הרבינו יונה ז"ל: אם יבואו אורחים לביתו יכניסם בסבר פנים יפות, ומיד בבואם ישים להם לאכול, כי פעמים בא העני והוא לא אכל והוא בוש לשאול. ויתן להם לחמו בפנים מאירות. ואף אם היה לבבו עצב ודאגה, ישיחנו מלבו בפניהם וינחמם בדבריו ויהיה להם למשיב נפש. ואפילו יהיו לו אלף עבדים, יטרח הוא בעצמו ויעמוד עליהם.

מי לנו גדול מאברהם ששימש למלאכים (אעפ"י שנדמו לו כערביים).

בין עניים לרמאים

אף על פי שמצויין בין העניים גם רמאין שאינם זקוקים לצדקה ופושטין ידיהם לבקש, מכל מקום, כל הפושט יד נותנין לו. שאין אדם

יכול לחקור לבבות ולידע מחשבות, לידע מי עני באמת ומי רמאי. אם יבוא לבחון — שמא יטעה, וירחק את העני ויקרב את הרמאי. על כן יהיו הכל שווים בעיניך כאילו עניים היו כלם ומזונותיהם וכבודם עליך.

ולא זו בלבד אלא כך אמרו החכמים: בואו ונחזיק טובה לרמאין, שאלמלא הם לא יצאנו ידי חובתנו לעניים. שכל מה שאדם נותן לעני עדיין יש לו לחשוש שמא חייב לו יותר, ועכשיו, מפני הרמאין, אנו פוטרין עצמנו בדבר מועט. אמור מעתה, שאפילו מי שחשוד בעיניך שבא ברמאות ואינו ראוי לצדקה, חייב אתה להיזהר בכבודו ולא להשיב פניו ריקם.

על אחת כמה וכמה, שאסור לו לאדם שיבזה את העני ויוכיחנה ויעליבהו על שהוא מתפרנס מן הצדקה ואינו עוסק במלאכה. שאין איש יכול לידע את מטמונותיו של חברו, שמא רק נראה בריא ואינו בריא לעבודה. ואפילו יודע ברור שהוא בריא ואינו חפץ לעבוד רק נוח לו להתפרנס מן הצדקה, אסור לבזותו. וכל המבזהו, חוטא וגורם רעה לעצמו.

וכך אמרו החכמים במדרשם: 'עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה' (משלי כב). — עשיר, זה שעשיר בנכסים. ורש, זה שרש בנכסים. עמד רש עם העשיר, אמר לו: תן לי מצוה! ולא נתן לו — 'עושה כלם ה' — מי שעשה זה עני יכול לעשותו עשיר, ומי שעשה לזה עשיר יכול לעשותו עני. אמר העשיר לאותו העני: אין אתה הולך לעבוד ואוכל מיגיעתך? — ראה שוקיים שיש לך, ראה רגלים, ראה בטנך עבה ובשרך מלא! אמר לו הקב"ה: לא דייך שלא נתת לו משלך מאומה אלא במה שנתתי לי אני, אתה מכניס עין רעה! לפיכך — 'והוליד בן ואין בידו מאומה' (קהלת ה). מכל מה שהיה לו לא ישאיר לבנו אחריו. (ויק"ר לד ומדרש קהלת ה).

אמר רב יהודה אמר רב: גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה, שנאמר: 'ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך' (שבת קכז).

חסד לעניים וחסד לעשירים

מצות הכנסת אורחים אינה בעניים בלבד, אלא בעניים ובעשירים. יש לך אדם שהוא בא למקום לא מודע לו, אפילו יש בידו ממון אינו יודע היכן למצוא לו מזון ולינה מיד. או אפילו מוצא מזון ולינה בשכר, יש

לך אדם שאינו רגיל לאכול במקום הרבים וללון באכסניא, אלא בין אנשים קרובים המראים לו פנים כמו לבן בית. כיוון שנודמן אורח כזה לביתך, האכילהו והשקהו ותציע לו מטתך ואתה נוטל עליו שכר כאילו האכלת לעני, שהרי גם הוא עני באותה שעה, עני מצרכיו.

הואיל ודעות בני אדם שונות הן, יש לך אדם שהוא בוחר לסעוד בין קרוביו ויש לך אדם שהוא בוחר להיות סועד ונח במקום שאין מכירין אותו דווקא; אחד רגיל אצל קרובי משפחתו.

ואחד רגיל אצל חבריו שאינם קרוביו — יש עני תמיד ויש עני לשעה. אל תכביד על אורחך ברוב טובה. נהוג באורחך לפ לכן כל הבא לקיים את מצוות הכנסת אורחים לשמה וכתיקונה, לעולם לא ינהג באורחו

אלא מנהג שהוא לטובתו של האורח ולא להנאת עצמו ולכבוד עצמו. אמרו החכמים: 'לא יסרב (יפציר) אדם בחברו לסעוד ויודע בו שאינו סועד' (חולין צד). כי מלבד ההטרחה שאתה מטריח על אורחך שלא כרצונו, הרי יש כאן גם משום גנבת דעת. אורח זה מתחייב להכיר לך טובה, על טובה שידעת מראש שלא יתנה ממך. וכן לא יתן אדם על שלחן אורחו מאכלים הרבה ומנות גדולות ויפציר בו לאכול הכל, אלא א"כ יודע בו שהוא להוט אחר כל המאכלים האלה ואם לא יפציר בו לא יאכל מפני הבושה. ואם אינו יודע — מוטב שיאמר לו: הרי השלחן ערוך לפניך אכול כמה שתרצה ומה שתרצה, ודע כי אתה מהנה אותי על כל טעימה וטעימה שאתה טועם אצלי.

זה הכלל: מצווה זו של הכנסת אורחים שאתה בא לקיים, עם אורח עני או עשיר — לרווחתו ולטובתו של האורח היא ולא להנאת כבודך וכו'.

עיקרי הלכות במתנות עניים

א. מצות עשה ליתן צדקה לעניים כפי מה שראוי לעני אם היתה יד הנותן משגת, שנאמר: 'פתוח תפתח את ידך לו', ונאמר: 'והחזקת בו גר ותושב וחי עמך', ונאמר: 'וחי אחיך עמך'.

ב. וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקתו. עבר בלא תעשה, שנאמר: לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחריך האביון'.

ג. כפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו. אם אין לו כסות מכסים אותו; אם אין לו כלי בית קונין לו, אם אין לו אשה משיאין אותו. ואם היתה אשה משיאין אותה לאיש.

[קלו]

ד. עני שאין מכירין אותו ואמר: רעב אני, האכילוני! אין בודקין אחריו שמא רמאי הוא, אלא מפרנסין אותו מיד. היה ערום ואמר: כסוני! בודקין אחריו שמא רמאי הוא. ואם היו מכירין אותו, מכסין אותו לפי כבודו מיד ואין בודקין אחריו.

ה. עני המחזור על הפתחים, אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נותנין לו מתנה מועטת. ואסור להחזיר את העני ששאל, ריקם. ואפילו אתה נותן לו גרוגרת אחת, שנאמר: 'אל ישוב דך נכלם'.

ו. האשה קודמת לאיש להאכיל ולכסות ולהוציא מבית השבי.

ז. חייבין אנו להיזהר במצות צדקה יותר מכל מצוות עשה, שהצדקה סימן לצדיק זרע אברהם אבינו, שנאמר: 'כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' לעשות צדקה' ואין כסא ישראל מתכונן, ודת האמת עומדת, אלא בצדקה. שנאמר: 'ציון במשפט תיפדה ושביה בצדקה'.

ח. לעולם אין האדם נעשה עני מן הצדקה ואין דבר רע ולא היוזק נגלל בשביל הצדקה שנאמר: 'והיה מעשה הצדקה שלם'. כל המרחם מרחמין עליו שנאמר: 'ונתן לך רחמים ורחמך והרבך' וכל מי שהוא אכזרי יש לחוש ליחסו, (אם מזרע ישראל הוא) שאין האכזריות מצויה אלא בעכו"ם שנאמר: 'אכזרי המה ולא ירחמו'. וכל ישראל והנלוה עליהם, כאחים הם, שנאמר: 'בנים אתם לה' אלקיכם'. ואם לא ירחם האח על האח — מי ירחם עליו? ולמי עניי ישראל נושאים עיניהן. הלעכו"ם ששונאים אותם ורודפים אחריהן? — הא, אין עיניהן תלויות אלא לאחיהן.

ט. כל המעלים עיניו מן הצדקה, הרי זה נקרא בליעל, כמו שנקרא עובד עכו"ם בליעל. ונקרא רשע, ונקרא חוטא, והקב"ה קרוב לשועת עניים, שנאמר: 'שועת עניים אתה תשמע', לפיכך צריך להיזהר בצעקתם שהרי ברית כרותה להם שנאמר: 'והיה כי יצעק אלי — ושמעתי, כי חנון אני'.

מרק ארבעה עשר
קירוב קרובים

אעפ"י שפרנסת עניים מצוה גדולה, אסור לו לאדם שע"י שהוא מפרנס לעניי העולם, ימעט בפרנסתם של קרוביו העניים. בני משפחתו ושכניו. שפרנסת קרוביו ופרנסת שכניו קודמת לפרנסת עניים אחרים. זה כלל גדול במצוות צדקה: כל הקרוב, קרוב — קודם. וכך כתוב בספר מנורת המאור: 'ועניים מרודים תביא בית' — כיצד? אלא אם יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו ומבקש לעשות מהן צדקה כדי שיתפרנסו אחרים משלו, כיצד יעשה? בתחלה יפרנס את אביו ואמו; ואם הותיר, יפרנס את אחיו ואחיותיו; ואם הותיר, יפרנס את בני שכונתו; ואם הותיר יפרנס את בני המבוי שלו. מכאן ואילך — ירבה צדקה עם שאר בני ישראל. לכך נאמר: 'ועניים מרודים תביא בית' (ישעיה נח).

אוהרה מפני צרות עין

אדם שמתבייש עם קרוביו העניים ואינו מביאם לשמחתו, אפילו יהא מבוזז על הצדקה ממון רב — כל מעשיו, ומעשי הצדקה בכלל זה, מוכיחין עליו כי הוא צר עין ואכזרי. ואין לך שנאוי לפני המקום ולפני הבריות יותר ממי שהוא צר עין. כיצד מעשיו מוכיחין עליו שהוא צר עין? — הקב"ה שהוא אוהב את העניים, כלום אינו יכול לפרנסם מידו הרחבה, ולמה נתן את

לחמם ביד העשיר? אלא עני זה צריך למירוק עוונות, ועשיר זה זקוק לזכות ולרחמים. מה עושה הקב"ה? — מזמנם יחד. פשט העני את ידו אל העשיר — מיד מתמרקים לו עוונותיו של העני שהרי הוא נצרך לבריות, וכל הנצרך לבריות פניו משתנות ככרום שהוא מחליף צבע

[קלח]

קירוב קרובים

עורו. חמל עליו העשיר ונתן לתוך ידו של העני בחמלה וברחמים —

(רמב"ם הלכות מתנות עניי.
פ"ו): עני שהוא קרוב, קודם
לכל אדם. עניי ביתו קודמין
לעניי עירו. עניי עירו קודמין
לעניי עיר אחרת.

מיד הקב"ה מתמלא רחמים גם עליו. נמצא
ששניהם זוכים במעשה הצדקה. העני והעשיר
יחדיו. —

ברם, כיצד אדם נבדק במעשיו לידע אם
צדקותיו שהוא עושה, מרחמי הלב הוא עושה

או מדבר אחר? בקרוביו הוא נבדק. שכל מי שיש רחמים בלבו, הרי
נכמרים רחמיו על צער קרוביו יותר מכל אדם. שארו ובשרו הם,
בדין הוא שיהא אוהבם וחומלם כאשר יחמול אדם על בנו. אדם שיש
בלבו רחמים על חברו, אין הוא מתבייש בו ולא מרחקו מעמו אלא
מקרבו אליו בכל קירוב שאפשר. שמא ראית מימך אדם שחומל על
בנו הישר והטוב ומגרשו מעל פניו ומתבייש בו? —

ואולם זה שהוא נותן צדקה לעניים ומתבייש בהם, אפילו הם קרוביו,
הרי הוא מעיד על עצמו שאין לו רחמים בלבו, וצדקותיו שהוא עושה
— בבזו ובשאט נפש, כלפי העני, הוא עושה. מתוך שהוא מתגאה בלבו
בעשרו והעני בזוי בעיניו בגלל עניו, הוא פורס לו את לחמו כדי
שיהא הוא עליון עליו והעני יהא נכלם מפניו, נכנע אליו ומרוחק ממנו.
צר עין הוא, שהרי הוא רוצה בעניותם ושפרנסתם תהא בידיו, ואינו
רוצה להחזיק בהם, להצילם מן העניות, להעמידם על רגלם ולעשותם

מכובדים כמוהו. אכזרי הוא שאפילו על
שאריו ובשרו אינו מרחם להצילם מבזיונם
אלא בזה אותם ועווכר כבודם.

צר עין זה, אכזרי זה, כל צדקותיו לא
יועילו לו להתנאות בעיני הבריות ולנחול
מהם כבוד. אפילו הכל מחניפין לו בפניו.
הם בזין אותו בלבם ושונאים לו, שהכל
מכירים בצרי העין ואפילו הוא מתלבש

בלבוש האהבה והרחמים. הכל שונאים לצרי העין, וביותר, אם הוא
מתוודע לבריות ברחמיו ושבע תועבות בלבו.

'אפילו עופות מכירין בצרי עין', כלומר, אתה פוקש את רשתך ונותן
לחם בתוכה כדי לצוד בה בעלי כנף — לחנם! בעלי הכנף ירחקו ממך
ולא ילחמו לחם רע עין.

(סוטה לח): 'אמר רבי יהושע
בן לוי: מנין שאפילו עופות
מכירין בצרי העין, שנאמר

מכאן גם מוסר השכל ורמז לבני אדם: אדם
שבאה עליו עניות והרי הוא נצרך לבריות,

איש וביתו

אם דומה הוא לבעלי כסף ויש בו כח להת-
רומם על גבי מצוקותיו — לא יהא נזקק

(בצרי העין): כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כסף.

לצרי עין, לא יבקש מהם הנאה ולא יהא ניצוד ברשתם.

ועוד אמרו שם: 'ואמר רבי יהושע בן לוי: כל הנהנה מצרי העין עובר בלאו. שנאמר: אל תלחם את לחם רע עין וגו' (משלי כג). רב נחמו בר יצחק אמר: עובר בשני לאווין שנאמר: 'אל תלחם וגו' ואל תתאו למטעמותיו'. ואמר רבי יהושע בן לוי: אין עגלה ערופה באה אלא בשביל צרי העין. אדם זה שנמצא מת בדרך ושמביאין עליו עגלה ערופה — מן העיר יצא, ובני העיר לא השגיחו בו מפני צרות עינם באורחים ופטרוהו בלא אכילה ושתיה ובלא לוויה, אלמלא פטרוהו כך לא היה מת בדרך, ולא היו מביאים עליו עגלה ערופה.

הא למדת, שאין לך שנאוי לפני המקום ולפני הבריות כצר עין, וכשאדם נבדק במדה זו — בקרוביו הוא נבדק. אם מגיעים רחמיו של האדם על קרוביו תחלה, טוב עין הוא ויבורך. ואם אין רחמיו מגיעים על קרוביו תחלה, אפילו הוא מרחם את הרחוקים — אינו נקרא מרחם אלא אכזרי.

יחסי שכנים

כמדתך בקרובים כך תהא מדתך בשכנים. שיהו שכניך קודמים אצלך לשאר כל אדם. איזהו אדם שנוח לבריות? כל שנוח לשכניו ונוח

לשאר כל אדם. נוח לשכניו ואינו נוח לשאר

(רבנו יונה אבות): 'איז
היא דרך טובה שידבק בה
האדם? וכו' רבי יוסי אומר:
שכן טוב' — שיהיה הוא
עצמו שכן טוב.

הבריות — מדה. נוח לשאר הבריות ואינו
נוח לשכניו — אינה מדה.

שחייב אדם לשכניו יותר מלאחרים, וכל מי
שנוח לשכניו שומר עצמו מבוא בקטטה.

מקדים בשלומם, מראה להם פנים שוחקות ומקרבים, יודע בצרתם וחש לעזרה, אעפ"י שאינו עושה כך עם שאר כל אדם — נוח לבריות נקרא.

אבל מי שעושה קטטה עם שכניו, מספר עליהם לשון הרע, מרחקם, אינו יודע בצר להם ואינו משתתף עמם בשמחתם, אפילו מראה פנים לכל שאר אדם — הרי הוא נקרא אדם קשה וסורו רע. אינו מצהיב פניו לאחרים אלא כלפי חוץ, ובדבר שאינו עולה לו ביגיעה, ובשביל שיהא מכובד בעיני הבריות.

לפיכך צריך אדם להשתדל הרבה שיהיו יחסיו טובים עם שכניו ויהא רואה

קירוב קרובים

אותם כאילו קרובי משפחה הם לו, וחייב להם בין אם הם גומלים לו טובה ובין אינם גומלים; בין דומים אליו ובין אינם דומים — דיים שהם שכנים. וכשם שאדם קרוב אצל ביתו יותר מלכל שאר הבתים, כך צריך שיהא קרוב לגבי בני שכונתו יותר מלגבי גרי שכונות מרוחקות יותר.

פרק חמשה עשר
החיה והעוף שברשותך

כשם שאדם ניכר במהלכו עם בני אדם, כך הוא ניכר במהלכו עם שאר בריותיו של הקדוש ברוך הוא, וביותר, עם החיה והעוף שברשותו.

(תנחומא ויגש): מעשה בר' חנינא בן דוסא שראה או הארי. אמר לו: אי, מלך חלש! לא השבעתיך שלא תיראה בארץ ישראל? מיד ברח. רץ אחריו ר' חנינא. אמר: נעניתי לך, שקראתיך 'חלש' — ומי שבראך קראך גבור, שנאמר: 'ליש גבור בבהמה'.

אסור לאדם שיגרום צער חנם לשום בעל חי שברשותו ושלא ברשותו. נטילת נשמה של בעלי חיים, אין בה משום צער בעלי חיים, אלא הראויים למאכל — למאכל, והמזיקים — בשביל מניעת היוזם מותר ליטול מהם נשמה. שסוף בהמה לשחיטה וכל בעל חי סופו למות. קיצור ימיו אינו הפסד

לו. ואולם צער בעלי חיים שאין בו נטילת נשמה ואין בו הכרח גדול לאדם, אסור מן התורה.

ולא זו בלבד, אלא אף אסור לגרום לבעלי חיים שום דבר של בויזן ושנוי צורה מכמות שנבראו. שכל מה שברא הקב"ה בעולמו לכבודו ברא, וחם המקום על כבוד כל הבריות. צא ולמד מר' חנינא בן דוסא שבקש מחילה מן הארי על שקראו 'חלש'.

לפיכך יש להזהר ולהזהיר את אחרים, וביותר חייבים הגדולים להזהיר את הקטנים והילדים, שלא יהיו נוהגים זלזול באיסור חמור זה של צער צעלי חיים. כל בעלי חיים שווים בענין זה, בין ביתיים ובין הגדלים בשדה. בין גדולים ובין קטנים ואפילו זבוב על הקיר. כל בריה שיש בה רוח חיים, אם מצערים אותה לשם תענוג, או לשם כל דבר אחר שאינו מותר, עוברים עליו באיסור מן התורה, ונוטעים אכזריות בלב, ומרבים צער בעולם, וגורמים לרחמים ולחמלה שיסתלקו.

קל וחומר, שאדם צריך להיות זהיר מצערם של בעלי החיים, בהמה, חיה או עוף, שהוא מגדלם בביתו להנאתו או לצרכיו. ביתו של איש מישראל חייב להיות משכן לרחמים ולא מעון לצער.

משום כך הוזהירו חכמינו כמה וכמה אזהרות, לבל נחטא בחטא זה של צער בעלי חיים בבתינו. —

[קמב]

החיה והעוף שברשותך

'לא יקח אדם בהמה חיה ועוף, אלא אם כן התקין להם מזונות' (ירושלמי כתובות פ"ד).

'אמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר: 'ונתתי עשב בשדך', ואחר כך — 'ואכלת ושבעת' (ברכות מ).

ומן הדברים והאזהרות האלה יכול כל איש נלבב לחבין מדעתו, אלו דברים שהוא צריך לתת עליהם שמירה יתירה בביתו כדי למנוע צער מכל הנמצאים בו והבאים לתוכו.

פרק ששה עשר
ואכלת ושבעת וברכת

התקנת מזון לבהמתך, האכלתם, פרסת לרעב לחמך, הזמנת
אורחים על שלחנך — עתה שב גם אתה ואכול כי שלחנך טהור,
מאכלך קודש. טול ידיך וברך על מזונך — ואכלת ושבעת וברכת.

סעודה שהיא נתונה בין שתי קדושות

חייב אדם בסעודתו ליטול ידיו במים שתי פעמים. אחת לפני הסעודה
ואחת לאחריה. לנטילה שלפני הסעודה קראו החכמים: 'מים ראשונים',
ולזו שאחר הסעודה קראו: 'מים אחרונים'.
אלמלא נצטוונו במצוות אלה אלא משום
נקיון וטהרת הידים והאוכלין בלבד —
דיינו. שלא יהא אדם במאכלו דומה לבהמה

ולחיה, דורס ואוכל בידים מזוהמות, ומזהם בהן את המאכלים ומכניסם
לתוך מעיו בזוהמתם. ושלא יהא אדם קם משלחנו ושירי אוכלין
דבוקים בידיו ומלכלך כל דבר שהוא ממשמש בו בידים. ברם, מצוות
אלה ככל מצוות ה' לא לטהרת הגוף בלבד ניתנו כי אם גם לטהרת
הגפש ולקדושת הרוח שבאדם העולם למעלה. תדע, שהרי חייב אדם
לנקות ידיו קודם הנטילה, וכשהוא נוטל — על ידים נקיות הוא
נוטל.

אכן, מלבד טעמי המצוה ושרשיה המרובים, גם רמז יפה יש בענין זה
של נטילת ידים, וראוי הוא לכל אדם שידעוהו. — אדם מישראל

כשהוא בא להסב בסעודתו רוחץ בנקיון כפיו
ונושא ידיו למעלה כמעיד על עצמו: כל
מעשי וכל עמלי אשר עשו ידי וטרחו
בסעודה זו, טהורים הם, אין בהם גזל

ואונאה — לא בידים מסואבות בגזל וחמס אני בא לאכול, ולא בידים
קפוצות, שלא התעלמתי מן העני להאכילו מפתי, אלא טהורות הן ידי
עוד קודם לסעודה — מיגיען, יגיע כפי, ממנו אני אוכל. וגם לא אוכל
פתי לברי אלא העני והאביון עמי בסעודה, או אוכלים על שלחנם

ואכלת ושבעת וברכת

מממוני. טהרת ידים זו לא מאליה היא באה לאדם, כמה נסיונות היו לו לאדם, כמה כבישות היצר וכמה התקדשות הנפש עד שטיהר את ידיו והכשיר מעשיהן ליהנות מיגיען יגיעה טהורה — 'והתקדשתם' — 'אלו מים ראשונים'.

גמרת סעודתך וסילקת שלחנך, עכשיו תן דעתך שלא תהא בטנך המלאה משכחת ממך את צערם של רעבים; שלא יהא שומן בשרך מביאך לידי 'ויבעט' מתוך שובע ומתוך גבהות הלב. 'וישמן ישורון' — ויבעט' כתיב, וכל אדם עלול להיכשל בכשלון הזה. כי הסעודה אפילו נעשתה בטהרה, עשויה היא להיות גוררת טומאת בית הסתרים שבנפש האדם — שומן וחלב, קשיחות לב, התנשאות וגבהות הלב והתמסרות לדרישות הגוף, כל אלה טומאות בית הסתרים הן בתוך לבו של האדם והן באות רק על בטן מלאה. לכך באה מצוות נטילה שניה שנוטלים לידיים לאחר הסעודה כדי להזכיר לאדם שגם עתה צריך הוא לטהרה מן הטומאה שבאה מן האכילה הטהורה — 'והייתם קדושים' — אלו מים אחרונים'.

נטילה ראשונה צריכה שיעור, רביעית מים לפחות. פחות מזה אינה נטילה; ואילו נטילה שניה אין לה שיעור. הראשונה באה להזכיר לאדם על הטהרה שהוא חייב לשקוד עליה תמיד

מה בין נטילה ראשונה
לנטילה שניה?

ולתת בה כחו והשתדלותו שיהא מאכלו טהור, ואם אינו משתדל לפי שיעור יכולתו.

אינו זוכה לטהרה; ואילו הנטילה האחרונה מוכירה לאדם, שאחרי כל השתדלויותיו עדיין הוא צריך לרחמי שמים ולטהרה שתבוא ממרומים, שלא יהא מזוהם בכל מעשיו שהוא עושה, אפילו בהיתר. אחרי כל השתדלויותיו צריך אדם לכוון את עיניו ולבו לשמים בתפילה — לב טהור ברא לי אלקים! 'מים אחרונים' רמז הם למים מטהרים הבאים מלמעלה שיד אדם אינה מגעת לשם. ושהוא זוכה לכך מתנה מן השמים. אחרי כוונת הלב באה טהרה זו מלמעלה ואפילו אינו עושה אלא מעשה כל שהוא. אדם מקדש עצמו מעט מלמטה, ומקדשין אותו הרבה מלמעלה. לכך אין שיעור לנטילה הזו. אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים, עד שעוזרים לו מן השמים ומבטיחים לו: והייתם קדושים!

עיקרי דינים בנטילת ידים

א. אין חייב נטילת ידים אלא האוכל פת שמברכים עליה 'המוציא לחם מן הארץ'.

[קמח]

ב. הכלי שנוטלים בו צריך שיהא שלם בלי נקב בשולים או בדפנות וגם שפתו העליונה שלמה ואין בה חריצין.

ג. הכלי צריך שיהא מיוחד למים או לשאר משקין וצריך שקיבולו יהא לפחות רביעית והוא שיעור של ביצה ומחצה, (כ"20 גרם בערך).

ד. לפני הנטילה צריך להסיר את הטבעות מן האצבעות ולהוריד מן הידים כל לכלוך שהוא מקפיד עליו.

ה. מי הנטילה צריכים שיהא להם מראה מים, שלא נעשתה בהם מלאכה ושיהיו ראויים לשתיית כלב.

ו. הנטילה צריכה להיעשות בכח אדם ולא שיהיו המים נשפכים מאליהם על ידיו של הנוטל. לכן, הנוטל ידיו מברז צר — אין נטילתו נטילה אבל אם הברז רחב, כשר; והוא, שפותח את הברז וסוגרו על כל שפיכה ושפיכה, בשביל שהמים יפלו על ידיו מכחו, ולא מאליהם.

ז. טובל אדם את ידיו במי הנהר או במי המעיין או במי מקוה ואוכל.

ח. שיעור המים, רביעית (שיעור ביצה ומחצה כדלעיל) על כל יד, בשפיכה אחת עד שהמים מכסים בבת אחת את אצבעותיו ופס ידו עד הקנה של זרוע. אחרי שפיכה ראשונה ישפוך עוד קצת מים כדי לשטוף את מי הנטילה ואין שיעור לשפיכה השניה. וכן הוא עושה ביד שניה.

ט. יזהר שלא יגע ביד שלא נטלה עדיין, את היד שכבר נטלה ועדיין היא רטובה. וכן אדם שידייו אינן נטולות לא יגע במי שנטל ועדיין לא ניגב. ואם נגע צריך לנגב ויחזור ויטול פעם שניה.

י. לאחר שנטל שתי ידיו כדין, ישפשף ידיו זו בזו וטוב שיגביה ראשי האצבעות כנגד ראשו ומברך: ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על נטילת ידים. ואחר כך הוא מנגבן יפה ואוכל.

יא. מי שיש לו מכה בידו ורטיה עליה, נוטל היד ומניח מקום הרטיה.

יב. אין מפסיקין בין הנטילה לברכת המוציא, אלא תיכף לנטילה — ברכה.

יג. מצוה זו של נטילת ידים, שלמה המלך ובית דינו תקנו אותה וכל הנוהג במצוה זו, זוכה לעשירות.

ואכלת ושבעת וברכת

כללי דרך ארץ שאמרו חכמים בסעודה

'לא ישוך אדם מפרוסה ויתננה לחברו לפי שאין דעות הבריות שוות. ולא ישתה מן הכוס ויתננה לחברו מפני סכנת נפשות. ומעשה ברבי עקיבא שהיתה לו אכסניא אצל אדם אחד. נתן לו כוס וטעמו. אמר לו ר' עקיבא: טול ושתהו. שוב נתן לו כוס אחר וטעמו. אמר לו ר' עקיבא: טול ושתהו. אמר לו בן עזאי (לאותו אדם): עד מתי אתה משקה כוסות טעומין לר' עקיבא?' (מסכת דרך ארץ ט).

'אין נוהגין בזיון באוכלין ואין זורקין אוכלין ממקום למקום. לא ישב אדם על גבי קופה של תמרים או של גרוגרות וכו'. אין סומכין ואין מכסין באוכלין' (מסכת סופרים פ"ג).

'שוב מעשה ברבי עקיבא שנתארח אצל אדם אחד. נטל את הפרוסה וסמך בה את הקערה, חטפה ר' עקיבא ואכלה. אמר לו: רבי, אין לך

פרוסה שתאכל אלא פרוסה שאני סומך בה את הקערה? אמר לו (ר' עקיבא): כמדומה אני כך שאתה נכווה בפושרין, (מבין ברמז קל), עכשיו אי אתה נכווה אפילו ברותחין' (דרך ארץ ט).

'אמר ר' יוחנן: אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבוא לידי סכנה' (מסכת תענית ה).

'אמר לו רב לחיזא בנו, וכן אמר לו רב הונא לרבבה בנו: ...שטוף (את הכוס) ושתה,

שטוף והנח, וכשאתה שותה מים — שפוך מהם ואחר כך תן לתלמידך' (תמיד כז).

'אחר כל אכילתך אכול מלח, ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה ניוזק... אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שתה כל משקין ולא שתה מים, ביום — ידאג מן ריח הפה; ובלילה, ידאג מפני אסכרה' (ברכות מ). 'אמר רב מרי אמר ר' יוחנן: הרגיל בעדשים אחת לשלושים יום, מונע אסכרה מתוך ביתו. אבל כל יום — לא. מה הטעם? משום שקשה לריח הפה. ואמר רב מרי אמר ר' יוחנן: הרגיל בחרדל אחת לשלושים יום, מונע חלאים מתוך ביתו. אבל כל יום — לא. מה הטעם? משום שקשה לחולשת הלב' (שם).

'אמר לו אליהו לרב נתן: אכול שליש (מתיאבונך) ושתה שליש והנח שליש, לכשתכעס תעמוד על מלואך' (גטין ע).

פרק שבעה עשר
רשות היחיד ורשות הרבים

אעפ"י שביתו של אדם וחצרו קנויים לו לאדם קנין גמור,
ומותר לו לעשות שם כרצונו, חייב אדם להישמר אפילו בתוך ביתו.

שלא יצא ממנו היזק לרשות הרבים, לשכניה
ולעוברים בה.

כיוצא בו, אמרו חכמים: 'מנין שלא יגדל
אדם כלב רע בתוך ביתו ואל יעמיד סלם
רעוע בתוך ביתו? תלמוד לומר: 'ולא תשים
דמים בביתך' (בבא קמא טו). שהכלב הרע
עשוי להפיל אימה בקולו ואפילו בחזותו
בלבד, ואימה זו עשויה להפיל ולדותיהן של
נשים עוברות המהלכות שם וכד'. אינו רשאי
לגדל כלב רע בתוך ביתו אלא אם צריך
לשמירתו, ושם עליו משמר הגון כדי שלא
יזיק.

ועוד אמרו (בבא קמא פג): 'כל המגדל כלב רע בתוך ביתו כמגדל
חזיר בתוך ביתו'. לענין מה? לענין קללה. כשם שיש קללה למגדל
חזיר: 'ארור המגדל חזיר'. כך המגדל כלב רע בכלל קללה זו. —
'ואל יעמיד סולם רעוע בחצרו' — שמא יבואו אליו אנשים מן החוץ
ולא ידעו כיצד להיזהר, יעלו בסולם ויינזקו.

כיוצא בו, חייב אדם להיזהר מהוצאת עשן וריח רע מביתו לרשות
הרבים ומהשמעת קול הרעש וההמולה, ובכלל זה: קול שירה וזמרה
הבוקע מן הבית לחוץ בשעה שבני אדם ישנים על מטתם.
וכן לא יעשה שום מלאכה בחצרו, ולא כל מעשה, אשר האנשים
העוברים ברשות הרבים רואים אותו ונפשם סולדת וקצה מאותה
מלאכה או מעשה.

אין צריך לומר, שאסור לאדם להשליך את זבליו לרשות הרבים תחת
רגלי בני אדם. שאסור לטנף את רשות הרבים ואסור לתת בה כל מכשול,

אלא חייב כל אדם לשמור על רשות הרבים שתהא נקיה, והמכשולים יהו מסולקים הימנה, כמו שהוא שומר על רשות היחיד שלו. 'תנו רבנן: חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהם ומעמיקים להם שלשה טפחים כדי שלא תיעכב המחרשה (שאין אדם רשאי להזיק אפילו לעצמו). וכדי שלא תעלם המחרשה' וינזקו בהם רבים העוברים בתוך שדהו בשעה שכלו הפירות מן השדה (ב"ק ל. וירושלמי שם).

ועוד שנו רבותינו בענין זה:

'תנו רבנן: לא יסקל אדם (אבנים) מרשותו לרה"ר. מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים, ומצאו חסיד אחד. אמר לו: ריקה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך! ליגלג עליו. לימים נצרך (המסקל) למכור שדהו, והיה מהלך באותה רשות הרבים ונכשל באותן אבנים. אמר: יפה אמר לי אותו חסיד 'מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך' (ב"ק ג).

מי שעינו צרה בשל אחרים, אפילו את שלו אינו רואה. כל דעתו הוא נותן על ביתו בלבד ומפנהו מהיזקיו ומוציאם לרשות הרבים ש'אינה שלו'. ואולם החסיד שעינו יפה בשל אחרים, הוא מטיב לראות יותר ממנו. כיון שעינו יפה בשל אחרים, גם את שלו הוא רואה יפה. רשות היחיד — היום היא שלך, מחר תמכרנה לאחר ותהא שלו; ואולם רשות הרבים — שלך היא תמיד כמו שהיא תמיד של אחרים, וכל היזק שאתה נותן בה, עלול להזיק לך כמו לאחרים.

אסור לאדם לאגור בתוך ביתו הרבה צרכי מאכל, מפני שהוא מייקר את שער האוכלין ויהו כלין מן השוק. וכל העושה כן גורם רעה לרבים וקללת הרבים תלויה בו.

איסור זה אמור בכל השנים, אבל בשני בצורת ומהומה, חמור האיסור שבעתים. שכל דבר מאכל שהוא כונס למעלה ממדת צרכיו, הרי הוא כמוציא מפיהם של האחרים שמבקשים ליקח ואינם מוצאים. וגורם להם יסורין של רעב וכו'.

'תנו רבנן: אוצרי פירות ומלווי ברבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים — עליהם הכתוב אומר (עמוס ח): 'לאמור, מתי יעבור החדש — ונשבירה שבר, והשבת — ונפתחה בר, להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעוות מאזני מרמה'. וכתוב (שם) 'נשבע ה' בגאון יעקב אם אשכח לנצח מעשיהם' (ב"ב צ).

'אין אוצרין פירות, דברים שיש בהם חי נפש, כגון ינות שמנים

וסלתות ; אבל תבלין, כמון ופלפלין מותר. כמה דברים אמורים, בלוקח מן השוק, אבל במכנים משלו מותר וכו'. ובשני בצורת אפילו קב חרובין לא יאצור, מפני שמכנים מארה בשערים' (שם).

וכשם שחייב אדם להישמר מליתן מכשול או תקלה ברשות הרבים, ולמנוע מן הרבים כל היזק אחר, כך חייב אדם להיות שוקד תמיד על תקנת הרבים ועל תקנת רשותם. לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הצבור בממון ובטורח, ובכל דבר שיש בו צורך לרבים ואפילו הוא אינו צריך לאותו דבר. שצרכי הרבים — צרכי כל יחיד הם. כיצד ? היום אחרים צריכים לאותו דבר, ואתה — אינך צריך לו, מחר אתה תהא נצרך לכך ואחרים — לא, שמא יבואו אחרים להשתתף עמך בצרכיך באותה שעה, ואתה אינך משתתף עמהם היום ?

אפילו מובטח אתה שלעולם לא תצטרך לאחרים שישתתפו עמך בצרכיך, חייב אתה להשתתף עמהם בצרכי הרבים. שאין לך אדם שאינו נהנה מן הצבור. אפילו אין הצבור בשבילך אלא צוותא בלבד, שבלעדיו היתה ישיבתך במקום הזה שממה עליך — אין לך הנאה גדולה מזו שאתה נהנה מן הצבור ; את הטוב מן הצבור תקבל ובעול הצבור לא תשא ? וכל הנושא בעול הצבור וכל המזכה את הרבים, נוחל טוב בעולם הזה ושכרו שמור לו לעולם הבא, לו ולזרעו אחריו. צא ולמד משאול המלך שזכה למלוכה בזכות זקנו שהיה עושה לתקנת הצבור.

ולא זה בלבד, אלא פעמים שחייב היחיד לתת לרבים שיהנו מנכסיו ולהתיר לרבים דריסת הרגל ברשותו וכיוצא בזה — מדין של 'זה נהנה וזה לא חסר' או מפני התקנה שתקנו החכמים בענין זה. —

...דאמר רב יוסף: כאן שנה רבי, לא ישפוך אדם את (מימי) בורו ואחרים צריכים להם. אעפ"י שהוא אין צריך, אחרים צריכים להם (יבמות יא).

'הרי שכלו פירותיו מן השדה ואינו מניח בני אדם ליכנס בתוך שדהו (לקצר עליהם את הדרך או ליהנות מריח השדה) מה הבריות אומרים עליו: מה הנאה יש לו לפלוני ומה הבריות מזיקות לו ? ועליו הכתוב אומר (משלי ג): 'אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך', ותקנה זו, שלמה המלך תיקנה 'שיהו עובדי דרכים מותרין להלך בשבילין שבשדות' (רמב"ם פ"ה מהלכות נזקי ממון). שבשעה שיהושע הנחיל לישראל את הארץ, על מנת כן הנחילה להם, שלא יהיו צרי עין זה בזה ולא היחיד ברבים, אלא יהו טובי עין זה בזה והיחיד ברשות

איש וביתו

הרבים. וכל שעינו טובה בשל אחרים, ומשתתף עם הצבור בכל דרכיו, זוכה ורואה בנחמתו ובשמחתו במהרה בימינו אמן.

דיני מעקה

א. מצות עשה מן התורה שיהא האדם עושה מעקה סביב לגגו בין שהבית הוא שלו ובין שאינו שלו אלא יושב בו בשכירות, שנאמר: 'כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו' (דברים כב).

ב. וכן חייב אדם לבנות מעקה ליד מדרגות העליה, ולבנות מחיצות סביב לבור או באר שברשותו, והם פתוחים. או מכסה אותם כיסוי שיכול לעמוד בפני דריסת בני אדם ובעלי חיים העוברים שם.

ג. גובה המעקה — עשרה טפחים (מטר אחד בערך). וצריכות מחיצות המעקה שיהו חזקות כדי שישען אדם עליהן ולא יפלו.

ד. העושה מעקה סביב לגגו, מברך: 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעשות מעקה'.

אונקלוס בן קלונימוס נתגיר. שלח הקיסר גדוד של רומיים אחריו, משכם במקראות ונתגירו אף הם. חזר ושלח אחריו גדוד אחר של רומיים אמר להם (הקיסר): לא תדברו עמו כלום! עמדו ללכת. אמר להם (אונקלוס) אמר לכם דבר סתם: ניפיר נושא אבוקה לפני אפיפיר, אפיפיר לדוכס, דוכס להגמון, הגמון למלך, מלך — כלום נושא אבוקה לפני שאר בני אדם? אמרו לו: לא. אמר להם: הקב"ה נושא אבוקה לפני ישראל, דכתיב: 'וה' הולך לפניו יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ובעמוד אש לילה' — נתגירו כלם. חזר ושלח אחריו גדוד אחר. אמר להם: לא תסיחו עמו כלל! כשתפסוהו והוליכוהו הסתכל במזוזת שמונת על הפתח, שם ידו עליה וחיך. אמרו לו: למה אתה מחיך? אמר להם: מנהגו של עולם מלך יושב מבפנים ועבדיו משמרים אותו מבחוץ, ואילו הקב"ה עבדיו מבפנים והוא משמרם מבחוץ, שנאמר: 'ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם', נתגירו ושוב לא שלח קיסר אחריו' (ע"ז יא).

המזוזת על פתח ביתו של האדם מישראל, כצורת הכתר החקוקה בשער המלך ובפתח ארמונותיו.

יש לך עשירים שאינם מלכים ולא בני מלכים והם בונים לעצמם פלטרין היכלות וארמונות מפוארים ויפים ביותר. וכן אתה מוצא מלכים שאינם מתגאים בעשרם, וארמונותיהן פשוטים כבתיהם של פשוטי בני אדם. זה ארמון וזה ארמון, זה נאה וזה נאה, זה הנאתו לבוניו וזה הנאתו לבוניו, ואיזהו דבר שמבדיל בין שניהם ובמה יודע איפוא שבית זה מיושב בני מלכים וזה מיושב הדיוטות? כתר המלכות שצורתו חקוקה כאן ואינה חקוקה כאן — הוא שמבדיל בין שניהם והוא שמודיע לכל רואה את טיבו של הבית וטיבם של יושביו.

לא הרי זה כהרי זה: בית זה עשוי למנוחת יושביו, להנאתם ולכבודם בלבד, ואילו בית זה שבני מלכים יושבים שם — הוא עשוי לכבודם ולתפארתם של הכל. שכך דרכם של בני מלכים שמלכותם אמת, שבתיהם

מזווה

משכן לצדק ומשפט, מעון לחסד ולרחמים, ונוה יפה שממנו יוצאים צדק ומשפט חכמה ודעת לכל.

אף הבית הישראלי שונה הוא מבתי אחרים, ששם שכינת הכבוד שוכנת. בנים ובנות נולדים שם, לתורה ולתעודה. דרך ארץ ומשא ומתן נעשה שם, לצדק ולמשפט. מאכל ומשקה נתון בו, לחסד ולרחמים. מי מעיד עליו עדות ראשונה? המזווה שעל פתחו, מעידה עליו! המזווה הקבועה על פתח ביתו של האדם מישראל מכריזה ואומרת: יש אלקים בבית הזה! —

היושבים בבית הזה, לא רם לבבם לומר כחנו ועוצם ידנו עשה לנו את החיל הזה, כי ה' אלוהיהם הוא אשר נתן להם כח לעשות חיד! — מי ששיכן שמו בבית הזה, הוא ישכין בין יושביו אהבה ואחוה ושלוה וריעות! —

ומי ששיכן את שמו בבית הזה, הוא ישמור את יושביו מן החטא ומן הפורענות!

ליהודים היושבים בארצות העמים מפורזים ומעורבים בין בני נכר הארץ, המזווה היא סימן היכר עבור כל אח רחוק, יהודי נודד שבא ממרחק ומחפש לו קרוב וגואל אח ומושיע, כיון שהוא רואה מזווה קבועה על פתח הבית, מיד נפשו טובה עליו מתמלא שמחה ומתנחם: כאן מצאתי את אשר בקשה נפשי!

מה כתוב במזווה? — המזווה שעל פתח הבית, עדות היא ליושב בו שמעיד על עצמו:

קבלתי עלי עול מלכות שמים. אהבתי את ה' בכל לבבי נפשי ומאודי. הדברים אשר נצטויתי לא יסורו מלבי לעולם. אשננם גם לבני, אדבר בם בשבתי בביתי ובלכתי בדרך בשכבי ובקומי. אקשרם לאות על ידי ולזכרון בין עיני. אכתבם על מזוזות ביתי ובשערי! ומה כתיב בה עוד? —

קבלתי עלי עול מצוות. אם שמוע אשמע אליהן לאהוב את ה' ולעבדו בכל לבי ונפשי — כל טוב הארץ וברכת השמים אוכל ואשבע; ואם יפתה לבי לעבוד אלהים אחרים — תיעצר הברכה ממעל ותיחרב הארץ ותקיא את יושביה. ואני לא כן עמי אלא אשים הדברים על לבי לבלתי סור מהם ואקשרם לאות על ידי וכו' למען ירבו ימי וימי בני על האדמה אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו כימי השמים על הארץ — לעולם!

איש וביתו

הם הם הדברים שכתובים על מזוזות הקלף שבפתח האיש הישראלי; הם הם כתרו וכבודו של היהודי והיא היא עדותו לכל באי שערינו ולכל באי העולם הרואים אותו בחוץ.

המזוזה שומרת על בתי בני ישראל מכל פגע רע ומכל אויב ושטן ומשחית. אף על פי כן אין אדם מישראל מניח את העיקר ואוחז בטפל. לא מפני השמירה הוא קבעה על פתח ביתו, כי היאך יקח מצוה גדולה שהיא יחוד השם של הקב"ה ואהבתו ועבודתו, ויעשנה קמיע להנאת עצמו ולשמירתו; היאך מניחין את העיקר ועוסקים בהנאה של הבלי העולם הזה?

ומה הוא עיקר רצונו של היהודי בקבעו לו מזוזה בפתח ביתו? — כך הוא לשון הרמב"ם ז"ל בענין זה:

'חייב אדם להיזהר במזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד. וכל זמן שיכנס ויצא, יפגע ביחוד שמו של הקב"ה ויזכור אהבתו, ויעור משנתו ושגיונותיו בהבלי הזמן, וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולמים, ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים. אמרו חכמים הראשונים: 'כל מי שיש לו תפלין בראשו ובזרעו וצצית בבגדו ומזוזה בפתחו — מוחזק הוא שלא יחטא', שהרי יש לו מזכירין רבים, והן הם המלאכים שמצילין אותו מלחטוא, שנאמר: 'חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם' (רמב"ם פ"ו מהלכות מזוזה).

קיצור דיני מזוזה

א. כל פתח לכל בית או חדר, אכסדרה, מרפסת, גווזטרא, בית מלאכה וחרשת, מרתף, מחסן ועלית הגג; וכן כל שער שלפני חדר המדרגות או לחצר, או בכניסה לעיירות, שרגילין להיכנס ולצאת בו אפילו לפרקים בלבד, חייב במזוזה. והוא, שהפתח עשוי בצורת שתי מזוזות ומשוקף על גביהן.

ב. חדר שמשמששין בו שימוש שאינו של כבוד כגון חדר אמבטיה, בית הכסא וכיוצא בזה, אין קובעין בו מזוזה.

ג. פתח המרתף או הגג שמזוזותיו ופתחו אינם זקופים מעל הארץ אלא מושכבים, פטור ממזוזה.

ד. סכת החג וכן צריף שעשוי לשימוש ארצי בלבד ועומד להיסתר, פטורין מן המזוזה.

ה. בית חדש שעדיין לא תלה דלתות על פתחיו, יתלה תחלה הדלתות ואחר כך יקבע מזווה.

ו. בא לקבוע מזווה, מקפלה מסופה לראשה וכורכה בנייר או נותנה בשפופרת ומברך: 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציונו לקבוע מזווה' — וקובעה במסמרים על מזוות הפתח שבימין הנכנס.

ז. יזהר שהמסמרים לא יהיו נוקבים את הקלף אלא יתקעם בנייר או בשפופרת שהמזווה נתונה בהם.

ח. הקובע כמה מזוות בפעם אחת בבית אחד, מברך ברכה אחת לכלן.

ט. מקום קביעתה של המזווה הוא בתחלת שליש העליון מגובה הפתח ומצד ימין של הנכנס. ומניחה באלכסון, ראשה לצד הבית ותחתיה כלפי חוץ.

י. פתח שהוא גבוה מאד קובע את המזווה בגובה שהוא כנגד כתפו של אדם בינוני.

יא. קבע את המזווה למטה משליש העליון בפתח בינוני או למטה מכנגד כתפו בפתח שהוא גבוה הרבה, תלה את המזווה ולא קבעה, הניחה בצד שמאל של הפתח — כאילו לא קבע וחייב להורידה ולחזור ולקבעה במקומה כדיניה.

יב. מי שדר בדירה, ואפילו הדירה אינה שלו אלא שכורה וכיוצא בזה, הוא שחייב במזווה. שהמזווה אינה חובה על בעל הבית אלא חובת הדר היא.

יג. הנכנס לדירה כיון שעברו עליו שלושים יום חייב לקבוע בה מזווה. ובארץ ישראל חייב מיד. ששיבת ארץ ישראל קובעת מיד.

יד. היוצא מן הדירה, אם זה שנכנס במקומו הוא יהודי, אין היוצא רשאי להוריד את המזווה וליטלה עמו, אבל זכאי הוא לתבוע מן הנכנס שישלם לו כמה שהיא שוה. ואם הנכנס הוא נכרי, נוטלה ויוצא, כדי שלא תבוא לידי בזיון.

פרק תשעה עשר

חלה תרומות ומעשרות

בחירים מכל צד. — בחירים ולא
גאווהנים. — בין כהנים לאדונים. —
למזכרת יעוד. — שבט לוי המעשר לה'
מן השבטים. — לא מס של כפיה אלא
הפרשה מדעת. — יהו הלויים באי
ביתך. — ראשית עריסותיכם חלה. —
מעשר עני. — התורה קנין הגוף לכל
ישראל. — וקמת ועלית. — בזמן שבית
המקדש היה קיים. — הפרשת תרומות
ומעשרות נוהגת גם בזמן הזה. — עיקרי
דינים בהפרשת חלה. — קיצור דיני
הפרשת תרומה ומעשר.

ובחנוני נא בזאת, אמר ה' צבאות, אם לא
אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי
לכם ברכה עד בלי די' (מלאכי ג).

פרק תשעה עשר
חלה תרומות ומעשרות

אשרי העם יודעי הודיה ואוי לו לעם שכפוי טובה ! ואולם עם ישראל לא עם כפוי טובה הוא. הרבה צדקות עשה הקב"ה עם ישראל, וישראל חוב גדול הם חייבים להקב"ה. לפרוע חובותיו אינו יכול, לפחות יהא מכיר טובה לבעל הטובה. במה ? במצוות אלה של תרומות ומעשרות.

בחירים מכל צד

עם ישראל, עם הנבחר הוא. ה' אלקיו בחר בו מכל העמים ועשהו ממלכת כהנים וגוי קדוש, ונתנו עליון על כל גויי הארצות. ישראל בחירים ואבותיהם בחירים, זרע אברהם יצחק ויעקב הם, אוהבי וריעיו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. הם בחירים ותורתם בחירה, זאת התורה אשר נעלמה מעין כל חי, וגנוזה היתה באוצרו של הקב"ה קדם מפעלו מאז, באין תהומות חוללו, בטרם הרים הטבע, עד לא עשה ארץ וחוצות — כבר מאז היתה התורה אמון אצלו ושעשועיו יום ויום ; זאת התורה אשר בה הביט הבורא וברא את עולמו, זאת התורה אשר כל עוסקיה יודעים ממנה רזי עולם ונעשים שותפים לבוראם ; כל הושת תחת רגלם, הם גוזרים והקב"ה מקיים, כמה שנאמר : 'צדיק מושל יראת אלקים' (שמואל ב' כג) — זאת התורה — למלאכים בשמים לא ניתנה ; לכל גויי הארצות לא נתנה ; ולמי ניתנה ? לא ניתנה אלא לישראל בלבד. הם בחירים והתורה הזאת בחירה, יבואו בחירים וירשו תורה בחירה ותהא להם למורשה.

הם בחירים וארצם בחירה, שנאמר : 'כי בחר ה' בציון אוה למושב לו' (תהלים קלב). ארץ זבת חלב ודבש, נחלי מים ועיינות יוצאים בבקעה

(רבה פ' מסעי) : 'זאת הארץ אשר תיפול לכם בנחלה' — אמר הקב"ה : הארץ שלי, שנאמר : 'לה' הארץ' וגו'. וישראל שלי הם שנאמר : 'כי

ובהר, ארץ חטה ושעורה גפן וגו', לא תחסר כל בה, ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחושת, ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מטר, ארץ אשר ה' אלקיך

איש וביתו

דורש אותה, תמיד עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה. — משל למלך שיש לו בן אחד שהוא חביב עליו.

מכל בניו, וכרם אחד שהוא משובח מכל שאר כרמיו, אמר: נותן אני את הכרם המשובח לבן המשובח. כך ישראל נבחרים מכל האומות וארץ ישראל נבחרת מכל הארצות, יבואו בחירים וינחלו נחלה בחירה.

שלא ככל הארצות, הארץ הזו. כל הארצות, פעמים משביעות את יושביהן ופעמים אינן משביעות, אבל אינן יוצאות מדרך הטבע לעולם; הארץ הזו אינה כן, אלא פעמים שהיא מבורכת ופעמים שהיא מקוללת — והכל שלא כדרך הטבע. בזמן שהיא מבורכת אפילו זורעין מעט הברכה בה מרובה; אוכלין מעט והאוכל מתברך במעיים, ובזמן שאינה מבורכת אין שום דבר בעולם מועיל לפתות אוצרותיה — שלא כדרך הטבע. שכן, לא בעבודה וביגיעת מלאכה בלבד הדבר תלוי אלא — 'את הברכה, אשר תשמעו אל מצוות ה' אלקיכם וגו' והקללה, אם לא תשמעו' וגו' (דברים יא).

שמה תאמר היכן היא ברכתה של הארץ הזו היום? היא היא גדולתה של הארץ הזו והיא היא ברכתה שאף על פי שעדיין בקללתה, מוציאה

(ספר בחוקותי): 'והשימותי אני את הארץ' (ויקרא כו) — זו מדה טובה, שלא יהו ישראל אומרים: הואיל וגג לינו מארצנו עכשו האויבים באים ומוצאים עליה נחת רוח, שנאמר: 'ושממו עליה אויביכם היושבים בה' (שם) — אף האויבים הבאים אחרי כן לא ימצאו עליה נחת רוח.

פירות. עדיין לא פקד ה' את ארצו פקידה מלאה, והנה זה אלפים בשנים אשר שקדו עליה אויביה להחריבה ולהרבות שממותיה — אפילו עתה כמה מתוקים פירותיה וכמה יפה גופה ומה נעים אוירה! קל וחומר לימים הראשונים שלפני הקללה וקל וחומר בן בנו של קל וחומר לאחרית הימים, לעת פקידה שלמה במהרה בימינו, אשר תאיר

הארץ את פניה אל כל בניה־שביה, — מה רב ההוד וההדר, היפעה והתפארת השמורים לארץ הזאת לעת קץ. כי על כן ארץ בחירה היתה הארץ הזאת, וארץ בחירה היא תישאר לעולם, ארץ זבת חלב ודבש.

בחירים ולא גאוחנים

עם שהוא נבחר, שאבותיו נבחרים ותורתו נבחרת ואדמתו נבחרת — פן ירום לבבו וישכח את ה' אלוהיו המוציאו מארץ מצרים מבית עבדים, ויאמר בלבבו, בכחי ועוצם ידי ובחכמתי כי נבונותי, עשיתי לי את כל החיל הזה, לי הגדולה ולי הכבוד והתפארת וההוד! —

חס ושלום, אם ירום לבבו לומר כך — אך רע ומר אחריתו. 'שונא ה' כל גבה לב'. כל גבה לב — ואפילו גבוה הוא באמת. וכבר נשבע הקב"ה על בעלי הגאווה שאפילו אם יעלה לשמים שיאם, משם יורידם וישפילם עד עפר. שאין גבהות לפני המקום כלל.

בין כהנים לאדונים

לא 'עם אדונים' עשה ה' את עמו אלא 'ממלכת כהנים'. מה בין אדונים לכהנים? הללו מכובדים והללו מכובדים, אלא שהאדונים בטלים ממלאכה ועבדיהם משרתים אותם והוא כבודם; ואילו הכהנים — כבודם בעבודתם ותפארתם בשליחותם. עבודת הקודש עליהם, שליחי מצוה הם לכפר על כל העם ולטהרו

ולהביא ברכה עליו ועל כל העולם כולו. לא זכו הכהנים לגדולתם אלא בעבור עבודתם ושרותם. לגדולת עבודתם ולתפארת כל שולחיהם אשר הם משרתים אותם, נתן ה' גדולה לכהנים והלבישם תפארת ורוממם על גבי אחיהם. רוממותם של הכהנים, רוממות עבודתם היא, ורוממות שולחיהם אשר בשמם ולמענם העבודה נעשית.

תפקיד נעלה ומרומם מאד יש לישראל בין כל אומות העולם: להיות לאור גויים, ולקרב את הכל לבוראם ויוצרים, עד אשר יכירו וידעו כל

יושבי תבל כי לה' לבדו תכרע כל ברך תישבע כל לשון. אפילו אין ישראל עושים כל תפקידים — גדר הם לעולם ואינם מניחים לו לשקוע בזוהמותיו. נביאי ישראל וכל המונו, שבכל דור ודור, עומדים כמו נס

לגויים ומזכירים להם כי יש אלקים שופטים בארץ, ויראים לפרוץ כל גדרי העולם. כיון שכך, לא נאווה הגאווה לישראל, שהגאווה היא מקור לכל טומאה וזוהמא. ההכנעה נאווה לישראל. ההכנעה להקב"ה שהרימם למעלה, והכנעה לשולחיהם שבסבתם באה להם גדולה.

ישראל שהם נבחרים מכל העמים, אם הם מחזירים כבודם למלך הכבוד — כל הארצות ומלכיהן וכל צבאותיהם באים ונותנים כבוד למלך הכבוד ולמכבדיו, וזהו תיקונו של העולם. אבל אם ישראל שנמשלים לכהנים, מועלים בשליחותם ונוטלים הכבוד לעצמם והעבודה שהם עושים, לעצמם ולתפארתם — אף כל שולחיהם, כל עמי הארצות, מתנשאים עליהם ונעשים לכהנים מושפלים יותר מהם.

איש וביתו

למזכרת יעוד

הרבה מצוות ניתנו לישראל, שיהו מזכירין להם את עבודתם ויעודם, ויהו שומרין עליהם לבל ייכשלו ברום לבב ובכפיית טובה. גם מצוות ההפרשה של תרומות ומעשרות, נמנות בין המצוות הללו. כל זמן ששמרו ישראל על המצוות האלה, היתה הברכה מצויה באדמתם ועטרת של כבוד נתונה על ראשם מכל באי העולם. הניתו את המצוות האלה ולא קיימו אותן — ניטלה הברכה מאדמתם והוסרה העטרה מעל ראשם ונעשו מושפלים תחת הכל במקום אשר היו מנושאים על הכל.

שבט לוי — המעשר לה' מן השבטים

בזרוע נטויה יצאו צבאות ישראל מבית עבדים ממצרים, ובזרוע נטויה באו אל גבול קדשם לרשת את ארץ נחלתם, ומלכם בראשם, אשר גרש מפניהם גויים ופילם כחבל נחלה. עשרה שבטים באו לנחלה בארץ כנען, ואולם רק תשעה שבטים נטלו נחלה; ושבט אחד, הוא שבט לוי, לא נטל נחלה. קדוש הוא שבט לוי לה'. מעשר הוא מתוך שבטי ישראל עשרה. (שאר שבטי ישראל: שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה, ישבו בארץ סיחון ועוג בעבר הירדן מזרחי ולא נתקדשה אחוזתם בכל קדושת ארץ ישראל שבעבר הירדן מערבה). מה טעם למעשר זה, מעשר האדם, מעשר השבטים? אפילו לא נבוא לדרוש טעמי המקראות, יכול כל אדם לבדו לטעום גם טעם זה: שהרי כל ישראל בבואם לארץ אחוזתם ויתנחלו בה, זה עוסק בבנין ביתו וזה בשדהו; זה עוסק בכרמו וזה בגינתו; הנחלה חביבה, עבודתה מרובה והיגיעה בה קדושה, כל הכחות היא דורשת — ותורה מה תהא עליה? אימתי יהו פנויים להתגיע בתורה ולעשות עבודתם כפי היעוד אשר הם נועדו לו? —

איש תחת גפנו ואיש תחת מאנתו — ותורה מה תהא עליה?

כל העם, אי אפשר לו שיהא פנוי כל זמנו ליעודו ול'כהונתו' אשר הועידו אלקיו לממלכת כהנים. הרי צריך הוא לחרוש בשעת חרישה, לזרוע בשעת זריעה ולקצור בשעת קצירה וכו'. אף על פי כן, כל העם כלו אינו מניח את יעודו וכהונתו, ולא מסיח דעתו מהם אפילו שעה אחת, ואפילו בשעה שכל אנשיו עוסקים זה בשדהו וזה בכרמו וכו'. כיצד הוא עושה?

כך הוא עושה ועל פי מצוות אלו הוא עושה: שבט אחד בשבטיו,

הוא שבט לוי, מעבירים ממנו נחלתו. חלקו ונחלתו בשדה ובכרם — כל שאר השבטים יורשים אותם ועובדים אותם כשלהם. ובשעה שהארץ נותנת יבולה, אז הם חולקים בפירות עם בני שבט הלוי נטולי הנחלה. בכורים ראשונים מביאים לבית המקדש וכהני אותו המשמר אוכלים אותם; תרומה מן הגורן, לכהנים שבכל גבול ישראל; ומעשר ללויים. נחלה אין להם — פטורים הם מלעבדה ומלשמרה; לפרנסה הם צריכים — כל ישראל מפרנסיהם. והם, בני הלוי, מה הם עושים? 'יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל'. מהם ראשי סנהדראות ויושבים על מדין בכל גבולות ישראל, מהם מורי הוראה, דיינים, וסופרים ומלמדי תינוקות ועוסקים בכל עסקי הצבור, בכל מושבות ישראל בעיר ובכפר.

לא מס של כפיה אלא הפרשה מדעת ומרצון

שמא יאמר אדם, כיון שפרנסת הכהנים והלויים, כל שבט לוי, בתרומות ומעשרות תלויה — היאך מניחין פרנסתם של אצילי בני ישראל ביד כל אחד ואחד? ואם ימעלו מעל ולא יתנו מעשרותיהם, פרנסתם של הלויים מה תהא עליה? והלא מוטב שיהא בית דין מעמיד את שוטריו ושליחיו בשדות ובכרמים למען ירימו הם את חלק הכהנים והלויים, בטרם הוא נעשה גורן ובטרם הוא בא אל הבית ונתעלם מן העין! — אם יאמר אדם כך, אף אתה אמור לו: לא כך צותה תורה! אלא כך צותה התורה, שיהא כל אדם מפריש את תרומותיו ומעשרותיו לבדו ומרצונו, ומתוך גרנו או בביתו דוקא; בשעה שאין שוטרים ושומרים רואים אותו, אלא הקב"ה לבדו.

מצוה זו של תרומות ומעשרות לא לתועלת מקבליהן ניתנה אלא לתועלת נותניהן; שיהא כל אדם מישראל זוכר את ה' אלוהיו אשר הנחיל לו נחלתו, ויהא זוכר מה הוא דורש ממנו ומה הוא יעודו שעל מנת כן הנחיל לו נחלה זו ועל מנת כן בחר בו מכל העמים

ורוממהו מכל לשון. לפיכך חייב אדם להפריש את מעשרותיו מגרנו ומיקבו במו ידיו לבדו, או ע"י שליח שהוא עושה מרצונו. והפרשה זו היא שעושה את עיקר המעשה. שבה, עם הפרשת מעשרותיו מפירות

אדמתו, מגיד האדם מישראל לה' אלוֹקיו: ארצי־נחלתי — שלך היא, והפירות שהיא מוציאה — שלך הם; באהבתך על ישראל ובחמלתך על עמך, נתת לנו ארץ חמדה לאכול מפריה ולשבוע מטובה; מפריש אני תחלה את מה שצוית וברשותך אני אוכל את השאר — 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו להפריש תרומות ומעשרות'!

הארץ הזו קודש היא כלה לה', וכל גידוליה גידולי הקדש הם, ואין לנו רשות ליהנות מהם בלא דבר המלך, מלכו של עולם. וכל הנהגה מהם שלא ברשות — כאילו הוא מועל בהקדש.
 דבר המלך הוא: עשו מצוותי ותהא הרשות נתונה לכם לאכול ממקודשי; הפרישו תרומה מפירות הארץ ותהא התרומה מותרת בהנאה

לכהנים העומדים לשרת לפני, ושייריה יהיו מותרים להנאת כל אדם, לאחר שידו ויברכו למי שעשאם בעלים עליהם. יאכלו עניים וישבעו. נמצא שהכהן האוכל בתרומה והישראל האוכל בחולין, שניהם משלחן גבוה זכו. מידו של הקב"ה באו להם חלקיהם ובמצותו. אבל אם אין עושים את דבר המלך ואין מפרישים כמצותו בין תרומה לחולין, הרי כל גדולי הארץ ברשות הקדש קימים — מי התיר להם את ההנאה מן הקדשים? לכך הטבל אסור באיסור אכילה גם לכהן וגם לישראל.

נמצאת למד: עד שלא הפריש — כל התבואה כקדשי שמים היא. הפריש — התרומה נעשית כחולין לגבי קדשי שמים ועדיין היא בקדושתה לגבי שייריה שנאכלין לכל אדם, ואילו התרומה אינה נאכלת אלא לכהנים בלבד. עד שלא הפריש ולא קיים רצון ה', עדיין אינו ראוי שיהיו קדשי שמים נמחלין לו וייעשו חולין בידו, כיון שקידש עצמו וקיים מצוות בוראו, כבר הוא ראוי שיהיו קדשי שמים נמחלין בידו ונעשים לו חולין. הרי שהכל תלוי בהפרשה.

לפיכך תקנו חכמים את הברכה על ההפרשה, ולא על הנתינה. שכשם שהוא מבדיל בין קודש לחול כך נעשה הוא גופו מובדל מחול לקודש, ומברך: 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו להפריש תרומות ומעשרות', ובכך הוא זוכה בפירותיו שנמחלין לו ונעשים חולין לגביו.

ולפיכך, אם יתן אדם את כל הכרי ליד הכהן, לא קיים מצוה זו. ועד שלא יפריש הכהן את תרומותיו ממנו — טבל הוא ביד הכהן ואסור

הוא לו כמו לפני הנתינה. לא נעשתה עדיין בתבואה זו מצותה והרי היא כקדשי שמים. הכל חייבין בהפרשה: אחד ישראל, אחד לוי ואחד כהן.

חלה, תרומות ומעשרות

לא הישראל יכול לתת מה שלא זכה בו ואינו שלו ולא הכהן יכול לזכות מיד הנותן לו דבר שאינו שלו. אבל אם הפריש הכהן תרומתו ממנו — כבר נעשתה מצות המלך ואז הכל שייך לכהן, כתרומה אשר בכרי וכחולין אשר בו. מה היה חסר כאן? הנתינה לא חסרה — אעפ"כ עדיין התבואה לא הותרה; אלא חסרה ההפרשה והיא בלבד שמתרת.

ואל תתמה, שהרי רוב גופי תורה ורובי מצוותיה הם הררים התלויים בעיקר זה של הבדלה בלבד. שנתן הקב"ה כח ביד האדם, שבמעשי ידיו ובדיבור פיו יהא מבדיל בין קדש חמור לקדש קל, בין קדש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה. אדם שעושה כל שבעת הימים עליו כשבת ואינו מבדיל ביניהם כלום, אינו זוכה לקדושת השבת כלל. וכן נכרי שמקיים כל התורה כלה ואינו מבדיל עצמו מן העמים ע"י מעשה של הבדלה וע"י דיבור פה, אינו זוכה לקדושת ישראל. שכל הקדושה באה רק ע"י ההבדלה וההפרשה.

אמור מעתה: עיקר הצווי שנצטוו ישראל בענין זה, של תרומות ומעשרות, לא על תשלום מס מנכסיהם ולתתו לנצרכים אליו, נצטוו, אלא עיקר הצווי הוא על מעשה ההפרשה כמצות בוראם, למען ידעו שכל הארץ וברכתה של הקב"ה היא. הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו. ברצונו נתנה לזה וברצונו נטלה מזה ונתנה לזה. הואיל וההבדלה היא עיקר המצוה, לכך אין מתקיימת אלא מרצון ומדעת, שאם אין רצון ואין דעת — אין הבדלה.

אמור מעתה: עיקר הצווי שנצטוו ישראל בענין זה, של תרומות ומעשרות, לא על תשלום מס מנכסיהם ולתתו לנצרכים אליו, נצטוו, אלא עיקר הצווי הוא על מעשה ההפרשה כמצות בוראם, למען ידעו שכל הארץ וברכתה של הקב"ה היא. הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו. ברצונו נתנה לזה וברצונו נטלה מזה ונתנה לזה. הואיל וההבדלה היא עיקר המצוה, לכך אין מתקיימת אלא מרצון ומדעת, שאם אין רצון ואין דעת — אין הבדלה.

יהו הלויים באי ביתך

ושמא יאמר אדם: הואיל והתרומות והמעשרות לא שלי הן אלא של הכהנים והלויים, מה לי לחלק אותן כראות עיני, לכהן שארצה וללוי שאבחר — מוטב שאביא את כל מעשרותי לרשות אחת שלהם, או אמסרם לרשות בית דין ויחלקו הם בשלהם! אין זו מצוה מן המובחר. מצוה מן המובחר שיהא הכהן או הלוי בא אל הגורן ונוטל שם את מעשרותיו מרצון בעל השדה אשר הוא נותן לו. ורשאי בעל השדה לומר: פלוני זה כהן — לו אני נותן תרומותי, ופלוני זה לוי — אליו אני מוסר את מעשרותי.

[קסה]

ולמה כן? הוא אשר דברנו למעלה, שמתנות אלה, תקנת נותניהן הן ולא תקנת מקבליהן. נוח היה להם לבני הלוי שיביאו להם מתנותיהם לביתם; נוח יותר היה להם שתינתן להם הכהן המחזר על הגרנות, נחלה לכלל ישראל ולא יצטרכו לאחיהם נוסל משם ברכה מועטת ולמתנותיהם, אלא שכך צוה ה' לקדושתם ומביא לשם ברכה מרובה. של ישראל, שיהו הללו נוחלים ועובדים באדמה והללו יגיעים בתורה ואוכלים עם אחיהם בפרי האדמה אשר נתן להם ה'. לא הרי יגיעתו של זה כיגיעתו של זה, אעפ"כ הכל שווים לקדושה ולכבוד. תדע, שהרי שלחנם אחד הוא, והכל אוכלים משדה אחד ומגורן אחד. אף בענין זה של המסירה כך, מוטב שיבוא הלוי לבית עובד האדמה ולא יביא זה את מתנותיו לבית הלוי ויעזוב וילך וישוב לביתו. כי כשם ששלחנם אחד והלוי רואהו לישראל בעבודתו שעובד שם הוא ומשפחתו, כך צריכה תורתם שתהא אחת. ובבוא הלוי אל איש ישראל ולגרנו הרי הוא מכירו ומכיר את משפחתו, נעשה קרוב אליהם ויודע את מחסורם, ומלמדו תורה ומבינו דעת, ומדריך את בניו ובנותיו בדרך המצוה, ונמצא כל בתי ישראל מלאים תורה ומצוה. תורה אחת ושלחן אחד, זה השלחן אשר לפני ה'. ממלכת כהנים וגוי קדוש!

ראשית עריסותיכם — חלה

ולא תבואת גורן ויקב בלבד חייבת בהפרשת תרומה, אלא אפילו כבר הפריש תרומתו ומעשרותיו והביא הישראל את קמחו לביתו, בא לגלגל עיסה ולאפות לחמו — אמרה תורה: 'ראשית ולמתנותיהם; אלא שכך צוה ה' לקדושתם לא אורח בגורן בלבד אלא בן בית ממש. גורן כן תרימו אותה' (במדבר טו). הפרש ראשית עיסתך והזמן את הכהן שיבוא לביתך ליטול את חלתו גם מן הבצק, כדי שיראך הכהן גם בעבודת ביתך ובהליכותיו ובמנהגיו ויאציל מרוחו עליך גם בשבתך בביתך וכו'. תורה אחת, שדה אחד, עיסה אחת ושלחן אחד לעם ולכהן. למה? שכלכם יחד ממלכת כהנים וגוי קדוש.

מעשר עני

שתי שנים מכל מחזור של שבע שני השמטה, בשנה השלישית ובשנה הששית, חייב אדם להפריש מפירות אדמתו מעשר לעני ולגר וליתום ולאלמנה; מלבד התרומה שהוא מפריש לכהן והמעשר הראשון שהוא מפריש ללוי. דין מעשר עני כדין תרומה ומעשר ראשון, שאם לא

הפריש אותו, כל הכרי אסור משום טבל אפלו כבר הפריש ממנו תרומה ומעשר ראשון.

כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, ויש שאדם מוכר נחלת אבותיו מפני דחקו ולא תשוב אליו נחלתו עד שנת היובל; או גר תושב שאבות אבותיו לא נטלו נחלה בארץ; או יתום ואלמנה שאינם יכולים לעבוד בנחלתם והיא בורה בידם — הישמר לך פן תשכח את הגר היתום והאלמנה וכל שאר עניי בישראל שאין

לו נחלה לפרנסתו. והיה באכלך מלחם הארץ, דע, הארץ ומלואה לה' לבדו היא; והמזון אשר הכין לבריותיו — לכלם הכין. מזונו של העני אם אינו מצוי לו בביתו, הרי הוא מצוי בביתך. מזונו של העני הוא זה, לא שלך, ובשעה שאתה נותן לו את מעשרו, לא צדקה אתה נותן לו, אלא את שלו אתה מחזיר. וכשאתה מחזיר, בעין יפה החזר, כמי שמחזיר פקדון לבעליו.

לפיכך גם מצוה זו עיקרה בהפרשה. בפקודת מלכך עליך ובמצוותיו של ה' ומפרנס אותך מטובו, חייב אתה להפריש חלק העני ולשימו בצד הכרי, או יאר ה' פניו גם אליך ויתן לך את השיריים. הכהן — ראשון הוא לזכות בחלקו, הלוי — שני, העני הגר היתום והאלמנה — אחריהם, ואתה — אחרון.

הפרשת לכהן חלקו וללוי חלקו, לעני ולגר חלקם — אכול גם אתה בשמחה את לחמך כי כבר רצה אלקים את מעשיך. אפילו עדיין לא מסרת להם את חלקיהם, מותר אתה בשלך אחר שהפרשת. בשעת ההפרשה אתה זוכה בחלקך. כיון שהפרשת הרי הודית כי לה' הארץ ומלואה והכל מידו ניתן, הרי מודה היית בחלק האחרים כי שלהם הוא — אף הקב"ה מודה בחלקך ואומר: זה שנשאר — עבורך. שלך יהא!

כל המפריש חלק אחרים מתוך שלו, חזקה עליו שימסרנו אחר כך לבעליו. לא נחשדו ישראל על הגזל, וכל המשהה אצלו חלק עניים ואינו נותנו להם, לא צדקה הוא מונע אלא גזל יש בידו, ושארית ישראל לא יעשו עולה.

התורה קנין הגוף לכל ישראל

רצה הקב"ה לזכות את כל ישראל בתורה ובמצוות, לפיכך נתן פרנסת עניים ביד עשירים, ופרנסתם של בני תורה ביד אנשי עבודה כדי שיהו אלה ואלה זוכים בשני העולמות.

איש וביתו

ועדיין תורתו של עובד האדמה רופפת בידו. אכן, בהתחברו עם בן הלוי ובעשותו אותו מבאי ביתו, מחנכו ומדריכו, ניצל איש האדמה מן המרד והמעל בה, ומן הבערות ומן השכחה בתורה ובנותנה; ואולם לשאוב ממעיינותיה של תורה, ולרוות צמאון נפשו ממימיה, עדיין אינו מספיק. יגיעתו מרובה ושעתו קצרה. האמנם לבני לוי בלבד נתן הקב"ה את התורה לעסוק בה, לבני העליה שהם מועטים ואשר שעתם בידם? וכי להם בלבד ניתנה התורה, שישבעו ויתענגו מטובה ויצללו במעמקיה ויבואו בסודה, ואילו כל העם — תאמר שעמקי התורה ומכמניה לא להם ניתנו? —

לפיכך נתן להם הקב"ה לכל ישראל עוד מצוות אחרות, שכל מקיימיהן ועושיהן נעשין בני חורין מעמלם לזמנים קבועים, והם עושים את זמנם הפנוי, קודש לתורה ולעבודת ה' תמה.

(דברים כט, ג): 'ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו' עד היום הזה' — רש"י שם: שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר תורה לבני לוי וכו' באו כ, ישראל לפני משה ואמרו לו: משה רבינו, אף אנו עמדינו בסיני וקבלנו את התורה וניתנה לנו — ומה אתה משליט את בני שבטך עליה, ויאמרו לנו יום מחר: לא לכם ניתנה — לנו ניתנה! ושם משה על הדבר, ועל זאת אמר להם: 'היום הזה נהיית לעם' וגו' היום הזה הבנתי שאתם רבקים וחפצים במקום.

מצוות שעל ידן נעשים האכרים והגרים בתורה, ועובדי אדמה הופכין לחכמי חרשים ומביני דעת, הם עצמם בגופם; משל, חכמים היו מעיקרם וחכמתם אומנותם.

מצוות אלה שאמרנו, אלו הן: שבת ומועדים לשבייתה מכל עבודה ומלאכה; שמטה ויובל לשבתון הארץ וביטול כל עבודה בשדה; מצוות מעשר בהמה, מעשר שני ונטע רבעי לעליה לירושלים ולקבוע שם ישיבה לפרקים, ללמוד שם אמת וצדק תורה וחכמה.

יום אחד בשבוע, יום השבת, פנוי כל אדם מישראל מכל מלאכה. אותו היום קודש הוא

לה' לתורה ולתפלה, לשמחת הנפש ולהרחבת הדעת, לקנין חכמה ולישירת הלב.

מועדי ה' אשר תקראו אותם במועדם, שבעה ימים בשנה, הכתובים בתורה, מלבד שאר ימי החג שקדושתם מדרבנן, קדושים הם לחרות הנפש ולהתעלותה, לטהרת הנפש ולזכוה, לשמחה ולהרחבת הלב.

שנה אחת מכל שבע השנים, שמונה שנים מכל יובל של חמשים שנה, עוזב האיכר את המחרשה ואת המגל וכל שאר כליו, ומשבית את שדהו וכרמו כל השנה כלה, עם תוספת אחת לפניה ותוספת שניה לאחריה. ממגורותיו אינם מתרוקנים ואוצרותיו אינם מתדלדלים; שדהי

חלה, תרומות ומעשרות

לולבים להלל, חריות לסיכך, סיבים לחבלים, סוסינים לכי בוד, שפעת קורות לקרות בהם בתים — כך הם ישראל, אין בהם פסולת אלא מהם בעלי מקרא, מהם בעלי משנה, מהם בעלי תלמוד, מהם בעלי אגדה, מהם בעלי מצוות, מהם בעלי צדקות.

לא הוביר וכרמו לא שמם בשנה ההיא, כי ה' ציוה את הברכה ועשתה הארץ בשנה הששית לשלוש שנים עד עת הקציר של השנה השמינית. ושבחה הארץ שבת לה' ועמה שבתו כל עובדיה שבת לה' אלוקיהם. בני אדם שפרנסתם מזומנת להם מאת ה' מן השמים, ארצם מבורכת, ולבם מלא הודיה

ואמונה, ונפשם כוספת לאמת ודעת, ועתותם בידם — מה יעשו בכל עת שביחתם הארוכה הזו? לא היו ימים נעימים לישראל כבאותם הימים, שבהם חזר ושינן לו כל איש ישראל כל אשר ידע בתורה. והוסיף לקח חכמה ודעת ולימדם לבניו. דומים היו ישראל באותם הימים לאוכלי המן בשעתם. מאכלם לחם מן השמים, ולימודם תורת הארץ. שכל תורה שלמדו עשו אותה כמסמרות נטועים בלבם ובכל הליכותיהם בארץ.

וקמת ועלית

חביבה התורה על ישראל שאינם מניחים שום מקום ושום זמן שאין עוסקים בה. בירושלים ובמדינה, בארץ ישראל ובכל ארצות מושבותיהם

— אין מקום פנוי מתורה. ואולם חבה יתירה נודעת לישראל מן התורה שעוסקים בה במקום כבודה ותפארתה, במקום אשר בחר ה' לשכן שמו שם, ועיני כל ישראל נשואות לשם — בירושלים. רוב גדולי העם, זקניו וחכמיו ושופטיו, הסנהדרין הגדולה וסנהדריאות קטנות, מצויים תמיד בירושלים ועוסקים שם בתורה ובכל מצוותיה בעסק גדול. כל הבא לירושלים, להיכלה של תורה בא; וכל הבא להיכל של תורה אי אפשר לו שלא יתעדן הימנה. דומה היא ירושלים זו שבית המקדש בנוי בתוכה, לחנות של בושם שכל הנכנס בה מתבשם; לנהר אפרסמון שהטובל בו מתעדן; לבאר מים חיים שכל השותה מימיה מתרענן.

על כן נתן הקב"ה לישראל את הרגלים — 'שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה' צבאות' בעלותו לחוג את חגיו בירושלים. 'ולא יראו פני ריקם' — כל נדר ונדבה אשר נדרת ונדבת בביתך, הביאם עמך והעלם שלמים לה'. כל מעשר בקר וצאן

עליה לרגל שלוש פעמים בשנה, הבאת בכורים, מעשר בהמה ומעשר שני לירושלים,

עליה לרגל שלוש פעמים בשנה, הבאת בכורים, מעשר בהמה ומעשר שני לירושלים,

איש וביתו

שנולדו לך בשנה הזאת, קדש הוא לה', הרבו תורה בישראל והקנו ובעלותך ירושלימה קחם עמך להביאם אותה להם קנין עולם.

שלמים על המזבח. הדם לזריקה והחלב להקטרה על גבי המזבח, ושאר כל הבשר — הבעלים זוכין בו משלחן גבוה, ואוכלים אותו בטהרת הגוף, בשמחת הנפש ובהודיה, בין חומותיה המקודשות של ירושלים, והלוי והגר והיתום והאלמנה עמם על שלחנם. כלם יחד בצל כנפי השכינה חוסים ובתורת ה' יחדיו הוגים.

אין לך שנה שאין איש ישראל מפריש מפירותיו שני מעשרות. הרי שהפריש תרומה לכהן ומעשר ראשון ללוי, עדיין הוא חייב להפריש

עוד מעשר אחד. אלא שמעשר זה הנוסף, אינו שוה בכל השנים. כבר נזכר לעיל שבשנים שלישית וששית משנות השמטה מפרישין מעשר לעני וכך הוא גם נקרא: 'מעשר עני', ואילו בשאר שני השמטה — ראשונה ושניה, רביעית וחמישית — נקרא המעשר הזה 'מעשר שני' סתם. מה ענינו של מעשר זה? אין הבעלים חייבים לתתו לאחרים אלא בעליהם מעלים אותו לירושלים, או פודים אותו בכסף מחירו ומעלים את הכסף ואוכלים בו בטהרת הגוף

ומתפרנסים הימנו ברווחה כל עת שבתם בירושלים.

וכן אדם שנטע כרם או פרדס או כל אילן מאכל, או מבריק עצי באחרים בני מינם, כדי להשביחם — שלוש שנים יהיו הפירות ערלים ואסורים בהנאה, ובשנה הרביעית הוא מעלה פירותיו ואוכלם בירושלים בטהרה, בשמחה ובשיר, בהלל ובהודיה לה'.

וכל כך למה? כדי שכל אדם העולה לירושלים לקנות קנין תורה, יהא מונו מצוי לו שם ושעתו פנויה ולבו שמח ופתוח לשמוע תורה מפי

זקני העם והסנהדרין, יודעי דת ומביני מדע בעם היושבים כבוד בירושלים. אינה דומה תורה שלומדים אותה בכל מקום, לתורה שלומדים בירושלים; אינה דומה תורה שלומדים אותה בטרדת הדעת, לתורה שלומדים בהרחבת הדעת. אין אדם זוכה להרחבת הדעת אלא מתוך שמחה, ואין מקום

(שמות רבה נב): אמר ר' יוחנן: כפה של חשבונית היתה חוץ לירושלים, וכל מי שמבקש לחשב הולך לשם. למה? שלא יחשב בירושלים (שמא יראה שהפ' סיד) ויצר, לפי שנקראת 'משוש כל הארץ' (ואין בה שום צער). וכל השבח הזה

למה ? שהיא 'קרי' מלך רב'. ומשחרבה ערבה השמחה וגלה משוב כל הארץ. וכש יבנה הקב"ה את ירושלים הוא מחזיר לתוכה את כל השמחה, שנאמר: 'כי נחם ה' ציון וגו' ששון ושמחה ימצא בה, תודה וקול זמרה'.

השמחה שורה בו תדיר אלא ירושלים בלבד. 'משוב כל הארץ' — אפילו חשבונות של משא ומתן אסורים בה, אלא ששון ושמחה תודה וקול זמרה. שכל תורה שאדם לומדה בלב שמה, הרי הוא קונה אותה קני עולם ולא תמוש ממנו לעד.

נמצינו למדים שאין תבואת השדה ופירות האילן מותרין באכילה, עד שבעליהם מפרישים מהם: תרומה לכהן (ואין שיעור לתרומה אלא כנדבת לבו של המפריש ומן התורה אפילו חטה אחת פוטרת את כל הכרי, אלא שהחכמים נתנו בו שיעור — אחד מחמשים לאדם בינוני); מעשר ראשון ללוי (והמעשר הוא במדה — אחד מעשרה); ומעשר שני לאכלו בירושלים. ובשנים שאין מעשר שני, בשלישית ובששית, מפריש במקומו 'מעשר עני' ונותנו לעני ולגר 'ואכלו בשעריך ושבוע'.

בוא וראה כמה חביבה מצוה זו של הפרשת תרומות ומעשרות, על נותנן ועל שומריהן, שהרי בכל המצוות שבתורה אסור לאדם שינסה

את ה' אלוקיו לומר: 'אקיים את המצוות ואראה מה תתן לי שכר'! וכל המנסה את ה' עובר בלאו, שנאמר: 'לא תנסו את ה' אלקיכם' (דברים ו), אבל מצוה זו אינה כן, אלא מותר לו לאדם לנסות את ה' ולומר:

הרי אני מעשר פירותי כמצותך ואראה מה ברכה תתן לי. וכן הנביא אומר: 'הביאו את כל המעשר וגו' ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות' וגו'.

בזמן שבית המקדש היה קיים

בזמן שבית המקדש היה קיים, ניתנה היכולת לכל איש ישראל שיקיים את כל המצוות הללו על שלמותן ועל תיקונן. היה מפריש את כל מעשרותיו ומתנותיו מגרנו ומיקבו, ובהפרשה זו נעשו שאר פירותיו חולין ומותרין באכילה לכל אדם. ואחר כך נותנם למעשרותיו לראויים להם ואוכלים ושבעים, וכל ישראל שמחים בכל הטוב אשר נתן להם ה' אלוקיהם ונהנים מזיו תורתו ומברכת ארצו, וגומלים חסד זה עם זה, זה בתבואת אדמתו וזה בחכמת לבו.

ההפרשה מצוה אחת והנתינה מצוה שנייה. ההפרשה — בינו לבין עצמו, והנתינה — זה שמקבל מעיד עליו שנתן. ואין די בעדות זו בלבד אלא

איש וביתו

אחת לשלוש שנים, היה איש ישראל עולה לירושלים ומתיצב בחצר בית ה' ומעיד שם על עצמו בפני האדון ה' צבאות ומתודה ואומר: 'בערתי הקודש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולא למנהג ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצוותיך ולא שכחתי וגו' השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו, כאשר נשבעת לאבותינו, ארץ זבת חלב ודבש' (דברים כו).

וגדולה עדות זו שאיש ישראל מעיד על עצמו באותו מקום, יותר מכל עדות שבעולם. שהרי בפני מלך מלכי המלכים הקב"ה בוחן כליות ולב הוא עומד עתה, ובפניו הוא מעיד. ועוד עדות שניה היתה שם. שכל איש ישראל העיד על עצמו מן המקום אשר בחר ה' לשכן שמו שם, כי לא כפוי טובה הוא, ולא רם לבבו, ולא שכח את תחלתו, וזוכר את כל חסדי ה' אשר עשה עמו, ואשר נתנו עליו ורוממהו על הכל, למען ישיב את כבודו למלך הכבוד. אימתי היתה עדות זו? בשעת הבאת הבכורים. וכך שנינו במשנה (מסכת בכורים פ"ג):

'כיצד מפרישין הבכורים? יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה, אשכול שביכר, רימון שביכר — קושרו בגמי ואומר: הרי אלו בכורים' וכו'.

'כיצד מעלין את הבכורים? כל העיירות שבמעמד (שבמחזו) מתכנסות לעיר של מעמד ולגין ברחובה של עיר, ולא היו נכנסים לבתים, ולמשכים (בהשכמת הבוקר) היה הממונה אומר: 'קומו ונעלה ציון אל בית ה' אלקינו!' —

'הקרובים מביאים את התאנים והענבים, והרחוקים מביאים גרוגרות וצמוקים. והשור הולך לפנייהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו. החליל מכה לפנייהם עד שמגיעים קרוב לירושלים. הגיעו קרוב לירושלים שלחו לפנייהם (להודיע לאנשי ירושלים על בואם) ועיטרו את בכוריהם. הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם. לפי כבוד (רוב) הנכנסין היו יוצאים. וכל בעלי אומנויות שבירושלים עומדים לפנייהם ושואלין בשלומם — 'אחינו אנשי המקום פלוני, באתם לשלום?' —

'החליל מכה לפנייהם עד שמגיעין להר הבית. הגיעו להר הבית — אמילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה.

הגיע לעזרה — ודברו הלויים בשיר: 'ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי'! —

'עודה הסל על כתפו קורא: 'הגדתי היום לה' אלוקיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו (ואיני כפוי טובה) וגו'. ארמי אויבד (היה) אבי (יעקב, שלא היתה לו אחיזה בארצו) וירד מצרימה ויגר שם (כגר ולא כתושב) ויהי שם לגוי גדול עצום ורב (זה חסדך ה', הגדול עמנו שלא נתתנו לכליה במצרים) וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה ונצחק אל ה' אלקי אבותינו (ידינו לא הושיעה לנו אלא —) וישמע ה' את קולנו וגו' ויוציאנו ה' (לא ע"י מלאך וכו') ממצרים ביד חזקה וגו' ויביאנו (בחסדו ולא מאלינו באנו) אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש. ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה' (ולא בכחי ובעוצם ידי ירשתי ועשיתי לי את החיל הזה) עד שגומר כל הפרשה. ומניחו (לסל הביכורים) בצד המזבח ומשתחוה ויוצא'.

הפרשת תרומות ומעשרות נוהגת גם בזמן הזה

כך היו המצוות האלה נעשות בזמן שבית המקדש היה קיים. ועתה שבעוונותינו חרב בית המקדש, ובטלה הטהרה, ואין לנו לא כהן כעבודתו ולא לוי בדוכנו, וכל כהן שנטמא אינו יכול להיטהר לאכול בתרומה וקדשים שמצותם לאכלם רק בטהרה, אבדה לנו מצות הנתינה; שאם באנו לתת לכהן תרומות ושאר מתנות כהונה, אין מי שיאכלן. — שמה נאבד חלילה בידינו גם מצות ההפרשה? והלא אין ההפרשה תלויה בנתינה. זו מצוה לעצמה וזו מצוה לעצמה.

כשאנו נותנים מתנותינו לראויים להם, להנאתנו ולתענוגנו אנו נותנים אותן; זו הברכה שנתברכנו בה ויש בה כדי שיתברכו בה גם אחרים!

בעוונותינו, ניטל מאתנו התענוג הזה והוסרה ההנאה הזו, שלא חזרה עדיין הברכה לארצנו ובית המקדש עדיין בחרבנו. ואולם כשאנו מפרישין מתבואותינו תרומות ומעשרות, או מפרישין חלה מן העיסה והבצק, לא להנאה ולתענוג אנו מפרישין אלא לעדות ולאות של אמונה. —

נתינת המעשרות — תענוג, ולא תמיד זוכים לו; ואילו ההפרשה — עדות היא לישׁ ראל והיא קיימת לעד.

כי הפרשת חלה ותרומות ומעשרות עדות היא לישראל שמעידין במעשה זה, שכל מעשי ידינו וכל פרי עמלנו וכל תנובות שדוחינו — הכל מיד ה' ניתן לנו; לה' הארץ ומלואה; וכל עמלנו קודש הוא לה', שלו הוא!

איש וביתו

ועוד אנו מעידים, כי קבלנו עלינו גזרותיו של הקב"ה ואין אנו נהנים מן הקודש עד שמקיימים תחלה את מאמרו ומפרישים את ראשיתו ואוכלים רק משיירה. אכן, הנתינה בטלה לשעה ובטל תענוגה, שמא חס ושלום בטלה גם עדות זו? —

חס ושלום, לא בטלה העדות הזו גם בימינו. נהפוך הוא: חייבים בזמן הזה לחזק בקרבנו את העדות הזו והאמונה הזו ועל ידי כן נתקן בה את אשר פגמנו בדורות הראשונים. בדורות

ההפרשה בזמן הזה — תיקון חסא הראשונים. הם זכו לברכה שלמה ולא הורו עליה, ואנחנו עדיין לא זכינו לה במלואה — אעפ"כ הרי אנו מודים לה' על הארץ הטובה הזו.

הראשונים היתה הברכה מצויה בארץ זבת חלב ודבש זו ואעפ"כ חטאו ולא נתנו עליה הודיה, ובטלו מצוות ה' אשר ציוה על הארץ ועל רוב תנובותיה. ועכשיו — אעפ"י שאין הברכה מצויה עדיין בארצנו, עם כל זה אנו

מודים לה' ומברכים לו על הארץ הטובה הזאת. חביבה לנו ארצנו ששמרה לנו אמונים אפילו בשממותה; שלא נתנה חילה לגויים כובשיה, ושממו עליה אויבינו, והמתינה לנו, ועדיין היא ממתנת. לא כפויי טובה אנחנו על הארץ הזו שלנו אפילו היא עדיין בשממותה, וכל פרי מפירותיה חביב הוא עלינו וקודש הוא לנו. אין אנו מועלים בו לאכלו לפני הפרשת מצוותיו, אלא מפרישין תחלה מצוותיו ואוכלין משיירי מצוה.

אם תמצוי לומר, הרי יש צד אחד של חשיבות במצות הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה, שהוא גדול יותר מבזמן שבית המקדש היה קיים;

שהרי כל מעשה ההפרשה שאנו עושים היום — הוא כלו לשמים ואין לנו בו שום הנאה וקורת רוח. אין איש נהנה ממנו הנאת הגוף

ואין איש מודה עליה לעושיה. ולמה מפרישים? כדי לקיים גזרת הבורא עלינו בלבד, וכדי לטהר את מעשינו שנוכה לבנין בית המקדש במהרה בימינו ושנעשה ביום ההוא את כל מצוותיו על תיקונן ושלמותן. אמור מעתה, מצוות הפרשת תרומות ומעשרות, נוהגת בארץ ישראל גם בזמן הזה וכל ישראל כשרים ואוחזים בה ואינם מתרפים.

הפרשת חלה — מצוה חמורה

הרי שאמרנו כי מצות הפרשת תרומות ומעשרות מצוה חמורה היא גם בזמן הזה, ואולם מצות הפרשת חלה מן העיסה או מן התנור חמורה יותר. ומה היא חומרתה? שהיא נוהגת גם בחוץ לארץ, מדברי סופרים אבל לא מן התורה. ולמה תקנו חכמים שיהו מפרישין חלה גם בחוץ

לארץ? כדי שלא תשתכח תורת חלה מִישראל. שהרי מצוה זו מסורה ביד כל איש ואשה בישראל, בין יש לו שדה ובין אין לו, ואין לך בית בישראל שאין מצוה זו מזדמנת בו בשעת חיובה, כל השנה כלה — מחר יתכנסו הגלויות לארץ ישראל וכל ישראל ישבו בארצם ויאמרו: אתמול לא הפרשנו חלה מעריסותנו — לא נפריש גם היום! ותשתכח חלילה תורת חלה מִישראל. לפיכך ציוו חכמים שתהא מצוה זו נוהגת תמיד ובכל מקום שישראל יושבים שם, כדי שתהא חזקה בידם ולא רופפת.

כל המקיים מצוה זו של הפרשת חלה, שכרו כפול ומכופל מן השמים, למה? שהרי הוא מקיים דבר שכתוב בתורה: 'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך, ימין ושמאל' (דברים יז). ועוד, שבמעשה זה הרי הוא כיושב ומצפה לישועתן של ישראל שתבוא מהר והרי הוא כבר היום מרגיל עצמו במצוות, לעשותן מחר בבוא הישועה לישראל ובשוב בנים לגבולם. וכל המצפה לישועת ישראל זוכה ורואה בנחמתם. אף אנו נאחו בכל המצוות האלה ולא נרפה, ובשכר זה נזכה לגאולה שלמה ולבנין בית הבחירה במהרה בימינו אמן.

עניני דינים בהפרשת חלה

א. חמשה מיני דגן הם שאם עשאם קמח ולש ממנו עיסה, העיסה חייבת בהפרשת חלה, והם: חטה, שעורה, כוסמין, שיפון ושכולת שועל (קוואקר).

ב. המפריש חלה מברך: 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותו וצונו להפריש חלה'. גמר לברך, מפריש ונוטל כית מן הבצק ואומר: 'הרי זו חלה' ושורפה מיד, או מניחה במקום שלא יכשלו בה בני אדם ויאכלוה. שאין החלה נאכלת אלא לכהנים טהורים, ובזמן הזה הכל טמאים טומאת המת ואין יכולים לעלות מן הטומאה עד שיבנה המקדש במהרה בימינו.

ג. אין העיסה חייבת בחלה אלא אם יש בה שלושה תנאים אלה: מחזיקה 1680 גרם קמח, נלושה במים, ועשויה כדי לאפותה כלה או מקצתה בתנור או על גבי מחבת יבשה. אם יש בה יותר מ־1248 גרם קמח ואין בה 1680 גרם, או שהיא נלושה בביצים בשמן או בשאר מי פירות, או שהיא עשויה כדי לבשל את כלה בקדרה או כדי לטגנה בשמן — אם העיסה היא עבה, מפרישין הימנה חלה, אבל אין מברכין על

ההפרשה. אבל אם העיסה מחזקת פחות מ־1248 גרם קמה — הרי היא פטורה מחלה לגמרי.

ד. אטריות וכן פתיתים פטורים מן החלה.

ה. ערבב קמה מכל חמשת מיני הדגן ועשה מהם עיסה אחת, חייבת בחלה. אבל אם לש כל מין לחוד והדביק את העיסות זו בזו, אינן מצטרפות לשיעור חלה אלא כסדר הזה: עיסת חטה מצטרפת רק עם עיסת כוסמין בלבד, עיסת שעורים מצטרפת עם כל המינים חוץ מעיסת החטים, עיסת כוסמין מצטרפת עם כל שאר המינים, עיסת שבולת שועל מצטרפת עם עיסת שעורים או כוסמין, וכן עיסת שיפון מצטרפת עם שעורים וכוסמין בלבד. כל הצירופין האחרים של שתי עיסות אפילו מדובקות זו בזו היטב, אינן חייבות בחלה אלא אם יש בכל עיסה לבדה שיעור חלה.

ו. אין העיסות מצטרפות זו לזו, אלא אם נדבקות זו בזו שאי אפשר להפרידן מבלי שתתלוש משהו מחברתה. אבל אם הן מתפרדות זו לעצמה וזו לעצמה, ואין אחת נושכת מחברתה, רואין אותן כשתי עיסות ואינן חייבות אלא אם יש בכל אחת מהן שיעור לעצמה.

ז. לש עיסות קטנות ונתן אותן לתנור בתוך מסגרת אחת עם דפנות סביב ונדבקו בתנור זו בזו, או אפילו נאפו לחוד אלא שאחרי האפיה נתנם יחד בתוך כלי אחד שמכסה את כל מעשי המאפה יחד — מצטרפים לחלה ומפרישים אותה אחר האפיה.

ח. שתי עיסות או יותר, שהן ממין אחד וחייבות בחלה זו לעצמה וזו לעצמה, מותר להפריש חלה מאחת מהן על כלן, ובלבד שיהיו כל העיסות מונחות זו אצל זו.

ט. עיסה שנתייבה בחלה בעודה בצק ושכחו להפריש חלתה ממנה עד לאחר האפיה. מפרישין ממנה חלתה לאחר האפיה ומברכים על ההפרשה.

י. אין מפרישין חלה בשבת. וביום טוב מפרישין רק מעיסה שנלושה באותו היום.

יא. שכח ולא הפריש חלה מערב שבת או מערב יום טוב, בארץ ישראל — אסור לאכול מן המאפה הזה עד לאחר השבת או לאחר יו"ט, ובחוץ לארץ — אוכל ממנו ומשייר חלק כדי שיפריש הימנו חלה במוצאי שבת או במוצאי יו"ט. אבל אסור לאכול את כל המאפה שלא ישייר אלא אותו חלק בלבד שהוא רוצה לעשותו חלה. אלא משייר עמו גם

חלה, תרומות ומעשרות

חלק נוסף מן המאפה, חוץ מן החלה, שיאכל אותו אחר ההפרשה.
יב. מצות הפרשת חלה נוהגת באנשים ובנשים אלא שבנות ישראל
נהגו להדר אחרי מצוה זו שתהא עשויה בידן, ביד עקרת הבית.

קיצור דיני ההפרשה של תרומות ומעשרות

א. כל אוכל אדם שגדוליו מן הארץ בתוך גבולות ארץ ישראל, חייב
בתרומות ובמעשרות. אוכלין שמיוחדין למאכל בהמה בלבד — פטורין.
מיוחדים למאכל בהמה והאדם אוכלם בשנות רעבון — חייבים בתרומות
ובמעשרות.

ב. אם יודע בפירותיו שלא עושרו עדיין, הרי הוא מברך: 'ברוך אתה
ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו להפריש תרומות
ומעשרות', ומפריש. ואם פירותיו ספק מעושרין ספק אינם מעושרים
— מפריש ואינו מברך.

ג. הבא להפריש תרומות ומעשרות, מפריש ארבע הפרשות, ואלה הן:
תרומה גדולה, מעשר ראשון, תרומת מעשר, מעשר שני או מעשר עני.

ד. 'תרומה גדולה' — מפרישין ראשונה ושייכת לכהנים. לא נתנה
התורה שיעור לתרומה זו ואפילו חטה אחת פוטרת כל הכרי.

ה. התרומה שמפרישין בזמן הזה, אין לה תקנה אלא שרפה או קבורה.
שהרי אינה מותרת באכילה אלא אם היא טהורה, והכהנים שאוכלים
אותה, הם טהורים; ובזמננו שאין בית המקדש קיים — הכל טמאי
מתים. שכל אדם שנטמא במת אינו יכול להיטהר, לכן לא נמצא בעולם
אדם שרשאי לאכול בתרומה. הואיל שכן, והואיל שאסור להביא את
התרומה לידי בזיון, לפיכך מפרישין לתרומה גדולה רק משהו קטן
ושורפים אותו או קוברים באדמה וכיוצא בזה.

ו. תרומת שמן שראוי להדלקה יש לתת אותו לכהן והוא יכול להשתמש
בו ליהנות מאורו. ומותר לתת אותו גם להדלקה בבתי הכנסיות ובתי
המדרשות שהרי מצויים שם גם כהנים שנהנים מאורו.

ז. 'מעשר ראשון' — שני להפרשה ושייך ללוויים. שיעור מעשר —
כשמו, אחד מעשרה והוא קצוב בתורה.

ח. 'תרומת מעשר' — שלישית להפרשה ואף היא שייכת לכהן. 'תרומת
מעשר' זו, היא שמפרישין מעשר ממעשרו של הלוי שהוא אחוז אחד
למאה מכל הכרי. קדושתה של תרומת מעשר — כקדושת תרומה גדולה
ואינה נאכלת בטומאה ואין לה תקנה אלא שרפה או קבורה וכיוצא
בזה.

איש וביתו

ט. המפריש מעשר מטבל ודאי והוא נותן את המעשר ללוי, לא יהא הישראל מפריש ממנו תחלה את המעשר מן המעשר, אלא נותן כל המעשר ביד הלוי והוא יפריש ממנו תרומת המעשר.

י. 'מעשר שני' או 'מעשר עני' — רביעי להפרשה. אין שני המעשרות הללו באים יחד, אלא או זה או זה. בשנים: ראשונה ושניה ורביעית וחמשיית משבע שנות השמטה, מעשרין 'מעשר שני'; ובשנים: שלישית וששית — 'מעשר עני'. שיעור שני המעשרות הללו אף הוא קצוב בתורה וכשמשם כן הם — אחד מעשרת מכל הנשאר בכרי אחרי הפרשת מעשר ראשון.

יא. 'מעשר עני' — שייך לעניים.

יב. 'מעשר ראשון' לאחר שהורמה ממנו תרומתו (כדלעיל סימן ח') וכן 'מעשר עני' כלו — אין עליהם קדושה ומותרים באכילה לכל אדם, כהן, לוי או ישראל, בין טהור ובין טמא, בין שהפירות טהורים ובין אם הם טמאים. אבל מצוה למסור את המעשר ללוי, ומעשר עני — לעני. מעשרות אלה ממון הלוי הם או ממון העני, ואם אינו נותנם לבעליהם, הרי זה גזל שגוזלים את שבט הלוי, או גזל העניים.

יג. משחרב בית המקדש ובטלה העבודה מן הכהנים והלוויים — בטלו גם ספרי היוחסין; ועד שיבוא אליהו ליחס את כלם על מוצאיהם ויחוס אבותיהם — כל בן לוי שבא ותובע את מעשרו מיד הישראל, יכול הישראל לומר לו: הבא ראיה שבן לוי אתה וקח מעשרך! וכל עוד שאינו מביא ראיה, אין הישראל נחשב גולן אם הוא מעכב אצלו את מעשר הלוי ואכלו לבדו, שכך הדין: 'המוציא מחברו — עליו הראיה'.

יד. אין אדם זכאי למעשר עני אלא אם כל רכושו בכסף ובמטלטלין שאפשר לו בלעדיהם, שוים יחד פחות מ'מאתיים זוז'; ערך ששוה לפרנסה מצומצמת בשנה אחת. יש לו מאתיים זוז בכסף ובשוה כסף — אינו זכאי למעשר עני. רוב עניי זמננו מוחזקים כ'יש להם מאתיים זוז'. שאילו מכרו כל מטלטליהם הבלתי חיוניים, היו יכולים להתפרנס בצמצום שנה אחת, עד שיביא ראיה שאין לו, לפיכך מי שמעכב בידו גם את מעשר העני ואוכלו לבדו, אין אומרים לו: גזל עניים בידך! שהרי הוא פוטר עצמו מן הדין של 'המוציא מחברו עליו הראיה'.

טו. אף על פי כן מצוה מן המובחר שיהא אדם בא בהסכמה עם בן לוי אחד או יותר, ויקנה ממנו, או מהם, את מעשר פירותיו מכל השנה כלה למפרע, ונותן לו, או להם, סכום אשר ישתוו לתשעה אחוזים למאה

מכל פירותיו שהוא רגיל לאכול בשנה ושיודע בהם ודאי שלא הופרש מעשרם. וכן הוא בא בהסכמה על דרך זו, עם עני יחיד או כמה עניים שמוחזקים אצלו עניים ביותר, וקונה מהם את מעשרם מכל השנה למפרע. או יכוון בכל כסף הצדקה שהוא מחלק לעניים שיהא זה מחיר מעשר העני שהוא חייב לתת להם מפירותיו. ונמצא שהוא מקיים גם מצוה של גתנית המעשרות על תיקונה.

טז. אפילו מי שאינו מהדר לתת ללויים ולעניים את מעשרותיהם, אלא רוצה ליהנות מן הספק (כדלעיל סימנים י"ב וי"ג), חייב הוא להפריש מפירותיו את תרומותיהם ומעשרותיהם, בין שהוא יודע בוודאות שלא הופרשו קודם, ואפילו הדבר ספק אצלו שמא הופרשו או שמא לא הופרשו.

אין צריך לומר מי שקונה פירותיו מן הגנה, או קונה תבואה מן השדה ויודע שהפירות והתבואה אינם מעושרים — שהוא חייב להפריש מהם תרומותיהם וכל מעשרותיהם. שאם אינו מפריש אפילו אחד מהם בלבד — הכל 'טבל' ואסור באכילה באיסור חמור. ואם הוא מפריש — נעשה הכל מותר אפילו אינו נותן מעשרותיו ללוי ולעני. —

ואפילו הפירות אצלו ספק מעושרים ספק אינם מעושרים — חייב הוא ג"כ להפריש מהם כל תרומה וכל מעשר כדי להוציא עצמו מספק איסור. והרי אין הוא מפסיד בהפרשה זו אלא משהו יותר מאחוז אחד, ששורפם או קוברים בתור ספק תרומה גדולה וספק תרומת מעשר, ובכך הוא מתקן את פירותיו. כדאי הוא הפסד קטן זה שיהא אדם מוציא עצמו מכלל ספק איסור.

יז. 'מעשר שני' — דבר תורה שיהו הבעלים מעלים אותם או פדיונם בכסף לירושלים ואוכלים אותם שם בטהרה, בין חומותיה המקודשות של העיר ורק כשבית המקדש קיים. ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין להם תקנה אלא לפדותם בכסף כסדר האמור להלן. קדושת המעשר עוברת על פדיונם ואילו הפירות נאכלים לבעליהם במקומם. כיצד הוא פודה אותם? —

יח. בזמן שבית המקדש היה קיים. אדם שבא לפדות פירות מעשר שני, אם את פירותיו שלו הוא פודה — נותן כל שוויים ומוסיף עליו עוד חומש; ואם הוא פודה פירות של אחרים — נותן שוויים ואינו מוסיף חומש; והכסף היה מעלה לירושלים וקונה בו אוכלין ומשקים ואוכלם שם בטהרה. ועוד הלכה רווחת: פירות מעשר שני שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה — בדיעבד מחולל, אלא שאסרו חכמים לעשות

כן. עכשיו שאין בית המקדש קיים, אם יהא פודה מעשר שני מכל השנה בכל שוויו, נמצא שהוא מפסיד ממון הרבה; ואם לא יהא פודה הרי הוא מפסיד פירותיו שאסורים עליו באכילה לפני פדיונם, והתורה חסה על ממון ישראל. —

לפיכך שקדו חכמים על תקנת ממון ישראל שלא יצא לאיבוד במקום שאין הכרח, ואמרו: יכול אדם לפדות את כל פירות מעשר שני שיש בידו בשעת ההפרשה — על פרוטה אחת בלבד, אפילו לכתחלה.

'פרוטה' האמורה לענין פדיון מעשר שני — בפרוטה של תורה היא אמורה. ובשנת תשי"ז שאנו עומדים היום, שוה פרוטה של תורה למשהו יותר משתי פרוטות היוצאות במדינת ישראל. אותו ערך של הפרוטה האמורה בתורה, הוא הערך הקטן ביותר שהתורה מחשיבו ממון. פחות ממנו — אינו נחשב ערך של כסף, וכיון שהקלו חכמים בפדיון מעשר שני בזמן הזה, לכן אמרו, שיכול אדם להעריך את פירות מעשר שני שלו שאינם שוים עליו יותר מפרוטה אחת של תורה (שהיא קצת יותר משתי פרוטות ישראליות כדלעיל) ופודה אותם בפרוטה זו של תורה. ובפדיון זה הרי פירותיו יוצאים לחולין וקדושתם חלה על הפרוטה.

משום כך נוהגים ליחד מטבע של שילינג ישראלי ופודה בו פירות מעשר שני עשרים פעם. או מיוחד מטבע של 100 פרוטות ישראליות ופודה מהם ארבעים פעם. וכן המיוחד מטבע של 250 פרוטות שפודה בו מאה פעמים.

יט. אותו מטבע שיחדו לפדיון מעשר שני, כיון שפדה בו פעם אחת הרי יש עליו קדושה של מעשר שני, לפיכך יש להזהר בו שלא יתערבב עם שאר מטבעותיו כדי שלא יוציאו לחולין.

כ. בזמננו שכל כמות של פירות מעשר שני שהוא פודה, אינו פודה אותם אלא על פרוטה אחת של תורה בלבד, ואפילו מוסיף על הפירות עוד 25% מכמותם אינו צריך לפדיונם אלא אותה פרוטה, הרי שלגבי הכסף אין חילוק אם מוסיף חומש או אינו מוסיף, אם פודה פירותיו שלו או פודה פירות של אחרים אם פודה פירותיו במטבע שלו או במטבע של אחר, (ואין אדם רשאי לפדות מעשרותיו משל אחרים אלא בתנאי שהם נתנו לו רשות לפדות פירותיו מן המטבע שהם יחדו לצורך פדיון) אבל לגבי הפדיון שיהא נעשה כדיון, יש חילוק בין הפודה פירות שלו לפודה של אחרים ברשותם; בין הפודה במטבע שלו לפודה במטבע של אחר. —

הפודה פירותיו במטבע שלו אומר: 'מעשר שני שיש לי, הוא וחומשו, יהיו מחוללים על פרוטה שיחדתיו לחילול מעשר שני'. —

הפודה על מטבע של חברו אומר: 'מעשר שני שיש לי, יהיה מחולל על פרוטה במטבע שיחד פלוני בן פלוני לחילול מעשר שני'.

כא. הפודה פירות מעשר שני במטבע שלו או בשל חברו, אם הוא יודע ודאי שהפירות הללו טבליים הם, שלא הופרש מהם מעשר שני קודם אלא מה שהוא מפריש עתה — מברך על הפדיון: 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על פדיון מעשר שני', ופודה. ואם פירותיו ספק מעושרים ספק אינם מעושרים — פודה ואינו מברך.

כב. נתמלא המטבע שיחדו לפדיון מעשר שני, כגון שילינג ישראלי וכבר פדה בו 20 פעם, אינו צריך לייחד שילינג חדש לפדיון מעשרותיו הבאים, אלא כך הוא עושה:

מביא מטבע קטן של חצי גרוש (מטבע של פרוטה ישראלית אינו ראוי לשמוש זה ואפילו מביא חמשה מטבעות של פרוטה אחת ג"כ אינם ראויים לכך) או מביא דבר מאכל שהוא שוה פרוטה ומחלל את השילינג עליו, חוץ מפרוטה אחת שהוא משאיר בשילינג בקדושת מעשר שני, וכך הוא אומר בשעת חלול זה: 'פרוטה החמורה של מעשר שני שבשילינג שיחדתיו למעשר שני, תישאר מעשר שני והמותר — יהא מחולל הוא וחומשו על מטבע זה של חצי גרוש' (או על פרי זה). עם החילול הוה נעשה חצי הגרוש, או הפרי שחילל בו, קדוש בקדושת מעשר שני ושוחקו חזרה לרוח, או מתיכו באש או מטילו לים הגדול, ואם חילל על פרי — מאבד את הפרי, ואילו אותו השילינג פנוי עכשיו לפדות בו מחדש עוד תשע עשרה פעמים. וכן הוא עושה תמיד אחר שמתמלא, מחללו שוב בחצי גרוש או בפרי שוה פרוטה ומשאיר בשילינג פרוטה חמורה אחת בקדושת מעשר שני ופודה בו עוד.

ולמה משאיר בשילינג פרוטה אחת חמורה בקדושתה? כדי שאם יודמן לו לפדות מעשר שני שאין בו שוה פרוטה, יהא תופס את פדיונו. שאין פדיון פחות משוה פרוטה נתפס על הכסף, אלא אם הכסף תופס כבר מקודם לכן בפרוטה אחת ממנו לפחות.

נמצא שכל מעשי הפדיון והחילול, עולים לו בדבר מועט וזוכה בו לזכות גדולה שמקיים את גזרותיו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, ושכרו מרובה בשני העולמות.

כג. שנה זו, שנת תשי"ז, היא שנת מעשר שני ואין בה מעשר עני.

שנת תשי"ח תהא שנת מעשר עני, ושנת תשי"ט היא שנת השמטה ואין בה מעשרות כלל לשדות שנוהגים בהם קדושת שביעית ופירותיהם הפקר. וכן השנים שלאחר השמטה — הראשונה והשניה, הרביעית והחמשית (כלומר: תשכ"א, תשכ"ב ותשכ"ד) שנות מעשר עני. הן השלישית והששית (כלומר: תשכ"ב ותשכ"ה) — שנות מעשר עני. והשנה השביעית היא שנת תשכ"ו — שנת השמטה, וחוזר חלילה.

כד. שדה שמעבדים אותו בשנת השביעית על פי היתר חכמים, פירותיו חייבים בתרומות ומעשרות ואין להם מעשר שני אלא מעשר עני.

כה. אין מעשרין מפירות שפטורין ממעשר על פירות שחייבין, ולא מן החיוב על הפטור. אין מעשרין מן הודאי מחויבים על ספק מחויבים, ולא מן הספק על הודאי. אין מעשרין מפירות שנה אחת על פירות שנה אחרת, אלא כלם מתעשרים לחוד.

כו. לא שעת ההפרשה קובעת את שנת מעשרם של הפירות, לענין הפרשת מעשר שני או מעשר עני, ולענין פירות שנה זו או שנה אחרת. אלא שעת בישולם של הפירות קובעת למעשר. ולא הרי שעת בישולו של מין אחד כשעת הבישול של מין אחר. ולא תחלת שנתו של מין זה כתחלת שנתו של מין זה. כיצד? —

תחלת השנה של כל התבואות, קטניות וירקות — בא' בתשרי. ושל פירות האילן — ט"ו בשבט. —

שעת בישולם של כל תבואות, קטניות, זיתים וענבים — משהביאו שלישי. כלומר, מן השעה שהפירות הללו גדלו שלישי ממלוא גידולם. לכך, התבואה והקטניות אם הביאו שלישי לפני ראש השנה נחשבים על הפירות של השנה שעברה; הביאו שלישי לאחר ראש השנה — נחשבים על פירות שנה זאת. וכן הזיתים והענבים, הביאו שלישי לפני ט"ו בשבט, פירות ישנים הם; לאחר ט"ו בשבט, פירות חדשים הם. אורז, דוחן, פרגים ושומשמים — סוף בישולם קובע למעשר. נגמר סוף בישולם לפני ר"ה — ישנים, אחר ר"ה — חדשים.

ירקות — שעת לקיטתם קובעת, וראש השנה שלהם א' בתשרי.

אתרוג — שעת לקיטתו קובעת, ור"ה שלו, ט"ו בשבט.

כל שאר פרי ההדר — ספק אם דינם כאתרוג או כשאר פרי האילן.

כו. הרי שהיה מעשר פירותיו ואינו יודע איזוהי שנת מעשרם אם חייבים במעשר שני או במעשר עני, צריך להתנות על המעשר השני ולומר: 'ואם צריך מעשר עני — יהא זה מעשר עני'. ופודה מספק את מעשר שני על פרוטה מן המטבע המיוחד לו.

חלה, תרומות ומעשרות

כח. קנה פירות בשתי חנויות, או קנה בחנות אחת שתי פעמים — מעשר על כל קניה וקניה לעצמה.

כט. בערב יום הראשון של חג הפסח מן השנה הרביעית חייב לבער כל תרומה ומעשר שיש לו בביתו מן השנה הראשונה השניה והשלישית. מה הוא עושה? פירות שלא עישרם עדיק, מעשר אותם. תרומה גדולה ותרומת מעשר, שורף או קובר באדמה; מעשר ראשון נותן ללוי ומעשר עני — לעני; מעשר שני הוא פודה על פרוטה; והשילינג המיוחד לו, פודהו ג"כ על פרוטה ואינו משאיר בו פרוטה חמורה בקדושתה. ואותו חצי גרוש שהוא מחלל בו, מבערו מן העולם. שוחקו, מתיכו באש או מטילו לים הגדול, ואילו השילינג יוצא לחולין לגמרי.

ל. וכן הוא עושה בערב יום טוב הראשון של חג הפסח מן השנה השביעית, שמבער בו מעשרותיו מן השנה הרביעית החמשית והששית ומבער את המטבע שחילל בו בכסף הפדיון של מעשר שני.

לא. זמן הביעור נמשך מערב יום טוב הראשון עד ערב יום טוב האחרון של חג הפסח (בשנה הרביעית ובשנה השביעית). ואם לא מצא לוי או עני למסור להם את מעשרותיהם, הרי הוא חייב לשרפם ולבערם מן העולם.

לב. עבר זמן הביעור ולא ביער מעשרותיו, עברה יש בידו, ועומד בכל שעה בחיוב הביעור.

לג. נמצינו למדים שהבא להפריש מפירותיו תרומותיהם ומעשרותיהם, מפריש תחלה תרומה גדולה, ואחר כך מעשר ראשון, ואחר כך (אם אינו נותן המעשר ללוי אלא מעכבו אצלו) — מעשר מן המעשר הראשון, ואחר כך מפריש מן הנשאר בכרי מעשר שני או מעשר עני, ואחר כך הוא פודה את מעשר השני על הפרוטה.

אבל אמרו החכמים, שיכול אדם להפריש את תרומותיו ומעשרותיו בהפרשה אחת. לכך קבעו החכמים נוסח של הפרשה כוללת, זו שלפנינו —

נוטל מן הפירות מעט יותר מאחד ממאה ומבדילו מן השאר ואומר: 'יותר מאחד ממאה שיש כאן, הרי הוא תרומה גדולה בצד צפוננו. אותו אחד ממאה שיש כאן ועוד תשעה חלקים כמותו בצד צפונם של הפירות — הרי הוא מעשר ראשון. אותו אחד ממאה שעשיתיו מעשר ראשון — עשוי תרומת מעשר. ומעשר שני — בדרומם של הפירות, ומחולל הוא

וחומשו על פרוטה במטבע שיחדתיו לחילול מעשר שני'.

ואם הוא מסופק בפירותיו אם חובת מעשר שני עליהם או מעשר עני — הרי הוא מוסיף בסוף הנוסח הנ"ל ואומר:

'ואם צריך מעשר עני — יהא מעשר עני בדרומם של הפירות'.

המפריש מהרבה מינים בבת אחת — נוטל מכל מין ומין יותר מאחד ממאה ומבדילים משאר הפירות ואומר:

'יותר מאחד ממאה שיש כאן, הרי הוא תרומה גדולה בצד צפוננו, כל מין על מינו. אותו אחד ממאה שיש כאן ועוד תשעה חלקים כמותם בצד צפונם של הפירות — הרי הוא עשוי מעשר ראשון כל מין על מינו. אותו אחד ממאה שעשיתיו מעשר — עשוי תרומת מעשר, כל מין על מינו. ומעשר שני — בדרומם של הפירות כל מין על מינו, ויהא מחולל הוא וחומשו על פרוטה במטבע שיחדתיו לחילול מעשר שני. ואם צריך מעשר עני — יהא מעשר עני בדרומם של הפירות, כל מין על מינו.'

אפילו מי שאינו בקיא בטיב הדינים הללו ואינו מתמצא בדברי הנוסח הזה לדעת כל צדדי התיקון אשר בו, אעפ"כ אם הוא מפריש ואומר כל הנוסח הנ"ל ומכוון בלבו שתהא ההפרשה עשויה כדין וכמצוה — הרי הוא תיקן את פירותיו כהלכה, ואת מה שנטל יותר מאחד ממאה שורף או קובר באדמה.

ואם ברור הדבר אצלו שהפירות אינם מעושרים, הוא מברך עליהם בתחלה (לפני ההפרשה הכוללת הזו): **'ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציונו להפריש תרומות ומעשרות'.** ואם ספק — אינו מברך.

ואם ברור לו שהוא חייב במעשר שני, הוא משמיט את הפסוק האחרון שבנוסח הנ"ל **'ואם צריך למעשר עני' וכו'** ולאחר שגמר לומר: **'ומעשר שני יהא בדרומם של הפירות' — יפסיק ויברך: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציונו על פדיון מעשר שני' —** ואומר מיד:

מעשר שני זה וחומשו, יהו מחוללים על פרוטה במטבע שיחדתיו לפדיון מעשר שני.

חלה, תרומות ומעשרות

לד. מותר להפריש תרומות ומעשרות ולפדות מעשר שני ע"י שליח גדול שכבר חייב במצוות, איש או אשה.

לה. בשבת וביום טוב אסור להפריש תרומות ומעשרות, ואם עבר והפריש במזיד — הפירות אסורים באכילה עד מוצאי שבת או מוצאי יום טוב.

ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים לכונן את בית חיינו ולהשיב את שכינתו בתוכנו במהרה בימינו ואז נעשה את כל חובותינו ככל הכתוב בתורתו.

פרק עשרים
שלחן טהור

עטרה לראש השלחן. — גורות המלך. —
שלחן אחד לכל ישראל. — אזהרה מפני
הטומאה והטמטום והטמיעה. — כי הם
חיינו ואורך ימינו. — ושני לאומים
ממעריך יפרדו. — אימתי הותר הבשר
למאכל אדם. — משיירי המזבח. — לא
תאכלו כל דם. — תורה מן השמים. —
עיקרי דינים באיסור דם ושאר דיני
כשרות.

אמר ר' ברכיה בשם ר' יצחק: אריסטון
עתיד הקב"ה לעשות לעבדיו הצדיקים
לעתיד לבוא, וכל מי שלא אכל נבלות
בעולם הזה זוכה לראותו בעולם הבא
(ויקרא רבה פרשת שמיני).

פרק עשרים שלחן טהור

רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות בשביל שיהיו המצוות מלוות את האדם בכל דרכיו ובכל מעשיו, כמה שכתוב: 'בכל דרכיך דעהו' (משלי ג).

(רבה פרשת שמיני): אכן ר' ברכיה בשם ר' יצחק: ארסטון (סעודה) עתיד הקב"ה לעשות לעבדיו הצדיקים לעתיד לבוא, וכל מי שלא אכל גבלות בעוה"ז זוכה לראותו בעוה"ב.

מצוות אלה שמלוות את האדם מישראל תמיד, עטרות הן לראשו, והן מעלות אותו ומרוממות אותו על גבי שאר הבריות. אינו דומה מי שעובד את עבודתו בשדה, ובונה לו בית לשבת, ועושה לו בגד ללבוש ועוסק

בשאר עסקיו, על דעתו ורצונו שלו, למי שעושה כל אותם המעשים — על דעת קונו ועל פי ציווייו; מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא מצווה עליו: עשה כך ואל תעשה כך! זה שכל מעשיו על דעתו שלו בלבד, בדד הוא מהלך בעולמו; אינו בוטח באורחותיו ומפחד תמיד שמא יכשל ויפול. אבל זה שמעשיו על דעת קונו — מה טוב חלקו ומה נעים גורלו! כלום יש לאדם כבוד גדול מזה ועטרה יפה מזו שהקב"ה בכבודו ובעצמו מנחה אותו לבטח ומצילו מן הפח והפחת ושומרו מפחד וראגה את האלקים הוא מתהלך בעולמו. ה' אורו וישעו — ממי יירא!

עטרה לראש השלחן

כשם שעיטר הקב"ה את מעשי האדם ונתן לו מצוות לעשותן בשעה שעובד בשדהו בשבתו בביתו ובלכתו בדרך וכו', כך עיטר את שלחנו של האדם מישראל וקידש במצוותיו את מאכלו שהוא אוכל על שלחנו.

אתה מוצא, תרי"ג מצוות נתן הקב"ה לישראל, ולפחות חמשים מהן — מצוות שנוהגות על שלחנו של כל אדם מישראל.

אינו דומה מי שאוכל לרעבונו ולתיאבונו שלו בלבד, למי שאוכל על פי גזרת המלך שהוא מצווה עליו: 'את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו'; ביום זה אתה מצווה לאכול וביום זה אתה מצווה שלא לאכול; המאכל

איש וביתו

שאתה מכינו לך — תכינהו כך בשביל שיהא כשר, ואל תכינהו כך בשביל שלא יפסל!

יצר האכילה, ראשון הוא ביצרי האדם. הוא מתלווה עם האדם כל ימי חייו, משעת לידתו ועד יומו האחרון. ולא דברה תורה אלא כנגד היצרים שבאדם לרסנם לטהרם ולהעלותם.

היצר אומר: חטוף ואכול, חטוף ושתה כי מחר תמות! והתורה אומרת: בדוק תחלה.

שמא איסור עולם הוא — בשר בהמה טמאה או עוף טמא; שמא איסור נולד הוא — בשר נבלה וטרפה שבבהמה ועוף הטהורים; שמא איסורו לשעה — אכלת בשר — המתן לאכילת מאכלי חלב; המתן עד שתברך על האוכל, עד שתקדש על היום, עד אשר פנה יום הצום — בדוק ואכול, בדוק ושתה כי מחר תחיה; שמרו מצוותי וחי!

גזרות המלך

ישראל קדושים אינם מהרהרים אחר גזרותיו של הקב"ה לחקור ולידע למה אסר לנו מאכל זה ולמה התיר לנו מאכל זה וכו'. די להם שיודעים רצון מלכו של עולם מה יעשו ומה לא יעשו.

מה יאכלו ומה לא יאכלו. אין להם לישראל כל העולמים ציוה עליהן, אלא רצונו בלבד וכל היוצא מפיו יעשו, בין יודעים טעם ובין אינם יודעים.

ולא עוד אלא שהם שמחים על המצוות ועל הגזרות, ומברכים ומהללים לנותנן על שלא פירש להם טעמי המצוות והגזרות האלה. למה? שאילו נתפרשו טעמיהן — שמא יהא אדם מניח את מאמרי הבורא ושוכחו, ועושה את המצוות בגלל הנאתו ותועלתו בלבד, ונמצא עובד את עצמו ואינו עובד את בוראו.

ועוד, שאילו נתפרשו טעמי המצוות ותועלתן, אפשר שבזמן מן הזמנים יעמוד אדם אחד שיחזיק עצמו חכם גדול ויתחכם ויאמר: טעם זה שכתוב בתורה למצוה זו — אינו אלא לזמנו ולמקומו בלבד ואילו עכשיו ובמקום הזה — פג טעמו. בטל הטעם — בטלה המצוה, ואפשר שיהו נמצאים פתאים אשר יתפתו לדבריו ומבטלים גזרות הבורא. והרי הגזרות והחוקים אשר נתן לנו הבורא, לעד ולעולם ניתנו; לכל הבריות ולכל המקומות, עד שיפרש לנו הכתוב איזו מצוה תלויה במקום פלוני ואיזו נוהגת רק בשעה פלונית.

אעפ"י שלא נתפרשו לנו טעמי המצוות, ואין אנו יודעים מאכלים אלה

למה אסורים ומאכלים אלה למה מותרים, כבר ידענו טעם אחד גדול לכל המצוות כלן — זה שאמר דוד בספר התהלים: 'טעמו וראו כי טוב ה'' (תהלים לד). טוב ה' וטובות אמרותיו וכל גורותיו על כל בריותיו. לא ניתנו המצוות אלא לאשרן של הבריות. להנאתן ולתועלתן.

בורא כל העולמים ומטביע כל הטבעים. יכול היה להטביע בבריותיו טבע אחד ותועלת אחת לשוחט מן הצואר ולשוחט מן העורף שלא יהא זה שונה מזה. וכן אתה אומר, אילו רצה הבורא היה מונע את השחיטה מן העורף, בדרך הטבע. הרי רצה הקב"ה שלא יהו

הבריות צוללים במעמקי תהום, ולא יהו באים בגבול האש אשר לא כדת, אף על פי כן לא הזהיר את בריותיו אזהרות מפורשות על רצונו זה, אלא חק שם במים ובאש שהם עצמם יהו שומרים על תחומיהם ומענישים את עובריהם; כך יכול היה לשים חק בטבע אשר ימנע בעד האדם מלאכול את המאכלים שאינם נאכלים, או יבראם שיהו מותרים באכילה, ולמה הוא ברא את עולמו על האופן הזה, שיהא צד אחד מועיל וצד אחד מזיק, ושניהם ניתנים ביד האדם לבחור בזה או בזה, שיהא לבו נמשך גם לזה וגם לזה, ולא שום דבר מונעו לא מזה ולא מזה? — כדי לצרף את הבריות.

אינו דומה הפורש מן המעשה הרע — מפני מחיצה של ברזל שמפסקת בינו ולבין אותו המעשה, שרוצה הוא באותו מעשה אבל אינו יכול לעשותו; לפורש ממנו מפני סייג של שושנים הגודר בעדו. זה שהוא מסוייג בשושנים, אילו רוצה היה — מיד עובר על גדרו.

רכים השושנים הללו, נמוכים ונוחים לרמיסה, בפסיעה אחת הוא רומסם ובא אל רצונו. ולמה אינו עובר? כי חס הוא על השושנים, על יפיים ועל ריחם הטוב, והוא מושל ברוחו ואינו פורץ גדר. כל מי שבא מעשה כזה לידו וחפץ לעשותו ויצרו תוקפו, והוא פורש ממנו ואינו עושה, בגלל סייג זה של שושנים — טהור הוא, צרוף הוא, ככסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים.

כך אמרו החכמים במדרשם (מדרש שיר השירים ז): 'בטנך ערמת חטים, סוגה בשושנים' (שיר"ש ז) — 'ערמת חטים' (קרי: 'ערמת חטאים'), (בטנו של אדם — שם מקור כל חטאיו. ובמה

היא מסוייגת מן החטא? — 'סוגה בשושנים', אלו דברי תורה שהם רכים כשושנה וכו'. אמר ר' לוי: בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן שלושים שנה, בן ארבעים שנה — משמוציא יציאותיו, הוא בא ליוקק לה. והיא אומרת לו: 'כשושנה אדומה ראית' — ופורש ממנה מיד. מי גרם לו שלא יקרב אליה? איזה כותל של ברזל יש ביניהם? איזה נחש נשכו? איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה? — דברי תורה שרכין כשושנה, שנאמר בה: 'ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב!' — 'וכן מי שהביאו לו תמחוי של חתיכות, אמרו לו: חלב נפל שם! ומשך ידו ולא טעמו. מי גרם לו שלא לטעום? איזה נחש נשכו שלא יטעום? איזה עקרב עקצו שלא יקרב ויטעום אותו? — דברי תורה שרכין כשושנה, שכתוב בה: 'כל חלב וכל דם לא תאכלו!' —

ועוד דרשו חכמים (ספרא פרשת קדושים תהיו) על מה שנאמר בתורה בפרשת ההבדלה והקדושה מעריות וממאכלות אסורים: — 'ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי' — אם מובדלים אתם מן העמים — הרי אתם לשמי, ואם לאו, הרי אתם של נבוכדנצר מלך בבל וחבריו, וההבדלה כיצד? שמא יאמר אדם המצוות האלה אני מקיים אותן מפני שהן ערבות עלי ואלמלא צוותן התורה הייתי מקבל אותן עלי מדעתי? לא, אלא —

'רבי אליעזר בן עזריה אומר: מנין שלא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר חזיר, אי אפשי לבוא על הערוה — אבל יאמר אפשי, ומה אעשה שאבי שבשמים גזר עלי כך? תלמוד לומר: "ואבדיל אתכם בין העמים להיות לי". (שתהא הפרישה מן העברה 'לי' כלומר, לשמו של הקב"ה, נמצא פירש מן העברה ומקבל עליו עול מלכות שמים' (ספרא שם). זה שאמרו החכמים: 'לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות', אפילו אותן המצוות שהכל יודעין לומר טעמן, כגון איסור חיתון עם קרובי משפחה, ואיסור אכילת שקצים ורמשים, אף מצוות אלה אין ישראל עושין אותם אלא מפני גזרת המלך ומפני קבלת עול מלכותו בלבד. שאין לך טעם גדול וטוב מזה: עובד אני למלך מלכי המלכים ומקיים כל גזרותיו! ולא עוד אלא שמובדל אני לשמו ולעבודתו, ואין אחר עובדו אלא אני.

'ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי' וגו'. אמר רבי לוי: כל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם — בחרישתן, בנטיעתן, בקצירתן, בעימורן, בדישן, בגרניהן, ביקביהן, בגותיהן, בבכורותיהן, בבשרן,

שלחן טהור

בתגלחתן ובמנינן. בחרישתן — 'לא תחרוש בשור ובחמור יחדו'; בזריעתן — 'לא תזרע כרמך כלאים'; בנטיעתן — 'וערלתם ערלתו את פרי'; בקצירתן — 'ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שורך לקצור'; בעימון — 'ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאמנה יהיה'; בדישן — 'לא תחסום שור בדישו'; בגרניהם וביקביהם — 'מלאתך ודמעך לא תאחר' וגו'; בגותיהם — 'ועשית מעקה לגגך'; בתגלחתן — 'ולא תשחית את פאת זקנך' (גלותו שיש בו השחתה — זה תער); במנינם — 'כי תשא את ראש בני ישראל ונתנו איש כופר נפשו'; ישראל מוין ללבנה ואומות העולם לחמה' (שיר השירים רבה סוף פרשה ה).

שלחן אחד לכל ישראל

הרי שדברה תורה בשבחם של ישראל, שבכל מעשיהם הם מובדלין מן העמים, ובשלחנם ביותר; תדע, שאפילו עניי שבישראל מואס בשלחן מלכים אם לא נעשו מאכליו בהכשר ובטהרה — שמא חס ושלום יהו גם ישראל מובדלים זה מזה בשלחנם, שזה — שלחנו טהור, וזה — שלחנו פגול, שלא כתורה? איש ישראל שבא לבית רעהו, אח שבא לבית אחיו ואב אל בנו — שמא לא יהו יכולין לסעוד על שלחן אחד, שזה — מאכלו טהור, וזה — מאכלו תועבה מבשר החזיר והשקץ, מבשר בהמה שנטרפה או נתבלה, ואכילתו שלא כמצוה? שמא יהו שלחנותיהם של האנשים מישראל מבדילים ביניהם ועושים אותם כשני עמים? —

לכך נאמר במצוה זו של טהרת השלחן: 'כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים וכו' (ויקרא יא). ופרשוהו החכמים למקרא זה כך:

'כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים' — על מנת כן העליתי אתכם מארץ מצרים, על תנאי שתקבלו עליכם עול מצוות. שכל המודה בעול מצוות מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר בעול מצוות כופר ביציאת מצרים. 'להיות לכם לאלקים' (שם) — בעל כרחכם. 'כי קדוש אני' — כשם שאני פרוש, כך אתם כמו כן פרושים' (ספרא שמיני קע). חרות משעבוד מלכויות ופריקת עול מצוות — שני ראשים הם בחבל

[קצג]

(דברים לג, רש"י שם): 'עמים הר יקראו' — ע"י פרקמטיא של זבולון, תגרי אומות העולם באים אל ארצו וכו' והם אומרים: הואיל ונצט' ערנו עד כאן — גלך עד ירושלים ונראה מה יראה ש' אומה זו ומה מעשיה. והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד, אוכלים מאכל אחד. — לפי שהגכרים — אלוהו של זה לא כאלוהו של זה, ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה — והם אומרים: אין אומה כשרה כזו! ומתגירין שם שנאמר: 'שם יזבחו זבחי צדק'.

איש וביתו

אחד, ואין איש יכול לאחוז בשני ראשי החבל כאחד, אלא אחוז בזה או בזה. איש ישראל שפורק מעליו עול המצוות.

הרי הוא מסיר את מחיצת הברזל המפסקת בין ישראל לעמים, ובמקומה הוא מעמיד מחיצה בינו לבין ישראל אחיו. והיה בצר לישראל, הוא בורח מעמו ומבקש להיות נטמע בין הגויים שלא יכיר בו אדם כי מורע ישראל הוא, וכאילו לא יצאו אבותיו ממצרים והיו לעם סגולה —

עם לבדד ישכון. עליו הכתוב אומר: 'אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלוקים' — בעל כרחכם! אפילו אינכם רוצים. כי מיום שיצאתם ממצרים, חק שמתו בכם לבל תשובו לדרך הזו עוד! עבדי אתם, ולא עבדי פרעה. ע"מ כן הוצאתיכם — 'להיות לכם לאלוקים'; ואם לא — ביד חזקה אמלך עליכם! פרושים אתם מכל העמים ומובדלים מהם בטבעכם, כשם שאני פרוש.

יחיד מישאל כשהוא בא להעמיד מחיצה מפסקת בינו לבין קונו ובינו לבין עמו, אינו יכול, כי ה' צלו, ועמו שרש חיותו — קל וחומר

לישראל הגוי כלו שאפילו חוטאים ועוונותיהם עוברים ראש, אין הקב"ה מפר בריתו אתם לעולם. ואף הם, שבעים ושבע יחטאו, ולהפר ברית לא יוכלו. וכן הכתוב אומר (תהלים קכח): 'ירושלים הרים סביב לה וה' סביב לעמו מעתה ועד עולם', ואומר (דברים יד): 'בנים אתם לה' אלוקיכם וגו' — מה ירושלים ההרים סוגרים עליה מכל צד, אף ישראל הקב"ה סוגר עליו סביב ואינו יכול לצאת חוצה לו; ומה הבנים לעולם נשארים בנים ואין ספר כריתות כורת בינם לבין אביהם, אף ישראל אין ספר כריתות כורת ביניהם לבין אביהם שבשמים. ואם חוטאים לפניו, הוא מאריך אפו, גובה שלו ומעמיד בריתו.

ואולם, אוי לו לבן שמורד באביו, ואוי להם לישראל בשעה שעוזבים מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים! מים מאררים שם — הבהם ישקו צמאם? במה יעמוד ישראל מול חצי זעמם של כל הגויים אויביו, אם לא למרום ישא עיניו אל קדוש ישראל וגואלו שיושיעו מיד אויביו? במה תהיה תקומה לישראל כנגד שונאיהם, אם אל הגויים יחניפו ובדרכיהם יתעו

כל ישראל כאיש אחד, כל העם בלב אחד ותורה אחת ושלתן אחד — ולא יירא מפחד אויביו.

שלחן טהור

ואליהם ידמו? הן בטבע נפשם אויבים הם לישראל ולא יאהבהו לעולם! הן מרובים הם וחזקים הם, וישראל המעט מכל העמים — הלהם נסבר ולחסדם נקוה, וכמעשיהם נעשה, ובין אחים נפריד ללכת זה בכה וזה בכה, זה מטמא וזה מטהר, זה מטריף וזה מכשיר, זה אוסר וזה מתיר? —

חס ושלום, לא יעשה כן בישראל! אלא — ה' לבדו 'מקוה ישראל מושיעו בעת צרה'! (ירמיה יד). רק הוא לבדו תקותו של ישראל, חרב גאוותו וזקיפות קומתו. לא נבגוד בה' אלוקינו ולא נפרוק מעלינו עול מצוותיו; לא נבנה בתוכנו גשרים לקרב אלינו אויבים, ולא נקים בתוכנו מחיצות לרחק מאתנו אוהבים. ה' אלוקינו — הוא לבדו אוהבנו, וכל ישראל — אף הם אוהבים ואהובים זה על זה. אלוקיהם אחר, לבם אחד וגם שלחנם — אחד הוא לכלם, שלחן טהור!

אזהרה מפני הטומאה והטמטום והטמיעה

כשבא הכתוב להזהירנו שלא נאכל נבלות וטרפות, שקצים ורמשים — בלשון הזוה מזהירנו (ויקרא יא): 'ולא תטמאו בהם (במאכלים הטמאים) — ונטמתם בהם' (בגויים). ללמדנו, שכך טבע המאכלים האסורים שהם מביאים טומאה לאוכליהם; שטמטמים את לבם ושוב אינם יודעים להבחין בין טוב לרע; וסוף שאוכליהם נעשים מוטמעים בין האוכלים את יעקב ונוהו משמים, ומגרים עליהם את מדת הדין להעבירים בכור מצרף קשה כדי לבררם מתוך מקומות טמיעתם ולצרפם. 'ולא תטמאו בהם' — הרי טומאה אמורה;

'ונטמתם בהם' — חסר א' כתיב, ויש במשמע הלשון הזאת טמטום וטמיעה, שדברי תורה נדרשים בכל צד, קרי וכתיב. הרי לך שלוש אזהרות לאוכלי נבלה וטרפה בפסוק אחד: אזהרה מפני הטומאה, אזהרה מפני הטמטום ואזהרה מפני הטמיעה.

שתי דרכים לפני האיש מישראל: דרך של טהרה, פתיחת הלב, הבדלה ויעוד נעלה; או דרך של טומאה טמטום וטמיעה — ונבחר בטהרה בהבדלה וביעוד, ונבחר בשלחן טהור!

איש וביתו

כי הם חיינו ואורך ימינו

מה בא רבי עקיבא ללמדנו? ללמדנו בא, שכשם ששונים מקומות חיותם של בעלי החיים ומקום חיותו של זה הוא מיתתו של זה וכו',

כך נדון גם בשאר בריותיו של הקב"ה, שאין חיותם ומיתתם שווים אצל הכל, ולכל בריה ובריה ניתן מקומה שלה, וחיותה ומיתתה שלה; ואנשים ועמים — בכלל בריותיו של הקב"ה הם וגם עליהם נאמר בלשונו של רבי עקיבא: מה רבו מעשיך ה'! חיותו של עם זה — מיתתו של עם זה, מיתתו של זה — חיותו של זה.

שלא יאמר אדם מישראל: כיצד נרעיב עצמנו מרוב מאכלי בני אדם? כיצד נינזר מתענוגות כל שאר עמים וארצות? וכיצד נגזור עלינו מעשים ועבודות שאין רוב בני חלד יכולים לעמוד בהם? והלא עיקר חיותם

של אלה, כל גויי הארצות, בכל אותם הדברים שהתורה אוסרתם לישראל, ואלמלא הם אי אפשר להם להתקיים, אנו כיצד נתקיים בלעדיהם? — אם יאמר לך אדם כך, אף אתה אמור לו: לא הרי ישראל כהרי האומות, ולא חיותן של אומות העולם כחיותו של ישראל. אומות העולם אינן יכולות לעמוד במצוותיה של התורה ובגזרותיה, אבל ישראל אי אפשר לו להתקיים אפילו שעה אחת אלא במצוות התורה ובגזרותיה בלבד — כי הם חיינו ואורך ימינו ובלעדיהן אין לנו חיים. יש לך בריות הגדלות בתורה ויש לך בריות הגדלות בלי תורה. הגדלות בלי תורה, אלמלי שמרו מצוותיה — אינן יכולות להתקיים; והגדלות בתורה, אלמלי פרשו הימנה — אין להם חיים. מה רבו מעשיך ה'!

ושני לאומים ממעי יפרדו

צא ולמד מה בירך יצחק אבינו ליעקב ועשו בניו:

אף על פי שבא יעקב לקחת את ברכת אחיו, לא הגיעתו אלא ברכה

הברכות שנתברכו יעקב ועשו מפי יצחק אביהם, ברוח נבואה נאמרו. כל המוצאות

שלו. איש אשר כברכתו ברכם אביהם, שיהו הברכות הולמות את מקבליהן. — ליעקב אמר (בראשית כז): 'ויתן לך האלקים

[קצו]

מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש. את שני העמים האלה לדורו יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים וגו'. תיהם, נתקפלו בדברי הברכות האלה.

ולעשו אמר: 'הנה משמני הארץ יהיה מושבך

ומטל השמים מעל ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד' וגו'.

מה בין ברכתו של זה לברכתו של זה? —

ברכת יעקב בלשון עתיד נאמרה — 'ויתן', ושל עשו בלשון הווה ולאחר — 'הנה'. —

ברכת יעקב בלשון נתינה נאמרה — 'ויתן לך', ושל עשו בלשון הווה — 'יהיה מושבך'. —

בשל יעקב הזכיר שם ה' — 'ויתן לך האלקים', ובעשו לא נזכר שם ה'. —

ביעקב הקדים טל השמים למשמני ארץ, ובעשו הקדים משמני ארץ לטל השמים; ולא עוד אלא שהפסיק ביניהם בשתי תיבות. —

ביעקב אמר: 'ורוב דגן ותירוש', וכנגדם בעשו — 'ועל חרבך תחיה'. — ביעקב — 'יעבדוך עמים' וגו', ובעשו — 'ואת אחיך תעבד'. —

לומר לך: שני לאומים אלה, יעקב ועשו, ממעי אמם ועד סוף דרכם יפרדו. ברכתו של יעקב עתיד יש לה והיא מתמשכת והולכת תמיד 'ויתן ויחזור ויתן'; ואילו ברכתו של עשו ברכה לשעה. לכן מתחיל ביעקב בלשון עתיד, ובעשו מתחיל בלשון 'הנה' — עתה ומיד. —

יעקב אינו זוכה בשלו אלא במתנה מאת האלקים המשגיח עליו ועל כל מעשיו וחיותו לו חיים כפי הארת פניו; ואילו עשו כל זמן שהוא קיים,

חוטף ואוכל; כביכול, הסתיר האלקים פניו

ממנו ואינו מביט במעשיו אם הוא זוכה אם לאו. לכן נאמר ביעקב: 'ויתן לך האלקים', ובעשו נאמר: 'יהיה מושבך' — על כל פנים

יהיה, בין זוכה ובין אינו זוכה. —

בנחלת יעקב, טל חיים ושפע שמים — ראש ועיקר, והשפע הבא מן הארץ ומשמניה — טפל ואחרון; לא כן חלק עשו שעיקרו וראשיתו —

השפע הבא מן הארץ, ואילו טל השמים — תוספת וטפל. לכן הקדים אצל יעקב שמים לארץ, ואצל עשו הקדים ארץ לשמים. —

יעקב שמח בנחלתו ומבורכת היא לו, שאוכל ממנה לשבעו ועוד מותיר בה 'רוב דגן ותירוש' כדי להשביע בו את אחרים; ואילו עשו אף על

פי ששמן חלקו, אינו שמח בו ואינו משיביו אלא 'יש לו מנה רוצה מאתים' וכו' וחומד בשל אחרים ויוצא עליהם בחרבו והורג וממית.

נוטל חיים מאחרים, ובמותם — לו חיים. לכך נאמר ביעקב: 'ורוב דגן ותירוש', 'רוב' כלומר, יותר מכדי צרכו בלבד, וכדי להחיות בו נפש כל חי; ובעשו נאמר: 'ועל חרבך תחיה'. חיותו של יעקב — אשרם וטובם של כל העמים, וחיותו של עשו — חרב. החרב שהוא משחית בה והורג את הכל, ואפילו על אחיו אינו חומל.

לפיכך נאמר בסוף ברכתו של יעקב, במלאת כל יעדו: 'יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים' מרצונם יעבדוהו ומאהבתם אותו ישתחוו לו, שהרי

ממנו חיותם ובשלומם — להם שלום; ואילו המחיה לאחרים — שולט בעשו נאמר: 'ואת אחיך תעבד'; שכל עליהם, הבא להמיתם — גופל הלוקח חרב בידו ויוצא למלחמה — או נוצח

או מנוצח. אם הוא נוצח — קם על אחיו והורגו, ואם הוא יוצא מיד אחיו מנוצח — אין זה משלם לו כגמולו אלא מכניעו תחתיו והוא עובדו.

סוף חרבו של עשו להינתן, מאווייו לא ינתנו לו, זממו לא יפק, אלא יוצא מנוצח ועובד את אחיו.

הוא אשר נאמר: ושני לאומים ממעיך יפרדו, לא חיותו של זה כחיותו של זה וכ'.

אימתי הותר הבשר למאכל אדם

חמשת אלפים שבע מאות ועוד מספר קטן של שנים — הן ימי שנותיו של האדם עלי אדמות, מן היום אשר בראו ה', ונתן בו רוח חיים, והזיקו להחיות נפשו במאכל ובמשתה.

שמה תאמר, מתחלת ברייתו נזדקק האדם להמית נבראים חיים כדי להחיות נפשו בבשרם? אין הדבר כן, אלא לא ניתן בשר בעלי חיים

למאכל אדם מתחלת ברייתו. אלף שש מאות עולם בתיקונו הראשון — ותמשים ושבע שנים עברו על האדם, מיום לא ניתן הבשר למאכל אדם. שנברא, והוא לא טעם טעם בשר. עשרה נח מן התיבה והתחיל בבנין עולם חדש — הדורות הראשונים מאדם הראשון ועד שיצא

כל הימים הראשונים האלה היה האדם רודה בכל בהמה ובכל חית הארץ ורמש האדמה, אבל לא היה רשאי להמיתם כדי לאכול מבשרם. אמור מעתה: קרוב לשליש ימיו של המין האנושי עברו עליו באיסור אכילת בשר ולא נזקק למאכל זה כלל.

לא הותר בשר בהמה חיה ועוף למאכל אדם, אלא אחר שיצאו נח ובניו מן התבה, לאחר שיבשה הארץ ממי המבול.

הרבה סדרי בראשית נשתנו מאותה שעה ואילך, שנוי לרעה. הארץ לא יספה תת כחה לאדם כמקדם, רבתה יגיעת האדם כדי למצוא מחיה באדמה, נתארכה תקופת בישולם של פירותיה, וניטל טעמם הראשון, ונתמעט כחם ועסיסם. אף שנותיו של האדם נתקצרו והלכו עד שעמדו על שבעים שנה, ואם בנבורות — שמונים שנה. גם היתר זה של אכילת בשר, הוא אחד מסימני ההתמעטות של העולם החדש שלאחר המבול.

משיירי המזבח

אף על פי שהותר הבשר למאכל אדם מימי נח ואילך, לא אכל נח אלא מבשר בהמה חיה ועוף טהורים בלבד. אמנם לא נאסר לבני נח בשר בהמה חיה ועוף טמאים, ואיסורם נתפרש רק בתורה שניתנה לבני ישראל, ברם, קיים נח מצוות התורה עד שלא ניתנו, וכן שם ועבר, ושאר צאצאיו הכשרים, קבלו ממנו ושמרו גדריהם.

כשיצא נח מן התיבה נאמר בו: 'ויבן נח מזבח לה' ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור ויעל עולות במזבח' (בראשית ח). כל בעלי

החיים שבאו לתבה שנים שנים, זכר ונקבה

(בראשית ז): 'מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה, איש ואשתו; ומן הבהמה אשר לא טהורה היא, שנים, איש ואשתו.'

— טמאים היו, שלא היה צורך לעולם שירבו מהר. ואולם אותם שבאו לתיבה 'שבעה שבעה' — טהורים היו, והעולם החדש צריך ברבויים. שכל הנכנסים לתיבה לא נכנסו

אלא בדבר ה'. כיון שבנה נח מזבח והעלה עליו עולות מכל מין טהור 'מרובה'האוכלוסין' — מיד נאמר לו: 'כל רמש אשר הוא חי — לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל' (שם). הותר לו הבשר לאכילה.

ואעפ"י שאין למדים מכאן איסור לבני נח, שלא יאכלו בשר בהמה חיה ועוף טמאים, ואולם רמז יש כאן:

כיון שריבה ה' במינים הטהורים ומיעט במינים הטמאים — רמז שהללו ניתנו למאכל והללו אינם טובים למאכל. —

כיון שהבורא קרא למינים אלה 'טהורים' ולמינים האחרים קרא 'טמאים' — רמז שהללו, אם נכנסים לגוף האדם, אין האדם האוכל

(מדרש רבה שמות ז): 'ויבן נח מזבח לה' — מהו 'ויבן'? נחבונן ואמר: מה טעם ריבה הקב"ה בטהורים יותר מן הטמאים, לא שהוא רוצה

אותם יוצא מטהרתו; והללו, אם נכנסים לגוף מטמאים הם את האדם האוכל אותם והוא יוצא מטהרתו. שהאדם נברא להיות טהור ולא טמא, והנשמה שניתנה בו טהורה

היא ואינו בדין שיטמא אותה במאכלים
טמאים. נח ושם בנו, וצאצאיהם הכשרים,
שדבקו בטהרה לא נהנו אלא מן המינים
הטהורים: ושאר צאצאי נח אשר רחקו מן

הטהרה, נתגעלו בכל דבר טמא וטומאתם דבקה בגופם. —

כיון שהללו עלו על המזבח והללו לא עלו — רמז, שהללו כשם
שהוכשרו למזבח כך הוכשרו למאכל אדם, והללו כשם שלא הוכשרו
למזבח כך לא הוכשרו למאכל אדם. שאינו בדין שיהא החי ממית את
החי להנאת עצמו, אלא רק אם עולה לריח נחוח למי שברא את כל
החיים. עלו על המזבח לה' — אין האדם האוכלם אלא כאוכל משיירי
המזבח; משיירי המזבח אשר בנה נח והעלה עליו מכל בהמה חיה ועוף
טהורים לריח נחוח. והרי נח אב הוא לכל באי העולם אחריו —
תולדות נח.

אבות העולם, אברהם יצחק ויעקב, אף הם בנו מזבחות לשמים והעלו
עליהם עולות לה'.

כל מאכלם שאכלו מן החי, היה כמאכל הכהנים שזוכים משלחן גבוה
ואוכלים מבשר הקדשים.

אבותינו 'במדבר', לא הותר להם לאכול בשר תאווה אלא נצטוו להיות
מביאים לעזרה שבמשכן זבחי שלמים, זורקים את דמם על המזבח
ומקטירים עליו את החלב, ושאר הבשר — הבעלים אוכלים אותו
בקדושה לפנים מן הקלעים שבמשכן. נמצאים גם הם כאבותיהם
הראשונים אינם אוכלים בשר אלא משיירי המזבח בלבד.

רק כאשר הרחיב ה' את גבול ישראל והמקום אשר בחר ה' לשכן שמו
שם, רחוק היה מרוב מושבות ישראל, רק אז הותר להם לאכול בשר
בכל גבולם ונחשבה להם השחיטה ששוחטין את הבהמה והעוף כדת,
והברכה שמברכין לה' על השחיטה — כמאכל קדשים.

כמה וכמה גדרים של קדושה ודרך ארץ יש להם לישראל באכילת
בשר. אמרו החכמים: לימדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר

לשובע; שלא יאכל בשר אלא לתיאבון, שלא
יאכל בשר אלא בערב. וכן אמרו החכמים,
שאינ בן סורר ומורה נהרג אלא אם אכל
טרטימר (משקל גס) של בשר. ברם, הגדולה
שבכל הגדרים היא זו שאמרו החכמים, שרק

מי שעוסק בתורה רשאי לאכול בשר, ולא הבוטל מתורה.

ללמדנו, שישראל שאוכלין בשר לא להגאת גופם בלבד מתכוונים, אלא עבודה יש להם באכילה זו, עבודת שמים. — כל העוסק בתורה והקורא את 'שמע' והאומר: 'ואהבת את ה' אלקיך... ובכל נפשך' — אפילו נוטל את נפשו, וכל עצמותיו תאמרנה אותו, הרי הוא ממליך עליו מלכו של עולם ומוסר אליו נפשו באהבתו אותו. לפיכך דין הוא שבהתעלות נפשו של זה יהא מעלה עמו גם נפש כל חי שראויה להתעלות ולהיות מובלעת בתוך אבריו וכל עצמותיו. אבל זה שאינו אלא מרדף תענוגות בעולמו — מה חזית להמית נפש כדי להחיות נפש שלך! לפיכך כל כך מרובים הם דיני התורה באכילת בשר, יותר מבכל מאכל אחר, כדי לעשותו בהכשר ובטהרת הגוף והנפש.

משניתנה תורה לישראל, נאסרו להם ולבניהם לדורותם, כל בהמה חיה ועוף טמאים, איסור מפורש. מינים אלה מעולם לא עלו על המזבח ולא הוכשרו לקרבן אפילו בימי נח, וכל שלא עלה על המזבח אפילו פעם אחת — אין לכם בו שיריים. המזבח נברא להביא חיים בעולם ולהביא אורה בעולם, ואלה, כל בהמה חיה ועוף טמאים — או טורפים הם ודורסים ומביאים מיתה בעולם, או גסים הם, עכור מזגם וחשוך — לא ירצו לקרבן. פגולים הם למזבח; טמאים הם גם למאכל אדם. שכל האוכל מאכל טמא, — הרצח והאכזריות אשר בנאכל דבק גם בגופו של האוכל. ונעשה אכזרי כמוהו; העכור והגס שבנאכל אף הוא דבק בגוף האוכל אותו, ונעשה מטומטם גם ועכור כמוהו.

לא תאכלו כל דם

משונה הוא איסור אכילת הדם משאר איסורין שבתורה, שהזהירה עליו התורה הרבה פעמים; ונאסר על הגרים (גרי תושב שמוותרים בנבלה וטרפה); והזהירו הגדולים שלא להאכילו לקטנים; והקב"ה מזהיר עליו: 'ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם והכרתי אותה מקרב עמה' (ויקרא יז). 'ונתתי פני' — פונה אני מכל עסקי ועוסק בה' (ספרא שם); והזהירו על דם הנפש, דם השחיטה, על דם התמצית

(ויקרא יז): כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתי לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא בנפש יכפר. על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם והגר הגר בתוכם לא יאכל דם

ועל דם האברים; ונאמרו בו שלוש כריתות. אפילו טהורה הבהמה לאכילה, אפילו נשחטה כהלכה — דמה אסור, וכל אוכליו בכרת. וכל כך למה? כי הדם הוא הנפש, נפש כל בשר בדמו, ואין נפש אוכלת נפש, אלא הדם לכפרה בלבד ניתן לאדם, שיעלהו על המזבח ויכפר על האדם. נפש תחת נפש.

ועוד, כיון שנפש כל בשר בדמו הוא, חייב האדם האוכל את הבשר שלא יתגעל בדם. שרוח האדם היא לבדה עולה למעלה וננספת אל

(מכות כג): 'לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריו כי תעשה הישר בעיני ה' (דברים יב). — צא ולמד מתן שכרן של מצוות: אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו, הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו — קל וחומר לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם!

הנעלה, אבל נפש כל בהמה יורדת למטה ונמשכת אל השפל — לא תדבק נפש הבהמה בנפש האדם! הפרדת את הדם מן הבשר — אכול את הבשר, אך את דמו לא תאכל. על הארץ תשפכו כמים, אין לך בו הנאת אכילה.

זאת נחלת יעקב, זה שלחנו ואלה מצוות תורתו אשר יעשה אותן האדם וחי בהן חיי

הגוף וחי הנפש. לא כן חלק עשו אשר לא בחר בנחלת אחיו, מאס בשלחנו ובעט במצוות תורתו. ויהי עשו איש יודע ציד — צד בערמתו כל חיה ובהמה, בין טהורה ובין טמאה, מן ההפקר ומן הגזל, נזרזז ואוכלן על קרבן ועל כרען, על חלבן ועל דמן, וסוף שהוא צודה בערמתו גם לבב אנשים והורגם ורוצחם. על אביו אינו חס ועל אחיו אינו חומל. תדע, שהרי כה הם דברי עשו: 'יקרבו ימי אבל אבי — ואהרגה את יעקב אחי!' (בראשית כז) אעפ"י שעשו מחלק כבוד לאביו, אינו חס על חייו ומצפה שימות מהר.

'שוחט השור מכה איש, זובח השה עורף כלב, מעלה מנחה דם חזיר וגו' אוכלי בשר החזיר והשקץ וגו' — כמוהם יהיו אוכליהם, שואפים את הרצח אוהבים את הדם, נמשכים אחר הטומאה ומשחיתים את צלם האלקים, וישח אדם וישפל איש. אין די לו במשמני ארץ ובטל השמים מעל, אין חיותו באלה — על חרבו יחיה!

תורה מן השמים

הטומאה והטהרה שבבהמה וחיה, תלויה בשני סמנים: 'מעלי גרה ומפריסי פרסה'. כל בהמה וחיה שיש בה שני הסמנים הללו — טהורה;

ואם לא, אפילו יש בה סמן טהרה אחד — טמאה. זאת תורת הבהמה והחיה הכתובה בתורה, לטהרתה או לטומאתה.

ואולם כשניתנה תורה לישראל, לא כללים בלבד נמסרו להם אלא כללים ופרטים; לא סמנים בלבד נמסרו להם שידעו על פיהם לטהר או לטמא, אלא התורה פירשה

בשמותם ומנתה את כל מיני הבהמה והחיה שיש בהן שני סימני הטהרה והן טהורות, וכן פירשה בשמותם ומנתה את כל המינים בבהמה ובחיה שיש בהן רק סימן אחד: 'מעלי גרה' או: 'מפריסי פרסה', והן טמאות. —

עשרה מינים, בעלי שני סמנים, טהורים. שלשה בבהמה ושבעה בחיה: שור, שה כשבים ושה עזים — בבהמה; איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וחמר — בחיה, הרי עשרה המינים

הטהורים. ועוד מנתה תורה שלשה מינים אחרים שמיוחדים רק בסימן טהרה אחד: מעלי גרה — הגמל, הארנבת והשפן, טמאים הם. ועוד מין אחד שמיוחד בסימן של

'מפריסי פרסה' והוא גרה לא יגר' — החזיר, טמא הוא.

מנין זה שמנה את בעלי הסמנים ופירש אותם בשמותיהם — למה? לומר לך: אין בעולם עוד מין אחד עם הסמנים האלה לטהרה או לטמאה, אלא המנויים בלבד. כל שאר חיה ובהמה שבעולם, אין בהם אפילו אחד מן הסמנים הללו!

אדם שנותן סמנים וכללים מדעתו, אין לו אלא מה שענינו ראות או מה ששמע מפי אחרים שראו בעיניהם. יכול הוא לומר: ראו סמנים אלה, ולפיהם תדונו על כל מין ומין אשר יבוא לידכם; אבל הוא אינו יכול לומר: ראו מינים אלה — הם בלבד סימניהם כך, ושאר המינים שבעולם — לא. הרי צריך הוא לחשוש שמא יקום אדם ביום מן הימים ויגלה במקום אחד בעולם, מין אחד חדש שלא נודע עוד, וגם הוא סמניו שנים; או מעלה גרה בלבד, או מפריסי פרסה בלבד; ונמצא הראשון בדאי ותורתו פלסתר. אפילו יהא הראשון חכם בחכמים, אינו

(ספרא שמיני): וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם: דברו אל בני ישראל לאמור, זאת החיה אשר תאכלו וגו' (ויקרא יא) — מלמד שהיה משה אוהו החיה ומראה להם לישראל ואומר להם: זאת תאכלו וזאת לא תאכלו!

מעלי גרה ומפריסי פרסה, מפריסי פרסה בלבד, מעלה גרה בלבד — כמה מכל אלה יש בכל העולם כלו? או, מי זה שאמר ולא נתבדה?

רשאי לסמוך על חכמתו אלא חייב להיות זהיר בדבריו שמא יתבדה אחר כך; שהרי עולם ומלואו אין לו חקר ואין החכם יכול להתפאר שידיעתו מגעת עד סוף כל המעשים.

והרי זה שלשת אלפים ומאתים ששים ותשע שנים מימות משה ועד היום הזה, אשר חכמי דור ודור לא הניחו את המחקר אלא חוקרים ודורשים ותרים בכל פנות העולם, וחדשים

(ספרי ראה): אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וגוי (דברים יד) — אמר ר' עקיבא: וכי משה קניגי ובלסטרי (שבקי בכל בעלי החיים) היה? — מכאן תשובה לאומרים אין תורה מן השמים.

לבקרים מגיעים למקומות שלא דרכה שם רגל אנוש קודם לכן, ומגלים שם בראים ויצורים שלא שמעתם אוזן, ומתרבים המינים והמשפחות בבעלי החיים לסוגיהם למאות ולאפים, ואין לך דור בלא חדוש נוסף, ואולם דברי משה רבינו אשר כתב בתורתו,

קימים על עמדם, ולא חידש בהם שום חכם וחוקר חדוש כלל, ומאז ועד היום הזה — עשרה מינים בעלי שני סמנים; שלשה מינים שהם מעלי גרה בלבד; ומין אחד שהוא מפריס פרסה בלבד. לא פחות ולא יותר. חדשים הם דברי תורה היום הזה כביום נתינתם. חדשים בודאיתם, חדשים בציבותם. — 'מכאן תשובה לאומרים אין תורה מן השמים'.

כל באי העולם יגיעים תמיד בחקר המפעל, לדעת תעלומותיו ולגלות נסתרות שמבראשית. הרבה תעלומות נודעו והרבה נסתרות נגלו. עם כל זה, אין כל הגילויים הללו אלא כמר מדלי וכטפה מן הים, ועדיין המון הנסתרות וכל סודות הבריאה נכחדים מדעת בני אדם. מי הוא זה ואיזהו שרשאי לומר: אין נסתר מנגד עיני! אינו רשאי אלא בוראו ויוצרו בלבד. הוא לבדו זוכר את כל המפעל וגם כל היצור לא נכחד ממנו. הוא לבדו יכול לומר: ראו, בריות אלה שבראתי בעולמי — אלה הם וזה תוארם. ואת אשר לא יצרתי — אינו קים!

כל באי העולם וחכמיהם מדור דור, צופים בחכמתם לדעת טוב ורע, איזו דרך טובה ואיזו רעה, מה המעשה הטוב ומה המעשה הרע, היכן

היוצר בראשית יודע תעלומות הגופים והנפשות ומגיד מראשית אחרית צחיים ואזהרות עד סוף כל הדורות.

המועיל והיכן המזיק. ברם, מה הם ומה חייהם, מה חכמתם ומה תבונתם? שהרי צופים הם רק לשעה ובתוך גבול ראיית עיניהם בלבד. מי הוא זה ואיזהו שרשאי לומר: הכל גלוי וידוע לפני! אינו רשאי

אלא הבורא והיוצר בלבד. הוא לבדו יכול לומר: 'ראה אנכי נותן

שלחן טהור

לפניכם היום ברכה וקללה וגו'; 'החיים והמות נתתי לפניך וגו' ובחרת בחיים'; מעשה זה טוב ומעשה זה רע! למה? שכל המעשים הוא עשאם. הוא לבדו יכול לומר: 'זאת החיה אשר תאכלו וגו' אך את זה לא תאכלו וגו'. שהרי הוא לבדו יודע כל תעלומות והמון נסתרות שמבראשית והוא צופה ומביט עד סוף כל הדורות. והרי כאן מקצת מגזרותיו של הקב"ה אשר צוה שנטהר את מאכלנו ושלחנו לטוב לנו. והם עיקרי דינים בשלחן טהור הנוהגים בכל בית בישראל, ואלה הם:

עיקרי דינים באיסור דם

א. אינו אסור משום דם אלא דם בהמה חיה ועוף. אבל דם דגים וחגבים מותר.

ב. דם המובלע באברים ובבשר, אם אינו עתיד לפרוש מן הבשר ולצאת — דינו כבשר ומותר; אבל אם עתיד לפרוש ממנו — דינו כשאר דם ואסור.

ג. לפיכך כל הבא לבשל בשר, אעפ"י שהבשר כשר, אסור לבשל בקדרה עד שיוציא ממנו תחלה את כל דמו שעתיד לפרוש ממנו בשעת בישול. כיצד מוציאים את הדם מן הבשר לפני בישולו? ע"י מליחתו במלח. וזה סדר המליחה:

ד. מדיחים את הבשר במים יפה יפה כדי לשטוף מעליו כל דם הנמצא עליו בעין, ואחר כך שורים את הבשר במים המכסים עליו מלמעלה ומכל צדדיו, כדי מחצית השעה.

ה. מקום השחיטה בעוף וכן אם רואה בבשר מקום שנקרש בו דם, צריך לשפשף את המקום הזה היטב לפני השריה עד שיסיר הדם לגמרי. ואם רואה בבשר מקום שנצרר בו הדם מחמת מכה, אינו די בשפשוף במים בלבד, אלא צריך לחתוך בסכין ולהוציא מן הבשר את הדם הנצרר במקום המכה — לפני השריה.

ו. אם המים קרים מאד אינם כשרים לשריית הבשר, עד שיפיג מהם תחלה את צינתם.

ז. השהה את הבשר במי השרייה עשרים וארבע שעות — נאסר הבשר ושוב אין יכולים להכשירו, וגם הכלי אסור.

ח. השהה את הכבד במים עשרים וארבע שעות — צריך שאלה אצל מורה הוראה.

ט. בשר שהוא קפוא או נקרש מחמת הקור, מניחים אותו תחלה במקום פושר כדי שיפשר הבשר קודם השריה. אבל לא יתן את הבשר ליד התנור שהוסק או במקום חם אחר כדי להפשירו שם.

י. הכלי שמיוחד לשריית בשר אין משתמשים בו לדבר אחר של מאכל. כלי של בשר ששרו בו את הבשר פעם אחת, מותר להשתמש בו, אחר שטיפתו, לשימושיו הרגילים.

יא. אחר ששרה הבשר במים חצי שעה, מוציאו מן המים ונותנו על כלי המיוחד למליחה. וכדי שהמלח לא ימס במים שעליו תיכף בשעת המליחה, הוא משהה את הבשר מעט כדי שיטפו ממנו מימיו, ומולחו.

יב. המלח לא יהא דק מאד כקמח, שאם הוא דק הרי הוא נימס על הבשר מיד ואינו מוציא ממנו את דמו, וגם לא יהא המלח גס ביותר שמא יפול מעל הבשר, אלא בינוני.

יג. צריך לפזר את המלח על כל חתיכות הבשר מכל צדדיהן שלא ישאר בהן מקום שלא נמלח. וכשהוא מולח בשר עוף צריך שיפתח אותו היטב כדי שיוכל למלחו יפה גם מבפנים.

יד. אם מולחים בלילה, צריך אור גדול כדי שיראו אם לא נשאר מקום בבשר בלי מלח.

טו. צריך הבשר שיהא מונח במלחו שעה שלמה. ובערב שבת כשהשעה דחוקה ביותר, די בעשרם וארבע דקות. ויש אומרים: שמונה עשרה דקות. וכן מותר לקצר מעט בשעת השרייה במים קודם המליחה, ובתנאי שידיוחו הבשר וישפשפו אותו היטב במים, לפני השרייה.

טז. הדף שהבשר מונח עלו במלחו צריך שיהא מונח בשפוע כדי שיזוב הדם ולא יהא נעצר בשום מקום. והדף צריך שיהא חלק ולא יהו בו גומות שאפשר לדם שיהא נעצר שם. והמולח בשר עוף שאין חתיכותיו חלקות אלא יש בהן בית קבול, צריך להניח צד החלל כלפי מטה.

יז. לאחר ששהה הבשר במלחו כשיעור, ינפץ את המלח מן הבשר וינערו היטב ומדיחו במים שלוש פעמים היטב היטב. קודם שהודח הבשר ממלחו אסור להניחו לתוך כלי שאין בו מים.

יח. המולח עוף ייזהר להסיר את הראש מעל הצוואר לפני השריה והמליחה. ואם נמלח בעוד הראש מחובר לצוואר — יעשה שאלת חכם.

יט. ראש בהמה וראש כבש, צריך לחתכו לפני השריה ולהוציא ממנו

שלחן סהוד

את המה תחלה. ואת המח קורע מעליו את הקרום שעל גביו ושורה אותו ומולחו בפני עצמו.

כ. מולחין את הראש בעוד השערות עליו.

כא. נוהגים בעופות שלאחר שתלש הנוצות, מהבהבים אותם בשלהבת אש קלה כדי לשרוף את השיער הדק. וצריכין להיוהר שלא ישהה אותם באש אלא שיעור קצר מאד כדי שלא יספיק הבשר להתחמם לפני מליחתו. לכן מיד לאחר שהסירים מן האש מנענעם ברוח. הנה והנה, כדי לצנן מיד את החום שעלה בעור מחמת האש.

מליחת עצמות, רגלים ולב

א. העצמות שדבוקות בבשר, מולחים אותן יחד עם הבשר; ואם נפרדו — מולחן לחוד ואינו מניחן במלחן אצל הבשר.

ב. רגלי הבהמות, חותכין מהן טלפיהם קודם השריה ומולחן בעוד השערות עליהן.

ג. הלב, קורעו תחלה ומוציא ממנו את דמו ואחר הוא מולחו.

ד. הריאה, נוהגין ג"כ לחתכה קודם השריה ולפתוח את הקנוקנות הגדולים שבה.

ה. ביצים שנמצאו בתוך התרנגולת אפילו כבר נגמר בישולן, צריכות הדחה שריה ומליחה כשאר הבשר, ואסור לאכלן בחלב.

כיצד מכשירין את הכבד

א. הכבד בין של בהמה ובין של עוף יש בו הרבה דם ואין מליחתו מועילה כדי להוציא ממנו כל דמו ושיוכל אח"כ לבשלו בקדרה. הבא להכשיר את הכבד לאכילה ולבישול, צריך לצלותו על האש או על גבי גחלים לוחשות.

ב. לפני צלייתו, מחתכים אותו ומדיחים אותו במים יפה יפה, ושורה אותו במים חצי שעה, ונותנו על האש ומפזר עליו מלח בשעת הצליה. ואם נותן עליו מלח קודם לכן, צריך שיוהר שלא ישהה אותו במלחו אלא יתנו על גבי האש מיד.

ג. אסור לצלות את הכבד כשהוא נתון בתוך הנייד או מעוטף בכל דבר אחר. צריך שיהא הכבד פתוח כלו לאש שתשאב ממנו את כל הדם שהוא פולט בשעת הצליה. ושוטפו במים לאחר הצליה כדי להסיר מעליו את הדם שנפלט.

איש וביתו

ד. אסור למלוח כבד ולהשאירו במלחו זמן מרובה, ומכל שכן שאסור להניח את הכבד המלוח בצד הבשר המלוח, ואם עשה כן, יעשה שאלת חכם.

ה. אחר שנצלה הכבד, אפשר לשימו בקדרה ולבשלו יחד עם שאר הבשר.

דינים שונים בהלכות מליחה

א. בשר שעדיין לא נמלח, לא יניחו במקום שיש שם מלח, או אפשר שיהיה שם מלח. שאין המלח מתיר את הבשר אלא אם המליחה נעשתה כהלכה.

ב. בשר ששהה שלשה מעת לעת קודם שנמלח, אסור לבישול אלא אם נשרה במים תוך הזמן הזה.

ג. עטיני הבהמה, אין מולחים אותם אלא פותחם וחותכם שתי וערב וצולה אותם על האש.

ד. הטחול, דינו כשאר הבשר, אלא שקודם השריה והמליחה, צריך להסיר ממנו את הקרום שעליו שהוא אסור משום חלב (שומן אסור), וגם צריך לנקר אותו מן הגידים אשר בו. כיצד הוא עושה? נוטל ראש הגיד ומושך אותו ונמשכין עמו שלשה חוטים. וצריך להזהר ששום חוט לא יקרע. שאם נקרע וחלק ממנו נשאר בפנים — צריך לשרש אחריו בסכין.

דם שנמצא בביצה

א. טפת דם שנמצאה בתוך הביצה, בין שנמצאה על החלמון ובין שנמצאה על החלבון — כל הביצה אסורה לפי מקצת פוסקים. ויש נוהגים לפי פוסקים אחרים האומרים: אם נמצאה טפת הדם בחלבון, זורק את הדם ואוכל את השאר.

ב. שתי ביצים שנשלקו יחד בקדרה ונמצא דם באחת מהן — אף השניה אסורה. היו שם שלוש ונמצא דם באחת מהן השתים מותרות.

ג. ביצים צליות או שלוקות שאי אפשר לבדוקן, אוכל כדרכו ואינו חושש. וכן אין צריך לבדוק הביצים אם יש בהן דם, שסומכים על הרוב וברוב ביצים אין דם. מכל מקום נוהגין להחמיר ולבדוק בשעה שעושים מאכל עם ביצים במקום שיש שם אור, ואם נמצא שם דם הרי הוא נראה לעין, וכשהוא נראה, הוא אוסר את המאכל.

שלחן סהור

דיני בשר בחלב

א. תערובת של בשר בחלב אסורה מן התורה. וחמור איסור זה משאר האסורים, שלא את האכילה בלבד של בשר בחלב אסרה תורה, אלא גם בישולם יחד אסור מן התורה. ואם נתבשלו יחד, בשוגג או במזיד, הרי התבשיל אסור בהנאה. אסור למוכרו לנכרי ולא לתת לו במתנה; וכן אסור להאכילו לכלבים, ולא לעשות בו שום מלאכה או ליהנות ממנו ע"י כל תשמיש אחר, אלא שורפו או מאבדו בדרך אחרת שאין בה הנאה כלל.

ב. תערובת של בשר בחלב אפילו ע"י בליעת הכלי בלבד, אסורה. כגון כלי שבישל בו חלב או חמאה או גבינה וכיוצא בהם, או שעמד בו חלב עשרים וארבע שעות וטעם החלב נבלע בכלי, אסור לבשל בו מאכל של בשר. שטעם החלב הנבלע בכלי נפלט לתוך מאכל הבשר ונותן בו טעם ואוסרו. וכן כלי שבישל בו בשר או מאכל של בשר, או השרהו בו בלי בישול זמן מרובה, אסור לבשל בו חלב או מאכלי חלב וכן אסור להשהותם בתוכו זמן מרובה אפילו שלא ע"י בישול.

ג. לפיכך חייב כל איש ישראל להתקין לו בביתו שתי מערכות של כלי בישול וכלי שלחן. כלים שמיוחדים לבשר לחוד וכלים המיוחדים לחלב לחוד. וכן ראוי משום זהירות להתקין גם מערכת של כלים שאינם לא בשר ולא חלב אלא סתמיים, שכל מאכל שיתבשל או ינתן בהם, יהיה ראוי לערבב בו אח"כ בשר או חלב.

ד. גם הסבון והקש וצמר הפלדה שמשתמשין בהם להדחת הכלים, צריכים שיהיו מיוחדים לכלי בשר לחוד ולכלי חלב לחוד, שלא ישטוף כלים של בשר בסבון, קש, או צמר, ששטף בהם כלים של חלב וכן להיפך. וראוי לקבוע להם מקומות קבועים במטבח, ומקום שקבע לסבון וכו' של בשר, לא יניח שם סבון וכו' של חלב.

ה. כלי זכוכית שאין מבשלים בהם אינם בולעים מן המאכלים, ואם הם חלקים ונוחים לשיטיפה, מותר להשתמש בהם גם לבשר וגם לחלב.

ו. מי שיש לו כלים הרבה שדומים זה לזה ורוצה לייחד מקצתם לבשר ומקצתם לחלב ולתת סימן באחד משני המינים שלא יתערבבו — נהגים לתת את סימני ההיכר בכלים של חלב, ואילו הכלים של בשר — זה היכרם שאין בהם סימן. וכל המחזיק במנהג זה לעולם לא יבוא לידי חלוף, ואפילו בא לביתו מי שאינו בקי בכליו, יודע שהמסומנים של חלב והבלתי מסומנים, של בשר, שכך המנהג פשט בכל ישראל.

ז. אסור לאדם שיאכל מאכלי בשר וחלב בזה אחר זה מיד, אלא צריך לעשות הפסקה בין מאכל למאכל כשיעורים האמורים להלן, לפי שהבשר מוציא שומן ומושך טעם עד זמן ארוך. ועוד, שחוששין משום פירורי בשר בין השנים.

ח. שתה חלב או שמנת או לבן, או אכל גבינה רכה, או שאר מאכלי חלב — שוטף את פיו ומנקה את שניו ומותר לו לאכול אחריהם בשר מיד, לפי שמאכלי חלב אינם נשארים בפה אחר אכילתם וגם טעמם חולף מהר.

ט. אכל בשר או מאכלי בשר — שוהה אחריהם שש שעות לאכילת מאכלי חלב, מפני הטעמים שהזכרנו לעיל. ויש נוהגים להקל ואינם שוהים אלא ארבע שעות בלבד, ואחרים נוהגים להמתין רק שלוש שעות, וכל אחד יחזיק במנהג אבותיו.

י. אכל גבינה קשה או גבינה צהובה — ימתין לאכילת מאכלי בשר, כשיעור שממתין בין אכילת בשר למאכלי חלב. לפי שגבינה קשה או צהובה מושכין טעם בפה זמן ארוך כבשר.

יא. תבשיל שלא היה בו בשר אלא נתבשל בכלים של בשר, מותר לאכול אחריו מאכלי חלב מיד.

יב. אעפ"י שמותר לאכול בשר אחרי מאכלי חלב קלים מיד, אסור לאכלם בסעודה אחת אלא עושה ביניהם הפסק סעודה וסלוק שלחן. היינו, שמברך ברכה אחרונה אחר מאכלי החלב ומנער את השלחן ועורכו שנית למאכל בשר.

יג. שני אנשים אחד אוכל חלב והשני בשר, אסור שיאכלו בשלחן אחד אם אין ביניהם הפסק ניכר, כגון שתי מפות שונות וכדו'.

יד. סיר או מחבת של בשר שנתבשל בו חלב או טוגן בו מאכל בחמאה, וכן להיפך, המאכל אסור בהנאה והכלי אסור להשתמש בו ולבשל בו שום מאכל, ואפילו להכניס בו שום תבשיל או משקה אסור, עד שיגעילנו כפי הוראת רב. אבל מותר להכניס בו פירות וירקות יבשים וקרים.

טו. לא נתבשלו יחד אלא נפל חלב צונן לתוך קדרה רותחת של בשר, או בשר צונן שנפל לתוך חלב רותח, או בשר רותח שנפל לתוך חלב צונן, וכן חלב רותח שנפל על גבי בשר צונן וכל שכן אם שניהם רותחים — בכל אלה אל יורה לו אדם הוראה לעצמו אלא ישאל אצל חכם היודע להורות, מה דין המאכלים ומה דין הכלים.

שלחן סהור

טז. נפלה טפת חלב בין צונן ובין חם, ונגעה בסיר הבשר הרוטח בצד החיצון שלו, או במכסהו שעל גביו; וכן רוטב של בשר אפילו קר הוא, אם נגע בצד החיצון של סיר החלב בעודו חם אחר הבישול, או במכסה שעל גבי הסיר כל זמן שהוא חם — צריך שאלת חכם.

יז. וכן אם הכניס בטעות כף או מזלג וכו' של חלב לתוך מאכל חם של בשר בין שהמאכל נתון עדיין בסיר ובין שהוא נתון בצלחת; או להיפך, שנתן של בשר בשל חלב, או שהחליף מכסה של זה בשל זה — אם התבשיל חם צריך שאלת חכם על התבשיל ועל הכלי; ואם הכל צונן היה — שוטף את הכף והמזלג ומותר.

יח. תחב סכין של חלב במאכל של בשר, או להיפך, אפילו המאכל צונן — צריך שאלת חכם. שהסכין מתוך שהוא נדחק בחזקה הוא פולט ובולע אפילו צונן.

יט. דגים, מותר לבשולם ולטגנם בכלים של חלב או בכלים של בשר, וכן מותר לתת בהם חמאה. אבל אסור לתת בהם בשר או שומן של בשר, מפני שיש סכנה בדבר וכל דבר שיש בו סכנה חמור הוא מן האיסור.

כ. אין מגעילין כלי חרס, ואם נטרפו אין להם תקנה. כא. נוהגים שאין מגעילין כלים של בשר כדי להכשירם לחלב, ולא כלים של חלב כדי להכשירם לבשר.

טבילת כלים

א. כלי מתכות או כלי זכוכית חדשים מבית חרשת של נכרי, אפילו קנאם אצל חנוני ישראל, חייבים בטבילה במי מקוה, או בים או בנהר, קודם שהוא משתמש בהם, וטבילתם מכניסתם לקדושת ישראל שהם מתקדשים על שלחנם.

ב. כלים שנשתמש בהם הנכרי, או שנשתמש בהם ישראל שאינו נוהר בכשרות, אין טבילתם במי מקוה מטהרתם אלא צריכים הגעלה לפי הוראת חכם.

ג. כלים חדשים הבאים מבית חרשת של יהודי, אפילו ידוע שאינו נוהר בכשרות, אינם צריכים טבילה, כיון שחדשים הם. שהרי כל ענין הטבילה הכנה היא לקבל קדושה, וכל היוצא מבית היוצר של ישראל מוכן הוא לעולם לקבל עליו קדושה.

ד. הבא להטביל את כליו החדשים במים, מברך תחלה: 'ברוך אתה

[ריא]

איש וביתו

ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על טבילת כלים — ומטביל. שכל הברכות שמברכים על המצוות, מברך לפני עשייתן. חוץ ממי שצריך טבילה בגופו שטובל תחלה ואח"כ מברך, כדי שתהא הברכה נאמרת בגוף טהור.

ה. כלי חרס המצופים באבר, צריכים טבילה ואין מברכין על הטבילה.

ו. אין מטבילין כלים בשבת וביום טוב.

איסור שקצים ורמשים

א. ארבעה מיני חגבים הם, שהתורה התירתם למאכל ואלה הם: הארבה, הסלעם, החרגול והחגב. כל שאר מיני השרצים והשקצים והרמשים, כגון תולעים, נמלות, דבורים זבובים וכו' אסורים באכילה.

ב. לפיכך אדם שאוכל כל מאכל או שותה כל משקה שהתולעים מצויים בהם, חייב לבדוקם תחלה בזהירות אם אין שם תולעת או ביצי תולעת. ואם מוצא מנקה את המאכל מן התולעים וביציהם ואוכל. ואם אי אפשר לנקות היטב — כל המאכל אסור באכילה.

ג. התולעים מצויים בתאנים, תמרים יבשים, שזיפים, משמשים ותפוחי עץ, ובאגוזים הגדולים — כל העונה; באשכוליות ותפוחי זהב — בסוף עונתם, וצריכים בדיקה. קמח, אם אינו ידוע שהוא טרי — חייבים לנפותו בנפה דקה מאד. חסא וכרוב וכרובית, צריכים בדיקה. ויש נוהגים להבהב את הכרובית באש קודם הבישול. עדשים, אפונה ושעועית, חייבים בירור וכל גרגיר שנמצא מנוקב מוציאו. מצה ישנה בקיץ צריכה בדיקה מפני התולעים והנמלות. וכן צריכים להיזהר הרבה במיני גריסים וקוואקר שאינם ידוע בהם שהם טריים. מים וחומץ אם אין חזקתם נקיים, חייבים בסינון ע"י מסננת דקה מאד. כמו כן מצויים מיני דגים שהתולעים נדבקים בראשם ובעורם בתקופות ידועות של השנה, וחייבים ללמוד אופן בדיקתם.

ד. תולעים שמצויים בגבינה צהובה ישנה, אם ידוע שלא באו מן החוץ אלא נולדו בתוכה וגם לא פרשו לחוץ, אינם אסורים. וכן הדין בכל תולעת שתחלת לידתה בתוך המאכל ושלא פרשה משם אף פעם.

כללים דיני טרפה

א. אשה שפותחת את העוף ומוצאת באחד מן האברים הפנימיים שבעוף מסמר או סיכה או מחט וכיוצא באלה, או שרואה בהם נקב אפילו אינה מוצאת שם מסמר וכו' או שעלתה בהם מכה ונשתנה המראה מחמת

[ריב]

שלחן טהור

המכה, או שראתה אבעבועות במעיים, או שבדקה ולא מצאה המרה (המרה מצויה בכל העופות חוץ מן התורים והיונים שאין להם מרה) — בכל המקרים הללו ובכיוצא בהם, חייבת להביא את השאלה בפני מי שמוסמך להוראה.

ב. וכן אם נמצאה רגל או כנף שהיא שבורה, צריך שאלת חכם.

ג. מצאה הרבה כנים בעור העוף, יש לבדוק אם המפרקת אינם שבורה. שדרך העוף לנקות את עורו במקורו שהוא מגיעו לכל מקום שבגופו, ובשעה שמפרקתו שבורה אינו יכול. ומפרקת שנשברה — מטרת את העוף.

פרק עשרים ואחד מעייץ טהור

צוחקים שנעשו למחוקקים. — כבשה
אחת בין שבעים זאבים. — אספקלריא
של דורות. — טהרה שהיא יסוד הכל. —
שאלות שאינן צריכות לתשובות. —
גלויי המדע בענין הטהרה. — חקי
התורה לישראל כחקי הטבע. — חשבון
עולמם של ישראל. — במדת הרחמים
עם הצאצאים. — במדת האמת עם
האבות. — מעשה שהיה. — אדם לעמל
יולד. — או נשגב או נתעב. — החדש
הזה לכם. — טהרת בראשית במי
בראשית. — כאמהות כן הבנות. —
עיקרי דינים בטהרה.

‘ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם
ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את
כל החקים האלה ואמרו: רק עם חכם
ונבון הגוי הגדול הזה’ (דברים ד).

פרק עשרים ואחד
מעין טהור

כמה דורות חלפו וכמה מאורעות ארעו וכמה נסיונות
נתרבו, עד שהודו העמים שיש חכמה ובינה בחקי התורה. ולא עוד,

אלא שעיטרו בעטרה של גדולה את ראש
העם הזה אשר נכנס בברית עם אלוקיו
לשמור תורתו ולקיים מצוותיו, וקראו
לישראל: 'הגוי הגדול הזה'.
בדורות הראשונים היו כל חקי התורה ללעג

ולצחוק אצל כל עמי התבל. לא הניחו מצוה אחת מן התורה שלא
לגלגו עליה. בוא וראה: חביבה מצות השבת שאפילו רוב אומות
העולם סגלו להן בדומה לה — וכי לא היתה גם מצוה זו בזויה בעיניהם
ולא לעגו לה? יותר מאלפים שנה לעגו כל אומה ולשון על ישראל ועל
שבתו ומלאו פיהם צחוק.

השחוק שהיה חביב עליהם ביותר בדורות הקדומים: 'שהיו מביאים
את המת לבית התיאטרון שלהם ומראים אותו לקהל כשפניו חזורים
וראשו מגולח, והליצנים שואלים אלה לאלה: למה פניו של זה חזורים
וראשו קרח? והללו עונים: איש יהודי הוא זה, והיהודים הללו שומרי
שבתות הם, וכל מה שהם יגעים כל ימות השבוע — אוכלים בשבת,
לפיכך עניים הם, ואין להם עצים לבשל בהם ושוברים מטותיהם
ומבשלים בעציהן, והם ישנים על הארץ ומתעפרים בעפר ושערותיהם
נושרות, וסכים ראשיהן בשמן — לפיכך השמן ביוקר!' (מתוך מדרש
איכה). —

וכל הקהל הנמצא בתיאטרון ממלא פיו צחוק על ישראל ועל השבת.
שהם אמרו: אי אפשר לעולם שיתקיים אלא אם יהיו האנשים עמלים
שבעה ימים בשבוע.

צוחקים שנעשו מחוקקים

לאחר כשנות אלפים שהחזיקו ישראל בשבת ושמרוה, אז נפקחו עיני
העמים וראו מה השבת נותנת לישראל. — לא עוני ודלות אלא אושר

איש וביתו

והתעלות; לא ראש קרח אלא לב פתוח וראש פקח. אז הם נתקנאו בנו ועשו גם לעצמם חקויים לשבת שלנו. אף על פי כן מרוממת היא השבת של ישראל ומנושאת

בעיני חכמי אומות העולם, יותר משבתותיהם שלהם.

אף חק ברית מילה, נראה היה בעיני העולם מגוחך ואכזרי מאד: 'כיצד אין מרחמין על התינוקות ומטיפין מהם דם בעודם כה רכים' — כך היו מונים את ישראל. עכשיו גילו גדולי הרפואה לאחר הרבה נסיונות והסתכלות מתמדת ומחקרים רבים, שכריתת הערלה אין כמוה לחסון האדם מפני כמה וכמה מחלות. וכבר נהגו רוב בתי החולים ברחבי ארצות הברית לימול את כל הנולדים שם, בני ברית ושאינם בני ברית, לפני צאתם מבית החולים.

וכן נתקבל מנהג זה בחצר המלכות שבבריטניה, מאז מאות בשנים, לימול כל זכר הנולד במשפחה המלכותית. והמוהל — איש יהודי שאומנותו בכך.

כבשה אחת בין שבעים זאבים

כל קיומו של ישראל עם שמירת תורתו והתבדלותו בשאר מנהגיו, נראה היה לעיני העמים במשך דורות מרובים, כאילו אין הוא אלא מאורע חולף ואין לו המשך ועתיד רחוק.

המתונים שביניהם ציפו להתבוללות שתבוא מאליה ואשר תשכיח ותמחה שם ישראל; ואילו קצרי הרוח שהיו ביניהם, קמו על ישראל ואמרו: 'לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם

(ישעיה סו): כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה, עומדים לפני נאום ה' — כן יעמוד זרעכם ושמכם.

ישראל עוד!' אמנם עשתה ההתבוללות שמות בכמה אברים מישראל, וכל ההמנים וה- היטלרים למיניהם, אף הם עשו בנו שמות נוראות, אבל כלל האומה חי, וחיה יחיה

לעולם. חציהם כלו וישראל לא כלו. כיצד יכול ישראל הקטן והדל שבאומות לעמוד ולהתקיים בכל אלה ועוד כוכבו עולה ומאיר? —

אכן, פלא הוא זה, אשר נתנו חכמי אומות העולם ונבונים את דעתם עליו. אף הם הודו ואמרו: 'רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה'; אין ישראל חיים תחת חקי חיים הנוהגים אצל כל אומה ולשון; חקי תורתם הם חקי קיומם; נפלאות היא תורתם ונפלאים שומריה! החכמה והבינה הטמונות בחקים האלה, הן שעושות גם את עושיהם ומקימיהם שיהיו חכמים ונבונים.

אספקלריא של דורות

כיצד מתגלית חכמתו ובינתו של חק הבורא? לא בכללי ההגיון של בן תמותה, לא בחכמה ובבינת הלב של האדם אשר למראה עיניו ישפוט, לא בהרצאת דברים ולא בווכוחי אנשים. אילו כן, לא היה זה חק אלא סברא שבהגיון אנושי; אילו כן, היו גם חכמי אומות העולם מכירים בו מיד עם נתינתו בסיני; אילו כן, היו כל חקי הבורא שוים בעיני הכל והיו מתקבלים כלם על דעת הכל ולא היו הבריות מבדילות בין חק זה לאחר, להודות בזה ולכפור באחר. ברם, חכמתם ובינתם של חקי הבורא, לא באלה התגלותם; אלא שהיסטוריא ארוכה של אלפים בשנים, היא לבדה יכולה להיות מעין אספקלריא, להביט בה ולראות ממנה מקצת מן החכמה והבינה, אשר הוטבעו מלכתחלה בחקי התורה.

ספר החכמה כשהוא פתוח —
הכל רואים את חכמתו,
ואולם יפה כח החכמים שהם
צופים בחכמה אפילו בשעה
שהספר עדיין مغולל.

ועדיין ההיסטוריא לא באה לקצה, לכן גם
גלויי החכמה שבחוקי הנצח לא באו עוד אל
קצם.

ועדיין הגילויים הללו שכבר נגלו אינם אלא
ניצוצות קלושים מאור גדול שעשוי להאיר מסוף העולם ועד סופו.
משל לכן המדבר שהגיע לתחלת הישוב של בני תרבות, ראה שם בני
אדם שגרים בבקתות של בתים, נתפעלה נפשו וקרא: האח! ראה, גם
ראה, כמה טובה מצויה אצל בני היישוב: הם מכוסים בגדים לפי מדתם,
ניזונים משלחן עשיר, מעונם יפה וכל חייהם תענוג!... עוד עתיד
הוא בן המדבר הזה להגיע לישוב גדול ושם יראה בגדי פאר, מאכל
מלכים, ארמונות הוד ותענוגות, כאשר לא
פילל לראות גם אחר בואו!

אומות העולם צופים בגלויי
החכמה שבתורה, וישראל
צופים ברויה ובצפונותיה.

כל הטוב והאשר והיפה שבחקי הנצח בתורת

ישראל לא נראו עדיין, אפס שמץ מהם ראו חכמי האומות ושרו שירי
תהלה לישראל ולתורתו. תהלה לתורה זו שרחבה מני ים ושמעיינותיה
נראים סתומים בראשיתם והם מתגברים והולכים באחריתם; ותהלה
לעם זה שראה אחרית דבר מראשיתו ואמר 'נעשה ונשמע' לכל חק
וצווי שציום הבורא, אפילו עדיין לא ידעו טעמו. לכך נאמר בהם:
'אשר ישמעון (בשעה שישמעון, כלומר, יבינו) את כל החוקים האלה
ואמרו: רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה'.

פעולתו של החק — לאלתר, ואולם גלוי חכמתו — לאחר דורות. מי
סכל ויאמר: איני מקבל עלי את החק עד שאראה תחלה את פעולתו

איש וביתו

ותועלתו. אילו הכל היו אומרים כן — לא היה האכר זורע, ולא היה החולה שותה רפואה, ולא התלמיד מאזין לרבו, ונמצא העולם שמם. אמור מעתה, שהגדולה שבחכמות והיקרה שבתכונות — אשר ישכיל האדם ויבין מראש היכן טובו ואשרו, אפילו עדיין אינו רואהו בעליל אלא עתיד לראותו לאחר זמן. אם זוכה לכך, נמצא שהוא הולך בדרך טובים ונהנה ממנה, וסוף שנגלה לפניו כל סתום ורואה מה רב הטוב שאגר לו בתכונתו ושצפון לו לעד. איזהו חכם? זה שאוהב את החכמה אפילו בשעה שהיא מכוסה. איזהו נבון? זה שרואה אחרית דבר מראשיתו. ואי אתה מוצא מדה זו אלא בישראל. כיצד זכו ישראל לחכמה ובינה? לא זכו אלא ע"י האמונה שהאמינו בה' ובמשה עבדו.

טהרה שהיא יסוד הכל

אף חק הטהרה שצותה תורה על האשה והאיש שהם נשואים וחיים יחד, חק חיים הוא לשומרינו. עיקר הוא בתורה, יסוד הוא בחיי המשפחה, ובסיס נאמן שעליו מושתת קיום עם ישראל.

עיקר בתורה כיצד? שהוא חמור מרוב שאר חקי התורה והוא אחד משלושה החקים שמצווה איש ישראל לקיימם אפילו אומרים לו: עבור על מצוה זו, ואם לאו תיהרג — יהרג ואל יעבור! שלוש מצוות אלה הן: עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים. והאשה בנדתה, בכלל שאר עריות היא. —

העובד עבודה זרה, מכריע את עצמו ואת כל העולם כולו מן החיים למות. מה העבודה הזרה הזו מתה, אף עובדיה ומקיימיה וכל הנכשלים בה — מתים; ההורג את הנפש, מביא מיתה על הנרצח ועל עצמו; והמגלה עריות, נכרת משורש החיים ודוחה ממנו את זרעו וזרע זרעו עד סוף כל הדורות, ונמצא שהוא כלה ואובד מן העולם לגמרי; לכן, מוטב שימות הוא מיתת שעה ויביא חיי עולם עליו ועל כל העולם כולו, ואל יחיה הוא חיי שעה ויביא מיתת עולם עליו ועל זרעו!

יסוד בחיי המשפחה, כיצד? שהרי עינינו רואות כי כל המשפחות בישראל שחק הטהרה נשמר בהן כהלכתו — בתיהן שלום, אהבתן מרובה, זרעם מבורך, גופם בריא ומחוסן מפני כמה מחלות, הרבה יותר מן האחרים, (מסכת נדה לא): מפני מה אמרה תורה: נדה לשבעה?

מעין טהור

מפני לרגיל בה וקץ בה,
אמרה תורה תהא טמאה
שבעת ימים כדי שתהא חבי'
בה על בעלה כבשעת כניסתה
לחופה.

אפילו הם מקימים כל דיני ההגיינה הרפואית
ונוהגים פרישות לפי כלליה.

בסיס נאמן לחיי הלאום, כיצד? שהרי מצוה
זו שישאל נתייחדו בה מכל העמים, היא

שעמדה להם שלא יהו מובלעים בינותם ומוטמעים בתוכם. חס ושלום,
אלמלא היא — כבר אבדנו באבדנם של העמים הקדמונים ומתנוונים
בהתנוונותם של תקיפי עולם הראשונים, וקודם להם הרבה; שהרי
קטנים מהם היינו תמיד, מעטים וחלשים, שנזאקים ונרדפים מכל העולם.

שאלות שאינן צריכות לחשובות

מה הוא סוד שמירתו של חק הטהרה, שהוא מביא חיי עולם לעם קטן
וחלש? —

היכן נעוץ שרשו של פלא זה שמצות טהרת המשפחה מחוללת בתוך
משפחות ישראל ושומריה, שממלאתן שלום ואושר? —

למה הפרשת דם מטמאה ושאר הפרשות

אינן מטמאות? —

למה ספירת שבעה נקיים? —

למה מי מקוה כשרים מטהרים ומי אמבטיה

אינם מטהרים? —

למה טבילת כל הגוף בבת אחת ואפילו

שערה אחת בלבד חוץ למים — פוסלת את

הטבילה?

ולמה מברכין על הטבילה? —

אין אנו יודעים. חק הוא לישראל. חק שחקק הבורא בבריאה. חקק
האש לעלות, חק העפר לרדת, חק המגנט למשוך או לדחות, וחק של
תולה ארץ על בלימה וכל הכוכבים במסילותם. וכי משום שלא נבינים
לא נקבלם?

מדע אנוש בן תמורה הוא ובן חלוף, וחק הבורא חק נצח הוא לעולם
ועד. משום כך לא נתלה חק חיים זה וחקי חיים אחרים, בבינת אנוש,
כדי שלא תבוא תמורה אשר תחול בבינתו של אדם מחר, ותוציאו מן
החיים.

גילויי המדע בענין הטהרה

בדורות הקדומים דחו עמי התבל את כל חוקי תורנו: ישראל, מפני שלא
נתקבלו על דעתם ועל בינתם. בדורות האחרונים החלו גדולי מדעני

איש וביתו

התבל לפור הרבה שבחים על מקצת מחוקי חיינו. והשבחים — דווקא על אותם החוקים שטעמם כמוס היה לגמרי. — הם בדקו ומצאו שדם הוסת — רעל יש בו, וכל הדבר שחיסונו רופף — גיוזק במגעו או במגע האשה בשעת וסתה. —

(ויקרא רבה טו): 'אשה כי תזריע וילדה זכר' (ויקרא יב) מה כתיב אחריו — 'אדם כי יהיה בעורו שאת או ספחת' — מה ענין זה לזה? אמר ר' תנחום ב"ר חנילאי וכר': מי גרם לולד שהיה מצורע? — אמו; שלא שמרה ימי נדתה.

הם חקרו ומצאו ששמירת חקי הטהרה לפי דיני ישראל דווקא, תריס מוחלט היא ומגן מפני כמה מחלות מסוכנות המצויות אצל הנשים מעמים אחרים; וביותר, נגד המחלה הממארת של סרטן-הרחם. וכמו שהטהרה היא תריס מגן לאם, כך היא תריס מגן לילדים. הרבה גופי מחלה יש שאינם נוגעים בילדים שאמותיהם שומרות על חק הטהרה.

אכן, בשעה שחכמי אומות העולם משבחים ומפארים את מצוות ה' וחקותיו, הנאה יוצאת להם לישראל משבחיהם. כי שם ה' מתגדל ומתרום בעולם, ואין לישראל קורת רוח גדולה מזו. ברם כל שבחי הגויים וכל טעמיהם שהם מוצאים בתורה ובמצוותיה, אינם מוסיפים לישראל ולא גורעים, לא מעלים ולא מורידים כלום בנוגע לעצם קיום המצוות. מעולם לא היו המצוות לישראל, ולעולם לא יהיו, אלא גזרות המלך בלבד, ועל כך אין להוסיף וממנו אין לגרוע.

חקי התורה לישראל — כחקי הטבע

בוא וראה מה בין מצוות שבדו להם בני אדם או החזיקו בהן מפני תועלתם, למצוות שהבורא נתן וגזר לקיימן. רוב חכמי העולם מצווים היום על בני אדם מנהגי פרישות בין איש לאשתו שדומים למנהגי ישראל, אעפ"כ אין העולם מחזיק במנהגים אלה. למה? שמצוות בני אדם הן, וכל מצוה שבני אדם אמרוה, אינה מתקבלת על הבריות אלא אם מעמידן עליה שומרים ושוטרים. הללו מפקפקין בנכונותה — שמא אין היא אלא השערה ונסיון מדעי בלבד ושמא מחר יגיעו אותם החכמים המצווים, להשערה אחרת ולמצוה אחרת הסותרת את הראשונה; והללו, אפילו אם אינם מפקפקים בנכונות המצוות הללו, אינם מקבלים עליהם עול מצוותיהם מפני שכמוהם וכמו

מצוות שבני אדם אמרו, אפילו יש בהן תועלת — אינן עומדות בפני תקפו של היצר.

רוב בני אדם אין הם למודים להיכנע לחק מרצונם הטוב, אלא אם מתן שכרו ניתן בצדו, והשכר הוא מרובה מן ההפסד הכרוך עם קיום החק הזה.

אמנם, מדע בני אדם, מצוותיו והגבלותיו שהוא מטיל על האנשים — עני הוא מכדי שיוכל לשלם לאדם שכר מספיק שבגללו יהא שווה לו להתגבר על יצרו הבוער ולהסתייג מיחסים מיניים — אפילו אם הוא מכיר בהיזקם. למה? שהנזק הוא לאחר זמן וההנאה בשעת מעשה; התועלת שבהגבלה הזו — מפוקפקת, ואולם הנאת האיסור, — ודאי.

מצוות הבורא שישאל קבלו עליהם לקיימן, אינן כן. לא מפני טעמן של המצוות ולא מפני תועלתן הן נשמרות בישראל, אלא מפני גזרת הבורא בלבד. מצוות התורה לישראל, חקי חיים הם לו כחקי הטבע. אין בם לא הרפור ולא פקפוק אבל יש בם אמת של ודאי ובטחון; לכן אין שם לא פיתוי מוליך שולל ולא פרצה לעבור עברה, אבל יש שם ידיעת העוון ומחסום חזק מלעבור עליו.

חק הטבע אוסר על האדם להפיל עצמו לתוך מי התהום או לתוך כבשן האש, שאם יעשה כן — מי התהום יטביעוהו ואש הכבשן תשרפהו, — כך חקוקה היא האמונה בלב ישראל ויודעים הם שכל העובר על חקי התורה — ענוש יענש ועונשו גדול, אפילו אינו נראה בעליל לעינים עתה; וכל השומר עליהם — יבוא על שכרו ושכרו מרובה מאד, אפילו אין הוא נראה לעינים.

הזהירות נדחקת מפני התאוה, והתאוה נדחקת מפני היראה.

שכן עולמו של ישראל, עולם ארוך הוא. כל הדורות שעברו וכל הדורות הבאים, כל

העולם הזה וכל העולם הבא — הכל מקופלים בתוך עולמו של כל אחד ואחד מישראל. על כן גם חשבון עולמו של האדם מישראל, חשבון

ארוך הוא ושום תענוג או הנאה עוברת אינה עולה לו עם חשבוננו זה.

אדם עשוי לחבל בעולם קטן, ואינו עשוי לחבל בעולם גדול.

אשר על כן, אין ישראל צריכים לשומרים ולשוטרים אשר יביאום בעול המצוות בעל כרחם. שופטים ושוטרים הם שמים להם בעצמם ובתוך לבם, ושפטו ואינם פורצים גדרות עולם.

הכובש את יצרו — גבור, ואין הגבורה מצויה אלא במלומדי מלחמה בלבד.

ועוד, שכבר למודים ישראל מדור דור, וכל איש ישראל כבר למוד הוא מקטנותו

איש וביתו

במלחמה זו עם היצר הסוער; זה בא עליו לטרדו מן העולם, וזה אינו נשמע לו. ישראל מחשבים שכר מצוה כנגד הפסדה והפסד מצוה כנגד שכרה, וחשבונם אינו מטעה אותם לעולם. יודעים הם כי תענוג לשעה וספוק היצר לרגע — אינו שווה בנוק הגדול; שהרי האדם עלול לאבד בו את שני עולמותיו, העולם הזה והעולם הבא; עולמו שלו ועולמם של זרעיותיו.

חשבון עולמם של ישראל

איש ואשה בישראל בשעה שהם כורתים ביניהם ברית נשואין, לא חוזה מסחרי הם עושים למלוי צרכיהם, לא שותפות עבודה לחיי שעה, ולא הסכם יחסים לרווח צמאונם זה עם זה — דברים רבים וגדולים מאלה הרבה מאד, יש בלבם באותה שעה. וכל כך מרובים הם אותם הדברים וכל כך גדולים הם, עד ששאר דבריהם בטלים לגבם במיעוטם ונעלמים

מפני קטנותם. הברית שביניהם כרותה לדורי דורות, ותנאי הברית — תנאי חיים הם לעצמם ולכל תולדותיהם וצאצאיהם. גן נטעים הם באים לנטוע, ונטיעותיהם לעולמי עד עתידים לעמוד.

ונפשם יודעת מאד: אם יהו נוטעים את נטיעותיהם כהלכה, כל נטיעון-תיהם נטעי נעמנים יהיו; חס ושלוש אם לאו — גידולי פרא יעלו להם, קוצים ודרדרים שרעים לנוטעיהם ורעים לעולם.

ונפשם יודעת עוד, איזוהי דרך ישרה שהלכו בה אבותיהם, והביאו אותם לחיי עולם, וילכו בה גם הם ויביאו את בניהם לחיי נצח; ואיזוהי דרך עקלקלות שכל ההולך בה כושל ומכשיל.

אדם שכל עולמו אינו אלא הוא בלבד, תלוש מאבותיו ולא מחובר לצאצאיו; מי שכל חייו אינם אלא לשעתם בלבד, פרודים מן האתמול ואינם קשורים עם המחר — רק אדם זה בלבד אינו יכול לעמוד כנגד פיתויי הרגע. אפילו אם יודע שתענוגו של עכשיו עתיד להמיט עליו שואה לאחר זמן, הוא מתפתה. תענוג של עכשיו וצער של מחר — מה ידחה את מה? הוזה אומר: העכשיו ידחה את המחר. למה? שגם המחר לא יהיה אלא ה'עכשיו' של אז. —

אבל אדם שעולמו שלו ועולמם של אבותיו ושל בניו אחריו עולם אחד הוא: כל מה שאבותיו סגלו בחייהם דבר טוב — עדיין הוא חי בו, וכל מה שמסגל

[רכד]

הוא — יהא חי בצאצאיו; מי שכל יום מימי חייו אינו אלא אחיהו בנצח; את אשר הטיב אתמול — מאיר לו היום, ואשר הרע בו — עומד ומחשיך וחובע חוץ; הוציאני ממחשכי היום הזה, שהרי האתמול עודנו קיים; את אשר מטיב היום יאיר לו מחר, ואשר ירע בו יעמוד ויחשיך לפניו תמיד עד אשר יאיר חשכתו, כי האתמול והיום עם המחר — שלשתם נצח אחד הם שאינו עובר לעולם; העבר אינו אובד והעתיד אינו סתום אלא הכל גלוי וידוע חי וקים. אדם שכך הם חייו בעולמו — עמוד יעמוד כנגד פתוי הרגע ולא יכשל בהם. ואפילו גדול הוא הפתוי מאד — אינו מתפתה. תענוג של רגע וצער של תמיד, מעתה ועד עולם, מעתה ולמפרע עד הראשית — מה ידחה את מה? הוזה אומר: הנצח דוחה את העובר, ואין העובר דוחה את הנצח.

טהור הוא המעיין הזה שממנו כל דורות בית ישראל משתלשלים ובאים, וכל דור ודור, וכל איש ואיש יודע אותו ומחשב את חשבונו: הרבה

צער והרבה יגיעה היו לאבותי ולאבות אבותי כדי לשמור על המעיין הזה בטהרתו; ואף אני מן המעיין הזה טהור יצאתי, והרי אני עתה במקום אבותי לשמור על הטהרה שלא תיפסק — האבוא אני, חלילה, לעכר את המעיין הזה? — וכל צער אבותי ויגיעתם כדי להיאחז בטהרת הנצח, מה יהא עליהם? האבוא אני להוציא ממעיין שעברתי, צאצאים שעברתי? — וכל צער בני ויגיעתם להיאחז מחר בטהרת הנצח, מה יהא עליהם? מהיכן תהא להם אחיהו בה? ואני עצמי מה יהא עלי? אימתי ובמה אוכל להיות נפרע מן החוב הגדול הזה אשר יהא רובץ עלי תמיד — מעיין שהיה טהור וטהרתו נצח — והשחתיו ועקרתי טהרתו מן הנצח! חלילה, לא אשחית את נחלתי. לא אשחית נחלת אבותי ולא אשחית את נחלת צאצאי. מה אני טהור, אף כל הדורות הבאים — טהורים יהו, ממעיין טהור יהו יוצאים!

אמור מעתה: מצוות הטהרה אשר כל זוג בישראל מזהר עליהן, חמורות הן משאר מצוות גם בענין זה, ששמירתן זכות היא לשומריהן, זכות לאבותיהם וזכות לצאצאיהם; והפרתן — חוב היא למפריהן, חוב לאבותיהם וחוב לכל צאצאיהם.

(יומא פה): אמר ר' עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם — אביכם שבשמים וכו', מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר אתכם.

איש וביתו

במדת הרחמים עם הצאצאים

הואיל וכך היא חומרתן של מצוות הטהרה, לפיכך אי אתה מוצא בישראל אפילו אדם אחד שיוכל לפטור עצמו מן המצוות הללו. אפילו אם תמצא אדם מישראל שהוא בועט חס ושלום בשאר מצוות ואינו מקיימן, כופר הוא בעיקרן ואינו מקבל עליו את עולן — עול זה של מצוות הטהרה בחיי משפחתו, חייב הוא לקבל עליו אפילו אינו מאמין. —

למה? שהפוגם בשאר מצוות, בעצמו בלבד הוא פוגם; והפוגם במצוה זו, גם את בניו הוא פוגם. אם תמצא לומר כופר הוא בעצם הפגם וטוען

שאינו פגם? ואולם הבא לפגום באחרים אינו רשאי עד שישאל תחלה את פיהם לידע מה הוא הדבר הזה בעיניהם, שמא פגם הוא זה בעיניהם אף על פי שבעיניו אינו פגם. — הפוגם ברוב המצוות האחרות, תקנה יש לו

לאחר שנודעה לו חטאתו אשר חטא ושב — ורפא לו; ואולם הפוגם במעין — אין לו תקנה. אפילו יתחרט מחר וישוב מחטאו — כלום יוכל לרחוץ בנקיון את תולדותיו אשר הולידם בחטא וחרת בהם כתם בתולדה, כתם שאינו נמחה?

צא וראה עד היכן רחמי אב ואם מגיעים על בניהם: בן שמתחטא לפני אביו ושואל ממנו דברים שאינו צריך להם, ולא עוד אלא גם הדיק יש בהם, כיון שרואה האב שבנו מצטער הרבה — נותן לו משאלתו אפילו אינו צריך; שאינו יכול לראות בצער בנו. האם ששוכבת על ערש דוי והיא קרובה אל המות מן החיים, נכמרים רחמיה על בנה ה'יתום', בנה שבמותה הוא מתיתם; וצער בנה, צער שלא בא לעולם עדיין — כמה הוא חי בלב האם עד שהוא משכיח מלבה את צערה שלה! עד כאן מגיעים רחמי האב והאם על בניהם — ולמה יהו מתאכזרים עליהם בשעת שלומם ובעת תענוגם? למה יהו מתפתים לעונג של רגע, שיכול להמיט על בנם הנולד להם, צער עולם —

אם בנם זה לא יהא כופר במצוות כמוהם, למה??!

מי שלבבו פונה היום מעם דרך אבותיו לאמור: 'אבותי שחיו עפ"י התורה והלכו

בדרכיה — טועים היו; ואני — אור חדש ראיתי ורק לאורו אלך ולא בדרך אבותי', אם יאמר כך ויהא בועט בכל המצוות, עדיין אפשר

מעין טהור

שיהא צדיק בעיני עצמו. אין לו אלא מה שלבו מיעצו. אבל זה שהורס גדר הטהרה ועל חרבותיה הוא בונה את דורותיו הבאים, אינו יכול שיהא צדיק בעיני עצמו; אינו יכול להרוס עד שיפקיר עצמו תחלה לאכזריות על כל תולדותיו שהוא מעמיד.

במות האמת עם האבות

אם ראית אדם שהוא מזלזל במצוות הטהרה מפני כפרנותו, אם ידוע לך עליו שאינו רגיל לעשות שקר בנפשו אלא הוא שוגה באשליות להנאתו — אל תתן לו להיות שוגה באשליות! העיני עצמו ינקר? ואף אתה פתח לו והעמדהו על דעתו שלו — אמור לו:

המהלך בדרך תועים ומוליך עמו גם אחרים, אומרים לו: די לך שאתה מהלך לבדך — למה אתה מתעה לאחרים, ובעל כרחם?

אתה הולך בשרירות לבך והכנסת עצמך ובשרך באחריות לתוצאות דרכך — מי יכול למנעך? ואולם להכניס באותה אחריות גם את בניך אשר תוליד — אין אתה רשאי אפילו לפי טעמך ושיטתך. —

הרי עתידים בניך לסור מדרכך הרעה כשם שאתה סרת מדרכך הישרה של אבותיך, וישובו לדרך הטובה שאתה עזבתה; אם ישובו, אוי, כמה אומללים יהו בניך בעיני עצמם באותה שעה! פגם בנפש, כתם בתולדה, קלון של בני הנדה על מצחם תמיד! —

שמה תאמר: אי אפשר שהגלגל יסוג אחורנית; בנים שהוריהם מנוערים מן המצוות — לעולם לא יחזרו לקבל עליהם עול תורה ומצוות? — לא מדעת אמרת כך ולא מן האמת אשר בלב. כי נפשך יודעת מאד שהדבר הזה, אפשר הוא ואפשר. והרי מעשים בכל יום שבנים חוזרים לחיק האמונה שהוריהם עזבוה! —

עדיין לא בא העולם על תיקונו עתה, עוד לא מלאה כל הארץ דעה את ה', — אפילו עתה, ובדורותינו, האמונה והדת אשר בלבב האנשים

האמונה, מדה היא בנפש כז אדם; פעמים שהיא רדומה ופעמים שהיא ערה; והרי עינינו רואות התעוררות לאמונה ולדת בנפשות כז הדור הזה.

כאילו מתעוררות מתרדמה ונותנות את אותותיהן. רבים היום האומרים: מי יראנו טובה של האמונה ויורנו דרך השיבה אליה! חזקה היא הכמיהה אל הדת עתה, כסערה שתקפה את נפשות רבים מבני הדור הקודם שרצו להתפרק מן הדת ולברוח הימנה.

אכן, כגלגל החזור היא האמונה שבלב האדם. פעמים שהיא ממלאת את לב האדם בגלוי, ופעמים שהיא נכסית לשעה עד שהנפש תרעב ותכסוף

איש וביתו

לה, ושוב היא מתגלה לאחר זמן ביתר שאת ועוז, גדול מן הראשון. בכל העולם כך, ובישראל — על אחת כמה וכמה.

שכן האמונה באלקים וההשתעבדות למצוותיו השוכנות בלב העם הזה,

כבר נעשו חלק מדם התמצית שלו. אין

ישראל כשהם מתעוררים לתשובה, התעוררות גדולה משל אחרים. האמונה טבועה בנפשם ודרך התשובה מודעת להם מדור דור.

בני ישראל יכולין לפרוש מהן לזמן מרובה ולהרבה דורות. דור אחד של הפכפכנות רוחנית, שני דורות, ואפילו יותר, אינם יכולים לחולל מהפכה בדם ונפש של אומה

שלמה אשר עשרות דורות איתנים עצבנה וטבעוה במטבע שלהם. הפיכה עונתית אינה יכולה לשנות אופי ומהות, טבע וסגולה. טבע הדברים שהכל חוזר אל שרשו הראשון, וכל מהות מתעצמת שוב בדמות; וככל שרבתה הפרישה כך תגדל אח"כ הדרישה.

עובי תורה שבימינו, לא דרך חדשה מצאו — כבר היו לעולמים ונמצאו גם בדורות שלפנינו. אין לך עזיבה שבכל הדורות שהיא עצמה לא פלסה נתיבות חדשות של תשובה, לעזובים עצמם או לבניהם ובני בניהם, שנעשו דבקי תורה ומחדשים ומחזקים את בריתה יותר משהיתה קודם לכן. אלא שהנדודים הללו, הלך ושוב, עלו לעם ולכל הנודדים ההם, בדם הנפש שלהם, בימים של צער ויסורים של חנם.

גלגל זה החוזר בעולם, מהלכו טבעי, וכל באי העולם רואים את תנועתו, אלא שהנמצאים מתחתיתו של הגלגל ולצד עלייתו אינם רואים את

כפרנים שרוצים להוריש כפרנותם לבניהם, הריהם או עוורים או כמצפים לנס, שלא כדרך הטבע.

הנמצאים מגבהו ולצד ירידתו, אלא רואים את הכל עולים עמהם, אעפ"כ הכל יודעים כי נוע ינוע הגלגל. יחיש מהלכו או יאיט, ואולם על עמדו לא ישאר! ואימתי ינוח?

לעת קץ הימין באחרית הימים, בשעה שיערה ה' רוח טהרה ממרום על כל בריותיו, וכל אמת ואמונה מארץ תצמח, ומשם היא תעלה ותפרח, אז יאמר הקב"ה, הרף! עכשיו כלם עלו ובאו אל הפסגה — לא תהא להם עוד ירידה לעולם! מעשה אלקינו יהא זה, להעמיד את הגלגל החוזר לבל ינוע עוד; ואולם מעשי אנוש ותחבולותיו אינם יכולים להעמיד אותו — מי הוא זה ואיזה

הקץ לגלגלים ולהמורות שברוח אנוש — לימות המשיח בלבד; קודם לכן — אי אפשר לעולם בלעדיהן

הוא האיש שיכול לומר, דרך זו שאני הולך בה, לא תמוש מזרעי ומזרע זרעי! בבית מדרשם של דורות ראשונים, שלמים ברוחם, עזים ותקיפים באופיים, נשנית משנה זו: 'אל תאמן בעצמך!'

— קל וחומר לדור תהפוכות זה; לבנים אשר לא אמן להם בם בעצמם! אין אדם רשאי להאמין בעצמו שלא יסור מדרך האמת לעולם — קל וחומר בן בנו של קל וחומר שאינו רשאי להאמין בעצמו שחס ושלום לא ישוב אל דרך האמת לעולם! —

הן רעוד תרעד כל הארץ מתחת לרגליהם של בני דורנו. כל האשיות מתערערות, ולא ימצא אדם שעל אדמה אחד בכל היקום אשר בו יוכל

אין הדור הזה רשאי להכתיב גזרותיו לדור הבא, ואין הדור הבא מוכן לקבל עליו גזרותיו של הדור העובר — למה יהיו כופים עליהם עברות בעל כרחם?

לעמוד עמידה איתנה; ולא ידע אנוש מה ילד יום — האם בני הדור המרופף והמזועזע הזה, יעיזו להכתיב לבני הדור הבא, את דרך החיים שלהם, דרך לא דרך, ולגזור עליהם: כה תחיו חיי שעה, וכה תמותו מיתת עולם — כמונו?!

הנה דור חדש קם, כבר עומד הוא מאחורי כתלנו משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים. הדור הזה הבא, כבר התחיל מטפח על פניו של

ויקם דור חדש אשר לא הוכה בשנאת המורשת, ויבקש את הפשוט היקר והאמת.

הדור קודמו, מטיח בפניו האשמותיו ושואלו: היכן הובלתם אותנו, ולאן הבאתם אותנו, ומה ירושתכם שאתם מורישים לנו? הדור הזה

החדש המגיח מבין ההריסות של הדור שעבר וזוקף קומתו; זה הדור שמתנער מפלפולי ההבל שהקיפוהו רבותיו ומווכחי הסרק מן הדור הקודם; זה הדור אשר הוא מפנה לו דרכו בין בניי הקלפים הנופלים לעיניו, וחותר אל הפשוט האמת והנצח — ההוא יקבל עליו את גזרותיו של הדור התועה והתוהה העובר? או שמא יוכל הדור הזה העובר, לעצור את הגלגל בנועו?

אמנם כן, תהפוכותיהם של הדורות האחרונים, כבר באו אל קצן והרי דרך החזרה והשיבה אל המקור, קוראת ומזמינה את הכל.

אין זה ענין לרואי עתידות, אבל כל מי שעניני פקחות על המתרחש והמתלחש סביבו, ורואה את תהיותיו וחפושיו של הדור הצעיר — אפשר לו שישמע כבר עתה את קול צעדיו של הדור החדש כשהוא קרב ובא אל דרך האמונה בתורתם של אבות אבותיו. האין ראייה זו חובה על האבות והאמהות של הבנים הנולדים להם עתה?

אפילו אם מהפכה רוחנית זו לא תבוא במהרה ובזמן קרוב מאד, ולא תבוא בהמון ובבבת אחת אלא טפין טפין, זעיר פה וזעיר שם, אפילו כן

דיו ה"ש"א בלבד, שיהיו ההורים חוששים מפניו —

דין הוא שצריך כל אב 'מתקדם' וצריכה כל אם 'מתקדמת' להיות חרדים לשלום זרעם

איש וביתו

בעתיד ולא לקצץ להם כנפיהם בטרם נולדו, שמא הם מביאים אסון על שמא יהו צריכים לכנפים האלה? שמא יהו

בניהם מאלה שנפשם נכספת לחסות שוב בצל כנפי השכינה, ואז יהא צערם מרובה מן הפגם הזה שנפגמו בתולדה, שמא?

אם יהיו הבנים בדעה הזו, היוכלו הוריהם למנעה מהם? בן או בת הנולדים להורים שאינם מאמינים בתורה ובמצוות, כי יחול בהם אי פעם השינוי האפשרי הזה, עולמם יהא אז חשוך בעדם לכשידעו כי נולדו בפגם טהרה. הלא יאמרו: אבותינו פגמו בנו לנצח! מה יענו להם הוריהם באותה שעה? או במה יוכלו להפיג את צערם אז?

האבות והאמהות בישראל מן הדורות שלפנינו אשר הולידו את זרעם, כל הדור הזה, בקדושה ובטהרה, אפילו הלכו בניהם אח"כ ופרשו מדרך

אבותיהם ובעטו בתורתם — כלום יכולים היו הבנים הללו לטעון כנגד אבותיהם? מולידיהם: למה מנעתם מאתנו דרך הבחירה החפשית ופגמתם בנו כל פגם שהוא? אינם יכולים לטעון טענה זו. ולא עוד אלא שהכל מודים שאבות אלה הורישו לבניהם נכסי רוח וקניני נפש להתפאר.

ברם, אבות ואמהות המולידים את בניהם שלא בטהרה — הרי מונעים מהם את דרך הבחירה החפשית, כדברי הכל, ומכתימים אותם בכתם החטא — אם אמנם יקר המקרה הזה ורות אחרת תעבור בהם ביום מחר לבוא להידבק בה' ובמצוותיו. מהיכן ההצדקה לחסימת דרך הבחירה בעד הבנים? הלא בעלי דעה חפשית הם, למה יתעלמו ממחשבה חפשית זו? הלא פרי בטנם הם, למה יתנכרו להם מבראשית תולדתם ויכבלום באזיקים לכל ימיהם? איזהו השכר להורים שהוא שווה בגנק צאצאיהם?

תאמר שרחמי האב והאם שמגיעים אפילו על בנים סוררים ופושעים — על בנים יראי שמים אין הם מגיעים? תאמר שבמקרה זה פסקה

אהבת אבות ואמהות לפרי בטנם; הורים שחופשים מדת, אינם מרחמים לבנים המחזיקים בתורה ובמצוות, וכיון שבניהם באים לידי כך, נקל בעיני ההורים לראותם נמקים בצער נפשם ואין החמלה עולה בלבותם עליהם? והרי כל אדם שנברא בצלם לא נחשד על אכזריות זו כלפי זרעו, אפילו סר מאמונתו ומדרך אבותיו.

אמונת האבות לא פגמה בכפרנותם של הבנים; כפרנותם של הבנים פוגמת באמונת בניהם.

אבותיהם — כלום יכולים היו הבנים הללו לטעון כנגד אבותיהם? מולידיהם: למה מנעתם מאתנו דרך הבחירה החפשית ופגמתם בנו כל פגם שהוא? אינם יכולים לטעון טענה זו. ולא עוד אלא שהכל מודים שאבות אלה הורישו לבניהם נכסי רוח וקניני נפש להתפאר.

מעין טהור

מעשה שהיה

מעשה שהיה במדינת ליטא בעיר פ. היתה משפחה אחת, משפחת ש. מעשרי העיר ומנכבדיה. ולמשפחה זו בן יחיד, ממולח וטוב, יקר רוח ועדין נפש, ואברשה קראו לו (שם כנוי לאברהם). אביו ואמו אהבוהו לאברשה מאד וכל אשר שאל מהם לא מנעו ממנו. שקדו הוריו של אברשה על חנוכו הטוב ורצו להביאו בחכמה ובדרך ארץ, והכניסוהו תלמיד בגימנסיה העירונית אשר כל המורים בה, ורוב התלמידים, משאינם בני ברית היו; מגדולי העיר וראשיה ומאצילי הסביבה.

לא זכה איש יהודי להביא את בנו לשם אלא אם בזכו עליו הון רב. וגם הונו לא יועיל לו עד שימליצו עליו אבות העיר שראוי הוא אותו הבן להתקבל תלמיד באותה גימנסיה. ואברשה היה מהזוכים האלה. עשה אברשה חיל רב בלמודיו, ואעפ"י שיהודי הוא, כל מוריו מרבים בשבחיו ומחלקים לו אותות הצטיינות. אף כל חבריו וחברותיו מאירים לו פניהם ומבקשים קרבתו.

ויקר המקרה שראה אברשה מרחוק קבוצה של סטודנטים נכרים כשהם מתעללים בשני בחורים מישראל שנקלעו לשם ושהכרת פניהם ענתה בם כי תלמידי הישיבה הם. והמתעללים — חבריו וחברותיו של אברשה הם כלם. מיד הוא רץ למקום המעשה כדי להציל את הבחורים מידל חבריו הפורעים. כיון שראוהו חבריו, נכלמו מפניו, ונשמטו אחד אחד. לא נשאר שם אלא אברשה לבדו עם שני הבחורים האלה, שהיו מוכים ולוקים ופצועים בכל גופם.

עגלה שעברה שם, שכרה אברשה והושיב בה את הפצועים להביאם לבית הרופא.

ראה אברשה שהם שרויים בצער וביסורים קשים מחמת המכות, דיבר על לבם לעודדם: צר לי עליכם שנפלתם בין נגעי בני אדם אלה!

ראוהו הם לאברשה שהוא מצטער בצערם, פתחו גם הם לדבר עמו. אמר לו האחד: עד שאתה מרחם עלינו — בואו ונרחם עלך. אנחנו, רק שעה אחת נפלנו בידם — ראה מה עלתה לנו; אתה ששרוי בתוכם כל עת וכל שעה — המקום יצילך מפורענותם של אלה!

נענה השני ואמר: הלא שונא עשו ליעקב, אלא ששנאתו גדולה ביותר על יעקב, בשעה שהוא לובש את בגדיו ומקדימו בשלו... .

נכנסו דבריהם בלב אברשה והיו מפעפעים שם כארס של עכנאי, ולא ענה אותם דבר.

[רלא]

לא יצאו ימים מרובים ואותם שני הבחורים, לאחר שעלתה ארוכה למכתם, באו לבית אברשה להודות לו על ההצלה שהצילם מבין שיני אריות. ישבו ודברו ביניהם באהבה ובריעות ובלבבות פתוחים מזה על זה. ביקש אברשה לכבד את אורחיו ולהטעים ממעדני אמו, ולא רצו לקבל. אמרו: הלא תדע אברשה, שאין אנו טועמים אלא מן המאכלים שהוכנו בהכשר וכתורה.

דן אברשה דין זה עם עצמו: הערלים הללו, מכי אחי, רודפי עמי הם; אעפ"כ אין דבר שהוא מונע אותי מלהסב עמם לשלחן אחד; ואלה — בני עמי הם, למה ייבצר ממני להסב עמהם לשלחן אחד? — הלא דבר הוא! אמר לאמו ולאביו: איני טועם על שלחנכם עד שנטהר אותו ונכשירנו שיאכלו עליו גם חברים אלה שלי, שקניתם לי בדמם ובצערי!

נעו לו הוריו ועשו כרצונו.

מצוה גוררת מצוה ומעשה גורר מעשה ונתגלגלו הדברים עד שרבים מבני הישיבה שבאותו מקום, נעשו מבאי ביתו של אברשה. ולא ארכו הימים עד שגם אברשה נעשה מבאי ביתם — נכנס תלמיד לישיבה ונתן חילו לתורה.

אברשה, תמיד מצויק הוא. אתמול מצויק היה בקרב חבריו וחברותיו משאינם בני ברית, והיום הרי הוא המצויק בקרב אחיו העוסקים בתורה כמוהו. אלא שאינה דומה הצטיינות אחת לחברתה; הצטיינותו של אתמול, כצנינים היתה בעיני חבריו ששטמוהו בלבם; ואילו זו של עכשיו, שמחת חברים יש בה. הכל אוהבים לאברשה והכל מכבדים אותו בלבם ונהנים מכבודו שהוא עולה אצל הכל. שמחים בו חבריו ושמחים בו רבותיו, שמחים בו בני עירו ושמחים בו בני הערים הקרובות. כל מקום ששמע אברשה הולך לשם, הכל אומרים עליו: 'הרי הוא עלוי שבעילויים, גדול בתורה ומוכתר בנמוסין!'

הגיע אברשה לפרקו, דברו בו נכבדות והציעו לו שידוכין יפים מאד. ברם עברו כמה שנים ולא נסתיימה אחת מן ההצעות לקשר של אירוסין. והרי סדר זה הולך ונשנה תמיד: תחלה הכל נותנים עליו עינם לטובה ומחזירין אחריו, ולבסוף פורשין ממנו בלי אומר ודברים; עד שנשתנה עליו גם סדר זה ושוב לא באו אליו בהצעות של שידוכין.

אכן גודע הדבר: אברשה לבדו, הוא שגרם לדבר זה שיהו הכל פורשין הימנו. היה מעשה ובהצעה ראשונה שנודמנה לפניו, דבר נאה ומתקבל

היה, וכבר היה קרוב לגמר, אלא משהתחיל המחנות לתהות על תחלתו של אברשה, ונודע לו ראשית ענינו — מיד נאנח עליו ועל עצמו ועל בתו ואמר: חבל על האי שופרא שנכתם בכתם זה, ופרש. אחר אותו מעשה ראשון, כל הצעה חדשה שנודמנה לפניו, היה אברשה פותח תחלה ומרמוז על ראשית ענינו כדי שלא יהיה כגונב דעת הבריות, ומפני הדבר הזה בדלין ממנו.

חס ושלום, אין פגום כזה אסור לבוא בקהל מצד הדין, אלא ישראל קדושים כיון שהם באים למצוא זוג לבתם, מבקשים בחתן את כל המעלות שבעולם, ואולם מעלה זו של טהרת המעיין שיצא משם, עולה היא על כל שאר המעלות. מוצאים חתן שהוא כליל המעלות — קופצים עליו; אין בו אלא מקצת מן המעלות בלבד — בוחרים בחשובות שבהן; אבל במקום שאי אפשר — מעמידין את הדבר על הדין וכל שהוא כשר מצד הדין — הרי הוא כשר.

ראה אברשה את צער אביו ואמו שהם מצטערים עליו ונצטער בצערם. ביקש לנחמם ולא ידע כיצד.

יום אחד נתגלגלה שיחה בינו לבין אמו:

'בימי עלומי לא עלתה מחשבה כזו בלבי ולא שיערתי מעולם שבן מחזיק בתורה ובמצוות יצא מחלצי. שמעתי וגם ידעתי על חוקים ודינים בחיי המשפחה, שהמחזיקים בנושנות מחזיקים בהם, אבל לא ידעתי עד היכן הדברים יכולים להגיע. אכן, לא שמרתי על החוקים הללו, ברם, לא נשתנתי בכך לא מאמי וגם לא מכל אחיותי הגדולות ממני. ועתה יד' ה' נגעה בי לרעה יותר מכלן — אמור לי בני מחמדי, כיצד יכולה אני למחות מעליך את החטא הזה שלי, אשר חטאתי לך שלא מדעת. כל חיי נתונים לך ולמען אשרך, רק אמור נא לי מה המעשה אשר אעשה היום, ואעשה אותו מיד!' כך דברה אליו האם ודמעתה על לחיה. —

'לא אמא, שום מעשה לא תעשי למעני היום. גם לא יועיל עתה שום מעשה לשנות את הדברים. מעות לא יוכל לתקון הוא. שגגה היתה זאת אצלך. והשגגה קרובה לאונס. דיה חרטתך כדי לכפר על שגגתך, ואולם את הנעשה אין להשיב. ראי כמה גדולה התשובה, שאפילו מי שרוצח נפש, אם בשגגה עשה גולה ומתכפר לו; ואולם אף על פי שחטאו מתכפר לו, שמא יכול הוא להחיות את המת? — כך השיב לה אברשה בצער השפוף על פניו.

'ושמא תבקש לך את בת זוגך אצל שכמותך, בין קרובותי וקרובות

אבא, במקום שענין זה אינו פגם? — אמרה האם. ואברשה עונה: 'אילו מצאתי אצל שכמותי מי שתיאות ללכת עמי בדרכי, היה זה ודאי מוצא נאה ומתקבל עלי, והיו הדורות הבאים מתקנים את המעוות מן הדורות הקודמים; ועכשיו שאיני מוצא כזאת, שדרך חיי פוגמת בי בעיני כל בנות קרובי, יותר מכל דבר אחר — הרי אני קרח מכאן ומכאן. לישא מבנות קרובי איני יכול בגלל מעשי; ולישא בת תלמיד חכם איני יכול, בגלל מעשי אבותי — מה אעשה עתה אמי?.'

אותה שעה נסתתמו לה טענותיה ולא היה לה מה להשיב לבנה על שאלתה. פרשה לצד ומררה בבכי.

פעם אחרת, בגבור היאוש בלב האם ניסתה לומר לבנה דברים שאפילו היא עצמה לא האמינה בהם: משל לטובע בנהר שנאחו אפילו בקנה רצוץ, לכן אמרה:

'ואולי חוזר אתה ל... ראשיתך, לכמות שהיית קודם לכן ולא תהיה קרח מכאן ומכאן?'

אף על פי שדברי אמו האחרונים הלמו בו קשות, נתן אברשה לבו להבין שאין כוונת אמו אלא לטובה וכי מרוב צערה ויאושה דברה אליו ככה; לכן הבליג אברשה על צערו לבש על פניו ארשת של חיך והשיב לאמו בטוב לב:

'האמנם ככה את מיעצתני? להוסיף זדון על השגגה? הרי המכשול הראשון — בשגגה הוא בא לי מידך, ועתה אבוא אני להתכחש בזדון לתורה שלמה שנפשי יודעת אותה מאד ואשר אין לי חיים בלעדיה! מה תאמרי אמא, אילו ראית אדם שנתון בצרה קטנה והוא הולך ומשקיע עצמו בצרה גדולה... ומה אענה לתולדותי אחרי כן? —

'אפילו טענת שגגה לא תהא לי בפי ביום ההוא. — — — אין טוב לנו, אמי יקירתי, אלא שנקבל עלינו באהבה את הדברים בהווייתם ונוחיל לה' אשר יאיר לנו פניו בענינו. הסיחי אמא את דעתך מצערך וקבלי באהבה כל המוצא אותנו, או אז ינוח לך וינוח לי'. — — —

אברשה משתדל בכל כחו לשים על פניו מסוה של שקט ושלווה בשביל שלא יתראה לאחרים בצערו, ואינו יכול. וסוף שבגר הדכאון אשר בלבו והסיר אברשה את מסוה המנוחה מעל פניו, והיו הכל רואים אותו שהוא הולך ושוקע ביגונו ואין איש יכול לעזור לו.

באחד הימים מצאו את גופתו של אברשה שפלטתה הנהר, ולא ידע איש כיצד קרה האסון הזה; אם נטרפה עליו דעתו מפני יאושו ובמו

ידיה הביא עליו את אסונו, או שנחשול טרפו בעל כרחו בהתרחצו בנהר לבדו, כהרגלו תמיד, וצעק אברשה מבין המים הוידונים ואין מושיע לו. — — —

חזרו מהלוייתו — והנה אהה! קול צעקה החריד את כל העיר מקצה ועד קצה: עלתה אם אברשה על הגג, נפלה ומתה!

עברו שבעת ימי האבל, ויקרא רב העיר לכל העם מקצה ועד קצה לבוא לבית הכנסת לבכי ולמספד על שתי נפשות טובות מישראל שנספו בלא עת. וכל העם געה בבכיה גדולה. ואחר דיבר הרב דברי תנחומים על לב העם ויאמר אליהם:

'ראו עתה כי המות והחיים ביד האדם נתנו. אם כל כך גדולה מדת הפורענות שיכול אדם בשעה אחת של תענוג עובר, לאבד את כל עולמו — קל וחומר למדה טובה שהיא מרובה ממדת הפורענות, שיכול אדם להיות קונה עולמו בשעה אחת של תשובה ומעשים טובים! רחצו, היזכו והיטהרו, קבלו עליכם כלכם עול מצוות לטוב לכם ולטוב לזרעכם עד עולם!'

דבריו הנרגשים של הרב אשר יצאו מלב קרוע ומורתח, פעלו את פעולתם. גדר הטהרה שהיתה פרוצה חזרו וגדרוה באותה שעה. הרבה רחוקים נתקרבו ושוב רבתה הטהרה בישראל שבמקום ההוא. ברם זכורה אותה האם לטוב וזכור גם בנה אברשה לטוב כל הימים, שהרי זכות גדולה נתגלגלה על ידם וכל זכות הרבים אשר קבלו עליהם מצוות הטהרה, בהם תלויה לעולם ועד. עד כאן סיפור המעשה.

אדם לעמל יולד

שמא יאמר אדם, מה לי ולצער הזה שבא עלי מעול המצוות, בשרירות לבי אלך, לא אשא עלי עול מצוות, ויטב לי בעולמי יותר! — לא

האוכל ממה שמוכן לפניו — שפל; הנכנס בעול להכין לו מזונו — ארון הוא על עצמו ועל אחרים.

מדעת ידבר ולא מחכמה. לא זכה אדם להתעלות על כל שאר ברואי תבל, אלא על ידי העול הזה שהוא נושא על שכמו יותר מכלם. חביב האדם מכל שאר הברואים, ומה

חבתו? שהוא עמל ויגע וקונה לו את עולמו בעמלו וביגיעתו. כל שאר הברואים חיים ומתפרנסים שלא בצער, והאדם — אלמלא הוא יגע, אין לו חיים. שכלם נבראו לשמש לאדם, והאדם נברא להיות עטרה לכלם. העצלות והבטלה מביאות לידי עבדות, העול והשקידה מביאים

איש וביתו

לידי גדולה. קשה יגיעו של אדם והעול הרובץ עליו יותר משל כלם. והיא מעלתו. שכל מקום שאתה מוצא יגיעה, שם אתה מוצא גדולה.

לא זו בלבד, אלא גם מתחלת ברייתו מובדל האדם משאר כל הנבראים בענין זה של צער ויגיעה, הנודעים רק לו ואינם נודעים להם. כל בעלי

החי נזקקים למשפחותיהם, מתעברים ומולי" דים שלא בצער; והאדם יחיד בין כלם שתחלת ביאתו לעולם בצער קשה. כמה גדול צערה של האשה עד שמוצאת בן זוגה, עד שבאה לידי הריון; מרובה צערה יותר בשעת הריונה; ובשעת לידתה — יותר מהכל. אחרי ככלות הכל, עדיין לא תמו יסוריה מוולדותיה. ולמה כן? שאין לידת בעלי החיים עושה רושם, ולידתו של האדם, היא בלבד שעושה רושם.

שור או כשב או עז כי יולד — מה הנאה גדולה יש לעולם באלה שנולדו עכשיו, ושנולדו לאם זו? ומה היה העולם חסר אלמלא נולדו אלה? בהמה חיה ועוף שעוצרים רחם, כמה מרובים הם האחרים שמשגרים וולדותיהם בשפע; הרי כל הוולדות שבהם שוים, נמצא שהעולם בא על סיפוקו תמיד; לפיכך אין

לידתם עושה רושם. האדם אינו כן, אלא אפילו כל העולם מלא מיושביו, עדיין הכל מצפים לכל ילד הנולד עוד, שאי אתה יודע, ילד זה מה הוא עתיד להיות. וכן אשה שעוצרת רחם הכל מלאין צער, שאי אתה יודע איזו סגולה טובה נמנע מן העולם בעצירת רחמה של זו. שרה רבקה רחל וחנה היו עקרות בתחלתן ואלמלא ילדו אח"כ — מה הנאה היתה מכל העולם ומלואו בלי זרען של אמהות אלה? לפיכך, לידת

התינוק עולה בצער מרובה ועושה רושם. תינוק בא לעולם — אור זרח בעולם, עטרת תפארת נוספה לעולם, וכל יקרותם של דברים אלה — שהם נקנים בצער וביגיעה קשה.

העולם זקוק לבעלי חיים — לשמירת המין בלבד, ואילו האדם, כל איש ממנו — כל העולם זקוק לו. לידתם עושה רושם. האדם אינו כן, אלא אפילו כל העולם מלא מיושביו, עדיין הכל מצפים לכל ילד הנולד עוד, שאי אתה יודע, ילד זה מה הוא עתיד להיות. וכן אשה שעוצרת רחם הכל מלאין צער, שאי אתה יודע איזו סגולה טובה נמנע מן העולם בעצירת רחמה של זו. שרה רבקה רחל וחנה היו עקרות בתחלתן ואלמלא ילדו אח"כ — מה הנאה היתה מכל העולם ומלואו בלי זרען של אמהות אלה? לפיכך, לידת התינוק עולה בצער מרובה ועושה רושם. תינוק בא לעולם — אור זרח בעולם, עטרת תפארת נוספה לעולם, וכל יקרותם של דברים אלה — שהם נקנים בצער וביגיעה קשה.

או נשגב או נתעב

עוד הבדלה אחת הבדיל הקב"ה בין האשה ותולדותיה לבין כל חי ותולדותיהם, הבדלה שהיא למעלת האדם. דם האשה שהוא מיועד להוליד חיים חדשים — חדש הוא תמיד

ורענן, עכשיו הוא נוצר בקרבה, כדי שהוולד אשר יולד ממנו, גם הוא רענן יהא, הוויה חדשה דומה ליצירה של בראשית. שמא

אין טומאה אלא במקום טהרה; אין פסולת יוצאת אלא מדבר נקי, ואין שפלות אלא במקום מוכן לגבהות.

[רלו]

ראית מימך בהמה חיה ועוף שפורשים דמים ממקורם, דם נדה? אי אתה מוצא הפרשה זו אלא באדם בלבד. שדם מקורה של האשה לתכלית נשגבה הוא ניתן, להיות צר ממנו צורה, צלם ודמות. זכה אותו הדם ונצרך באיבריו של תינוק — הגיע לתעודתו, שנתעלה למעלת אדם שלם; לא זכה — נפסל, ונעשה כפסולת במעיה של המיועדת להיות אם באדם. דם זה שנפסל, לעולם לא יוכשר עוד לתפקידו הראשון. יצוא יצא ממקורו, ויבוא אחר תחתיו, חדש ורענן. והיה בצאתו — טומאה יצאה, תיעוב יצא; שכך דרכם של כל הנשגבים, מאחר שהם נפסלים, נעשים מתועבים. אף דמים אלה לטהרה עליונה ניתנו, כיון שנדחו, נעשים טמאים ומטמאים.

החדש הזה לכם

ההתחדשות, סגולה היא לישראל שנתחדו בה מכל האומות. לפיכך ניתן חדש הירח לישראל שיהו מונין בו תמיד ומברכין על התחדשותו ומתברכין בהתחדשותם. אומות העולם מונין לחמה שאין בה התחדשות, וישראל מונין ללבנה שהיא מתמעטת, ומתגדלת, ואולם — תמיד מתחדשת. חדש הלבנה סימן הוא לישראל: אפילו אורם כהה כלפי אור החמה, אפילו אורם חסר — ובלבד שתהא להם התחדשות תמיד.

סגולת ההתחדשות שניתנה לישראל, היא עמידתו בעולם והיא היא נצחו בימות עולם. אתה מוצא כל גויי הארצות עולים בשלבי הסולם של ימות עולם עד שמגיעים לשיאם, כיון שמגיעים לשם, נופלים למטה ושוב אינם עולים, עד שנעלמים לגמרי; אבל ישראל אינם כן. —

ט"ו דורות מאברהם ועד שלמה עלו, ט"ו דורות מרחבעם עד צדקיהו ירדו. עד שהגיעו לדיוטא התחוננה. וכל אויביו יהמיון ומשנאיו ירימו ראש, אמרו: לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד. דומה שאור ישראל כבה לגמרי, והנה — מולד חדש, כמולדו של הירח. אורו של ישראל שוב מאיר ובא.

(שם): ולכן נאמר 'החדש הזה לכם' — שיהא שלכם, שאתם בדוגמתה.

מאיר בגלותו ומאיר בארצו, ומתחדש תמיד. ואפילו נכסה, אינו כבה לעולם. שכן התחדשותו של הירח סימן לישראל שלא יכבה נרם לעולם, ועתידים הם להתחדש ולחדש כנשר נעוריהם. — החדש הזה לכם, ההתחדשות הזו היא תקפכם ותפארתכם לעד.

בוא וראה כמה גדולה מעלת האשה, שאותה סגולת ההתחדשות שטבע הקב"ה בכנסת ישראל, בנפש האומה, הוא טבע גם בגוף האשה. שהיא מתחדשת ובאה מדי חדש בחדשו, כאור הירח שמתחדש ובא תמיד. היא מתחדשת בעיקר כחה, בכח פריונה, ובאהבת עלומיה, ובחביבותה על בעלה. וביותר — האשה בישראל.

האשה בישראל השומרת על דיני הטהרה, פורשת בשעת הפרישה ומיטהרת בעת הטהרה, חביבה היא על בעלה תמיד כביום כניסתה

לחופה. חייה עם בעלה, חיים של אהבה הם

ירח דבש אחד, הוא מנת חלקם של הנכרים; ואילו מנת חלקם של ישראל עושי הטהרה — ירחי דבש רבים לאין ספור.

ושל כבוד, כל ימיהם. לעולם לא ישבעו זה מזה ולא יקוצו זה בזה. מחיצה של שושנים הם גודרים ביניהם בשעת האיסור, וכל אותה עת נדחק הלהט הגופני לצדדין ובמקומו בא

להט הנפש של כבישת היצר מתוך יראת החטא. שאין לנפש תענוג וסיפוק גדול מבשעה שהיא מרגשת בשלטונה על היצר ולא היצר שולט עליה. בזמן שהאדם כבול בידי יצרו, כל ימיו מלאים חרטה בוז ושאט נפש כלפי עצמו; אבל בזמן שהאדם אדון על יצרו, נפשו לובשת גאון ועוז, הוד והדר, וכל ימיו מלאים הרגשת שובע של רצון ושמחה של בטחון.

אדם כובש את יצרו פעם אחת, לבו שמח עליו ושכרו מרובה בעולם הזה ובעולם הבא — איש ואשה מישראל שכך נוהגים ביצרם כל ימיהם, אינו דין שיהיו נוחלים שכר רב? ומה שכרם בעולם הזה? שזוכים להתחדשות

(במדבר כא): על כן יאמרו המושלים בואו חשבון. (בבא בתרא עח) — 'המושלים' — אלו המושלים ביצרם, 'בואו חשבון' — בואו ונחשוב חשבוננו של עולם: הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עברה כנגד הפסדה וכו'.

תמיד ולאהבת כלולים שאינה פוסקת.

לא בכדי עלתה קנאת כל הגויים על ישראל מפני ממשלת האדם מישראל על יצרו, ומפני מדה זו של התחדשות תמיד שבאה בעקבות ממשלה זו, שמצאו בישראל ואשר מצויה בישראל ואינה מצויה כך בשום עם ולשון. המתוקנים שביניהם שרו לישראל שירי תהלה ורוממו אותנו בשל המדה הזו, ואילו המקולקלים שבהם העלו חרון וחרקו שן ושתו עלינו לכלותינו מפני קנאתם. ושוב המפוקחים שבין האויבים, ידעו

שלא יוכלו לישראל עד שיעקרוהו ממקום חיותו, ובכל שעה שנתמלאו נכלים על ישראל — נתנו דעתם בעיקר להתנכל נגד דבר זה. אי אתה מוצא חכמים להרע מבין כל העמים הקדמונים, כעם היוונים. אף הם מצאו ששורש חיותו של ישראל הוא בכח התחדשותו, שמקדשים חדשים ומדמים עצמם להם. מה עשו היוונים? רצו לבטל מישראל את המצוות האלה כדי לעקור מקרבם טבע זה של התחדשות — עמדו וגזרו על החדש, שלא יקדשו ישראל ראשי חדשים. וכן גזרו הם ועמים אחרים לבטל את הטהרה מישראל כדי לעקור גזעם של שונאיהם של ישראל.

טהרת בראשית במי בראשית

כבר נאמר שמצוות הטהרה אינן צריכות חיזוק בהבנת טעמיהן, דיוק שהן גזרות המלך. ולא עוד אלא שיקרות הן על שומריהן יותר מפני שלא נאמר בהן טעם. משל לאוהבך שעושה רצונך מפני אהבתו. ואם באת ליתן לו פרס, — פוגם אתה באהבתו. גם ענין זה של טהרה במי מקוה, או מעיין, דווקא, ולא בכל שאר מימות שבעולם, לא נאמר עליו טעם בתורה, אעפ"כ לא נגרע מערכו מאומה.

ואעפ"י שאין טעם גלוי בדבר, רמז יש בו. טהרת המקוה רומזת, כי האדם שעולה מטומאתו ובא להיטהר, יכולת ניתנה לו שתהא טהרתו שלמה וטומאתו מסולקת הימנו לחלוטין, כאילו עכשיו הוא נוצר, בעולם חדש שגם הוא עכשיו נברא, ולא קבל עליו טומאה מעולם.

כשברא הקב"ה שמים וארץ ועד שלא כילה כל מלאכתו, היתה הארץ משוקעת במים, והעולם כלו היה 'מים במים', ורוח אלקים מרחפת על

פני המים, עד שגזר הבורא ואמר: 'יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותיראה הבשה!' אותה שעה היתה גם הארץ וכל אשר עליה, זכים וטהורים באין כתם של חטא או טומאה מכתים אותם.

היוצא מטומאה לטהרה צריך לחדש עליו את כל עולמו, שיעשה כבריה חדשה בעולם מחודש.

עכשיו יורד המיטהר אל המים הללו שנשארו צפים על הארץ בגזרת הבורא — מי המעיין, או אל המים שנקוו באדמה ממטר השמים שנפלו

איש וביתו

מאליהם למקום טבעם, או אל הבור שהוכן כפי אשר גזר הבורא לעשות כן — המקוה הכשר, והרי הוא שוקע עצמו כלו במים שצפים עליו מכל צד ואפילו שערה אחת ממנו אינה יוצאת חוץ. באותה שעה עולמו של המיטהר נעשה עליו כאילו היה 'מים במים' כבשעת הבריאה.

ואחר, הוא יוצא משם ועולה מחודש ומטהר, לעולם שגם הוא נעשה עליו מחודש ומטהר, וכל הטומאה של אתמול פרחת מעליו וגוזה אל מעבר לבריאה, התחדשות שלמה.

לפיכך, כל מימות שאובין שבעולם וכל מי מאבטיה או מרחץ שלא הוכן כהלכה, אינם מטהרין; ואפילו מי בראשית אם אינם מכסים את כל גופו של המיטהר בבת אחת — אינם מטהרין, אלא מי מקוה כשר — הם בלבד שמטהרים.

כאמהות כן הבנות

כיון שחק הטהרה, חק חיים הוא למקיימים אותו, חיים להם וחיים לדורותיהם אחריהם; כיון שחק זה חק קיום הוא לכל האומה. לפיכך אל תתמה על בנות ישראל מכל הדורות ששמרו על חק זה ועל כל מצותיו במסירות נפש רבה מאד, שאין למצוא דוגמתה אלא בין גבורי עולם אנשי השם. —

בנות ישראל שישבו במקומות שמקואות טהרה לא היו מצויים שם, נקל היה בעיניהן לנסוע ולנדוד ימים רבים כדי לבוא למקום שיש שם מקוה טהרה, ולהיטהר. במקומות נידחים

שלא היה שם מקוה טהרה כלל, הגיעו לסכנת נפשות ע"י טבילה בים או בנהר. וכן רבות היו האמהות בישראל אשר אם לא מצאו דרך אחרת לטהרתן, פרצו בקרח

שכיסה את הנהר בימות החורף וירדו לטבול במימיו. וכן אשה שסבותיה מנעו ממנה את הטבילה בשום אופן, נקל היה בעיניה ובעיני בעלה, שיינזרו מעונג חייהם משך שנים ולא יכשלו בחטא אפילו פעם אחת בכל ימי חייהם!

אלה אמותיך ישראל, אלה אמותיננו. וברוכות תהיינה לנו שהחיונו וקימונו והגיעונו לזמן הזה. שאלמלא הן וגבורתן, ומסירות נפשן על המעיין הטהור של עצמנו, חס ושלום כבר לא נשאר שריד ופליט מן

העם הזה, המעט מכל העמים והשנוא על כלם. הן שנתנו נצח לישראל. לפיכך גם בנות ישראל שבימינו לא תפרוצנה גדר עולם שגדרו אמותיהן, ולא ימיטו ח"ו שואה עליהן ועל בעליהן ועל זרעם, ולא יביאו ניוון וכליה על עם עולם, 'הגוי הגדול הזה'. כי אין הנוחיות שווה בנוק האם ובנוק צאצאיה, ואין תענוג של הרגע שווה בנוק כל העם.

שונאי ישראל מכל הדורות גורו עלינו כליה — ולא יכלו לנו, שמא חס ושלוש נבוא אנחנו לבדנו ונגזור עלינו כליה, בהרוס השתות שעליו מושחת הנצח, בהימוט חומת מגינו של העם

אמהות בישראל, שמהן חיים יוצאים לכל העם — לא יגורו כליה על עמך, בהרוס שתורה הטהרה.

ובהתנצלותו והתפרקותו מגבורת נפשו וב-
התמכרותו לתאוות יצריו?!

והללו שיצרם תוקפם ו'השכלתם' כובשתם

ואינה מניחתם לחשוב מחשבה חפשית — יתנו לנגד עיניהם ויראו את זרעם כאילו עומדים לפניהם כבר עתה, והם שואלים ותובעים מאת אבותיהם-מולידיהם: מדוע לא נתתם גם לנו

את אשר עתיד להיוולד —
כאילו כבר נולד.

חפש בחירה כאשר לקחתם לעצמכם וכאשר

נתנו לכם אבותיכם-מולידיכם, מדוע? —

מדוע כבלתם אותנו מתחלת לידתנו בכבלי האיסור והפגם, מדוע?! — וכאשר יתנו זאת אל לבם מראש, או אז גם הם ינחילו לבניהם את אשר נחלו מאבותיהם ולא יגזלו את הבחירה מבניהם טרם נולדו. יראו בניהם חיים, יגדלו — ויבחרו להם לבדם את הדרך הישרה בעיניהם וילכו בה.

לפיכך כל בת ישראל מכל שדרות העם, שומרת את כל חקי הטהרה לכל הלכותיהם. לפיכך היא מכבדת את דיני התורה האלה ומקיימת אותם בגאון לבב. אין בת ישראל בוש מפני המלעיגים, יבושו הם בלעגם ולא תבוש היא בגבורתה ובצדקתה. הם מכלים כרם בית ישראל ומקצצים בנטיעותיו, והיא — מעמידה את כרם ישראל ושותלת בו שתילים יפים שיעמדו לימים רבים. אפילו יבואו עליהם כל הרוחות שבעולם, לא יעקרום ממקומם.

בת ישראל השומרת ברצון ובחדווה את דיני הטהרה כאשר צוותה התורה וכאשר הורו חכמי התורה — עליה ועל כיוצאת בה אמר הכתוב:

ו'שמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו: רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה?!

איש וביתו

ואלה הם עיקרי דיני הטהרה, שעל כל בת ישראל לדעתם:

מאימתי האשה אסורה לבעלה

א. אשה שיצאה ממקורה טפת דם אפילו כגודל גרגיר החרדל בלבד, בשעת וסתה או שלא בשעת וסתה ואפילו היא מעוברת או מניקה — הרי היא נקראת נדה ואסורה לבעלה באיסור כרת, ככתוב בתורה: 'ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגו' ונכרתו שניהם מקרב עמם' (ויקרא כ). ואין היא ניתרת שוב לבעלה עד שתטהר כהלכה ולפי שיתבאר בדינים שלהלן.

ב. כל מראה דם שהיא רואה, בהיר או כהה ואפילו שחור, ורוד או צבע אחר הנוטה לאדמימות — מטמא. הפרשת ליחה בצבע שאין בו ספק אדמימות — אינה מטמאה. ספק אין בו, ספק יש בו אדמימות — תשאל לחכם (רב).

ג. אשה שהרגישה שנפתח מקורה כדרך שרגיל להפתח בזמן וסתה, או שהרגישה זיבת דבר לח בלי שקדמה לה הרגשה של פתיחת המקור, אם בדקה מיד ומצאה שם ליחה במראה טהור — הרי היא טהורה; בדקה ולא מצאה כלום — הרי היא טמאה; שהתה זמן מרובה ואח"כ בדקה ומצאה ליחה במראה טהור או שלא מצאה כלום — תשאל לרב.

ד. אשה הרה לאחר שנתמלאו לה שלשה חדשי הריון, שהרגישה בפתיחת המקור או בזיבת ליחה ובדקה מיד ולא מצאה כלום — הרי היא בטהרתה. כל שכן שאם מצאה ליחה במראה טהור שהיא טהורה.

ה. אשה טהורה שמצאה על בשרה או חלוקה או על סדין מטתה כתם ממראה דם או דומה לדם, כמראה זהב או כמראה שעווה — צריכה שאלת חכם.

ו. ראתה דם במימי רגליה — תעשה שאלת חכם.

ז. אשה שראתה דם ע"י בדיקה רפואית — צריכה שאלת חכם.

ח. בהגיע לאשה עונת (*) וסתה (**) הקבועה — חייב בעלה לפרוש הימנה כל אותה העונה, אפילו לא ראתה דם ולא מצאה כתם ולא הרגישה בפתיחת המקור ולא זיבת הפרשה.

(*) 'עונה' פירושה: יום או לילה. היום נחשב מהנץ החמה ועד שקיעתה, ולילה — מן השקיעה ועד הנץ.

(**) 'וסת' פירושה: הזמן שרגילה בו לראות דם.

איזוהו קבע לוסת שהבעל חייב לפרוש מאשתו בעונתה? — בארבע דרכים נקבעת הוסת, ואלה הן:

א) אם שלוש ראיותיה הקודמות היו כלן באותו היום של החדש העברי — כיון שמגעת לאותו היום, חזקה לוסתה שתבוא ואסורה לבעלה בעונה זו.

ב) הרי שהתחלות ראיותיה הקודמות מרוחקות היו זו מזו מספר ימים שוה, שלוש פעמים — כיון שעבר אותו מספר הימים לאחר תחלת ראייה אחרונה, חזקה לוסתה שתבוא עתה והיא אסורה לבעלה בעונה זו.

ג) הרי שרגילה וסתה לדלג מפעם לפעם דלוג שוה, לחסר או ליתר, והדלוגים השווים האלה נשנו אצלה שלוש פעמים, כגון שארבע ראיותיה הקודמות היו על סדר זה: בין תחלת ראייה ראשונה לקודמת לה — 28 יום, בין תחלת ראשונה לשניה — 29 יום, בין שניה לשלישית — 30 יום, בין שלישית לרביעית — 31 יום; הרי יש כאן שלשה דלוגים שווים שכל ראייה מתרחקת מקודמתה ביום נוסף — כיון שמגעת ליום 32 אחר תחלת ראייה רביעית, הוא זמן וסתה ובעלה חייב לפרוש ממנה, וכן אם קבעה שלשה דלוגים שווים לצד החסר שהתחילה ב-31 יום והגיעה בראיה הרביעית ל-28, כי אז קבועה לה וסתה הבאה ביום ה-27 שאחר תחלת הוסת הקודמת.

ד) הבחינה בשלוש ראיותיה, כי לפני שנפתח המקור היתה לה אותה התחושה הגופנית; כגון שהיא מפהקת או מנהקת או מתעטשת, או מרגישה כובד בגופה או פיק בברכיה או בחילה וכיוצא באלה; אם עברו עליה שלוש ראיות רצופות כשאחד או אחדים מן הסמנים הללו קדמו לפתיחת המקור — כיון שמופיע אותו הסמן או אותם הסמנים, חזקה על הוסת שתבוא עתה וחייבת בפרישה מבעלה בעונה זו.

ויש שהוסת נקבעת ע"י הרכב של שתי דרכים יחד, וסת סימני הגוף ועמה קביעות ביום מן החדש, או וסת סימני הגוף ועמה קביעות במספר ימי ההפלגה או ימי ההרחקה; כיון שנשנו עליה שלוש פעמים באותה הדרך המורכבת הרי זו עונת וסתה וחייבת בפרישה בעונה זו. איזוהי עונה לפרישה? יום או לילה. שאם שלוש ראיותיה האחרונות היו כלן ביום (בין הנץ החמה ושקיעתה) — הרי היא ממתנת לוסתה זו ג"כ ביום ואסורה לבעלה ביום זה; ואם באו לה שלוש וסתותיה האחרונות בלילה (בין שקיעת החמה להנץ החמה) — הרי העונה שהיא ממתנת לוסתה, עונת הלילה היא ואסורה לבעלה באותה עונה.

איש וביתו

ויש אומרים שדין הפרישה מתחיל מעונה אחת לפניה. שאם עונתה ביום הפרישה מתחילה מן הלילה שלפניו, וכן אם העונה בלילה מתחילה הפרישה מן היום שלפני הלילה, והמחמיר לפרוש שתי עונות — תבוא עליו ברכה.

ט. לעולם צריכה לחשוש לעונת וסתה הקבועה וחייבת לפרוש מבעלה בעונה זו. עד שיעברו עליה שלוש פעמים שהגיעה לה הוסת שלא בעונתה הקבועה; או בטלה עונתה הקבועה, ודינה כאמור בסעיף הבא.

י. אין לה וסת קבועה, או היתה לה ונסתנתה אחרי כן ולא נקבעה שוב — הרי היא פורשת מבעלה, כל יום השלושים שלאחר ראיתה הקודמת; שסתם עונה היא ביום השלושים. ויש אומרים: ביום השלושים ואחד ונכון לחשוש גם לדעה זו.

אעפ"כ ראוי לאשה שאין לה וסת קבועה שתתיעץ עם חכם בענין הוסת ודיני הפרישה השייכים לה.

יא. זו שוסתה קבועה לה, או זו שוסתה אינה קבועה ונוהגת פרישה ביום השלושים ופרשה ובעלה בעונתה, ועברה העונה והוסת לא באה — אינה חייבת לפרוש עוד אלא בודקת עצמה ומותרת לבעלה.

יב. אשה שנעשתה נדה באחת מן הדרכים שנמנו לעיל, אינה נטהרת לבעלה אפילו אחר זמן מרובה, ואפילו נפלו עליה כל מימות שבעולם, אלא היא בנדתה עד שתטהר כהלכה. וכך סדר טהרתה: (א) ממתינה עד שיכלו ימי טומאתה. (ב) עושה הפסק טהרה. (ג) סופרת שבעה ימים נקיים. (ד) בודקת כהלכה בשבעה ימי הנקיים. (ה) טובלת כהלכה במים שכשרים לטבילה. הרי חמשה דברים בסדר טהרתה, שפרטיהם יבוארו בסעיפים הבאים.

ימי הטומאה

א. אשה שראתה דם או כתם ונטמאה, או נטמאה ע"י הרגשת פתיחת המקור או הרגשת זיבת ליחה (כדלעיל סעיף ג) אפילו לא ראתה יותר שום דם או כתם — רואים את החמשה הימים הראשונים, כאילו ראתה דם בכל הימים האלה.

ב. ראתה דם גם אחרי חמשה הימים — ימי טומאתה נמשכים עד שיפסוק הדם.

ג. יום ראשון שהיא רואה בו דם, נחשב מקצת היום ככולו. אפילו ראתה סמוך לשקיעת החמה, שקעה החמה — כבר כלה יום אחד מחמשה

[רמד]

מעין סהור

הימים הראשונים, ומונה אחריו עוד ארבעה ימים שלמים ואם פסק הדם, עושה הפסק טהרה.

הפסק טהרה

א. כל ימי טומאתה (חמשה ימים או יותר) והרי היא צריכה עכשיו לספור שבעה ימים נקיים, אינה מתחילה לספור את הימים הנקיים עד שתעשה תחלה הפסק טהרה.

ב. כיצד היא עושה? בסוף יום החמשי לטומאתה, או בסוף אותו היום שהדם פסק ממנה אחר יום החמשי, סמוך לשקיעת החמה — רוחצת היטב אותו מקום, ובין ירכותיה, ולובשת לבנים נקיים, (ואם אין לה לבנים נקיים — תבדוק יפה את לבניה שלובשת אם אין בהם כתם) ולוקחת חתיכת צמר גפן לבן, או חתיכת בד לבן נקי, משומש ורך, ומכניסה באצבעה לאותו מקום בעומק עד מקום שמגעת, ושם היא מסובבת את הצמר גפן או הבד לכל הצדדין ומוציאתו ובודקת אותו לאור היום, אם אין על הבד שום כתם של דם. נמצא הבד או צמר הגפן נקי לגמרי, הרי היא פוסקת בטהרה. בדיקה זו שאמרנו היא שנקראת 'הפסק טהרה', שאחריו, כלומר, משעת שקיעת החמה, מתחילה לספור שבעת הימים הנקיים.

ג. אם הקלה בבדיקה זו שלא הכניסה את הבד עמוק ולא סובבה אותו שם לבדוק מכל הצדדין — שוב אין לה הפסק טהרה באותו יום וצריכה להתמתין עד סמוך לשקיעת החמה שלמחרת ותעשהו כהלכה ותתחיל לספור שבעה ימים נקיים, אחרי כן.

ד. הוציאה את הבד ומצאה עליו כתם — עדיין לא הפסידה את הפסק הטהרה באותו היום, אלא יכולה לעשות בדיקה שניה. היינו: רוחצת אותו מקום שוב פעם ומכניסה בד נקי אחר ובודקת בו כבראשונה ואם נמצא הבד עתה נקי לגמרי, הרי היא פוסקת בטהרה מעכשיו ומתחילה לספור שבעה ימים נקיים.

ה. מנהג כשר הוא שמיד לאחר שעשתה את הפסק הטהרה, חוזרת ומכניסה לאותו מקום בעומק, בד אחר משומש ורך, ומשאירתו שם עד אחר צאת הכוכבים, וכשהיא מוציאתו משם, מניחתו במקום שמור, ולבוקר היא בודקת לאור היום גם את הבד הזה.

ו. לאחר שעשתה הפסק טהרה צריכה להחליף גם את הסדין שעל מטתה ושאר כלי המטה, בכלי מטה נקיים שלא השתמשה בהם אחר

איש וביתו

כביסתם. ואם אין לה להחליף — בודקת את הישנים אם לא נמצא בהם כתם.

שבעה נקיים ובדיקותיהם

א. אחרי עשותה הפסק טהרה כדלעיל, הרי היא סופרת שבעה ימים נקיים. שבעה ימים אלה הם שלמים לילה ויום, מתחילים לפני שקיעת החמה שאחר הפסק הטהרה, וגומרים אחר שקיעת החמה מן היום השביעי.

ב. כל שבעה ימים אלה, צריכה לעשות בדיקה מעולה (כבשעת הפסק טהרה) שתי פעמים בכל יום, אחת בבוקר ואחת בסוף היום, ואת הבד או צמר הגפן שהיא בודקת בו — תבדוק לאור היום אם לא נמצא בו כתם.

ג. הבדיקות המעולות שהיא עושה ביום הראשון וביום האחרון לשבעת ימי הנקיים, מעיבות; ואם דלגה על אחת מהן ולא בדקה, או בדקה בדיקה קלה, לא עלתה לה ספירתה ואינה יכולה להיטהר. ואולם כל שאר הבדיקות המעולות שהיא צריכה לעשות פעמיים ביום בשאר חמשה הימים שבין הראשון והשביעי — אינן מעכבות, ואפילו בדקה בדיקות קלות, או בדיעבד ששכחה ולא בדקה כלל, עלתה לה ספירתה ובלבד שבדקה ביום הראשון וביום השביעי בדיקות מעולות כאמור לעיל.

ד. אותם שבעה הימים הנקיים, צריכים שיהיו רצופים בנקיות. אם ראתה דם או כתם באחד הימים האלה — בטלה ספירת הימים הקודמים. במקרה זה אינה צריכה להמתין חמשה ימים לפני הפסק טהרה החדש כדרך שהיא ממתנה לראייתה בזמן וסתה, אלא כשפסיקה לראות דם — הרי היא עושה הפסק טהרה ע"י בדיקה מעולה ומתחילה מבערב לספור מחדש שבעה ימים נקיים אחרים.

ה. חל הפסק טהרתה להיות בשבת או ביום טוב או ביום הכפורים — הרי היא רוחצת אותו מקום לפני הפסק הטהרה, במים צוננים או במים שהוחמו מאתמול; וכשהיא רוחצת — תרחץ בידה ולא בשום דבר שסופג מים; שאם תרחץ בדבר הסופג מים, תבוא לידי סחיטת המים מאותו דבר בשעת הרחיצה. והסחיטה — מלאכה היא שאסורה בשבת ויום טוב.

ו. חל הפסק טהרתה להיות בשבעת ימי אבלה, הרי היא עושה הפסק טהרה ואינה חוששת.

אשה שהשלימה לספור שבעה ימים בנקיות רצופה, עדיין היא באיסור כרת לבעלה עד שתטהר כהלכה. רחצה באמבטיה, במי מקלחת ובכל אופן אחר של רחיצה, או שטבלה במקוה, רק הטבילה לא היתה כהלכה — לא נטהרה, עד שתטבול במי מקוה כשרים לטבילה, ועד שטבילתה תהיה כדת וכהלכה.

וזוה סדר הטבילה :

א. לפנות ערב של היום השביעי משבעת הנקיים, באה לבית הטבילה, מסירה כל טבעותיה ועגיליה ושיניים תותבות שבפיה שאפשר להוציאן, וכל כיוצא באלה. וכן היא גוזרת צפרני ידיה ורגליה; וחופפת במים חמים את כל גופה וביחוד בית הסתרים ומקומות הקמטים שבגופה; מנקה היטב את האף, האזניים, מקום הטבור ובין האצבעות; רוחצת שיניה ושוטפת פיה במים; וחופפת במים חמים ובסבון (ואינה מרבה בסבון יותר מדי) את הראש, וסורקת היטב את השערות עד שהיא בטוחה שלא נשארה שיערה אחת דבוקה בחברתה, בשערות ראשה וכן בכל מקום שיער שבגופה; וכך היא עוסקת בחפיפה, במתינות ולא בחפזון, עד שעת צאת הכוכבים. —

הגיעה שעת צאת הכוכבים וכבר גמרה את חפיפתה כדבעי — בודקת כל גופה אם לא נשאר עליה שום דבר שחוצץ בפני המים, ובעוד כל גופה רטוב ממי החפיפה — יורדת למי המקוה לטבול; ואינה אוכלת שום דבר בין החפיפה לטבילה; ואם הולכת יחפה מן האמבטיה למקוה, בודקת שנית את כפות רגליה שתהיינה נקיות לגמרי, ויורדת אל המים. —

יורדה אל המים והגיעו המים עד כנגד לבה מתכופפת לתוך המים כפיפה חפשית, כדרך שהאשה מתכופפת על התינוק המוטל בעריסה, עד שהמים מכסים כל גופה וכל שערותיה ואפילו שיערה אחת אינה צפה על המים. —

מצב גופה והאברים בתוך המים בשעה שהם מכסים עליה, הוא באופן כזה שהמים יוכלו לחדור לכל קמט שבבשרה ולכל מקום נסתר, לכן אינה קופצת פיה יותר מדי וגם אינה צריכה לפתחו, אלא משיקה שפתותיה זו בזו באופן חפשי; אינה עוצמת עיניה בחזקה, אינה קומצת אגרופיה, לא צומדת רגליה זו לזו ולא רגליה אל הגוף, אלא ידיה ורגליה כמו בעת הילוכה בשוק. ידיה מורחקות מן הגוף מעט ורגליה

פרודות זו מזו. אינה טובלת בקומה זקופה ולא בישיבה אלא בכפיפה חפשית. —

לאחר שהיא שוחה כך לתוך המים וכל גופה ושערותיה נתכסו במים לגמרי, פעם אחת, מוציאה ראשה מן המים ומזדקפת; נותנת שתי ידיה למטה מלבה ועיניה נשואות למעלה מן המים ומברכת בעודה בתוך המים: 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציונו על הטבילה' — וטובלת פעם שניה כדרך שטבלה בראשונה, והרי עלתה לה טבילתה לטהרה לגמרי.

ב. בת ישראל בוגרת צריכה שתעמוד בעת הטבילה ותשגיח על הטבילה שתהא כהלכה ושלא תהא אפילו שערה אחת יוצאת חוץ למים.

ג. ואלה הדברים שפוסלים את הטבילה:
טבלה מיד אחר תום שבעה הנקיים ולא המתינה עד צאת הכוכבים, לא עלתה לה טבילה. טבלה ולא חפפה לפני הטבילה, אין טבילתה טבילה.

נשאר על בשרה דבר החוצץ בפני המים או שהיו שערותיה דבוקות זו בזו, אין טבילתה מטהרת.

חפפה ולא בדקה בכל גופה אם אין שם דבר חוצץ, אפילו בדקה אחרי הטבילה ולא מצאה כלום — אין הטבילה מועילה לה. לא סרקה שערותיה לפני הטבילה, או שסרקה אותן בעודן יבשות, אפילו חפפה אותן אחר כך, לא הועילה לה טבילתה.

קפצה פיה בחזקה, עצמה עיניה הרבה, דחקה אצבעות ידיה ורגליה זו לזו, קמצה אגרופיה, אין הטבילה מטהרת.

היה אבר אחד חוץ למים בשעת טבילתה, ואפילו שערה אחת בלבד צפה על פני המים — כאילו לא טבלה.

טבלה בקומה זקופה, בישיבה, או בכפיפה יתירה — תטבול שנית. נתנה שערותיה בפיה, לא עלתה לה טבילה.

ד. אם בעלה בעיר — אינה רשאית לדחות את טהרתה אלא טובלת מיד אחר תום שבעה הנקיים וכדלעיל. וכן בעלה אינו רשאי לצאת מן העיר ולהיעדר מביתו בליל טבילה אם לא לצורך גדול.

ה. במקרה של הכרח, או אם אין בעלה בעיר, יכולה היא לדחות את טבילתה ליום אחר. ואולם כל אימת שהיא טובלת — טבילתה בערב אחר צאת הכוכבים.

ו. לא טבלה בסוף יום השביעי וכשהיא באה לטבול ביום השמיני או

לאחריו, אינה יכולה בשום אופן להמתין בטבילתה עד צאת הכוכבים — טובלת ביום בצנעה ומסתירה מבעלה את טבילתה עד הלילה.

ז. מנהג כשר, לא לאכול בשר ביום שלפני הטבילה, שהבשר נכנס בשיניים וקשה לסלקו וחוששין לחציצה בשעת הטבילה. אבל בשבת וביום טוב, אוכלת בשר כדרכה ואינה חוששת, אלא שתיזהר לחצוץ את שניה ולנקות קודם הטבילה יפה יפה.

ח. מצוה מן המובחר להתחיל בחפיפה בעוד יום ולעסוק בה עד צאת הכוכבים ולטבול מיד. אבל אם אי אפשר לה לעשות את החפיפה בעוד יום, יכולה לחוף בלילה ולטבול, ובלבד שלא תמהר.

ט. חל זמן טבילתה בליל שבת או יום טוב, תחוף בעוד יום דוקא; שהחפיפה אסורה בשבת ובי"ט.

י. גם בערב שבת לא תמהר בחפיפתה, בשביל שתספיק לרוץ הביתה ולהדליק נרות שבת ולשוב לטבול אחר צאת הכוכבים, אלא מוטב שתאמר לבעלה שידליק הוא את הנרות במקומה, והיא שוהה במתינות בחפיפה, וממתינה בבית הטבילה במנוחה לעת צאת הכוכבים לטבול.

יא. יכולה אשה להדליק נרות שבת בביתה, בעוד היום גדול, בטרם שהיא יוצאת מביתה לבית הטבילה לחפיפה ולטבילה, ובשעת הדלקת הנרות היא מתנה ואומרת: 'איני מקבלת עלי קדושת שבת עד שתגיע זמנה' — ומברכת על הנרות ויוצאת לבית הטבילה וחופפת כדרכה אפילו לאחר הדלקת נרות שבת, אלא שתיזהר להדליק נרות גדולים שיהיו דולקים עד הלילה.

יב. חל זמן טבילתה להיות במוצאי שבת, חופפת בערב שבת, ולפני הטבילה במוצאי שבת תבדוק את גופה היטב. וטוב שתחוף שוב בחמין לפני הטבילה.

יג. רצוי שהחפיפה תיעשה בבית הטבילה וסמוך לטבילתה; ואם חפפה במקום אחר, תביא עמה מסרק לבית הטבילה ותסרק שערותיה שנית קודם שתטבול.

יד. אשה ששערותיה ארוכות, או אשה שטובלת ואין לה מי שתעמוד על גבה לראות אם כל שערותיה טבלו במים — כורכת את שערותיה באריג העשוי מעשה רשת, ותיזהר הרבה שהכריכה תהא רפויה ולא מהורקת.

טו. אשה שצריכה שחברתה תהא סומכת אותה בשעת טבילה, תהא

חברתה טובלת תחלה את ידיה במים ומחזיקה בגוף הטובלת ברפיון ולא בחזקה.

טז. לאחר שעלתה מטבילתה ועודה בבית הטבילה, לא תיכנס באמבטיה של מים חמים ולא תשפוך עליה מים חמין מתוך הכלי או מן המקלחת. באה לביתה — מותר.

יז. מנהג בנות ישראל שבעלותן מטבילתן מקפידות שלא יהו פוגעות בבעל חי טמא בתחלה, אלא תפגוש באדם טהור בתחלה. לכן נוהגות שבעלות זו מטבילתה, מקדמת אותה חברתה הטהורה ונוגעת בה, כלומר: חברתי זו הטהורה, היא שפגעה בי תחלה קודם לכל נברא אחר. יח. מנהג צניעות היא שתהא האשה מסתירה את טבילתה ואינה מספרת לשום איש חוץ מבעלה.

יט. ואלה הדברים בדיני טבילה שצריכים לשאלת חכם: אם רגילה לעשות 'מניקור' בצפרניה ולגדלן ארוכות; אם יש לה סתימה זמנית בשן שבפיה; אם היא נושאת טבעת ברחמה לשם רפואה; אם יש לה בבשרה חטטין, אבעבועות או פצעים; אם חזרה מבית הטבילה לביתה ומצאה שם דבר חוצץ דבוק בבשרה; — בכל אלה המקרים ובשאר המקרים של ספקות שלא נתפרשו כאן, אין האשה יכולה להורות הלכה לעצמה אלא תעשה שאלת חכם.

עיקרי דינים למעוברת ליולדת ולמניקה

א. מעוברת לאחר שעברו עליה שלושה חדשי הריון, וכן המניקה — הרי הן בחזקת מסולקות דמים ואינן חוששות לזמן הוסת הקודם, ומותרת לבעלה בלי בדיקה כל עת הריונה. והמניקה — כל עת הנקתה.

ב. ראתה דם בימי העיבור או ההנקה, או ראתה כתם — הרי היא נדה לכל דבריה. וצריכה שאלת חכם בנוגע להבא, אימתי היא חייבת לפרוש מבעלה מחשש לוסת הבאה.

ג. עבר זמן העיבור וההנקה, הרי היא חוששת לעונתה הקודמת, זו שהיתה לה לפני העיבור וההנקה.

ד. מעוברת או מניקה שהרגישה פתיחת המקור או זיבת דבר לח ובדקה ולא מצאה כלום, הרי היא בטהרתה (כדלעיל מאימתי האשה ד).

ה. היולדת דינה כנדה; ילדה זכר — טמאה שבעה ימים ואם פסק הדם, היא יכולה לעשות הפסק טהרה וסופרת שבעה נקיים, טובלת

מעין טהור

והיא טהורה. ילדה נקבה — טמאה שבועים, עושה הפסק טהרה וסופרת שבעה נקיים, טובלת והיא טהורה.

ו. ראתה דם לאחר הטבילה — הרי היא טמאה כשאר נדה.

עיקרי דינים לילה

א. לילה לאחר שנקבע זמן חופתה, בין שכבר רגילה לראות דמים, בין שהיא צעירה ילא ראתה דמים מעודה, ובין שכבר פסקו ממנה הדמים מחמת שנים, הרי היא עושה הפסק טהרה (ורצוי שתעשה זאת בהדרגה אשה נשואה) וסופרת שבעה נקיים וטובלת כדין. אין להרחיק את הטבילה לפני ליל הנישואין יותר מארבעה ימים.

ב. לילה קודם חופתה, מותרת לטבול ביום. ודוקא ביום השמיני אחר שבעה הנקיים או לאחריו. ובמקרה שיש לה הכרח לטבול ביום השביעי לספירתה — תעשה שאלת חכם.

ג. לילה שעשתה הפסק טהרה, ספרה שבעה ימים וטבלה, ונדחה יום חופתה לזמן אחר, או שנדחה באמצע ימי ספירתה, צריכה שאלת חכם לידע כיצד להתנהג במקרה זה.

ד. לילה שלא טבלה לפני החופה, או שראתה דם אחר הטבילה, דינה ככל נדה, ועד שתיטח אסורים להתיחד לבדם אפילו ביום.

ה. דם בתולים, עשאוהו חכמים כדם נדה; לכן הנושא את הבתולה צריך לפרוש ממנה מיד אחר גמר ביאה ולנהוג בה כנדה, אפילו לא ראתה דם; אלא ששאר נדה מונה חמשה ימים לפני הפסק טהרה, והכלה — מונה לדם הבתולים ארבעה ימים בלבד, ועושה הפסק טהרה ומונה שבעה הנקיים.

ו. חזרה וראתה דם לפני הפסק הטהרה, הרי היא מונה מחדש חמשה ימים ועושה הפסק טהרה, מונה שבעה נקיים וטובלת.

ז. הכונס את הבתולה והיא טהורה — בועל בעילת מצוה וגומר בעילתו אפילו התחיל דם בתולים שותת ויורד. גמר מצותו, פורש מיד.

עיקרי דיני פרישה והרחקה

האשה שנטמאה, אפילו כבר פסק ממנה דמה, ועשתה הפסק טהרה, וספרה שבעה נקיים, ורחצה בכל מימות שבעולם, כל זמן שלא טבלה כהלכה, הרי היא אסורה לבעלה באסור חמור של כרת. 'ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב' (ויקרא יח) — כל קריבה אסורה.

[רנא]

איש וביתו

והרי כאן מקצת מן הדברים שמנו חכמים בדין זה של פרישה והרחקת האשה מבעלה, עד למבילתה :

לא יהו נוגעים זה בזה ולא מושיטים זה לזה שום דבר מיד ליד, כל שכן שאסורים לשכב יחד במטה אחת אפילו הוא בבגדיו והיא בבגדיה. וכן הם נמנעים ומתרחקים מכל שאר התקרבות של חבה.

לא יסתכל במקומות המכוסים שבה, ולא ישחק עמה ולא ינהג עמה בקלות ראש בדבוריו, כל שכן בשאר מנהגיו.

כשאוכלים לבדם על שלחן אחד, ישנו מן הרגיל, בדבר שיש לו היכר. לא יאכל משיירי מאכלה ולא ישתה משיירי הכוס שלה, אלא אם כן עירו את המאכל או המשקה לכלי אחר ; או שכבר אכל או שתה מהם אחר, והותיר.

לא ישכב על מטתה ולא ישב עליה אפילו שלא בפניה.

לא תציע לו אשתו מטתו בפניו, ושלא בפניו מותר.

בזמן שאחד מהם חולה, צריך שיהא אדם אחר משמש לחולה, אבל אם אין אתם בביתם אדם אחר לשמש את החולה, נוהגים להקל. וכל המרבה בהרחקות בדברים אלה שאמרנו ובכיוצא בהם, הרי זה משובח. במה הדברים אמורים ? — באשה שראתה דם ולא טבלה, אבל אשה שפורשת מבעלה סמוך לסתתה — כל שאר דברי חבה מותרים להם.

אמרו החכמים : 'שחורות — כעורב' (שיר השירים ד) — ר' שמעון ב"ר יצחק פתר את המקרא הזה, בפרשיותיה של התורה : אעפ"י שנראות כאילו הן כעורות ושחורות לאמרן ברבים, כגון : הלכות זיבה ונגעים, נדה ויילדת — אמר הקב"ה : ('כעורב !') הרי הן ערבות עלי' (ויקרא רבה יט).

וכשם שהלכות אלה ערבות הן על הקב"ה, כך הן ערבות על ישראל הדבקים במדותיו של הקב"ה. שהלכות אלה גופי תורה הן וכל המשמרן זוכה לקדושה ולטהרה ומוכה בהן את כל צאצאיו. הלכות אלה, כעורות הן על כעורים, שחורות הן על שחורים. אבל על ישראל קדושים — הלכות אלה ערבות הן ונעימות. למה ? שהן שומרות על המעין שיהא טהור.

פרק עשרים ושנים

בטחה ושמחה

שתים שהן אחת. — בטחון ושמחה
ביסוד הבריא. — חטא דור המבול. —
בעולם החדש. — שבעים כנגד שבעים. —
שבעה כנגד שבעה. — ער ואונן. —
עיניך תחזנה מישרים. — יתרון כח,
יתרון שבח. — הברכה והעמל. — להג
של הבל. — הבטחון יסוד בעבודת
ה'. — לעשות נקמה בגויים. — ישראל
קדושים. — קצת מעניגי קדושה ודיניה.

איזהו עמל שפירותיו ודאי, ואשרו מיד,
ושמחתו מרובה, ומתחדשת עליו בכל
יום, וקיימת לעד, וממלאתו רצון ושובע
ביום אחרון? — זה עמלו של אדם
בתולדותיו.

פרק עשרים ושנים
ב ט ח ה ו ש מ ח ה

כל הקנינים הטובים שקנה לו האדם בעולמו וכל המדות הטובות שקנתה נפשו, אינם נותנים לו חיים אלא אם קנה עמהם גם מדת הבטחון. יש לו בטחה בנפשו אפילו עני הוא בשאר דברים — חיייו חיים; אין לו בטחה, אפילו יש לו הכל — חיייו אינם חיים. מי שחיייו תלויים לו מנגד, רואה סכנה שאורבת לו ואין לו מבטח מפניה ואינו מאמין שיחלץ מרעתה, אפילו עדיין לא נגעה בו הרעה ועדיין הוא שרוי ברוב טובה — חיייו אינם חיים. מה חסר לו לזה? לא חסר לו אלא הבטחון בלבד. בטחון חסר — מה קנה?

אבל מי שנוטלים ממנו כל מנעמותיו, ונותנים חרב חדה על צואריו, רק לבו בוטח בה' ומאמין בו שיחלץ אותו מן הסכנה ויחיה מחר חיים טובים — חיייו של זה חיים הם ודאי; ואפילו הסכנה והיסורים שהוא נתון בהם לשעה, ערבים עליו. למה? שבטחנו על ישועת המחר ממתק לו יסוריו של היום. בטחון קנה — מה

חסר?
וכן במדה של שמחה. —
כל תענוגות העולם, אין אדם מרגיש בהם טעם אלא בשעה שנפשו שמחה עליו.

אדם שנפשו עגומה עליו ועצבה, אפילו מטעימים אותו מכל טוב שבעולם, אינו טועם בו טעם כלל, והרי הוא כאילו כל ימיו באנינות. אבל אדם שהשמחה טבועה בו בנפשו ואינה זוהי הימנו — כל חיייו מלאים טעם טוב, ואפילו תמרוריהם מתמתקים אצלו. גדול כח השמחה שהופך מר למתוק.

שתיים שהן אחת

שתי המדות הללו, בטחה ושמחה, משולבות אחת בחברתה; משלימות הן זו את זו ואי אפשר לאחת בלי השניה. אין בטחנו של האדם שלם אלא בשעת חדוה ושמחה, ואין שמחתו שלמה אלא בשעה שלבו בוטח. ומה בין שתי המדות הללו? הבטחון — שמחת המחר היא

הבטחין — אור שמחת המחר;
השמחה — אור בטחון
ההווה.

איש וביתו

שמאירה לו כבר היום וממלאתו בטחון, ואילו השמחה — בטחון ההווה היא, שמאיר לו תמיד וממלא את נפשו שמחה. לפיכך, אם ראית אדם שאין בו שמחה, דע שבטחונו רופף, מעורער הוא ותלוש מן החיים. וכן אם ראית אדם שבטחונו לקוי ואינו מציב רגליו בטוחות, הווה יודע שלא טעם זה טעם של שמחה מימיו. שהבטחון והשמחה, וכן היפוכם, ההתערערות והאנינות — שתי אחיות תאומות הן ותלויות זה בזה. רמו לדבר: ער ואונן — אחים היו.

בטחון ושמחה ביסוד הבריאה

כשברא הקב"ה את עולמו — לשבת יצרו; שיהא עולמו בנוי ומיושב ולא תוהו ושמש. כיון ששתי המדות הללו, בטחה ושמחה, הן עיקר חיותם של כל הנבראים, לכך נטע אותן הבורא בלב רוב בני האדם, וזאת היא הברכה אשר ברך אותם ביום היבראם.

הבטחון והשמחה כיצד? —

כל התולה בטחונו במי שהוא נברא כמוהו וזקוק לבטחון כמוהו, אין בטחונו בטחון. אפילו הלה רוצה בטובתו, וסיפק בידו לעשות, ועושה עמו הרבה ומבטיח לעשות עמו יותר — עיקר בטחונו של אדם — מחר הוא מת ואבד בטחונו. אף הבוטח בעצמו ואין לבטחונו על מה שיסמוך — בתולדותיו יוצאי חלציו. כל המעמיד תולדות, אינו מת — ערער מן העולם. כאילו לא בוטח. אין הוא אלא הוזה הזיות;

מחר יתנדפו הזיותיו ואבד סברו. לא נקרא בוטח אלא מי שבוטח בה' ושם תקותו ועתידו בדבר קיים ועומד, ואותו דבר מצוי הוא עמו וטבוע בעצמו, והוא שנותן לו הרגשת בטחה בקיום מתמיד.

ואיזהו? זה כח ההולדה שניתן בכל נברא. כח זה מצילו לאדם מהיותו כצל עובר בעולם ונותן לו קיום מתמיד, שהרי הוא קיים בתולדותיו ובתולדות תולדותיו. אילן שעושה פירות, אפילו כל הרוחות שבעולם באות עליו ועוקרות אותו, אינו אבד מן העולם. הרי פירותיו קימים ואף הם עושים פרות עד סוף כל העולם. עד שלא נתן פריו אין לו בטחון. נתן פריו יש לו בטחון. —

'ויברך אותם אלקים לאמור: פרו ורבו'. פרו — כדי שתהיו מתברכים גם בברכת הבטחון שבתולדה.

וכן בשמחה. —

כל המבקש שמחה מברכת שדה וזכרם ומנחלה מבורכת, אין שמחתו שלמה; מחר מסתחף שדהו, או לסטים באים עליו וגוזלים ממנו נחלתו

בטחה ושמחה

אין שמחה אלא בהתחדשות
מתמדת, ואין התחדשות מת-
מדת אלא בפרי הבטן, שפרים
ורבים ותולדותיהם כיוצא
בהם.

ונמצא שמחתו הופכת לתוגה. אף השמחה על
כל תענוג עובר, אינה שמחה. מהר תענוגו
עובר ממנו, או הוא עובר מתענוגו שאינו
מרגיש בו תענוג עוד — ואבדה שמחתו,
והרי הוא יושב ומצטער על התענוג שהלך

ממנו ולא ישוב אליו עוד. לא נקרא שמח אלא זה שהוא שואב שמחה
מן המעיין שנמצא בו בעצמו, והמעיין הזה נובע ואינו פוסק. ולא עוד
אלא שמתגבר. שאם אינו מתגבר, אין שם שמחה; שאין השמחה אלא
בחידושה, בעונג שמתחדש עליו חדשים לבקרים. אין אדם שמח היום
בדבר ששמח עליו אתמול, ולא ישמח מחר במה ששמח היום.

מעין זה של שמחה שהוא מפכה בתוך כל אדם ואינו פוסק, אלא
מתגבר תמיד, איזהו? בברכת הרביה שנתברך בה כל נברא, בה נמצא
המעין הזה. אדם אחד מעמיד תולדות הרבה, ואף הן תולדותיהן
מתברכות ותימלא הארץ אותם. כל עת וכל זמן פנים חדשות, חיים
חדשים ושמחה חדשה מתגברת ועולה. — בני הם, יוצאי חלצי הם —
כחי ואוני! —

ויברך אותם אלקים לאמר: פרו ורבו. רבו — כדי שתהיו מתברכים
גם בברכת השמחה שבתולדה.

חטא דור המבול

דורות של איתנים ושלו עולם היו הדורות הראשונים מאדם עד נח.
רק עשרה דורות היו והקיפו כשליש מקצבת השנים שניתנה לכל באי
העולם יחד. מאדם עד סוף ימיו של נח — יותר מאלפים שנה.
בבואה חזקה מתקפו וגבורתו של אדם הראשון נשתמרה אצל הדורות
ההם. בעלי קומה היו ובעלי גבורה; וגם עד זקנה ושיבה לא נשתה
מהם גבורתם. קרוב לאלף שנים היו ימי שני חיהם של בני הדורות
האלה. והיו מולידים שלא בצער, והיו פרים ורבים הרבה. אין איש
מהם מת עד שרואה הרבה אלפים מבני בניו שממלאים את העולם.
והאדמה אף היא נשתמרה אצלה בבואה של הברכה הראשונה שמשעת
הבריאה, והשביעה מטובה את כל הדרים עליה שובע גדול. —
זרעם נכון לפנייהם עמם, וצאצאיהם לעיניהם' (איוב כא) — שהיו
זורעים אחת לארבעים שנה ואינם מספיקים לקצור והפירות משתמרים
כשדות עד סוף ארבעים שנה; שהיו יולדין ואינם קוברים בניהם
בחייהם' (רש"י שם ומדרשים).

'היו מהלכין מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה ומתלשין ארזי לבנון בהליכתם, והיו אריות ונמרים חשובים בעיניהם כנימה בבשרו' (שם).

'היה להם אויר יפה כמן פסח ועד העצרת' (סנהדרין קט).
'בתייהם שלום מפחד ולא שבט אלוהיה עליהם (איוב כא), רש"י — לא היו מוסיקין שולטין בהם.

'שורו עיבר ולא יגעל, תפלט פרתו ולא תשכל, שלחו כצאן עויליהם וילדיהם ירקדון' —

'בשעת לידתו היה (התינוק) מרקד מיד, והיתה אומרת לו אמו: הבא לי מספרים ואחתוך טבורך; לך והדלק לי את הנר' (שם).

'ישאו בתוך וכנור וישמחו לקול עוגב, יבלו בטוב ימיהם וכרגע — שאול יחתו' — כשמגיע יום מותו היה מת לפי שעה ובנחת, בלא יסורין' (שם). —

ואמרו לא-ל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו וגו' (שם).
ומה היה חטאם? —

שרויים היו ברוב טובה ולא רצו לחלוק בטובה זו עם בניהם שעתידיים להיוולד להם. אפשר שכבר היה העולם מיושב בדור המבול יותר משהוא

מיושב עתה, והתיראו שמא ימלא פני תבל ולא תספיק ברכת האדמה לכל בני האדם. לא שמו באלקים מבטחם ולא האמינו שהאלקים הנותן חיים הוא גם מכין מזון לכל חי, וכך הם פרשו מן החיים, שהרי נעשו מנוערים מן הבטחון. אמרו: העולם שלנו הוא, לא יאכלו בנינו את עולמנו!

עמדו והשחיתו את מעיינם לבלתי הוליד עוד. אמר הקב"ה בטובה שהשפעת עליכם אתם בועטין! כלום יש טובה גדולה מזו, שנתתי לכם נצח בחליצכם, בטחון בזרעכם ושמחה ברבות צאצאיכם? ואתם משחיתים מעיין ברכתכם!

מדה זו של התערערות האמונה והבטחון, אי אתה מוצא אותה בעניים אלא בעשירים; ולא בדורות של עוני ורעב, אלא בדורות של שפע ועושר. מתוך שהשפע מצוי להם וטובתם

מרובה, הם נעשים צרי עין ומתיראים עליה שמא תתמעט. ואי אתה מוצא דור שמן ושבע ושופע כל טוב, כדור המבול. לכך אי אתה מוצא דור אחר שהגדילו בחטא זה של צרות

(קהלת ה): יש רעה חולה ראיתי תחת השמש, עושר שמור לבעליו לרעתו.
(ברכות לב): אין ארי נהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר.

בטחה ושמחה

עין ולקו בחסר בטחון עד שמנעו הריון מנשותיהם ונתמלאו אכזריות על ולדותיהם. אלא דור המבול.

כיון שבעטו בטובה, ופרשו עצמם מחיי נצחים, ונתנו חילם לחיי שעה בלבד — הותרה כל הרצועה והלכו מדחי אל דחי, ונעשה כל העולם שטוף בעריות. המשפחה הזו שאינה מעמידה תולדות וניטל ממנה עיקר הודה ויעודה — מה ערך נותר לה עוד, וכיצד היא יכולה לשמור עוד על גדריה? אין גדרים ואין סייגים בחיי שעה — הכל מותר! וכל דבר שרעתו גדולה יותר, גם התאוה אליו גדולה יותר — 'ותישחת הארץ'!

בני אדם שמהפכים עליהם את ברכת בוראם לקללה ושמים כל תועבה לתאוה, שוב אינם יכולים לחיות בכפיפה אחת עם אלוקיהם בוראם.

אז 'אמרו לא־ל סור ממנו, ודעת דרכיך לא חפצנו!' ויעשו להם אלילים רבים ויחדשו להם תורות ומצוות ומשפטים בל ידעום ככל אשר תחפוץ רוחם ותתאוה נפשם — 'ותישחת הארץ לפני האלקים' — זו עבודה זרה!

בני אדם שכל ישעם וכל חפצם בעולמם — תבערת התאוה בלבד, בני אדם שמחליפים יראת אלקים בצחוק האלים, המאשרים זדים וכל עושי תעתועים — גם את גבול הרשעה הם עוברים; החזק רומס את החלש ממנו ואיש את רעהו חיים בלעו. —

כל עצמם של אלה בני מות המה, מות אשר גזרו על עצמם, היאך יכבדו את חיי זולתם? — 'ותמלא הארץ חמס'!

בתחלה כבשו זרעם בקרבם, לשחתם בטרם היוולדם כדי להרבות תענוגיהם, ואחר כך כבשו זרעם שנוולדו להם כבר, על גבי התהומות, כדי להציל במותם את חיי עצמם.

אין המרחק שבין זה לזה גדול ביותר. אפשר לדור אחד שיעשה את כל הדרך הזו מראשית עד סופה. כיון שעברו את כל הדרך — שטפם הקב"ה במי המבול ונמחו מן הארץ. ובאבדנם, לא היה העולם החדש שבא אחריהם

(תנחומא נח): בשעה שהעלה הקב"ה עליהם את התהומות ודיו רואים את המעינות עולים עליהם — מה היו עושים? — היו להם בנים הרבה, שהיתה האשה מתעברת ויולדת (לזמן קצר), היו בהם בני אדם שהיו נוטלים את בניהם ונותנים אותם על התהום וכובשים עליהם ואינם מרחמים עליהם. מה עשה להם הקב"ה? הוריד עליהם מבול מלמעלה ושברם.

חסר כלום, רק הוסיף לקח. 'משעה שלקה העולם בדור המבול עמדו כל האומות וגדרו עצמן מן העריות' (בראשית רבה ע).

איש וביתו

בוזה החילים — מעיין החיים המפכה בקרבם השחיתות, ואל זה הגיעו — ששטפו בעריות ובעבודה זרה ובחמס. ולא נחתם גור דינם אלא על החמס והגזל. כיון ששטפו בחמס, אמר הקב"ה מה הללו עושים בעולמי. אנכי בראתי אדם ונפחתי באפיו רוח חיים ואמלא את היקום ברכה למען יחיו ויראו זרע, והם — מאסו בחייהם ויבחרו במות. בטובה שהשפעתי עליהם הם בועטים — אמחה את האדם הזה ואבנה את עולמי מחדש. אנמיך את קומתו, אקצר את ימיו, אמעט את ברכתו, אשבור את חסנו, אכביד עליו את עולו וארבה את עמלו — או אז כל טפה וטפה של טובה אשר אשפיע עליהם תהא חביבה עליהם ולא ישחיתוה; או אז לא יפנו אל הרהבים רק ישימו בה' מבטחם, במי שנותן חיים לכל חי; ואם יודו על הטובה המועטת שוב אשפיע עליהם טובה מרובה.

העולם החדש

גם בעולם החדש שקם אחר המבול, לא לקחו אלא לקח מעט ואולם נפש האדם לא שונתה לטוב; אלא שנתמעטה יכולתה ולא יכלה עוד להרשיע הרבה כבתחלה. משל לאיש מלחמה מיעוט יכולת — מיעוט שנוטלים ממנו כלי משחיתו. אכן, התמעטות חטא; מיעוט חטא — מיעוט זו של יכולת האדם החדש לחטוא, היא שעמדה לו לעולם להתקיים אחרי כן — 'ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם, כי יצר לב האדם רע מנעוריו; ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי' (בראשית ח). 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו'. ובכל מקום שכתוב 'רע' בכתובים האלה — בקלוקל המעיינות ובעוון עריות הכתוב מדבר. רק בימי הנעורים בלבד מרובה סכנתו של ה'רע' הזה, שאז הוא בכל תקפו ומוראו. בימי נעוריו של כל אדם יחיד וכן בימי נעוריו של מין האדם מימי שני חייו אשר המין הזה קיים על אדמות. אדם ששוקע בנעוריו בתהום שחת זו עד תחתיתה — שוב אין לו תקנה אפילו יעברו ימי נעוריו, שהרי כל נפשו אכולה כבר וגופו רקוב, ואינו ראוי עוד לקיים את העולם. — ויהי מבול על הארץ. אחר המבול עבר מוראו של ה'רע' הזה, כי עברו כבר ימי נעוריו של מין האדם. כמה וכמה פורעניות אחרות עתידות עוד מעכשיו להתרגש ולבוא בעולם; ברם, 'לא אוסיף עוד להכות את כל חי'. שוב לא

תקופת הנעורים בהיסטוריא
— כתקופת הנעורים שבאדם
היחיד. חטא נעורים קשה
משאר חטאים.

יהא העולם כלו שטוף בבת אחת בחטא אחד. כשזה חוטא, זה אינו חוטא; וכשחוטא אחד פורץ בגדר זו, בא חוטא אחר וגודר פרצתו של זה. אפילו אם הפרוץ שבכל העולם כלו מרובה על העומד, לא יהו כלם לוקים בבת אחת, אלא הכל כפי מדתם ובהתמלא סאתם, והעולם כלו על עמדו קיים.

חטא חם בן נח — נשתיריו שם ויפת שלא חטאו. בא נמרוד שהמריד את רוב העולם במלכו, ויבן את העיר ואת המגדל, וכל בני יפת עמו ורוב בני שם — אף אז פרשו ממנו מקצת מבני שם ובני עבר; ובשעה שהכל באו לראות את העיר והמגדל של מרד, ונמרוד נעשה שליט על כל העולם, באותה שעה — 'מן הארץ ההיא יצא אשר (בנו של שם) ויבן את נינוה ואת רחובות עיר וגו' ואת רסן וגו' היא העיר הגדולה' (בראשית י').

זה לעומת זה: אשר מול נמרוד, רסן מול מרידה. ולא עוד, אלא דוקא רסן — 'היא העיר הגדולה'. הרי נשאר גם שרידים טובים בעולמו של נמרוד.

אז נפלגה הארץ לשבעים עמים וארצות ולשונות. לא הרי זה כהרי זה, כל עם ועם ודרכו שלו, ורצונותיו ומלחמותיו ויתרונותיו ומגרעותיו.

ברם, הצד השווה שבכלם — עודנו רחוק מתיקון העולם, מיישובו ומשלמותו כרצון מלך אביון — האדם הנברא הבורא
מלך אביון — האדם הנברא
מתמרד במלך עליון —
הבורא

בוראו ומלכו. עדיין נטושה בכל העולם כלו מלחמת־מרידה, שמלך אביון — הנברא, מתמרד במלך עליון — הבורא. אין האדם מכיר במלכות שמים אלא מתמכר לשלטון יצריו שעתיד הוא זלילה להרוס שוב שדות עולם ולהחזירו לתוהו ובוהו — עד מתי ימלוך מלך אביון; אימתי תיגלה שוב מלכותו של מלך עליון!

שבעים כנגד שבעים

רק שבעה דורות עברו בעולם החדש שאחר המבול, מנח ועד בניו של יקטן, והנה נשלם פילוג העולם ובני אדם נתפלגו לשבעים אומות.

אומה אומה וארצה ולשונה, אומה אומה ומלכה ואלהיה ופולחנותיה. שבעים אומות
(סנהדרין סא): פנור לרשעים — הנאה להם והנאה לעולם. —
כבר לא יתאחדו למעשה נפשע אחד כדי

להחריב את העולם; ברם שבעים אומות כיצד הם יכולים להתאחד למעשה טוב אחד, כדי להחזיר לעולם את תיקונו ולא יהא חסר את מלכו האחד?

קרע כפול זה, הקרע שבין אדם לאדם והקרע שבין בני האדם כלם לבין בוראם נמשך אחרי כן עוד שלשה דורות והוא לא נתאחה. דבר אחד בלבד איחד את הכל — זה כוחו של נמרוד הממריד את מלך אביון על מלך עליון; נמרוד המשליך בכבשן האש כל מי שמעז למרוד כנגד המרד, — עד מתי ימלוך.

נתיאש כביכול מכל הדורות האלה, ואז האיר ממזרח צדק, וכמו ברא את אברהם בריאה חדשה, ויועיד אותו לתעודה גדולה: ימרודו הנמרודים וימרידו, ואתה — תתיצב כנגד כלם. תקרב את העולם למלכותי ותכניס את הבריות תחת כנפי השכינה! — 'לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך' (בראשית יב). 'אל הארץ אשר אראך' — אל הארץ אשר משם אראה אותך לכל באי העולם, אשר יראוך וישמעו את שמעך.

'לך לך מארצך' — כי לא בן ארצך הנך. ארצך גבולה בגבולותיה סביב, ואם תאיר לפני משם ותקרא בשמי מתוך ארצך — בני מסופסמיה וחברותיה ישמעו את שמעי; ברם, בני שאר הארצות לא ישמעו. ואם תאיר לפני בארץ אחרת — הם יראוני ויושבי הארצות האחרות לא ישמעו. לא זו הדרך לך, ולא זו הארץ בשבילך — בוא והאיר לפני בארץ ישראל. רק משם בלבד יכול אתה לקרוא בשם ה' אֵל עולם. כל המאיר משם — מאיר לכל העולם כלו. כל המשמיע קולו משם — קולו נשמע מסוף העולם ועד סופו; וכל הנראה משם — לכל העולם כלו הוא נראה. כי אב המון כל הגויים נתתיך וגם את הארץ ההיא בראש כל הארצות נתתיה ולהיות לאור לכל הגויים. —

צא ממולדתך ומבית אביך, כי לא מולדת בית אתה, ולא יליד עירך, אלא מי שברא אותם ואת כל העולם כלו, הוא בראך בריאה חדשה. צא מכל גבולות שגבלו אחרונים, והקף בכחך זה את כל עולמי, ועשה שם חיל. שקול אתה כנגד כל העולם כלו. ולא עוד אלא שאתה מכריע את כלם. למה? שהם באים בכחו של מלך אביון, ואתה בא בכחו של מלך עליון.

ויעבור אברהם בארץ ויקרא בשם ה' אֵל עולם, ויעש נפשות הרבה

מאד. אעפ"כ עדיין מלכות שמים אינה נכונה בארץ עם הנפשות האלה שעשו אברהם ושרה. כל הנפשות האלה.

הרבה נפשות עשו אברהם ושרה אשתו, ואולם לא נש' תיירו באמונתם אלא זרעם אשר הולידו שיצאו ממעיהם.

מורשת אבותם בידם: הפכפכנים הם ולא עומדים. אתמול עובדי עבודה זרה היו, היום הם חוסים בצל כנפי השכינה, ומחר שוב

תעבור רוח אחרת, וינעו עם הרוח ואינם. לא תכון מלכות שמים על הארץ אלא בזרעך בלבד. —

'אשר יצא ממעיך הוא יירשך', יירש את סגולתך. מה אתה יצאת מארצך ממולדתך ומבית אביך והתרוממת מעל כל גבולות הארצות והעמים, וחזרת לחיק בוראך כמו קודם הפירוד ולפני הקרע והפילוג, אף יורשיך כמוך יהיו; מתחלת ברייתם מנושאים יהיו על גבי פירודי העמים ומרידותיהם; אחודים ודבוקים באלקיהם דבק עולם. וסוף שינהרו אליהם כל הגויים 'והלכו עמים רבים ואמרו: לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלקי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו' וגו' (ישעיה ב').

אתה, יחיד אתה, ועמוד תעמוד כנגד כל העולם כלו; ובניך, אפילו לא יהיו כלם גבורים כמוך, הרי מרובים יהיו. רק שבעים יוולדו להם

ותהא ממלכתם, מלכות השמים, נכונה בידם

אחד היה אברהם ועמד כנגד כל עולם כלו; ויוצאי חלציו — שבעים נפש מהם. יעמדו כנגד שבעים אומות.

לאורך ימים. שבעים נפש כנגד שבעים אומות. יכול תוכל כל נפש אחת מממלכתך לעמוד כנגד אומה שלמה. בשבעים נפש,

אפילו אם למצרים ירדו ולכור הברזל יפלו, שוב לא יטמעו שם ולא יהיו בטלים לעולם. אף הם כמוך 'עברים' יקראו. אפילו ברדתם למצרים 'עברים' יהיו שם, כל שבעים אומות העולם — בעבר אחד, ושבעים נפש מיוצאי חלציו — בעבר אחר.

רק שמור נא על כל נפש אחת מהם שלא תחסר מן המזג. שאם אתה מאבד נפש אחת מהם, כאילו איבדת אומה שלמה. כאילו איבדת עולם מלא. שאם יחסר המזג ויהו חסרים אפילו אחד מהם בלבד, והיה כי יאספו עליהם כל העומדים בעבר האחר — והשמידום. שלא תהא תקומה לבניך בפניהם באותה שעה אלא בשבעים נפש.

שבעה כנגד שבעה

מנח, ועד שעמדו מבניו שבעים אומות — שבעה דורות. שהרי באחרון של בני יקטן נתמלא מספר השבעים של ראשי האומות. ויובב הוא האחרון ומשפחתו אשר הקים, היא האחרונה בשבעים האומות.

מן היוצאים את התיבה לבנות את העולם בנין חדש, ועד אשר שוב נעשה העולם שמש כבתחלה, כלפני המבול — עשרה דורות. צא וחשוב: שם, ארפכשד, שלו, עבר, פלג, רעו, שרוג, נחור, תרח, אברם, — הרי עשרה.

עכשיו הופיע אורו של אברהם. הוא בא להחזיר את העולם אל תיקונו, להכניע מלך אביון מפני אל-עליון. הוא בא להעמיד שבעים כנגד

שבעים. וכח שבעים אלה שלו, יהיה יפה מכח שבעים שלהם. שבעים נפש שלו ישיגו שבעים אומות שלהם, יקדימו אותן ויכניעו אותן, וימליכו מלכות שמים שלמה על פני כל הארץ, בכח הרצון והאהבה ולא בכח הכפיה והדכוי.

בוגי עולם ומחריבי עולם, אם שוים הם בלכתם, אלה כאלה — מאבקם נמשך והי עולם בסכנה; ואם הבונים מקדימים בלכתם את המחריבים — מאבקם פוסק והסכנה ניטלת.

במה יהיה כח שבעים שלו יפה משלהם וכיצד ישיגום ויכניעום? — אם יעשו את מהלכם מזורו יותר משלהם, ויקדימו לבצר חומת שבעים הנפש, ובדרך קצרה מהם בשעה שבצרו להם חומה של שבעים אומות; ואם יגיעו לסוף דרכם וקץ ישימו לחשך, במיעוט של דורות ופחות משלהם; שאברהם וסיעתו יביאו לעולם את קול ה' הקורא: 'אנכי ה' אלקיך' וגו', לא יהיה לך אלהים אחרים! וגו', בפחות דורות משעברו על נמרוד וסיעתו עד שהגיעו לסוף דרכם לכבות אורו של עולם ולקרוא באזני הכל: 'הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם!' —

נמרוד וסיעתו עשו את מהלכם עד לפירודם לשבעים אומות במשך שבעה דורות; אברהם יעשה את מהלכו עד לאיחוד כל שבעים צאצאיו אל ה' אחד — במשך ששה דורות

מהלך של ששה דורות במקום שבעה, ומהלך של תשעה במקום עשרה — דרכו של אברהם אשר מתחיל בה עתה.

בלבד. — נמרוד וסיעתו מלאו הארץ שממה וחשכה לאחר עשרה דורות מן המבול; אברהם וסיעתו ימלאו את העולם חיים ואורה

וישמיעו את ה'אנכי ה' אלקיך' באזני כל העולם — אחרי תשעה דורות בלבד! —

רק לא יהו כפות המאזנים שוות לאברהם ולנמרוד, ולא מרוצתם שוה; אלא אברהם וסיעתו יכריעו את הכף לצדם ונמצא העולם בא על תיקונו מיד עם השלמת כל דרכו של אברהם. 'לך מארצך וממולדתך מ'לך לך מארצך' שנאמר אליו, דרך 'אל — תרות מהסגר הגבולות.

אל תירא מרדה מצרימה' —
חרות ממורא בשר ודם. 'אנכי
ה' ולא יהיה וגו' — חרות
משלטון יצר הרע. אלו שלו
תחנות בדרך של אברהם
וורעו.

תירא מרדה מצרימה' שנאמר ליעקב, עד
'אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים
לא יהיה לך אלהים אחרים על פני' שכבר
נאמר לעם שלם מוזכר ומצורף בכור
הברול.

ממלכות הארץ וממלכת שמים כח מי יפה ממי? הוזה אומר, יפה כח
ממלכת שמים מכחן של ממלכות הארץ. הללו ייעפו ויכשלו, והללו
ירוצו ולא ייגעו ויעלו אבר כנשרים. רדפו, השיגו, והקדימו אותם,
כי עמכם אל עליון!

ועיקר כח ממלכות שמים על הארץ, לשבט יהודה נמסר. רק בו ובזרעו
אורו של משיח מתגלגל ובא. אין בישראל ממלכות שנועדה להיות כסאה
נכון עד עולם, אלא משבט יהודה בלבד.

ממלכות יהודה —
שמים על הארץ. (דברי הימים
א' כח): ... ויבחר בשלמה
בני לשבת על כסא ממלכות
ה' על ישראל.

יהודה — מלך באחיו. נחשון בן בנו —
נשיא הנשיאים. דוד משבטו — ראש לנושאי
כתר ממלכות. משיח בן דוד — מלך המלכים.
כל אשר פגם האדם עד עתה, בתתו כתר

ממלכות בראשו למרוד בממלכות שמים, עתיד הוא השבט הזה לתקן.
מבניו יצא מלך אשר כסאו יהיה נכון עד עולם וכל מלכי הארץ יניחו
כתריהם לפניו והוא יחזיר את כל הכבוד למלך הכבוד ויברך את ה'
לעיני כל הקהל ויאמר: 'לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח
וההוד, כי כל בשמים ובארץ, לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש.
והעושר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה, ובידך
לגדל ולחזק לכל' וגו' (דברי הימים א' כט).

כיון שתיקונו של עולם בשבט יהודה הונח, לכך עיקר מנינו של סדר
הדורות, ביהודה ובזרעו.

והנה מכאן, משבט זה, שבט יהודה, יצא המכשול.

צא וחשוב מאברהם עד ער ואונן בני יהודה — חמשה דורות. ער ואונן
מלאו מנין של ששים ושמונה נפש, בדור הזה החמשי. כדי להשלים
מנין שבעים, חסרות עוד שתי נפשות.

קלקול. חסא דור המבול
שנכשלו בו זרע קודש, שיבש
את מהלך הדורות וקלקל את
המערכה. עוד המאבק נמשך
והסכנה מאיימת.

פמליא של מעלה ופמליא של מטה עומדים
עתה ומצפים ללידת שתי נפשות שישלימו
המנין ותיכון ממלכות שמים בשבעים נפש.
שבעים כנגד שבעים.

ושתי נשמות קדושות מאוצר הנשמות שבשמים, אף הן עומדות ומצפות

לרדת למטה ולהיספח לנחלת ה' ולהשלים את המנין. הלא הם פרץ וזרח אשר עתידים להיולד לער ואונן, והמנין יהא נשלם בהם, בששה דורות, כאשר עלה ברצון תחלה — אלמלא חטאו ער ואונן. כיון שחטאו — מתו. כיון שמתו נתיבמה תמר (אשתו של ער ויבמתו של אונן) כדי להקים להם זרע. פרץ וזרח שנולדו עתה מן היבום, על שם המתים ייקראו ולבני ער ואונן יחשבו — הדור הששי. ועדיין לא נתמלא בהם מנין שבעים נפש, עד שהוליד פרץ את חצרון וחמול — דור שביעי! ומחצרון וחמול עד למתן תורה — עוד שלשה דורות. 'וחצרון הוליד את רם, ורם הוליד את עמינדב, ועמינדב הוליד את נחשון' (רות ד) — נשיא הנשיאים בדור מתן תורה. מבין כלם — עשרה דורות! לא הקדימה האורה את החשכה, ולא הקדימו החיים את השממה. בוני עולם לא יכלו לעשות דרכם קצרה מדרך של מחריבי עולם — אלו ואלו מהלכם שוה, ועדיין כפות המאזנים מאוזנות: הללו נתפלגו לשבעים בשבעה דורות, והללו איחדו השבעים, אף הם בשבעה דורות. הללו מלאו העולם שממה בעשרה דורות, ואף הללו לא יכלו להאיר לעולם אלא אחר עשרה דורות; והמאבק ביניהם לא פסק והסכנה עדיין לא ניטלה — מתן תורה לא היה סוף דרך התקון וכינון מלכות שמים על הארץ.

מה גרם לעיכוב זה, מי גרם? — חטא דור — מונעים פרי בטנם להנאתם ומביאים צער על כל העולם המבול שנשנה, ונכשלו בו זרע קודש, ער ואונן בני יהודה — הוא שגרם. 'ובני יהודה ער ואונן ושלח ופרץ וזרח. וימת ער ואונן בארץ כנען, ויהיו (במקומם למלאת מנין השבעים) בני פרץ וחצרון וחמול' (בראשית מו). מקרה לא טהור גרם ושלשלת הדורות נתארכה, והשתלשלות המאורעות נתעכבה.

ער ואונן

מיום שהאירה שמשו של אברהם אבינו ועד אותו מעשה של ער ואונן, לא היתה צווחה בכל דורותיו. לא מת בן בחיי אביו בכל דורותיו של אברהם, אלא ער ואונן לבדם שמתו בחיי יהודה אביהם. צעירים לימים היו ולא הגיעו לענשין; לא גילו עריות, לא רצחו נפשות, לא עבדו עבודה זרה, למה מתו? —

'ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר. ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימיתו ה'. ויאמר יהודה לאונן: בא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחייך. וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע, והיה אם בא

אל אשת אחיו — ושחת ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו. וירע בעיני ה' אשר עשה וימת ום אותו' (בראשית לח).

'זיהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' — והלא כבר נאמר שכל מקום שכתוב 'רע' בכתובים האלה — בקלוקל המעיינות הכתוב מדבר. לא

נהג ער בתמר אשתו כדרך כל הארץ. חס היה על יפיה שלא יכחיש מחמת הריון. — (בראשית רבה פה): 'ער' — שהוער מן העולם וכו' 'אונן' — שהביא אנינה לעצמו.

וכי זאת היא התורה שלמדת בבית אבא, מיהודה אביך ומיעקב זקנך? אברהם אביך הראשון התחיל בבנין עולם חדש שיתקן את

אשר עיתו הדורות הראשונים; עולם מטהר מזהמא ומחטא, עולם מלא בטוהר ביופי אשר נסך בו בוראו, טוהר של נצח ויופי של אמת.

כל העולם מצפה עתה לתולדותיו של אברהם אשר יחזירו לעולם את טהרתו ויפיו, ואתה ביפי אשה נתת עיניך, ושחת מעייניך כדי שלא

לשחת ביפיה! —

אשה שמתקשטת בלבושיה, יושבת בטרקלין ומשתעממת בבטלה, אשה זו יפה היא; ואשה שהוד הבריאה והדר הטבע נסוך עליה, ונעשית

כמעיק המתגבר וכנהר שאינו פוסק, ושופעת על פרי בטנה חן ורחמים ואהבה וכל מדה יפה אחרת, ותקם בעוד לילה ותתן טרף

לביתה, צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל — אשה זו אינה יפה? —

כל הבריאה כלה שמה בטחונה באורו של משיח שעתידי לצאת ממך, כי בכור יהודה אתה. יהודה אביך — מלך בלי עם; ואתה — עתידי

לרשת מלכות ברוב עם. הכל בוטחים בך, ואתה — כל כך חסר בטחון אתה, שאם מאבד אתה לדעתך, יופי מכזיב זה, הנך

דואג, שלא תמצא בחיך שום יופי אחר וטעם טוב בחיים! לא מבטח עוז אתה לבוטחים בך אלא משענת קנה רצוף. לא לחנם נקרא שמך 'ער' — שהוערת מן העולם. ראשון למעוררים אתה בעולם החדש, כערער בערבה, חסר בטחה.

'ויאמר יהודה לאונן: בא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיך'. — אחיך, נתערער מבטחונו ואבדו לו חייו והוער מן העולם, היה אתה חס

עליו והקם לו זרע מאשתו — 'זיהי הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל' (דברים כה).

'וידע אונן כי לא לו יהיה הורע וגו' ושחת ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו' (בראשית לח).

מתחלה, אילו היה נושא לתמר כאשתו, היה מקים ממנה זרע, כי לא היה חסר בטחה מכל וכל כאחיו. יודע אונן כי הבן אשר נולד לו לאדם, בו לבד בטחוננו ואין בטחון גדול מזה; יודע הוא שכל שאר כחותיו של אדם חולפים ועוזבים אותו, רק כחו של אדם בבנו — הוא בלבד קיים. עכשיו ש'לא לו יהיה הורע', כי 'הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו' — מה לו ולטורח הזה? מוטב שתשב לו תמר יבמתו מקושטת בטרקלינו, ויהנה מיפיה ואל יבוא בצער גידול זרע שאינו שלו. —

ואורו של משיח המתגלגל ובא בשבט הזה, במשפחה הזו, מתי יבקע? והמגז הזה של שבעים נפש אשר הממלכה הקטנה הזו מצפה לו שיתמלא, עד מתי יהא חסר? — לא לחנם

נקרא שמו 'אונן'. כי לא טעם עדיין טעם שאוהב את האנינות ואינו מבקש את השמחה. של שמחה.

אלמלי טעם טעמה של שמחה, מה אכפת לו בין זרע שהוא 'לו' ובין אינו 'שלו' — בין כך ובין כך על ידו העולם נבנה ועל ידו העולם בא על תיכונו. —

אלמלא אונן היה, אלא דורש ומבקש את השמחה בחיים — מה אכפת לו אם הבן הבכור על שם אחיו נקרא, והלא כמה וכמה תולדות אחרות יכול הוא להקים אחר הבכור הראשון, וכלן — על שמו ייקראו ואל נחלתו יימנו! —

רוגז ועצב במלוא הקב שמחה אין זאת אלא בן אחד בלבד אתה רוצה ונחת בקצה הכף, זה שכל להעמיד לך, בן יחיד שיתן לך מעט המשך זרעו — בן יחיד בלבד.

וקיום בחיים, ואולם שמחת החיים לא תוכל לטעום ממנו שכל ימין יהיו מלאים רוגז ועצב, פחד תמיד וחרדה עליו. ואתה, אף אינך שואף לשמחת החיים, טוב לך בעצבונך ובחרדתך תמיד על בנך זה היחיד — כי אונן אתה.

אין שמחה לאדם בחייו, גדולה מן השמחה של זה שהוא רואה את אשתו כגפן פוריה, ובניו כשתילי זיתים סביב לשלחנו; כחו האצור בו וטמיר בקרבו לובש רקמה ובשר ורוח; הפעוטות עולות, הנערים מתבגרים, הבוגרים אף הם בונים בתים והרי הוא רואה בנים לבניו, וכל העינים נשואות לעטרת המשפחה ולראשה, וממנו — חיים על הכל ושלוש על הכל! כלום יש שמחה גדולה מזו? למה נתת כל מבטך רק על הבן האחד הראשון? והוא — מה אכפת לך איזה שם ייקרא עליו?

בטחה ושמחה

— אכן, 'אונג' אתה. נטול שמחה אין טעם לחיך, כי לא תדע שמחה מה היא!

חיים בלי בטחון — אינם חיים; ואילו חיים בלי שמחה — כשרוי בבית האבל תמיד. טוב מהם המות. 'וירע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אותו'.

וכל כך למה? שאותו בית אשר נועד להביא בטחה ומנוחה בקרב עם ועדה, ולמלאותם שמחת לבב בבטחונם, בית המלכות אשר ביהודה, בית זה מחזיק ברכה הוא ואינו מחזיק קללה. ער ואונג כי יבואו שם, חסרי בטחה וחסרי שמחה — מיד נפליים, ובאים אחרים תחתם ויורשים נחלתם. — 'וימת ער ואונג וגו' ויהיו (במקומם) חצרון וחמול'.

אי אפשר לעולם להתקיים בער ואונג, לכן מוטב שיידחו הם מן העולם ולא יהא העולם נדחה מפניהם.

ללמדך, שהאדם הכובש מעיינו ומקלקל בו, אינו בא לידי כך אלא אם נתערער מבטחונו ונתרוקן מטעם של שמחת אמת. וכל מי שנופל

בכשלונו הזה, דומה עליו שנהנה, ואינו אלא מאבד את עולמו. אלו היו ער ואונג יודעים שאורו של משיח גנוז בקרבם והם מאבדים אותו ומונעים בנין ממלכתם ותיקון כל

העולם, לא היו באים לכלל מעשה זה; אלא שלא ידעו. אדם יודע רק את המצוי עמו ודואג עליו שלא יאבד ממנו; ואילו את השמור לו בגנוזו, אינו יודע, ואינו חס עליו מלאבדו בידיו.

ולא ער ואונג בלבד, אלא כל ישראל בני מלכים הם. כל טוב שבעולם, כל סגולה יקרה שאי אפשר לעולם בלעדיה, הכל צפון וגנוז בזרעיותיו של כל איש ישראל, אפילו הקל שבקלים. וכל הכובש מעיינו למי הוא דומה? לאיש שנמסר בידו אוצר בלום, והוא שורפו קודם שיפתחנו וידע מה גנוז שם. הרי הוא מונע טובה מעצמו ומכל העולם כלו!

וללמדך, שכל אדם אפילו כבר העמיד תולדות, לעולם אל ימנע עצמו מלהעמיד עוד תולדות; שאין אדם יודע איזה מבניו יצליח יותר, ושמה כל בטחונו ושמחתו נשקפים לו מזה האחרון.

וללמדך עוד, שעיקר מהותו של מעשה ער ואונג — היפוכן של בטחה ושמחה הוא.

ואף על פי שאין צריך ראייה לדבר, שממילא משתמע, גם רמז נאה יש לדבר: הפוך אותיות 'ער ואונג' למספרים ויעלה לך מנינם — שלוש

איש וביתו

מאות שמונים ושלוש; והרי זה הוא גם
מנינן של אותיות 'בטחה ושמחה' — שלוש
מאות שמונים ושלוש. גימטריא של זה
כגימטריא של זה. כלומר: קצהו האחד — ער ואונן, ואילו קצהו השני
— בטחה ושמחה.

עיניך תחונה מישרים

אשרי האיש אשר דרכו בחיים היא דרך מישרים ולא ח"ו דרך מעקשים.
אשרי האדם שגם עיניו מראות לו תמיד את הישר והטוב למען לא
ייכשל בדרכו ולא ישים אור לחשך וחשך לאור, רע לטוב וטוב לרע.
האלקים עשה את האדם ישר והכין לפניו דרך ישרה אשר ילך בה
בשלום ובמישור. אדם שזכה ולא סטה מדרך זו ימין ושמאל — האלקים
המפלס דרכו הוא שמאיר לו בלכתו בה, הוא
אורו וישעו, ע"כ לבטח ילך ולא ימעדו
קרוסוליו. אבל המבקש לו חשבונות רבים
ונוטה מדרך אשר האלקים עשאו, הרי הוא
משבשב ארחותיו ובא במשעולים צרים וסתומים; לבדד הוא הולך שם,
חשכים הוא הולך תמיד, ואין נוגה לו.

אדם שעולמו חשך בעדו וצועד לקראת המות, ובא אחר שיודע את
מחסורו וחפץ בטובתו ויודע מדת כחו לקבל טובה, ומצילו מן הכליון
ושופע עליו חיים וברכה הרבה ולפי כחו —
הרי זו דרך ישרה לכל אדם ישר, שיקבל
את הטובה, ישמח בה ויודה עליה למי שנתן
לו כל אלה יותר ממה שהיה ראוי לבקש.

ואם אינו עושה כן אלא מקבל מקצת מן הטובה ובוועט ברובה, משליכה
מעם פניו ומשחיתה לעיני נותנה, אפילו יהא מחשב במעשהו זה
חשבונות רבים — אין זה אלא מעשה של טירוף, והחשבונות —
חשבונות של סילוף. מעוות לא יוכל לתקון. כפיית טובה יש כאן, בגידה
בנותנה. ואותה מקצת שבחר לקבל — גזלה היא בידו, שעל מנת כן היא
לא ניתנה לו.

יתרון כח — יתרון שבח

הרי שהאדם רואה ושומע ומדבר, מריח וטועם ובוחר, אוכל ושותה
ומבריא, בונה ומחדש ויוצר, לומד ומתבונן ומחכים — כל הדברים

בטחה ושמחה

הברכה שהאדם נתברך בה
מבוראו, אינה לבטלה. ככל
שהיא מרובה — גם שמחתה
מרובה והודייתה כפולה.

האלה ודומיהם, כחות הם באדם שהבורא
חוננו בהם. וכלם לטובתו של האדם ניתנו
ולא לרעתו אף אין בהם חלק אחד לבטלה
אלא הכל לצורך, הכל לברכה.

כחות אלה לא על מתכונת שוה ניתנו בכל אדם, אלא זה — כחותיו
בינוניים, זה — כחותיו פחות מן הבינוני וזה — יותר מן הבינוני. מי
מי שכחותיו מפותחים מעט, שמח בחלקו; וזה שכחותיו מפותחים הרבה,
מאושר בחלקו ומוסיף עליו שבח והודיה. אין צריך לומר שאינו מחבל
ביתרונו על גבי אחרים, כל זמן שיתרון זה אצלו, יתרון של בריאות
הוא ולא סימן של מחלה.

כלום ראית מימך שיהא אדם מערים על כחותיו הבריאים ואינו משתמש
בהם, כדי להחלישם, למעטם ולצמצמם? לא נראה כזאת ולא נשמע. כל
שכן שאין אדם עושה מעשה בפועל שיצא ממנו נזק וחבלה לכחותיו
הבריאים. אינו נותן סמי רעל בעיניו או באזניו ולא בשום איברים
פועלים אחרים כדי להזיק לפעולתם הטובה. אדרבא, עשוי כל אדם
לחבל כל מיני תחבולות בשביל להבריא את כחותיו אם הם חלשים,
ולחזקם אם הם רפים.

כח אחד יש באדם שהוא יקר ונעלה מכל שאר הכחות, זה כח ההולדה
והפריון. כל האחרים ניתנו לשמש את החיים ולהנעים אותם, וכח זה —

הוא לבדו מקור החיים שהכל משמשים אותם. כח ההולדה — הכח המעולה
כל הכחות שבאדם מתמעטים אצלו והולכים עד שפוסקים ממנו לגמרי, אדם שמת שוב
אינו רואה ולא שומע וכו', וכח זה — כל עיקרו מעיין המתגבר הוא ושפע שאינו פוסק
לדור ודור. אפילו הוא עבר מן העולם, כח זה בורעו ובתולדותיו חי
וקיים, גדל והולך.

אף כח זה אינו שוה אצל כל אדם. יש לך משפחה שברכתה מרובה
ועשויה להוליד בנים ובנות הרבה, ויש לך משפחה שאינה זוכה אלא
לבן אחד או בת אחת בלבד. כל אשר לו יתן האדם כדי שיוכה לבן
אשר יצא ממעיו. אמור מעתה גדול חסד זה מכל שאר החסדים, והאדם

חייב לברך עליו יותר מעל כלם. —

תאמר, מי שזכה והקב"ה הגדיל עמו חסדו ונתן במעיו ברכה מרובה,
וכבר נהנה ממנה והוליד בן או שני בנים, ועדיין היא שופעת בקרבו
ויכול להוליד עוד — ההוא יבעוט חס ושלום בטובת בוראו לאמור:

איש וביתו

איני חפץ בטובתך עוד, די לי במה שבחרתי לי ממנה, ושאר הברכה שנתת עמי — השחת אשחיתנה ואוציאנה לבטלה ולבוזין?! — מי יעמוד לפניו בדין זה ובתוכחה קשה זו?

הברכה והעמל

אין אתה מוצא בעולם מי שזוכה לברכה ואינו עמל עליה. 'וברכתיך בכל אשר תעשה' כתוב. עושה — מתברך, ואם לאו — אינו מתברך. שמא תאמר, כמה עשירים יש בעולם, שבעים ודשנים, ואינם עמלים? — לא תמצאם אלא או בגולנים וחמסנים שנהנים מעמל אחרים, או ביורשים שאוכלים ממה שעמלו אבותיהם.

אעפ"כ אין להם בעולמם הנאת ברכה כיון שאינם עמלים עליה. עושי עושר שלא במשפט — מחר תימוט רגלם ויהו נפרעים על מעשיהם וכןגד הנאתם יגדל צערם, היורשים, עתידים לכלות ירושתם. אין הנאת ברכה אלא זו בלבד שהנהנה יודע ומרגיש שהנאתו היא שמברכתו, כיון שנותנת לו כח לעמול ולהתברך. לכך אין הנאה זו מצויה אלא במי שנהנה ועמל כאחת.

אכן, כל שברכתו מרובה משל חברו, גם יגיעתו מרובה משלו. יוסיף דעת — יוסיף מכאוב; מרבה נכסים — מרבה דאגה; רבתה הברכה —

רבתה יגיעתה. האכר בשדהו בשעה שגשמי ברכה פקדו את אדמתו והיא נתנה יבולה בשפע, הרי הוא יגע בשדהו הרבה; נעצרו הגשמים או שדפון בא על פירות שדהו, ארבה, ילק, או חסיל, אין לו במה ליגע. וכן מי שעינו פקוחה הרבה, הרי הוא מרבה גם עצב מכל מה שעינו רואות יתרון ראיה, ואילו הסומא פטור מן העצב הזה כי אינו רואהו. אעפ"כ הכל שמחים בברכה ובעמלה ולא אמר אדם מעולם: צר לי שמעיינות המים שופעים יותר מדי; שאסמי מלאים עד אפס מקום; שהגפנים בכרם טעונות אשכולות יותר מכדי צרכי, שעניי רואות יותר מדי או אזני קולטות כל רחש וכל לחש, ומבטלות מנוחתו!

אם בחוקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם' — הכתוב מבשרם על שכרם — 'ונתתי גשמיכם בעתם, ונתנה הארץ יבולה, ועץ

[רעב]

בסחה ושמחה

(ברכות סד): תלמידי חכמים
אין להם מנוחה לא בעוה"ז
ולא בעוה"ב, שנאמר, "ילכו
מחיל אל חיל".

השדה יתן פריו, והשיג לכם דיש את בציר
ובציר ישיג את זרע' וגו'. ו'המנוחה' מה
תהא עליה? הוזה אומר: זאת המנוחה וזאת
המרגעה, אשר כל עת וכל שעה יהא אדם
עסוק בצבירת ברכתו ובעמל אשר בה — דיש, בציר, זרע וקציר;
וחזור חלילה. האכר בשדהו, החכם בחכמתו והצדיק בצדקותיו ובעמלו
של תורה. וכל כך למה? שאין לך עמל ויגיעה שאינם שווים בשכר
הברכה. ואי אתה מוצא בעולם ברכה שנתנה האלקים לרע למקבלה,
או שהיא כבדה עליו מנשוא, אלא ביוצא משורת הבריאות בלבד.
בכל הברכות הדברים אמורים, ובברכת הזרע שהיא נעלה על הכל —
על אחת כמה וכמה!

להג של הבל

דבר שולח במקצת מן הגויים, מצאצאי דור המבול ואוחזי מעשי
אבותיהם בידיהם, ונפל גם בישראל. רבים היום גם מבני עמנו שמלהגים
בלשונם הבלי הגויים וכה הם מדברים:

לרווחתם של ההורים; לפרני
סתם של הילדים; לבריאותם
ולחנוכם הטוב; לרעננות
האשה ולאריכות ימיה;
לראות חיים ולהתענג במנע'
מיהם — עד כאן דברי יצר
הרע.

ילד אחד בבית — גידולו קל, הרבה ילדים
בבית — גידולם קשה. —
ילד אחד למשפחה — פרנסתו בטוחה, הרבה
ילדים למשפחה — פרנסתם אינה בטוחה. —
דעתו של אדם קצרה מלטפל בהרבה בנים.

לפיכך אם יטפל לפי כחו ובינתו, יהא טיפולו ראוי, אבל אם יעמים
עליו יותר מכחו, יהא טיפולו מזיק לו ומזיק לתולדותיו. —
האשה שיוולדת בן אחד או שנים, יכולה לשמור על רעננותה ועל יפיה
שלא יכחיש; אבל האשה שמולידה הרבה, מזדקנת בלא עת. —
ההורים השקועים כל שעתם בטפול בבניהם המרובים, אינם טועמים
טעם חיים; וכל מי שלא התיאש ממנעמי החיים, אין לו אלא להקל
מעליו את העול הקשה ולהימנע מרבוי בנים.

דברים אלה נעשו בקרב הרבה מן האומות, כהלכה פסוקה שאין מהרהרין
אחריה. ואפילו רבים מישראל קבלוה עליהם והחלו טועים אחריה.
תחלת הטעות — שמדמים ב'הלכה', ומה'הלכה'

דברי רוח שנעשו הלכות
פסוקות, ומ'הלכות' למעשים
מקולקלים, והרבה שותפים
לדבר עברה.

למעשה, ומקצצים במקור החיים והברכה,
וממעטים בדמות, ומסלפים אמת, ובאים לידי
מעשים מקולקלים. נזהרים מפני ההריון

[רעג]

כמפני האסון. עלה חשד שמא הזהירות לא הועילה, הרי זה בעיניהם כאילו האסון כבר ירד ובא והכל כשר כדי להתגונן מפניו ולהרחיק את ה'אסון'. ואפילו נדחק הוולד ועבר דרך כל המחסומים ששמו עליו, והרי הוא ממשמש ובא לראות אור עולם, — אין מרחמין עליו, כאילו נחש היה או רודף הבא להרגך, והורגים אותו בעודו באבו, במעי אמו הורתו.

והרבה שותפים לאותו מעשה אכזרי, הידידים משיאי העצות, הרופא שחש לעזרה, האב המסייע לעברה, והאם שמפקירה את ולדה להורגיו. שומו שמים, גם האם!

(ויקרא יח): ומורעך לא תתן להעביר למולך וגו' — רמב"ם הלכות עכו"ם פ"ו — כיצד היו עושים? מדליק אש גדולה, ולוקח מקצת זרעו ומוסרו לכהניהם עובדי האש. ואותן הכהנים נותנים הבן לאביו אחר שנמסר בידו להעבירו באש ברשותו, ואבי הבן — הוא שמעביר את בנו על האש ברשות הכהנים. ומעבירו ברגליו מצד זה לצד אחר בתוך השלהבת.

כיצד הפכה עצת ידידים לשידולי עברה?
כיצד נעשו רחמי אב ואם אכזריים?
כיצד נסתמאה כל עין וכל לב נעשה עקוב להפוך ששון לאסון, ישע לרשע?
כיצד נתגלגלה אכזריות העמים הקדמונים, ודבקה גם בזרע ישראל רחמנים בני רחמנים?

אכן, לא על קרקע ישראל צמחה אכזריות זו. מימות עובדי כוכבים הראשונים, מורשה

היא לבני ימינו. המולך — בטל, אכזריות עובדיו — קימת, והיא שהתירה את דם הוולדות לצורך תענוג האבות. מן האכזרים יצאה הוראה זו ופשטה בעולם.

ואין איש שם על לב לחקור צפונות, לערער אחר מוסכמות ולהטיל ספק בוודאיות, אלא נמשכין אחר מאוויים אכזריים שמלוכשים בפלפולי דברים, מפני ש'הכל מודים' בהם; ואין מהרהרין אחר דבר ש'הכל מודים' בו. —

והרי רחוקים כל דבריהם מן האמת, כרחוק מורח ממערב; והרי מופרכות הן כל הטענות האלה מתוך עצמן. —

'לגדל ילד אחר, קל; ולגדל הרבה, קשה'. — ולמה השמחה והחדוה היא מנת חלקם של מרובי הבנים כל ימיהם, ואילו מעוטי הבנים — רוב ימיהם עצב חרדה ותוגה?

אין לך קל מן השמחה, ואין לך קשה מן העצב. הנמנעים מן ההולדה מחמת עניות, באים לידי עושר — נמנעים יותר. המשכילים, לא נאה הם

'משפחה שפרנסתה רחבה יכולה להרשות לה הרבה תולדות, ושפרנסתה דחוקה, אינה יכולה'. — ולמה מנהג זה של מניעת הריון נפוץ בין העשירים יותר מבין העניים? ולמה

בטחה ושמחה

העמים העניים מתברבים, והעמים העשירים דורשים, ופחות נאה הם מתמעטים והולכים?

והדוגלים בהשכלה שדעתם רחבה ויודעים פרק בהלכות חנוך הבנים — למה גם הם פריונם כמו אפס, ומשאירים את קיום העולם, שיעשו עבורו העניים והנחשלים שדעתם קצרה?

ולמה בני העניים בריאים ומפותחים יותר מבני האצילים?
ולמה האשה שהיא עשירה בפרי בטנה, אהובה על בעלה ומכובדת עליו תמיד, וזו שעוסקת בתכשיטיה ובקישוטיה תמיד, כל תכשיטיה לא יועילו לה להצמיד אליה את לב בעלה עם חלוף ימי עלומיה הראשונים?
ולמה היגעים והעמלים מאריכים ימים יותר מן השבועים והדשנים?

אמור מעתה, לא העושר והיכולת והתנאים הנוחים, הם שמביאים את הברכה, אלא הברכה עצמה מברכת את בעליה. העושר והיכולת ושאר

התנאים הנוחים בחיים, סימן ברכה הם רק לזוכים בלבד, להללו שאפילו היו עניים, היו עושים את תפקידם ועכשו שעשירים הם — עושים את תפקידם יותר. ואולם הללו שאינם זוכים לא יועיל להם כל הון עושר ורווחה

כדי שיוזכו על ידם בברכה ובתענוג אמת אשר בה. וכל האומר אתעשר ואעשה תפקידי, עכשו איני יכול — אין מספיק בידו לעשות תפקידי. למה? שהרי עשה את תענוגו עיקר וקיום העולם טפל — לא זה ולא זה עולים בידו. אלא כך יעשה: יתלה בטחונו במי שאמר והיה העולם יעשה תפקידו, ונאמן הוא בורא העולם שישלם שכר טוב לבוטחים בו.

הבטחון, אוצר גנוז בלב כל אדם

אמנם כן, אלמלא מדה זו של בטחון הטבועה בנפשו של כל אדם, נרתע היה מלהיכנס בעול קשה זה שברכת הזרע מטילה עליו, והיה מתירא

שלא יוכל לעמוד ברוב טובה זו. אלא שאין הבורא בא בטרוניא עם בריותיו ואינו שופע עליהם אלא במדה שלבם חפץ לקבל. כשם שנתן בגוף האדם מקור של ברכה להוליד ולהרבות תולדות, כך הוא טבע בנפש האדם את מדת הבטחון שיהא אדם אוהב את עמלו בורעו ואינו קץ בו לעולם.

הבטחון — טבע הוא באדם ואם אינו עוקרו

(קהלת ג'): את הכל עשה יפה בעתו. גם את העולם נתן בלבם, וגוי, מדרש קהלת וילקוט שם — אהבת עולם נתן בלבם, אהבת עוללים ותינוקות נתן בלבם של אבר תיהם. משל לאחד שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן, הגדול מכובד והקטן מטונף, אף על פי כן הוא אוהב את הקטן יותר מן הגדול.

[רעה]

איש וביתו

מקרבנו, הרי הוא קיים בו מבלי אשר יעשה מאומה. רק אל נא ישתדל הרבה כדי לעקור טבע זה ולנטוע בנפשו טבע שני, טבע של התערערות הנפש במקום בטחון הנפש.

תדע, שמדור המבול ועד הדורות האחרונים של ימינו, לא עלה על דעת אדם לקוץ בברכת זרעו ולא היה מנהג בשום אומה ולשון למנוע הריון מנשותיהם. אלא הכל קבלו באהבה את עמלם עם זרעם; שכן טבע הוא זה בנפש האדם. רק בדורות האחרונים, קמו להם יורשים לאנשי דור המבול ושתו על העולם לעקור טבע זה מלב האדם, טבע הבטחון והשמחה, ונטעו בהם טבע שני — התערערות ואיננות. צא וראה, בכל שאר שטחי החיים שיורשי דור המבול לא נגעו בהם, לא נתעוותו לבות בני אדם מישרותם שבטבע, וכח הבטחון פועל בכל מעשיהם ואינם מבקשים חשבונות רבים.

לפי מדת הבטחון, כך מדת ההצלחה בכל הוויות העולם. האיכר מאמין בבורא העולמי-מים וזורע.

הנושא אשה מאמין בהצלחתו בחיים ונכנס בעול.

בעל העסקים יגע הרבה שנים ואינו גותן שיגה לעיניו ובטוח שיזכה להעמיד עסקו ולבססו.

וכלם אוהבים את עמלם.

האיכר מאמין בבורא העולמיים וטומן זרעו באדמה על מנת שירקב שם, ואחר יצמיח, וסוף שהוא רואה בברכה.

אדם נושא אשה כותב לה בכתובתה: 'אכלכל ואפרנס' וכו'. אילו באת לפרש התחייבות זו ולפרטה במספרים — הרי היא הגדולה שבהתחייבויות האדם על פני תבל, והיא מגעת לסכומים של מיליונים. והלא פלוני

זה בשעה שהוא מתחייב, אין לו כלום. — אעפ"כ אין אדם חושדו שבכדי כתב, ורק משטה הוא בארוסתו; אלא שגם הוא וגם כל האחרים בוטחים שיעמוד בהתחייבותו, וסוף שהוא עומד בה. באיזה כח? בכח זה של אמונה ובטחון.

אדם בונה לו עסק, מתחיל בדבר מועט ומשקיע בו כחות עצומים למעלה מכחותיו, והוא יגע בו שנים רבות ועושה לילות כימים וחוסך תענוג מעצמו ואוכל מפיו, ואינו מתעייף ואינו מתאיש לעולם. ולא עוד אלא שנהנה מכל עמלו. מהיכן ניוונית נפשו של אדם זה שיכולה לעמוד בכל תלאותיה ונותנת כח בגוף שיוכל גם הוא לעמוד? כח הבטחון הוא המפרנס אותו. הוא מאמין ובוטח באלוקיו שנתן בו כח לעמול וליגע, ולא תהא יגיעתו לריק אלא תביאהו אל ההון והאושר ויחיה בנעימים.

והרי הדברים קל וחומר: ומה בדבר שהוא ספק מצליח ספק אינו מצליח, ואפילו אם יצליח לבסוף ויצבור הון — ספק מספיק ליהנות

[רעו]

ספק אינו מספיק, שבינתיים נעשה זקן ומגיע לימים אין חפץ בהם; אפילו יספיק ליהנות — הנאת המחר היא והנאה עוברת וחולפת מהר, אעפ"כ מספיק לו בטחונו על המחר, כדי שיהא ערב עליו יגיעו כבר עתה, וכך במשך ימים ושנים הרבה ועבודה מפרכת יותר מדי. —

קל וחומר לאותו עמל שהאדם מתייגע בתולדותיו ובצער גידולם ובפרנסתם. אפילו קשה הוא העמל הזה הרבה — הרי ההצלחה היוצאת

ממנו ודאי, ואשרו בא מיד, שרואה האדם את בניו כשתילי זיתים סביב לשלחנו, לא הרי זה כהרי זה, ולא הרי שמחתו ששמח בהם ביום זה כשמחתו ביום אחר, ולא הרי ימות החול כימי השבת והמועד; והנחת

שהוא שבע מבניו גדלה והולכת, וקימת לעד; ורואה מהם אחרית ותקוה; ובבוא יומו, בית מועד לכל חי, נפשו שבעה עליו ביום ההוא — כל המעלות הללו בברכת הזרע ובעמלה — על אחת כמה וכמה שיכול אדם למצוא בטחון ואמונה בנפשו, אשר ימתיקו עליו את יגיעתו ויהנה מן הברכה ויהנה גם מן העמל אשר הוא עמל בה!

הוא אשר אמרנו למעלה, לא היה שום אדם בועט בטובה מרובה זו אלמלא בעלי החשבונות הרבים שהוציאו את בני הדור הזה משרותם. לפיכך, אין טוב לאדם אלא שינער חצנו מהם ומדיבוריהם ומחשבונותיהם, ויחזור אל ישרותו וטבעו כאשר עשאו האלקים.

הבטחון, יסוד בעבודת ה'

צא ולמד מה כחו של הבטחון ואיזה מקום נכבד הוא תופס בחיי עם ישראל, שהרי ניתנו לישראל כמה וכמה גופי תורה וגופי מצוה המיוסדים

על הבטחון הזה, ואלמלא הוא, אי אפשר היה

לקיים אותן. ואותן המצוות, כשם שקיומן תלוי במדת הבטחון שבלב כל ישראל, כך בטחונו של ישראל ושלומו על אדמתו, תלויים היו בקיומן. כל זמן שישאל שמרו עליהן — ישבו לבטח על ארמתם, כיון שנעשו רפות בידיהם — נתערערו מבטחונם והוגלו מארצם. —

אחת לשבע שנים, מצווה האיש הישראלי, כל העם כלו, לעזוב את שדהו וכרמו ולהוֹבִירם. 'בחריש ובקציר תשבות', 'ושבתה הארץ שבת לה' (ויקרא כה), כיצד יכלו לעמוד במצוה זו ולקיימה? בכח הבטחון.

איש וביתו

כמה שנאמר (שם): 'וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו? — וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלוש השנים'.

(דברים יד): 'עשר תעשר' אדם מִיִּשְׂרָאֵל, מחלק מיבול שדהו וכרמו יותר משלש, ונותנו לתרומות ולמעשרות, שתתעשר.

לצדקה ולשאר מתנות עניים, והוא בוטח באלקיו שאמר: 'ובחנוני נא בזאת, אמר ה' צבאות, אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די'! (מלאכי ג).

שלוש פעמים בשנה, בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות, עוזב כל העם את עריו מושביו וכפריה, כל בתיהם ונחלותיהם, מהרי אֲמֹנֶן בצפון ועד נחל מצרים אשר בדרום, ועולים כלם לירושלים ליראות את פני ה', ואינם מתיראים לא מפני המזיקין ולא מפני השודדים ולא מפני השכנים הרעים שמא יפקדו את בתיהם העוזבים — מתוך בטחונם באלקים שאמר: 'ולא יחמוד איש ארצך בעלותך לראות את פני ה' אלקיך שלוש פעמים בשנה' (שמות לד).

מפני חטאינו גלינו מארצנו ועדיין לא נגאלנו גאולה שלמה ואין אנו יכולים לעלות וליראות ולעשות את כל חובותינו במצוות התלויות

בארצנו, ואין אנו יכולים ליהנות מן הברכה הזו שאותן המצוות הבאות מן הבטחון, חוזרות ומברכות את מקיימיהן ונותנות להם בטחון. מצוות אלה רפות הן לפי שעה, ואולם עיקר ענין הבטחון אינו בטל אפילו שעה אחת, והוא לא מש מאבותינו ואבות אבותינו. ואפילו ישבו בגלות ובשבי העמים, שמו בה מבטחם אשר יוסיף לגאלם, וקיימו את העם בחשכת גלותם, והעמידו דורות וגידלו בנים ובנות, ככל הברכה אשר ברכם ה' בפרי הבטן. והם פרו ורבו למגינת לב כל צורריהם אשר אמרו: לכו ונכחדם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד!

בארצנו, ואין אנו יכולים ליהנות מן הברכה הזו שאותן המצוות הבאות מן הבטחון, חוזרות ומברכות את מקיימיהן ונותנות להם בטחון. מצוות אלה רפות הן לפי שעה, ואולם עיקר ענין הבטחון אינו בטל אפילו שעה אחת, והוא לא מש מאבותינו ואבות אבותינו. ואפילו ישבו בגלות ובשבי העמים, שמו בה מבטחם אשר יוסיף לגאלם, וקיימו את העם בחשכת גלותם, והעמידו דורות וגידלו בנים ובנות, ככל הברכה אשר ברכם ה' בפרי הבטן. והם פרו ורבו למגינת לב כל צורריהם אשר אמרו: לכו ונכחדם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד!

לעשות נקמה בגויים

הן וזאת היתה רשעת כל צורינו בגויים שאמרו לכלותנו כליון הנשמה וכליון הגוף גם יחד. ובדורנו האחרון הגדילו לעשות מכל אשר היה לפנים, ויקומו עלינו ויטביעו שלש מעמנו

בנהרות דם אחינו ואחיותינו ויאמרו להשמידנו כליל, לולא ה' ברחמיו אשר הותיר לנו

(שמות א'): 'וכאשר יענו אותו כן ירב וכן יפרוץ. — רש"י — רוח הקודש אומרת

[רעח]

בטחה ושמחה

שריד. ועתה, כלום יש נקמה גדולה מזו, כן. אתם אומרים: 'פן ירבה' אשר נתנקם בכל צוררינו אלה ובכל יורשיהם, ואני אומר: 'כן ירבה'!

בהרבות זרעינו, בנינו ובנותינו אשר נוליד היום, בשבור מטה זרעו של הרשע ובתחלת עלות קרננו בארץ אבותינו?

ולמה, גם היום, ינהו רבים מבני עמנו אחר עצת הגויים וסילופי דעותיהם, להשחית בורעינו, למעט בתולדותינו ולהקטין את עמנו ולהחלישו, ולמרות את פי ה' אשר צוה לנו את הברכה עד עולם, ולמרות פי חכמינו אשר הפליגו בחומרת עוון זה ובגודל ענשו של העובר עליו, יותר מהרבה גופי עברה, למה?

כדאי הוא ישראל שכל בניו יאהבו את עמם, וישנאו את שונאיו, וישקדו על רבוי עמנו גידולו וחיווקו, ויעזבו את הנוח שאינו נוח, ואת התענוג והבטלה שעולים אח"כ בצער גדול, ויתנו

שקר הנוח, הבל הבטלה ואפס הבילוי — בית שהוא מבורך בבנים ובבנות — שם התענוג והאושר מצויים תמיד.

חילם בפועל אמת ובעמל של נצח.

שכן רבוי בנים שעולה במיעוט בילויים של אב ואם — אין רע. שאין העולם קיים על בילויים אלא על חדות יצירה. כלום יש

חדות יצירה גדולה מזו, שרואים אב ואם את צאצאיהם פרים ורבים וגדלים והולכים בשכר היגיעה שיגעו בהם מתוך אמונה ובטחון.

ואף בענין הפרנסה כן, לעולם לא נעשה האדם עני מפני רוב תולדותיו ולא נעשה עשיר ע"י מיעוט תולדותיו, אלא כל ילד הנוול, מזולז וקצבת מזונו באים עמו. נולד 'וככרו בידו' אמרו החכמים (ראה: מסכת נדה לב). קדמה הפרנסה ובאה קודם ללידת הבנים, מוטב. ואם לאו — היא באה אחרי כן, בשכר שהאמינו מולדיהם ועשו את דבר ה' שאמר: 'פרו' — הולידו, 'ורבו' — הולידו הרבה! ככל אשר יברכם בוראם לבטחונם ולשמחתם תמיד, 'מאן דיהיב חי, יהיב מזוני'. ברוך הגבר אשר יבטח בה', והיה ה' מבטחו (ירמיה ז) — כפי מדת הבטחון שהאדם בוטח בה', כך הוא נעשה מבטח לו.

והרי כבר נאמר, שמצוה זו קודמת לכל המצוות, וראויים הם ישראל להיות נושעים מאויביהם ורואים בנקמתם מהם, רק בשכר המצוה הזו בלבד, שהם עושים רצון קונם וגותנים אחרית ותקוה לנצח ישראל, בבניהם אשר הם מולידים בעמלם וביגיעתם.

איש וביתו

ישראל קדושים

ישראל קדושים הם וכשהם עוסקים במצוה זו, בקדושה וטהרה עוסקים בה ואף היא מקדשתם ומטהרתם יותר ממצוות אחרות. ומה היא קדושת של איש ישראל? שהוא מתעלה מתוך תשוקה בהמית, ומעלה גם אותה והופכה לאהבה טהורה, שמימית. סוף מעשהו — במחשבתו תחלה, בעת הזווג.

הכח והאון אשר ניתנו בו, הרי הוא בונה בו בית לה' אשר רצונו ומאמרו יהו שולטים בו; הרי הוא בורא בו עם, ונותן נצח לעם עולם — ההוא ישחית את כחו ואונו וישעבדנו לשלטון יצרים שהם שפלים וירודים מן היצר שניתן בבהמה? להיות עליון על הכל הוא נברא ולא חס ושלום להיות ירוד מכלם! כל עם ועם, במלחמות שהוא עושה הוא ניכר, וברדיפותיו אחר תאוותיו, שבהן הוא מוציא את כל נפשו. וישראל במה הוא ניכר לידע את ישעו וחפצו אשר בלבבו? בתפילותיו הוא ניכר. בשעה שאיש ישראל שופך את לבו בתפלה לאביו שבשמים ומבקש מלפניו על מחסוריו — הט אונך לשמוע מה הוא מבקש, שבאותה שעה בלבד נפשו פתוחה וכל מאוייה נגלות.

רצונך לידע במה תפוס לבו של האדם הכשר מישראל ואל מה נתונות מחשבותיו, בשעה שהוא עוסק בקיום העולם? — ראה תפלה זו שהרמב"ן ז"ל תיקן אותה לישראל שיהו מתפללים בליל החיבור על מצותם, שתתקבל ברצון ותעשה פרי טוב. אדם כשר מישראל כך הוא מתפלל באותה שעה:

יהי רצון מלפניך צור כל העולמים צדיק בכל הדורות. למען שמך הגדול היוצא מפסוק 'ה' זכרנו יברך' — שתתן לי זרע חדש זרע קודש, ורצוי והגון טוב ויפה מתוקן ומקובל, וראוי לחיות ולהתקיים בלי עון ואשמה. ותברכני בשמך, ותברך את ביתי בזכרך, ואדע כי שלום אהלי. ותמשוך משך זרעי וכל מעיני ממקור ישראל. וטהר גופי וקדש נפשי ומחשבותי ושכלי ודעתי ויתר הרגשותי. ואתחזק ואתלבש ברוחך הטובה הזכה והנדיבה, בכוונת תחינתי, כדי שאשלים רצונך, ותשלים זרעי. וייבנה ויחיה ויעשה באמת ויושר. ויומשך ויותך ויעמוד במקום

בטחה ושמחה

הצלחתו. ותכונן כל הנאותיו, כדי להשלימו ולקיימו ולהעמידו בטעם בחן ובחסד, בכח ובבריאות, באומץ ובחזק, בתוקף ובגבורה. ותרחם עליו בהעשותו, בהתקדמו, בהתמתחו, בהתלבשו, והצגתו על בוריו, על מכוננו, בהוויתו ובבריאותו, ביצירתו ובעשייתו. בגפשו, ברוחו ובנשמתו, בקרביו וביצוריו. ולא יהא בו ולא באחד מאבריו לא נזק ולא חסרון, לא פגע ולא מקרה, לא חולי ולא מדוה. לא כאב ולא צער, לא נגע ולא מחלה, לא חלי ולא רפיון. ולא יחסר כל טוב כל ימי חייו. ותברכני אני וביתי וזרעי בכל דבר המשלים דעתנו ושכלנו והרגשותינו, לעשות כל מעשינו לרצונך. ותברכנו ברכות שמים ממעל, ברכות תהום רובצת תחת. ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם. אמן נצח סלה.

הרואה תפלה זו והיודע את נפש מתפלליה שאומרים אותה בעתה, לבו יחרד עליו בחדרת קודש, וירחשו שפתותיו ברכה לאלקי מרום ויאמר בכונת הלב עצומה את הברכה: 'אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצוותיו'!

'וקדשנו במצוותיו' — כל מצוה שאדם מישראל עושה, הרי הוא מתקדש בה, ואולם גדולה הקדושה שמצוה זו מקדשתו, יותר ממצוות אחרות. זה לעומת זה עשה האלקים. וכל המתעלה מן הטומאה אל הטהרה, טהרת מעשהו — כנגד צד הטומאה שהיה שם קודם ההתעלות. ככל ששפלות המעשה מרובה כך עלייתו אל הקדושה יתירה היא על עליות אחרות.

בוא וראה, כל איש ואשה אשר בכל עם ועם, הכל יודעים, שבשעה שאדם עושה אותו מעשה, אפילו איש הרוח הוא ועסקיו בחכמה תמיד — באותה שעה הוא יוצא מן הרוחניות

וטובל כלו בגשמיות. בין תבין מעתה כמה גדולה היא קדושתו של האיש הישראלי שהיא מרוממתו מכל אדם ומלמדתו סוד קפיצת הדרך,

שבקפיצת מחשבה אחת וכווננות הלב, הרי הוא עובר על פני תהום רבה, מהתפשטות הרוחניות אל התפשטות הגשמיות. מתוך מעשה שנראה כלו חומר עכור וגשם גס, הרי

(שמות יט): 'ואשא אתכם על כנפי נשרים' — משפלותו של העולם אל האצילות שבעולמות העליונים — בטיסה אחת.

[רפא]

הוא קופץ ועולה אל הנעלה הטהור והנזף. מי מעיד עליו? תפלה זו שהעתיקנוה בכאן, טהרתו ורוממותו של המתפלל, הן שמעידות עליו אשר ככה לו בעולמו.

אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצוותיו — וברכנו בברכותיו!

אף אנו לא נשחית חלילה את הברכה הזו ולא נבעוט בטובתה, אלא נעשה עצמנו כלים ראויים לקבל ברכה ולהחזיק ברכה.

יפרה ישראל וירבה, ויקויים בנו מקרא שנאמר: 'ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרוב'! (בראשית לב). ונאמר (שמות לב): 'ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי, אתן לזרעכם ונחלו לעולם'!

קצת מעניני קדושה והלכותיה

א. המעמיד תולדות מקרב את קץ הגאולה — 'דאמר רב אסי: אין משיח בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף'. רש"י — נשמות שבאותו אוצר ששמו: גוף (יבמות סב).

ב. לעולם אל ימנע אדם עצמו מהרבות זרעו — 'דתניא, רבי יהושע אומר וכו' היו לו בנים בילדותו, יהיו לו בנים בזקנותו, שנאמר: 'בבוקר (בנעוריו) זרע זרעך, ולערב (לעת זקנותו) אל תנח ירך, כי אינך יודע איזה יכשר, הוזה, או זה, אם שניהם כאחד טובים' (שם).

ג. חובה כפולה ומכופלת — יש בדבר זה של חיי אישות, כמה ענינים של חובה: א. מצות פרו ורבו שהיא חובת האיש; ב. חובת קיום המין שאף האשה חייבת בה מן הכתוב: 'לא תוהו בראה — לשבת יצרה' (ישעיה מה); ג. שעבוד הגוף, שבני הזוג משועבדים זה לזה מדין תורה, שהרי כך טבע הבורא שיבקשו תפקידם זה בזה, לפיכך אסור להם למנוע טובה זה מזה.

האיש שגורע מאשתו עונתה שלא לרצונה וכדי להכאיבה, עובר על לאו שכתוב בתורה: 'שארה כסותה ועונתה לא יגרע' (שמות כא). והאשה שמרחקת לבעלה בלא סבה של ממש הרי היא נקראת 'מורדת'. ויש כח ביד בית דין להעניש את הצד המפר חובתו, במשפטי התורה.

ד. לא הכל שוים במצות העונה — 'עונה האמורה בתורה — לכל איש ואיש כפי כחו וכפי מלאכתו. כיצד, בני אדם הבריאים והרכים והענוגים

שאינן להם מלאכה שמכשלת כחם, אלא אוכלים ושותים ויושבים בבתיהם — עונתם בכל לילה. הפועלים, כגון החייטים והאורגים והבונים וכיוצא בהם, אם היתה מלאכתם בעיר — עונתם פעמיים בשבת; ואם היתה מלאכתם בעיר אחרת — עונתם פעם אחת בשבת' (רמב"ם פי"ד מהלכות אישות).

עונת תלמידי חכמים — בלילי שבתות.

ה. עונה שהכל שוין בה — חייב כל אדם לפקוד את אשתו בליל הטבילה, ובשעה שהוא יוצא לדרך, ובשעה שהוא מכיר בה שהיא משתדלת עליו שיתן דעתו עליה. והעושה כן מקבל עליו שכר כעושה מצוה. וכן מי שעושה כדי לגדור יצרו שלא יתאוה לעברה, גם בזה יש קיבול שכר מן השמים. אבל אמרו החכמים: מוטב לו לאדם לדחות את יצרו ולא להשביעו תמיד שכל ה'משביעו — רעב, מרעיבו — שבע'. ומי שאינו צריך לדבר אלא שמעורר תאוותיו כדי ליהנות ממנה — זוהי עצת יצר הרע ומן ההיתר יסיתנו אל האיסור, והחכמים גערו בו ואמרו: 'יהא בנדוי'! (מסכת נדה יג).

ו. היה לו כעס עם אשתו, אסור לו להודקק אליה עד שיפייסנה וירצנה.

ז. איסורי קדושה צניעות ודרך ארץ: לא יודקק אדם לאשתו ביום, ולא לאור הנר. לא תחת כפת השמים, ולא במקום אחר שאינו צנוע אלא בבית דירה. לא כפני תינוק שיודע לדבר בזמן שהוא ער, ולא בבית שיש בו ספר תורה עד שיעשה מחיצה, ולא בבית שיש בו תפילין או חומשים ושאר ספרי קדושה עד שיתנם בארון ויפרוס עליו וילון. לא מתוך שכרות, ולא מתוך חולשת הגוף, ולא מתוך רוגז אפילו על אחרים, ולא מתוך עצבנות. לא בשעה שאשתו אינה מרוצה בלבה, ולא מאחר שגמר בלבו לגרשה. לא מיושב, ולא מעומד אלא כדרך כל הארץ ופנים כנגד פנים. לא כשהוא שבע ובטנו מלאה ולא כשהוא רעב, אלא באמצע הלילה בשעה שהמזון במעיו כבר נתעכל והרעב עדיין לא בא.

לא יקל אדם ראשו ביותר עם אשתו ולא ינבל את פיו בדברי הבאי. אמרו חכמים בקבלה: 'מגיד לאדם מה שיחור' — אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו עתיד ליתן עליה את הדין; אלא יספר עמה וישמחנה ויעשה מצותו בבושה ולא בעזות, ויכוון כאדם שפורע חובו שהוא חייב בעונתה, ולקיים מצות בוראו שיהיו לו בנים עוסקים בתורה ומקיימי מצוות בישראל.

ח. להיזהר ממעשי בורים — 'אין דעת חכמים נוחה ממי שהוא מרבה בתשמיש ויהיה מצוי אצל אשתו כתרנגולים; ופגום הוא עד מאד, ומעשה בורים הוא. אלא כל הממעט בתשמיש, הרי זה משובח. והוא, שלא יבטל עונה אלא מדעת אשתו (רמב"ם פכ"א מהלכות איסורי ביאה).

ט. שלא יהא נבל ברשות התורה — התורה הזהירה בעריות והתירה הביאה איש באשתו, אם כן ימצא בעל התאווה מקום להיות שטוף בזימת אשתו וכו' והנה יהיה נבל ברשות התורה. לפיכך בא הכתוב, אחרי שפרט האסורים שאסר אותם לגמרי, וצוה בדבר כללי (קדושים תהיו!) שנהיה פרושים מן המותרות וממעט במשגל וכו' אלא כפי הצריך בקיום המצוה ממנו' (רמב"ן על התורה פרשת קדושים תהיו).

י. לבריאות הגוף — 'שכבת זרע היא כח הגוף וחיו ומאור העינים, וכל שתצא ביותר — הגוף כלה, וכחו כלה, וחיו אובדים. הוא שאמר שלמה בחכמתו: אל תתן לנשים חילך' (משלי לא). כל השטוף בבעילה, זקנה קיפצת עליו, וכחו תשש, ועיניו כהות, וריח רע נודף מפיו ומשחיו, ושער ראשו וגבות עיניו וריסי עיניו נושרות, ושער זקנו ושחיו ושער רגליו רבה, שיניו נופלות והרבה כאבים חוץ מאלה באים עליו. אמרו חכמי הרופאים: אחד מאלף מת בשאר חלאים, והאלף — מרוב תשמיש. לפיכך צריך אדם להיזהר בדבר זה אם רצה לחיות בטובה, ולא יבעול אלא כשימצא גופו בריא וחזק ביותר וכו' (רמב"ם פ"ד מהלכות דעות).

יא. הרופא שאסר על האשה שתיכנס להריון מחמת סכנה, צריך הדבר שאלת חכם ומוסמך להוראה שיורה לבני הזוג כיצד יתנהגו ולא יבואו לידי עברה ולא לידי סכנה.

סדק עשרים ושלשה ובן שמונת ימים ימול'

סוד ה' ליראיו. — עולם ומלואו בזכות
מצות מילה. — אין בה מום. — כלי
זיינו של הקב"ה. — נותנת תקומה
לעושיה. — מורישה נחלה. — כבוד
תחת קלון. — אות ברית. — שמחה של
מצוה. — עוד מעלות וסגולות במצוה
זו. — מנהגים קודם ברית מילה. —
עיקרי דינים ומנהגים לברית מילה.

'וזה ה'דבר' אשר מל יהושע' — דבר
אמר להם יהושע ומל אותם. אמר להם:
מה אתם סוברים, שאתם נכנסים לארץ
ערלים? — כך אמר הקב"ה לאברהם:
'ונתתי לך ולורעך אחריו את ארץ
מגוריו', על מנת — 'ואתה את בריתי
תשמור'! (בראשית רבה מו).

פרק עשרים ושלושה
ובן שמונת ימים ימול

ויהי אברם בן תשעים ותשע שנים וירא ה' אל אברם ויאמר אליו: אני אֵל שְׁדִי, התהלך לפני והיה תמים. ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד. ויפול אברם על פניו וידבר אתו אלקים לאמר: אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים. ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך. והפרתי אותך במאד מאד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו. והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריו לדרתם לברית עולם להיות לך לאלקים ולזרעך אחריו. ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלקים. ויאמר אלקים אל אברהם: ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחריו לדרתם. זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריו המול לכם כל זכר. ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם. ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדרתכם וגו'. והיתזו בריתי בבשרכם לברית עולם. וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את בריתי הפר. וגו'. ויאמר אלקים אבל שרה אשתך ילדת בן וקראת את שמו יצחק והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו וגו'. ואת בריתי אקים את יצחק וגו' (בראשית יז).

סוד ה' ליראיו

למה המתין הקב"ה ולא נתן מצות מילה אלא לאברהם? —
'סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם' (תהלים כה) — איזהו סוד ה' ? זה המילה, שלא גילה אותו מאדם ועד עשרים דור, עד שעמד אברהם ונתנה לו. אמר לו הקב"ה: אם אתה תימול — תיטול (את הסוד). סוד ה' ליראיו — מהו 'סוד' ? 'ס' — ששים, 'י' — ששה, 'ד' — ארבעה, הרי שבעים. שבעים נפש אני מעמיד ממך בזכות המילה וכו'. ואעמיד להם שבעים זקנים וכו'. ואעמיד מהם משה שהוא הוגה בתורה בשבעים לשון וכו' — בזכות המילה' (ילקוט שמעוני תהלים תשב).
לא היה העולם כדאי עד שבא אברהם. בשביל אברהם היה הקב"ה

מגלגל בעשרים דור עד שיבוא הוא ויגלה לו מסתורין של מילה וכל היקר הגנוז במצוה זו: שבעים נפש היורדים למצרים ועולים משם בשש מאות אלף — צבאות ה'; שבעים זקנים הנושאים במשא העם ובחכמתם כי רבה, הם יודעים להפוך עבדים משועבדים לפרעה, לממלכת כהנים וגוי קדוש; משה רבינו שהוגה את התורה בשבעים לשון ומלמד לעמו ישראל כיצד יפיצו מעיינותיהם חוצה בין שבעים האומות, עד אשר תימלא כל הארץ דעה את ה' באחרית הימים. כל הגדולה הזו שמורה לאברהם ולזרעו אחריו בשכר המילה שהם נמולים לשמו של הקב"ה ושומרים בריתו. אף הם לא זכו להיכנס בברית עולם זו, אלא בזכות היראה שהיה אברהם ירא את ה' יותר מכל הדורות. לכן נאמר: 'סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם'.

למה המתין לאברהם עד שנעשה בן תשעים ותשע? — 'וימול בן ארבעים ושמונה שנה וכו' בשעה שהכיר לבוראו? אלא שלא לנעול דלת בפני הגרים (שלא יאמר הגר זקן אני, מעכשיו אני מתגיר; אלא ילמד מאברהם שהיה זקן ממנו ונמול). ואם תאמר ימול בן שבעים וחמש בשעה שנדבר (ה') עמו בברית בין הבתרים? אלא כדי שיצא יצחק מטפה קדושה' (ראשית אונן שלאחר המילה, שם בראשית פ).

עולם ומלואו בזכות מצות מילה

כשנצטוו אברהם על המילה, נגלה עליו הקב"ה בשם אֵל שֵׁדִי, למה?

'אני אֵל שֵׁדִי' — רש"י: אני הוא שיש די באלקותי לכל בריה, לפיכך, 'התהלך לפני'.

העובד את האלקים ואינו כורת עמו ברית — אפשר לעצמו עובד. קרבת אלקים טובה עליו לכן הוא עובדו. העובד את האלקים לטובתו, עינו רעה בשל אחרים. אם יתקרבו גם הם כמוהו לאלקים, יהיו בעיניו כאילו גורעים מקרבתו שלו, וכאילו חס ושלום אין די באלקותו לכל באי העולם. העובדו מאהבת עצמו, כל זמן שטוב לו בעבודתו — עובדו, ואם לאו — עוזב את עבודתו, כי לא בן ברית הוא. אין זה ראוי והגון להתהלך לפני המחנה; שמא תעבור המחנה על פניו ותקדימהו — ויתקצף. שמא יעזוב את אמונתו וכל ההולכים אחריו יבגדו גם הם. אבל העובד את האלקים וכורת עמו ברית, וחזתה בבשרו שלא יוכל

עוד להפר אותה לעולם — כל עבודתו שעובד לאלקיו, הכל באמונה ולשם שמים בלבד. כל הבא בחותם ברית עם האלקים, את אמונתו לא יעזוב ובאחרים לא יתקנא. אדרבא, רוצה הוא לחלק באמונתו עם הכל ולהביאם תחת כנפי השכינה כמוהו; כי בן ברית הוא, וכל עבודה הנעשית ע"י כל בריה בעולם הכל למען בריתו נעשה. והברית — בינו ובין ה', מה ה' חפץ לקרב אליו כל באי העולם, אף הוא רוצה בכך. 'ש-די' — שיש די באלקותו לכל ברית. לפיכך, 'התהלך לפני' עבור לפני כל המחנה, כל באי עולמי, וקרא אתה בשם ה' א-ל עולם!

'אני א-ל ש-די' — אמר לו הקב"ה: משבראתי את עולמי הייתי מתגלגל בעשרים דור עד שתבוא ותטול את המילה, ועכשיו אם אין אתה מקבל — דיי לעולם עד כאן, ואני מחזירו לעולם לתהו ובהו, ואין צריך לי עוד לעולם. לכך אמר אני א-ל ש-די — דיי לעולם! ואם אתה מקבל עליך — דיי לעולם אני ואתה! (ילקוט שמעוני לך רמז פ).

אין חפץ להקב"ה בעולם כזה אשר אם רוצה — מכיר באלקותו, ואם רוצה — מכחש בו; הרי הנשבעים באלים שמימות אנוש, לעולם אינם מכחשים באליליהם. חפץ להקב"ה בעולם שיהו נמצאים בו מושבעים ונשבעים לשמו תמיד, ואות בריתו חתום בבשרם; שאפילו יבואו לכחש בפניהם תישאר הברית קימת, כי מבטן לשמו הם נמולים וכל באי עולם יכירו ויאמרו: עבדי ה' אלה, אפילו יהו מועטים, והנמרודים מרובים — כבר העולם כדאי בשביל המעטים — 'די לעולם אני ואתה'!

אין בה מום

'והיה תמים' — תניא רבי אומר: גדולה מילה שאין לך מי שנתעסק במצוות כאברהם אבינו, ולא נקרא תמים אלא על שם מילה. שנאמר, 'התהלך לפני והיה תמים' (נדרים לב).

אדם עושה כל המצוות, אם אין עמו אות ברית בינו ובין אלקיו היאך יהיה תמים? כיון שחותם בבשרו אות ברית — תמים הוא ודאי ושלם.

... 'כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם' — א"ר יודן: מה התאנה הזו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד, העבר אותם ובטל המום; כך אמר הקב"ה לאברהם, אין בך פסולת אלא הערלה הזו, העבר אותה ובטל המום (בראשת רבה מו).

ואמר רמי בר אבא: כתיב 'אברהם' (שאותיותיו עולות בגימטריא מאתים ארבעים ושלוש) וכתוב 'אברהם' (עולה בגימטריא מאתים ארבעים

איש וביתו

ושמונה — רמ"ח) — בתחלה המליכו הקב"ה על מאתים וארבעים ושלשה אברים, ולבסוף (אחר שנמול) המליכו על רמ"ח אברים; (ואותם חמשה האברים שנעשה מלך עליהם עתה) אלו הן: שתי עינים, ושתי אזנים, וראש הגויה (נדדים לב).

עד שלא מל שלט אברהם על כל האברים שברשותו ועבד בהם את בוראו, ואולם העינים והאזנים וראש הגויה אינם ברשותו; שהרי האדם על כרחו הוא רואה, על כרחו הוא שומע ועל כרחו הוא מהרהר. כיון שנכנס לברית ונעשה מקודש לשמו של הקב"ה מכל בריותיו, נתן לו שליטה גם באברים אלה שאינם ברשותו, שלא יהא רואה ושומע ומהרהר אלא במה שלבו חפץ והוא רצוי ומקובל לפניו יתברך. לכך נאמר והיה תמים — תמים בשלטון על כל אבריו, ותמים בשמו, שנקרא אברהם שאותיותיו רמ"ח כמנין כל אבריו.

כלי זיינו של הקב"ה

'ואתנה בריתי ביני ובינך' — משל למלך שהיה לו אוהב והיה (אוהבו) עשיר יותר מדי. אמר לו המלך: מה אתן לך? כסף וזהב יש לך הרבה, אלא הריני חוגרך כלי זייני! כך אמר הקב"ה לאברהם, מה אתן לך? כסף וזהב יש לך, שנאמר, 'ואברהם כבד מאד בכסף ובזהב' — אלא דיך שתהא כמוני, שנאמר, 'ואתנה בריתי ביני ובינך' (מדרש חכמים מובא בספר מגדל עוז להר"י עמדין). אמר הקב"ה לאברהם: די לעבד שיהא כרבו (בראשית רבה מט).

אעפ"י שהבריות מורדות בהקב"ה, כלי זיינו עמו תמיד ונפרע מהם ומכניעם. ומה הוא אותו כלי זיין של הקב"ה? זאת בריתו אשר כרת עם נח לאחר המבול, אשר לא יתן עוד לאדם לשקוע בחטא לגמרי, אלא קודם שתימלא סאתם יפרע מהם 'ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ'.

עד שבא אברהם היה הקב"ה לבדו שומר את הברית הזו עם העולם לקיומו. כיון שחטאו דור הפלגה, יצא כנגדכ בכלי זיינו ונפרע מהם קודם שהם משחיתים את כל הארץ. ואולם צדיקי הדורות לא השתמשו בכלי זיינו שלו ולא יצאו להילחם כנגד הרשעים כדי לקיים את העולם. כיון שבא אברהם, עשאו הקב"ה שותף עמו בבריתו עם עולמו, וחגרו כלי זיינו ואמר לו: צא וכבוש את עולמי והכניעו תחתך, תחת, כדי שיהא העולם מתקיים. והקימות את בריתי אתם ולא יכרת כל בשר עוד.

כשם שאמרתי לנח: 'והקימותי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד' וגו'. הריני משתפך עמי בבריתי עם עולמי. לכך נאמר: 'ואתנה בריתי ביני ובינך', שתהא כמוני. במה זכה אברהם להיות חגור כלי זינו של הקב"ה, ועושה מלחמותיו, ולהיות אב המון גויים? ובמה זכו כל בניו להיות נושאים יעוד עבור כל העולם ועושים מלחמות ה' עד סוף כל הדורות? בשכר מצות מילה שקיבלה אברהם עליו ועל זרעו להיות מוחתמים בברית עם אלקיהם, ברית אשר לא תופר.

נותנת תקומה לעושיה

'ויפול אברם על פניו' — עד שלא מל, כל זמן שהיתה השכינה מדברת עמו, היה נופל; משמל, היה מסיח עמו והיה עומד. שנאמר, 'ואברהם עודנו עומד לפני ה''. ולא עוד, אלא היה נגלה עליו והוא יושב. שנאמר, 'וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב' (תנחומא לך כ). שכינת כבודו נגלית על האדם והוא ערל בשר, היאך תהיה לו תקומה באותה שעה? רוחו ונפשו של אברהם כבר טוהרה ונכנעה מפני כבוד ה', כניעתה מפניו היא תקומתה. ברם, הבשר הזה עודנו ערל והרי הוא בשלו תמיד, אין יראת אלקים ושלטונו עליו, העין ברשות עצמה האזן ברשות עצמה וראש הגויה ברשות עצמו, כאילו ח"ו שתי רשויות היו — עכשיו בא קול ה', ומתרעשת הנפש, ומתבהל הבשר. הנפש שנכנעה יש לה תקומה, והבשר שלא נכנע עדיין, עכשיו הוא מתמוטט ונופל. — כיון שמל את בשרו והכניעו מפני כבוד ה' והדרו, והנפש נעשתה שולטת על כל האברים — מאותה שעה יש להם תקומה, לנפש ולגוף כאחד. כניעתם היא תקומתם.

כיון שאות הברית בבשר הנמולים נותן להם תקומה, לכן אות זה נותן תקומה לישראל גם בשעה שהם יוצאים למלחמה על אויביהם. 'כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויביך לפניך והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ערות דבר — ושב מאחריך' (דברים כג), ולא תהא לך תקומה ח"ו מפני האויב.

ערלים כשהם באים בקרב מחנה ישראל בצאתם למלחמה, מדת הדין מקטרגת; מה שונים אלה מאלה, הללו ערלי לב וערלי בשר, והללו ערלי לב וערלי בשר, הללו מרובים והללו מועטים — למה תתן מרובים ביד מועטים? כיון שנמולים הם כלם, אין מדת הדין מקטרגת, ומדת

הרחמים עליהם מתחננת: רבונו של עולם, ראה בניך שבני בריתך הם כלם — אל תסגירם ביד צריהם; עמוד להם בשעת צרתם והושיעם! ואף יהושע כשהעבירם לישראל במי הירדן, לא פתח במלחמת כיבוש הארץ עד שנצטוו לימול את כל הנולדים במדבר ואשר לא נמולו (נמולים היו, אלא שלא נמולו כתיקונם) מפני היותם במדבר. למען ידעו כל ישראל כי לא בחרבם יירשו ארץ וזרועם לא תושיע למו, כי ימין ה' וזרועו ואור פניו כי ירצם. ובמה יירצו פני ה' ? — 'בעת ההיא אמר ה' אל יהושע: עשה לך חרבות צורים ושוב מול את בני ישראל שנית' (יהושע ה). למען תהא להם תקומה מפני אויביהם.

מורישה גחלה

'ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו, את כל ארץ כנען, לאחוזת עולם והייתי להם לאלקים. ויאמר אלקים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך' וגו' — מכאן שלא ירשו ישראל את ארץ כנען מאבותיהם אלא בזכות המילה. על מנת כן ניתנה הארץ לאברהם, על שימול. ועל דבר זה ציוה הקב"ה ליהושע לימול את ישראל בעת שבאו ליכנס לארץ' (מדרש אגדה). 'וזה הדבר אשר מל יהושע' — דבר אמר להם יהושע, ומלן. אמר להם: מה אתם סוברים, שאתם נכנסין לארץ ערלים? — כך אמר הקב"ה לאברהם, ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו, על מנת — ואתה את בריתי תשמור! (בראשית רבה מו).

כבוד תחת קלון

'זאת בריתי אשר תשמרו וגו' המול לכם כל זכר. ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם'. — זה שאמר הכתוב (תהלים מ): 'ותורתך בתוך מעי' — אשריכם ישראל, שבכל אבר ואבר שבכם נתן מצוה. שמאתים וארבעים ושמונה אברים באדם וכו'. בראש — 'לא תקיפו פאת ראשכם'. בבשר — 'ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם; ועוד, מצות מילה, שנאמר, ונמלתם את בשר ערלתכם; ועוד, שחתם שמו שהוא שדי בבני ישראל: השי"ן באף, והדל"ת ביד, והיו"ד במילה. השי"ן באף — שלא יקבלו ולא יהנו מגול (כנמלה זו שהיא מריחה באפה וכל דבר שנגעה בו חברתה היא מרגשת ואינה נוגעת בו). הדל"ת ביד — שיהא משא ומתן של אדם בכשרות ולא בגול. היו"ד במילה — שלא יחטא אדם וכו' (תנחומא שמיני ח).

לפיכך נתנה תורה ברית מילה בערוה, שתהא יראת המקום מונעת מלעשות החטא (ילקוט שופטים מב).

והלא אבר זה, ממנו ראש ושורש לכל חטאות האדם, וממנו החרפה באה לאדם, והוא בשתו וקלונו? אלא חבה יתירה הראה הקב"ה לאברהם ולזרעו שחתם את שמו בזה המקום וקדשו לאדם בחותמו וטהרו מזוהמתו.

שני נחירי האף ושלוש מחיצות העור שבהם, עושות שי"ן אצל כל אדם; וכן היד העובדת הנכפפת במקום חיבורה עם הזרוע, עושה דל"ת אצל כל אדם; ועדיין איני יודע שי"ן זו מה טיבה — שי"ן מן השד, או שי"ן משד"י? או, אף זה מה טיבו — מריח את הגול ובורה, או מריח וחומד? ועדיין איני יודע דל"ת זו מה טיבה — חותמו של השד, או אמצעיתו של שד"י? או, יד זו מה טיבה — עושה בכשרות, או עושה חמס? ומה מעיד? — חותמה של היו"ד מעיד. —

מצויה היו"ד במקומה — שם קודש היא חותמת בבשר האדם; חסרה היו"ד — גורו לכם מהנאותיו ומעשיותיו של אותו האדם, כמגור אשר אתם יגורים מפני השד! —

אדם שיראת המקום מונעתו מן החזק שבחטאים, הוא מתגבר על שורש כל עוון ואשמה ומקדשו לשמים — כל הנאותיו ועשיותיו בידו הן, שיכול להתגבר על הרע שבהן ולהכניען אל הטוב; אין יראת המקום מונעתו מחט"ז זה — גם כל שאר הנאותיו ועשיותיו אינן בידו להטותן לטובה.

לכך קראו חכמי ישראל לאבר זה 'ראש הגויה', כלומר, ראש הגוף. כשאדם זוכה ושומר הברית, הרי זה ראש לשאר מצוותיו; ואם אינו זוכה, הרי הוא ראש לכל עברותיו.

וישראל בני בניו של אברהם אביהם, שומרי הברית הם ואות ברית קודש חתום בבשרם, על כן בשכר זאת — א"ל חי חלקם, חרות בנפשם וחזק בגופם. לא עתה יבושו בכל מעשיהם אלא כל מעשיהם קודש לה' וכבוד להם, כבוד תחת קלון.

ואברהם אבינו, ראש לנמולים, כבוד חלק לאותו מקום יותר מלשאר אבריו שבו נעשה שלם ותמים כעולה תמימה שכלה לשמים. וכשבא להשביע לאליעזר עבדו, ודרך המשביעים שהם משביעים בחפץ של קדושה, אמר אליו: 'שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך' וגו' (בראשית כד).

ועוד אמרו: 'כל המניח ידיו כנגד פניו של מטה (אם הוא רוחץ במקום

צנוע ואינו צריך לכסות) — כאילו כופר בבריתו של אברהם אבינו' (שבת מא). שכל מקום שיש שם קדושה אין שם בושה, אלא כבוד.

אות ברית

מכל תרי"ג מצוות התורה, רק שלוש מהן ניתנו להיות 'אות', ואלו הן: שבת, תפילין, ומילה.

בשבת נאמר: 'ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש' (שמות לא). בתפילין נאמר: 'והיה לך לאות על ירך, ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים' (שם יג). ונאמר: 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך' (דברים כח).

ובמילה נאמר: 'והיה לאות ברית ביני וביניכם (בראשית יז). שלשה אותות — שלוש עדויות.

אות השבת, עדות היא על כח ה' הפועל בכל מעשה ויצירה. כאשר חפץ עשה, וכאשר חפץ שבת; ואף בברואיו כך, כאשר יחפוץ הבורא יעשו, וכאשר יחפוץ ישבותו. כי אין בעולם בורא ויוצר ועושה אלא הוא, ואין בריאה יצירה או עשה אלא ברצונו.

אות התפילין, עדות היא על כח ה' הפועל בהיסטוריא. כל גויי הארצות וכל עמי התבל לא בכחם יגבהו ולא באזלת ידם ישפלו, אלא ה' לבדו משגיא לגויים ומשפילים. לכן נותנים ישראל אות התפילין ביד שמאלם, לידע ולהודיע שלא זרועם הושיעה למו, כי ידם כהה, אלא ה' בחזק ידו הוציאם ממצרים.

אות הברית, עדות היא על כח ה' הפועל בגוף כמו בנפש. העליונים והתחתונים, הנפש והגוף, לא שתי רשויות הן המכחישות אחת את חברתה, אלא הכל רשות אחת הקנויה לאדון אחד. מחשבות אדם ותחבולותיו וכל יצרי לבב אנוש — כלם יחד משרש אחד באו, מעשי ה' המה ותהלתו יספרו. ולא עוד, אלא שקילוסו עולה מן התחתונים יותר מן העליונים. מתוך חשכת הגוף ומבין מחשכי יצריו — משם עולה קילוסו של הקב"ה! חיות המרכבה אשר בשמי השמים פותחים בשיר והלל, והשפל שביצרים אשר בתחתיתה של ארץ, עונה לעומתם ואומרים יחד: קדוש, קדוש, קדוש ה' צב־אות מלא כל הארץ כבודו! במה? בדם ברית שמטיפים מבשר הערלה, ובשעבודו שהוא משתעבד בכך אל אֵל רם ונישא.

ובן שמונת ימים ימול

שמחה של מצוה

אמר ר' שמעון בן יוחאי: בוא וראה, שאין חביב לפני האדם יותר מבנו והוא מל אותו. וכל כך למה? א"ר נחמן בר שמואל: כדי לעשות רצון בוראו. הוא רואה בנו שופך דם ממילתו ומקבל עליו בשמחה. — אמר ר' חנינא: ולא עוד, אלא שהוא מוציא הוצאות ועושה אותו היום של שמחה, מה שלא נצטוו. הוא שהכתוב אומר (תהלים עא): 'ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהלתך'. — ולא עוד, אלא אדם הולך ולווה, וממשכן עצמו, ומשמח אותו היום (תנחומא תצוה א).

תנא רבן שמעון בן גמליאל אומר: כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה, כגון מילה, דכתיב (תהלים קיט): 'שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב', עדיין עושין אותה בשמחה (שבת קל). ... 'מכאן אתה למד שכל מי שהוא מגיש את בנו למילה, כאילו כהן גדול מקריב מנחתו ונסכו על גבי המזבח. מכאן אמרו: חייב אדם לעשות משתה ושמחה באותו היום שזכה למול את בנו' (ילקוט לך פא).

ולמה שמחין במצוה זו יותר?

מפני שהיא קדמה לאדם לפני כל המצוות. הרי הוא בן שמונה ימים, וכבר נעשתה בו מצוה גדולה. —

מפני שהקב"ה נתנה לנו כאות ברית בינו ובינינו. —

מפני שבתחלת עשייתה אין הנמול יכול לומר: איני רוצה להימול ובעל כרחו הוא בא בברית. —

מפני שכל הנותן אות ברית בבשרו, הרי הוא מהול לעולם, ובעל כרחו הוא נשאר בברית; —

(שזוהי תפלתם של ישראל לפני המקום תמיד: 'ואל תביאני לידי נסיון', יראים הם שמא לא יעמדו בנסיון ודבר ה' לא יעשה חלילה, לפיכך אין להם שמחה כבשעה שיודעים שהגדולה אשר במצוותיהם, הברית אשר בינו ובינם, תהא קיימת להם תמיד ואפילו ירצו לא יוכלו להפר אותה). —

ומפני שאין המצוה הזו מהם אפילו שעה אחת. כל המצוות אדם עושה אותן בבית או בשדה, בבגדיו, בדיבור פיו או במאכלו וכו', ויש שעה שהוא יכול לקיימן ושעה שאינו יכול לקיימן והוא ערום מן המצוות. אבל מצוה זו, בגופו היא, ואינה סרה מעמו בשום מקום ובשום זמן. לכך הם שמחים.

[רצה]

... 'ובשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו ערום, אמר אוי לי שאעמוד ערום בלא מצוה! וכיון שזכר במילה שבבשרו, נתישבה דעתו. לאחר שיצא, אמר עליה שירה, שנאמר, 'למנצח על השמינית' — על מילה שניתנה בשמיני' (מנחות מג).
 'כל עצמותי תאמרנה (תהלים לה) — אמר דוד: אני משבחך בכל אבר ומקיים בהם מצוות. צפרנים — לעשות בהן פריעה (של עור המילה), ברכים — בהן אני עושה סנדקאות לילדים בשעת מילה ופריעה' (ילקוט תהלים תשכג).

עוד מעלות וסגולות במצוה זו

ר' ישמעאל אומר: גדולה מילה שנכרתו עליה שלוש עשרה בריתות. — רש"י — י"ג בריתות נכתבו בפרשת מילה (נדרים לא).
 מגדל עוז להר"י עמדין: 'ואלו הי"ג בריתות רומזות לי"ג מדות הרחמים' (שבשכר המילה הקב"ה נגלה על ישראל בכל מדות רחמיו).
 ר' יוסי אומר: גדולה מילה שהיא דוחה שבת החמורה' (נדרים שם).
 'תניא, ר' יהושע בן קרחה אומר: גדולה מילה שכל זכויות שעשה משה רבינו לא עמדו לו כשנתרשל (בשביל גאולתן של ישראל רק שעה אחת בלבד) מן המילה' (שם).
 'גדולה מילה ששקולה כנגד כל המצוות שבתורה' (שם).
 'גדולה מילה שאלמלא היא לא נתקיימו שמים וארץ' (שם).
 'חביבה המילה שנשבע הקב"ה לאברהם שכל מי שהוא מהול, אינו יורד לגיהנם' (תנחומא לך כ).
 'גדולה מילה שאין התינוק נכנס למנין הדורות אלא מי שהוא מל' (שם וירא ו).

'אף על פי שאין לישראל מעשים טובים הקב"ה גואלן בזכות המילה' (אגדת בראשית יז).

'אם אין אדם נימול אינו יכול ללמוד תורה. ומעשה בעקילס הגר בן אחותו של אדריאנוס (מלך רומי), היה מבקש להתגייר והיה מתירא מאדריאנוס דודו וכו'. אמר לו: אני מבקש לעשות סחורה לצאת לחוץ לידע דעת הבריות, ואני מבקש לימלך בכי היאך לעשות. אמר לו: כל פרקמטיא שאתה רואה שפלה ונתונה בארץ — לך עסוק בה, שסופה להתעלות ואתה מרויח. בא לו לא"י ולמד תורה וכו'. עלה אצל אדריאנוס דודו. אמר לו: ולמה פניך משתנות, סבור אני שהפסידה פרקמטיא שלך. או שמא הצר לך אדם? אמר לו: לאו; אתה קרוב לי ואדם מצר

לי ? אמר לו : ולמה פניך משתנות ? אמר לו שלמדתי תורה. ולא עוד, אלא שמלתי את עצמי. אמר לו : ומי יעץ לך כך ? אמר לו : כך נמלכתי וכו' ואמרת לי 'כל פרקמטיא שאתה רואה שפלה ונתונה בארץ, לך ועסוק בה שסופה להתעלות'; חזרתי על כל האומות, ולא ראיתי שפלה ונתונה בארץ כישראל, וסופה להתעלות וכו' (כל גוף המעשה עם סקנדרוס יועץ המלך שקטרג על עקילס להרגו, וסוף שאדרינוס הרג אותו). אמר לו אדריאנוס : הרי סקנדרוס (שונאך) מת — אין אתה אומר לי על מה עשית הדבר הזה ? אמר לו : שבקשתי ללמוד תורה. אמר לו : היה לך ללמוד תורה ולא לימול. אמר לו עקילס : כלום אתה מכניס בסודך מי שלא מסר נפשו עליך ? כך, לעולם אם אין אדם גימול אינו יכול ללמוד תורה' (מתוך מדרש תנחומא משפטים ה).

מנהגים קודם ברית מילה

א. נהגו ישראל שמביאים תינוקות של בית רבן ונכנסין אצל התינוק, כל יום עד ליום הברית. וקוראים שם פרשה ראשונה של קריאת שמע, ומחלקים להם מיני מתיקה.

ב. כליל שבת שלפני הברית נוהגין לעשות סעודת זכר אחר סעודת שבת, ונכנסין אצל התינוק, ואוכלין פירות ומיני מתיקה ומזמרינ ומירות וקורין ק"ש.

ג. וכן נוהגין ברוב מדינות להיות נעורים כלילה האחרון שלפני הברית, ועוסקין בתורה, ועושים קצת סעודה.

עיקרי דינים ומנהגים לברית מילה

א. מצות עשה מן התורה על האב לימול את בנו ביום השמיני ללידתו.

ב. לא מל האב את בנו חייבים בית דין למולו.

ג. לא מלוהו בית דין, חייב הוא לכשיגדיל לימול את עצמו. לא מל — חייב כרת, וכל יום שעובר עליו ולא מל, הרי הוא באיסור כרת.

ד. האב שיודע לימול, מולו לבנו בעצמו. ואם אינו יודע עושה את המוהל שליח לעשות מצותו.

ה. האב שעשה שליח למוהל למול בנו, אינו רשאי לחזור בו להביא מוהל אחר. אבל אם המוהל השני הוא ירא שמים או מימחה יותר מן הראשון, יכול לחזור בו כדי לעשות מצוה מן המובחר.

ו. יש לו לאדם לחזור אחר מוהל ירא שמים ביותר ותמים בדרכיו. יבוא טהור ויטפל בטהור. ובלבד שיהא בקי ומומחה במלאכתו.

ז. קטן שלא נפל בו דמו או חולה במחלה אחרת, דוחין את המילה עד שיבריא. אבל הצרעת שנראתה בראש הערלה אינה דוחה את המילה. ואין מלין את התינוק שהיה חולה, אלא לאחר שבעה ימים מיום שהבריא. והכל לפי עצת הרופא והמוהל המומחה. וצריך להוזהר באלו הדברים. שאין מלין ולד שיש בו חשש חולי, דסכנת נפשות דוחה את הכל. שאפשר לו למול לאחר זמן ואי אפשר להחזיר נפש אחת מישראל לעולם.

ח. כל יום השמיני מהנץ החמה עד שעת שקיעת החמה כשר למילה, אלא שזריזין מקדימין למצוה ועושים אותה בשעות הבוקר. איחרו ולא מלו עד ששקעה חמה — מלין אותו בדיעבד בבין השמשות לפני צאת הכוכבים.

ט. נולד בין השמשות ספק יום ספק חשכה, מונין לו מן הלילה ונמול לתשיעי־ספק שמיני. ואם אותו יום שהוא ספק שמיני־ספק תשיעי חל בשבת בשבת או ביו"ט, דוחין את המילה למחרת שהוא ספק תשיעי־ספק עשירי. חלו שבת ויו"ט סמוכים — דוחים את הברית עוד יום ונמול בספק עשירי־ספק אחד עשר. חל יום המילה של הנולד בין השמשות ביום ה' והוא ראש השנה — דוחין את המילה עד לאחר השבת שהוא ספק אחד עשר־ספק שנים עשר.

י. בחיץ לארץ שנוהג שם יום טוב שני של גלויות, אין מילת הספק נדחית מפניו, אלא מלין אותו ביום טוב שני.

יא. נוהגים להכין כסא יפה והוא הנקרא 'כסא של אליהו מלאך הברית' שעליו מניחין את התינוק קודם הברית ועליו הוא נימול. ואבי הבן או שליחו המוהל מזמנו לכסא בפיו ואומר: 'זה הכסא של אליהו מלאך הברית זכור לטוב'.

יב. משום חביבות מצוה נוהגים לחלק אותה שתיעשה בין כמה אנשים, לכבוד המצוה ולכבוד עושיה. ואלה הכיבודים הנוהגים בהרבה תפוצות ישראל:

א. 'שושבינין', והם זוג נשואים או מאורשים, שמביאים את התינוק מיד האם אל מקום המצוה. האשה או הכלה לוקחת את התינוק ומביאתו לעזרת האנשים שבבית הכנסת, (ואם עושים המילה בבית — לחדר המילה) והאיש או החתן לוקחו מידה ומביאו אל מקום המצוה.

ב. 'כסא של אליהו' — זה הנוטל את התינוק מיד השושבין ומניחו על 'כסא של אליהו'.

ג. 'חיקה ראשונה' — זה הנוטל את התינוק מן הכסא נותנו בחיקו ומגישו לסנדק. (ויש נוהגים לחלק גם מצוה זו בין כמה אנשים, שהתינוק עובר מחיקו של זה לחיקו של זה עד הגשתו לסנדק).

ד. 'סנדק' — זה שאוחז את התינוק על ברכיו בשעת המילה, והוא הגדול שבכיבודים. ומכבדין בו לאיש כשר וירא שמים ביותר. צריך הסנדק שיהא מטהר עצמו ולובש בגדי חג ואותו היום כיום טוב הוא לו. וכן צריכים הסנדק ואבי הבן והמוהל להסתפר לכבוד היום וללבוש בגדים נאים. מפני חבה יתירה שבכיבוד זה, הסנדקאות, נוהגין שאין מכבדין לאדם אחד שתי פעמים בשני אחים. נוהגין שהסנדק נותן דורון לרך הנימול. וכן הוא משתתף עם אבי הבן בהוצאות הברית. ה. 'מוהל' — זה המל את התינוק.

ו. 'מברך' — זה שמברך את הברכות שאחר המילה.

יג. מזמנין עפר וחול בקערה, לתת בהם את הערלה, על שם: 'ושמתי את זרעך כעפר הארץ וכחול הים'. ואם הברית בשבת צריך העפר שיהא מוכן מערב שבת.

יד. מדליקין נרות בשעת המילה, על שם: 'ליהודים היתה אורה ושמחה ושושון'. 'ששון' — זה מילה, כמה שנאמר: 'שש אנכי על אמרתך' (תהלים קיט).

טו. משתדלין שהמצוה תיעשה בפרסום, בפני עשרה מישראל.

טז. כשמביאין התינוק לבית המילה, כל הקהל עומדים מפניו ואומרים: ברוך הבא! ונשארים בעמידה עד גמר המצוה.

יז. לפני המילה המוהל קורא בקול רם וכל הקהל אומרים עמו את הפסוק: 'אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך' (תהלים סה).

יח. המוהל מברך ראשון ואומר: 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על המילה' — וחותר את הערלה. חתך את הערלה ועדיף לא פרע את עור המילה — אבי הבן מברך: 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו' — ופורע את עור המילה ומוציץ את הדם. ובארץ ישראל נוהגין שאבי הבן מברך באותה שעה גם ברכה שניה: 'ברוך

אתה ה' אלקינו מלך העולם שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה'. וכל הקהל עונים אמן אחר כל ברכה. וכשגמר האב לברך עונים הכל גם ברכה זו: 'כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים'. ויש נוהגין ליטול הדס ביד ולברך 'בורא עצי בשמים' ולהריח בו, לאחר ברכות המילה.

יט. גמרו את המילה, המברך נוטל את הכוס ומברך על היין, ואחר הוא מברך ברכה זו: 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדש ידיד מבטן, וחוק בשארו שם, וצאצאיו חתם באות ברית קודש, על כן בשכר זאת, אל חי חלקנו, צורנו, צוה להציל ידידות שארנו משחת למען בריתו אשר שט בבשרנו. ברוך אתה ה' כורת הברית'.

ואחר הוא קורא שם לתינוק ואומר עליו תפלה זו:

אלקינו ואלקי אבותינו קיים את הילד הזה לאביו ולאמו ויקרא שמו בישראל (כאן קורא שם התינוק: פלוני בן פלוני). 'ישמח האב ביוצא חלציו ותגל אמו בפרי בטנה. ככתוב: 'ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך'. ונאמר: 'ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך ואומר לך בדמך חי (המזהיר) נותן באצבעו מהיך בפי התינוק) ואומר לך בדמך חי'. ונאמר: 'זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק ויעמידה ליעקב לחק, לישראל ברית עולם'. ונאמר: 'וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אותו אלקים'. 'הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו'. זה הקטן (קוראו בשמו) גדול יהיה. כשם שנכנס לברית, כן יכנס לתורה ולחפה ולמעשים טובים.

כ. ואחר עושין סעודה בעשרה מסובים ושמוחים, וסעודה זו היא סעודת מצוה. ונוהגין שאין מזמינים לסעודת ברית אלא מי שיודע בו שיבוא לסעוד. ואם יודע בו שלא יבוא לא יזמינהו, משום שיש בזה גנבת דעת מצד המזמין, ומכשול למי שהזמינוהו ולא בא. שנענש על כך מפני שמסרב להשתתף בסעודת מצוה.

בברכת המזון שלאחר הסעודה מוסיפין בסופה תפלות אלה:

הרחמן הוא יברך אבי הילד ואמו, ויזכו לגדלו ולחנכו ולחכמו, מיום השמיני והלאה ירצה דמו, ויהי ה' אלקיו עמו.

הרחמן הוא יברך בעל ברית המילה, אשר שש לעשות צדק בגילה, וישלם פעלו ומשכרתו כפולה, ויתנהו למעלה למעלה.

הרחמן הוא יברך רך הנמול לשמונה, ויהיו ידיו ולבו לא-ל אמונה, ויזכה לראות פני השכינה, שלש פעמים בשנה.

ובן שמונת ימים ימול

(כשהמוהל מברך יתן הכוס של ברכה לאחר לומר זה 'הרחמן') :
הרחמן הוא יברך המל בשר הערלה, ופרע ומצץ דמי המילה, איש הירא ורך הלבב עבודתו פסולה, אם שלש אלה לא יעשה לה.
(וחזור הכוס אל המברך הראשון שמסיים את ברכותיו) :
הרחמן הוא ישלח לנו משיחו הולך תמים, בזכות חתן למולות דמים, לבשר בשורות טובות ונחומים, לעם אחד מפורד ומפורד בין העמים.
הרחמן הוא ישלח כהן צדק אשר לקח לעילם, עד הוכן כסאו כשמש ויהלום, וילט פניו באדרתו ויגלום, בריתי היתה אתו החיים והשלום.

קריאת שם לבת

נוהגין לתת שם לבת שנולדה, בשבת הראשונה, שאחר הלידה. אבי הבת בא לבית הכנסת ועולה לתורה, וחזן הכנסת או הקורא אומר 'מי שבירך' ומברך את היולדת ובתה 'שנולדה לה למזל טוב ויקרא שמה בישראל'...
ויש מקדימין לקרוא לה שם ביום שני או חמשי שלאחר הלידה, ימים שיש בהם קריאת התורה בבית הכנסת.
ואחרים מאחרים בקריאת השם עד מלאת לבת שלשים יום. וראוי לכל אחד שינהג כמנהג אבותיו.
ויש להיזהר ולהדר לקרוא לילדה שם ברור, מן השמות המצויים במקרא.

ברכת 'הגומל' אחר הלידה

לאחר שהיולדת שבה לאיתנה, הרי היא באה לבית הכנסת בשבת. ובאותה שבת בעלה עולה לתורה ואחר שגמר לברך ברכה שניה על התורה, היולדת מברכת במקומה בעזרת נשים : 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, הגומל לחייבים טובות, שגמלני כל טוב'. וחברותיה בעזרת נשים עונות אחריה : אמן, מי שגמלך טוב הוא יגמלך כל טוב סלה!
ויש נוהגים שאין היולדת באה לבית הכנסת, אלא לאחר ארבעים יום מן הלידה אם ילדה זכר, או לאחר שמונים יום אם ילדה נקבה.
ויש נוהגים, שבמוצאי שבת הראשון שלאחר הלידה, או לאחר הברית, מביאין לבית היולדת מנין אנשים ומתפללין שם ערבית, ואחרי מעריב היולדת מברכת ברכת 'הגומל' והקהל עונה אמן. ואחרים נוהגים שבלידת זכר, תברך היולדת ברכה זו בשעת הברית.

מדק עסדים וארבעה

פדיון הבן

הכהונה הראשונה ניתנה לבכורות. —
כל ראשית לה'. — חיים לבכורות רק
בקדושתם. — הפדיון הראשון שבמצרים
והפדיון שלדורות. — עיקרי דינים
ומנהגים בפדיון בכור. — סדר הפדיון.

'ולקחת חמשת שקלים לגלגולת, בשקל
הקדש תקח, עשרים גרה השקל, ונתת
הכסף לאהרן ולבניו' וגו' (במדבר ג).

פרק עשרים וארבעה
פדיון הבן

וידבר ה' אל משה לאמר: קדש לי כל בכור פטר כל רחם
בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא וגו'. ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו
ויהרוג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכור אדם ועד בכור בהמה. על כן
אני זובח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה' (שמות יג).
וידבר ה' אל משה לאמר: ואני הנה לקחתי את הלויים מתוך בני ישראל
תחת כל בכור פטר רחם מבני ישראל והיו לי הלויים, כי לי כל בכור
ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם
עד בהמה לי יהיו אני ה' (במדבר ג).
וידבר ה' אל משה לאמר: קח את הלויים תחת כל בכור בבני ישראל
וגו' ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת בשקל הקדש תקח. עשרים
גרה השקל. ונתת הכסף לאהרן ולבניו וגו' (שם).

הכהונה הראשונה ניתנה לבכורות

אמרו רבותינו: למה צוה הקב"ה לפדות את בכורי ישראל בלויים?
שבתחלה היו הבכורות משמשין (בכהונה) עד שלא עמד שבט לוי. כמו
ששנו רבותינו: עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה
בבכורות וכו'. וכן בשעה שהקריב משה בסיני, הבכורות, הם הקריבו
וכו'. הא למדת שלא היה אדם מקריב (קרבנות) אלא הבכורות. וכיון
שעשו ישראל אותו מעשה (העגל) אמרו: יבואו הבכורות ויקריבו
קרבנות לפניו! וכו'. אמר להם האלקים: אני נתתי פריקופי (יתרון)
לבכורות ועשיתי אותם גדולים בעולם, וכפרו בי ועמדו והקריבו לפני
העגל — הרי אני מוציא את הבכורות (מן הכהונה) ומכניס את בני לוי
שלא עבדו לעגל (במדבר רבה ד).

כל ראשית לה'

כל ראשית וכל בכורי-כל לה' הוא. והרי דוד מלך ישראל אומר: 'לה'
הארץ ומלוואה' (תהלים כד), מראשית ועד אחרית — הכל שלו? אלא
כך אמר הקב"ה: הפרשתם את הראשית לי — מכאן ואילך, יאכלו

איש וביתו

ענוים וישבעו ; ברשותי. אבל אם לא הפרשתם את הראשית לי, איני נותן לכם בעולמי הנאה של כלום ; הכל הקדש וכל אוכליו יאשמו. לכך מפרישים ישראל כל ראשית אונם וכל בכורי אדמתם למי שברא ונתן להם כל אלה. ואפילו השיריים שאחרי הפרשת הראשית אינם מותרים בהנאה אלא בברכה ו'כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים שנאמר 'לה' הארץ ומלואה' (ברכות לה).

כל ראשית בפרי האדמה לה' ; כמה שכתוב :

ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך וגו' (שמות כג).

ראשית דגנך תירושך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו (דברים יח).

והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן (ויקרא כג).

קרבן ראשית תקריבו אותם (שני הלחם והבכורים בעצרת) לה'. (ויקרא ב).

מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה לדורותיכם (במדבר טו).

כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן, ראשיתם אשר יתנו לה' — לך (לכהן) נתתם. בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' — לך יהיה (במדבר יח).

כל ראשית בקר וצאן לה' ; כמה שכתוב :

אך בכור אשר יבוכר לה' בבהמה וגו' — לה' הוא (ויקרא כו).

כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך, הזכר תקדיש לה' אלקיך. לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך (דברים טו).

ראשית פרי הבטן, לה' ; כמה שכתוב :

קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל, באדם ובבהמה, לי הוא (שמות יג).

בכור בניך תתן לי (שמות כב).

התורה נקראת ראשית ולה' היא ; כמה שנאמר :

ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח).

ראשית כל חכמה וראשית כל דעת לה' ; כמה שנאמר :

ראשית חכמה — יראת ה' (תהלים קיא).

יראת ה' ראשית דעת (משלי א).

ישראל נקראים ראשית ולה' הם, כמה שנאמר :

נקובי ראשית הגויים (עמוס ו).

קדש ישראל לה' ראשית תבואתה, כל אוכליו יאשמו רעה תבוא עליהם (ירמיה ב).

ואמרת אל פרעה, כה אמר ה' : בני בכורי ישראל. ואומר אליך, שלח

את בני ויעבדני! ותמאן לשלחו — הנה אנכי הורג את בנך בכרך (שמות ד).

חיים לבכורות, רק בקדושתם

פרעה וכל עמו כפרו בה' ויאמר: 'מי ה' אשר אשמע בקולו', ויטלו כל ראשית לעצמם, ויביאום לאליהם מעשי ידיהם — 'ויהרוג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכור אדם ועד בכור בהמה' ובכל אלהי מצרים עשה שפטים. הבכור שזוכה ראשון לראות חיים, שהולך ופורש מאלקים חיים — כלום חיים יש לו? — 'ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השפחה אשר אחר הרחים וכל בכור בהמה'!

אבל ישראל האמינו בה' כמה שנאמר: ויאמן העם וישמעו וגו' (שמות ד). ונאמר: ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שמות יד), ובאו עם אלקיהם בברית הדם, דם מילה ודם פסח, לפיכך פסח הקב"ה על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים, ואת בתיהם הציל. לא ראשיתם בלבד נתנו ישראל להקב"ה, אלא כל ישראל מגדוליהם ועד קטניהם, כלם יחד באו עמו בברית ונשתעבדו אליו. כל הרואה חיים, ומקרב עצמו לאלקים חיים — חיים יש לו ודאי.

ומאחר שבאו כלם עם האלקים בברית האמנה, לא הפריש הקב"ה מהם לעבודתו תמיד, אלא ראשיתם בלבד — 'קדש לי בכור' וגו' 'כי לי כל בכור ביום הכותי' וכו'.

אף יעקב אבינו שנתן נפשו על הבכורה ולקח אותה מעשו אחיו, לא עשה אלא מפני הקדושה היתירה שיש בה, שלא תהא הבכורה מחוללה ביד עשו, ושיזכה על ידה לשרת את ה' תמיד, ככהן העומד ומקריב לשמים.

והיו בכורי ישראל מובדלים מכל אחיהם אל ה' לעבדו ולשרתו ולעמוד לפניו תמיד והעבודה אשר יעשו, בשם כל אחיהם יעשו; שהכל הולך אחר הראשית.

הפדיון הראשון שבמצרים והפדיון שלו: זרות

לא ניתנה מצות פדיון בכורות לישראל בעודם במצרים, שיהא פדיונם מוציא אותם מכהונתם, אלא לכך ניתנה להם מצוה זו, שיהיו רשאים לעסוק גם בצרכי עצמם ולא יהיו בעבודת החולין שלהם כמועלים בהקדש. ואולם הבכורות גם לאחר שנפדו — קדושת ראשית היתה עליהם. לעמוד לפני ה' ולשרתו.

כיון שבאו ישראל לאותו מעשה וחטאו בעגל, ואת בכורותיהם הביאו ועשו אותם כהנים להקריב קרבנות לעגל, אפילו שבו אח"כ לאלקים בלב שלם — כבר נפסלו מהיות כהנים לה'. אין כהן אמת לפני ה' אלא זה שעומד באמונתו מראש ועד סוף, ואולם זה שסרח בראשיתו פסול לכהונה. אמר הקב"ה: הרי אני מוציא את הבכורות מעבודתי תמיד, ומכניס את בני לוי שעמדו באמונתם בראשיתם. מכלל כהונה יצאו, ומכלל קדושת ראשית לא יצאו. הרי פטרי רחם הם והקדושה רובצת עליהם מתחלת ברייתם, במה תיפקע מהם קדושה זו שנתייחדו בה יותר מכל אחיהם? בפדיונם. — 'ולקחה חמשת שקלים לגלגולת, בשקל הקדש תקח וגו' ונתת הכסף לאהרן ילבניו וגו'.

'ופדויו — מבן חדש תפדה. בערך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש. עשרים גרה הוא' (במדבר יח).

שכך אמרה תורה בערכי אדם לענין קדושת שמים: 'ואם מבן חדש ועד בן חמש שנים — והיה ערכך הזכר, חמשה שקלים כסף' וגו' (ויקרא כז).

הכהן שליחו של הבכור

יתן הבכור כסף ערכו לכהן, שכל בני לוי נתונים תחתיו, ויהיה פדוי מקדושת פטר רחם, ויכנס בן לוי תחתיו בקדושתו.

קדושתו לא בטלה, אלא עברה מאיש לאיש. ולא בכדי עברה, אלא היא קימת בבן הלוי, על ידי פדיונו שניתן לכהן.

אמור מעתה, עבודת התמיד לאלקים שבטלה מן הבכורות, לא לגמרי בטלה ממנו. אעפ"י שאינו עובד — הרי הוא מעביד את בן הלוי, שעשאו במקומו עבד לחי העולמים. לפיכך אף הוא אחיזה יש לו בעבודה זו ודבקות בחי העולמים. לפיכך חיה יחיה אף הוא.

האב שפדה את בנו הבכור, אעפ"י שלא נתן לשמים אלא פדיונו בלבד, מעלה עליו הכתוב כאילו נתנו כלו לשמים ודבקו במקור החיים, והרי הוא קיים בו מקרא שנאמר: 'בכור בניך נתן לי'.

פדיון הבן

עיקרי דינים ומנהגים בפדיון בכור

א. מצות עשה מן התורה על האב שיפדה את בנו הבכור לאחר שמלאו לו שלושים יום. ועושים את הפדיון ביום שלשים ואחד, ואין מאחרין יותר, אלא אם היה אותו יום שלשים ואחד, שבת או יום טוב, שממתינין עד שתעבור השבת או הרגל.

ב. אין האב בעיר, פודהו לבנו בכל מקום שהוא נמצא.

ג. לא פדה אותו בזמנו, חייב לפדותו אחר כך.

ד. לא פדהו אביו כלל, חייב הבן לפדות עצמו לכשיגדיל ויהיה חייב במצוות.

ה. אין חייב בפדיון אלא זה שהוא בכור לאם. בכור לאב ואינו בכור לאם, פטור מפדיון. הפילה האם קודם ללידתו של זה, פטור מפדיון.

ו. יוצא דופן, כלומר, תינוק שהוציאוהו ע"י ניתוח (קייצער שניט), פטור מפדיון.

ז. כהנים ולויים פטורים מלפדות את בניהם הבכורים. אין הבן הבכור חייב בפדיון אלא אם היו אביו ואמו שניהם ישראלים. אבל אם אביו כהן או לוי, או אמו כהנת או לוויה, פטור מפדיון.

ח. בן ובת שנולדו תאומים. יצא הבן ראשון חייב בפדיון; יצאה הבת תחלה פטור הבן מפדיון.

ט. אין מעכבין את הפדיון מלעשותו בזמנו (ביום שלשים ואחד ללידה) אפילו אם עדיין התינוק לא נמול.

י. הפדיון הוא בחמשה שקלים האמורים בתורה שנותנים לכהן. שיעור חמשה שקלים בזמן הזה, צריך שייקבע ע"י רב מורה הוראה שבאותו מקום. כל מקום לפי המטבע היוצאת שם ולפי שער המטבע באותה שעה.

יא. יכול האב ליתן לכהן בפדיון בנו הבכור סלעים וכל מטבע אחר, גם שוה כסף; כלומר, חפץ ששוה לסכום של חמשה סלעים כאמור לעיל. אבל אין פודין בשטרות ולא בשיקים, ואם פדה בהם, אין הבן פדוי, וחייב לפדותו שנית כהלכה.

יב. רשאי הכהן להחזיר לאב במתנה את הסכום שקיבל ממנו בפדיון בנו. אבל אסור שיתן לו מלכתחלה ע"מ שיחזיר.

יג. כל כהן כשר לפדיון אבל מצוה לסור אחר כהן תלמיד חכם ומוחזק ביחוס כהונה מהרבה דורות.

איש וביתו

יד. רשאי האב לחלק את כסף הפדיון בין כמה כהנים שיהא הפדיון נעשה על ידי כלם ביחד.

טו. אמר האב לכהן שיתן לו פדיון בנו, אינו רשאי לחזור בו אח"כ ולהביא כהן אחר.

סדר הפדיון

א. מקשטין את התינוק בתכשיטים ומלבישים אותו בגדים נאים לכבוד המצוה, והאב מביאו לפני הכהן וכן הוא מביא עמו חמשה סלעים פדיונו ומניחם לפני הכהן ואומר לו:

'אשתי הישראלית ילדה לי בן זה הבכור והגני נותנו לך'.

ב. הכהן שואל לאב:

'במאי בעית טפי, בכנך בכורך או בחמש סלעך דמחיבת ליתן לי בפדיון בנך בכורך זה?' (התרגום בעברית: במה אתה רוצה יותר, בבנך בכורך, או בחמשה שקלים שחויבת וכו').

ג. האב אומר:

'בעינא בבני בכורי זה, והא לך חמשה סלעים בפדיונו דמחיבנא ביה' (חפץ אני לפדות את בני, והא לך דמי פדיונו כפי שחויבתי מן התורה').

ד. בעוד שנותן האב את כסף הפדיון ביד הכהן, ועדיין הכסף לא בא לידו, האב מברך בקול רם שתי ברכות אלה:

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על פדיון הבן.

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה.

ה. גמר האב לברך נותן הפדיון ליד הכהן והכהן נוטל כוס יין ומברך עליו 'בורא פרי הגפן' ויש נוהגים להכין גם עצי הדס, ואחר ברכת היין הכהן מברך גם על ההדס: 'בורא עצי בשמים'. והקהל עונים אמן אחר כל ברכה וברכה.

ו. ונוטל הכהן הכסף ומוליכו בידו על ראש הבן ואומר:
זה תחת זה, זה חילוף זה, זה מחול על זה. ויכנס זה הבן לחיים, לתורה וליראת שמים. יהי רצון שכשם שנכנס לפדיון כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים, ונאמר אמן. ואחר נותן הכהן את ידו על ראש הבן ומברכו:

ישימך אלקים כאפרים וכמנשה.

פדיון הבן

יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחונך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום.

ה' שומרך ה' צלך על ידי ימינך.

כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך.

ה' ישמרך מכל רע ישמור את נפשך.

ז. כל סדר הפדיון עושים על הסעודה שעורכים לכבוד מצוה זו ;
וסעודה זו היא סעודת מצוה. לאחר שהמסובים נטלו ידים לסעודה
וברכו על ילחם עושים את כל סדר הפדיון האמור למעלה. ואחר
אוכלים ושותים ושמחים.

סרָק עשרים וחמש

חנוך בנים

הקב"ה חפץ חיים לבריותיו. — שני ספרים נפתחים. — שפע ואהבה. — מחיק האם לבית הרב. — שמע ישראל הקטן. — תפלת האם תפלת כל כנסת ישראל. — אם הבנים. — כשהתינוק מתחיל לדבר. — תנאי ראשון בחנוך הבנים. — באב ואם הדבר תלוי. — אמת ללא תנאי. — חנוך ולא שכר ועונש. — שמאל דוחה וימין מקרבת. — כללים אחרים בחנוך. — כבוד אב ואם תנאי לחנוך — שותפים להקב"ה. — עד היכן מצוות כבוד אב ואם. — עיקרי הלכות בחנוך הבנים וקיצורי דינים בכבוד אב ואם.

כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגו' (בראשית יח).

פרק עשרים וחמשה
חנוך בנים

איזהו המעשה שהאדם עושהו והוא משובח יותר מכל המעשים? זה מעשה החנוך שהאדם עוסק בו עם בניו ובנותיו.

ישב אדם ולא עבר עברה — כאילו עשה מצוה. עשה מצוה אחת — קנה לו פרקליט טוב. עשה מצוות הרבה — שכרו כפול ומכופל בעולם הזה ובעולם הבא. עשה ועישה אחרים —

זכות הרבים תלויה בו. למד תורה ולימד לאחרים, עשה ועישה, האיר לעצמו ולאחרים, והנריע את כל העולם כלו לכף זכות — אין לך צדיק גדול מזה, שהוא חביב בעיני המקום ובעיני הבריות. ואיזהו האיש שהקב"ה מחבבו חבה יתירה מזו?

זה שנותן את עיקר כחו להדריך את בניו ובנותיו שילכו בדרך טובים. וממי אתה למד? מאברהם אבינו. שכך נאמר באברהם: 'כי ידעתינו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשית צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו' (בראשית יח). נשתבח אברהם על מעשה החנוך יותר מעל כל שאר מעשיו.

הקב"ה חפץ חיים לבריותיו

היה אברהם מאכיל ומשקה לכל באי ביתו וגומל חסד עם כל באי העולם; היה אברהם קורא בשם ה' אֵל עולם ומלמד לבריות אמת

ודעת; היה אברהם מקדש מלחמה נגד הגלולים ותועבת עבודתם, כי גם את בניהם ובנותיהם הביאו עובדיהם קרבנות על מזב־חותם; היה אברהם מתהלך בתום לפני אלוקיו ולא הרהר אחר מדותיו; למענו הושלך

לכבשן האש ולמענו העלה את בנו יחידו לעולה על המזבח. עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכלם, ואולם הנסיון של עקדת יצחק היה קשה עליו מכלם; ולא מפני אהבתו על בנו בלבד, אלא דבר אחר היה כאן שנתקשה בו אברהם יותר מהכל: הרי הוא קורא

[שטו]

באזני הכל : אין חפץ לה' בקרבנות אדם, תועבה היא ! — עכשיו הוא בא להעלות את בנו קרבן על המזבח ; והיה כי ישאלוהו : איה בנך ? — מה יאמר להם ? ולא הרהר אחר מדותיו. שאמר אברהם, מתהלך אני לפני ה' אפילו נוטל ממני הכל ואינו נותן לי מאומה. ממורח ועד מערב,

(תנחומא וירא כב) : מה עשה ? אמר לשרה, חקני לנו מאכל ומשתה וכו'. כשהיו בתוך המאכל אמר לה : את יודעת כשאני הייתי בן ג' שנים הכרתי את בוראי, והנער הזה גדול ולא נחנך ; ויש מקום אחד רחוק ממנו מעט, ששם מחנכים את הנערים — אקחנו ואחנכנו שם. אמרה לו : לך לשלום.

מצפון ועד תימן, מאיר צדקו של אברהם אבינו והכל מתברכים בו, ואילו הוא עצמו — ערירי, ובן משק ביתו יורש אותו. נגלה עליו הקב"ה ואמר לו : 'הבט נא השמימה וספור הכוכבים, אם תוכל לספור אותם ? — כה יהיה זרעך', והאמין אברהם בה' ויחשבה לו צדקה. כלומר, בצדקתו של ה' האמין שהוא חונן לבריותיו מתנות חנם, על כן ניתנה לו הבטחה גדולה זו, אבל אני איני

כדאי ; כך האמין וכך חשב בלבו. אחר כל השבח הזה, לא זכה אותו צדיק שיאמר לו הקב"ה 'כי ידעתי' אלא בשכר הדבר הזה בלבד — 'למען אשר יצוה את בניו וביתו אחריו' וגו'.

לומר לך, שכל הצדקות והמעשים הטובים שיכול אדם לסגל בימי חלדו אינם כדאי, כצדקה הזו שאדם עושה בחנוך בניו ובנותיו 'אשר ישמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט'.

וכך כך למה ? שהקב"ה חפץ חיים לכל בריותיו. כשברא את עולמו, בראו שיהא חי וקיים לעד. לפיכך מצות 'וחי בהם' דוחה שאר מצוות ;

'לפי שחביבה נפשן של ישראל לפני המקום יותר מן המצוה' (רש"י יומא פב). שלא ניתנה תורה ולא נברא העולם אלא לחיים

ולא למתים. אפילו אחר שגרם החטא הראשון והוא הביא מיתה לעולם וסוף כל אדם למות, אין האדם מת מיתה גמורה, אלא הוא נשאר חי בתולדותיו. אימתי ? בשעה שחיותן של תולדותיו, מן האב באה להם וכח האב פועל בבניו ! אבל אם פורשים בניו מדרכיו, מת הוא ודאי, אפילו ידביק אחרים לדרכיו, אחרים אשר לא ילדם, אין כחו פועל בהם אחר מותו כאשר הוא פועל בבניו. וסוף שפורשים מדרכיו לגמרי ; אבדו הם ואבדו דרכיו ואבדו זכרו. תדע, שמכל הנפשות אשר עשו

(בראשית רבה מט) : תני, רבי שמעון בן יוחאי אומר : כל מי שיש לו בן יגע בתורה, כאילו לא מת. שנאמר :

אברהם ושרה אשתו ויבכשדים, בארם נהרים ובמצרים, לא נשארה להם אחרית אלא ביצחק וביעקב ובזרעם בלבד.

חנוך בנים

אכן, מי שמנע ה' ממנו פרי בטן והוא הולך ומסגל מצוות ומעשים טובים, ומחזיק בבריתו של הקב"ה, והוא יגע בזרעם של אברהם יצחק ויעקב ללמדם תורה — עליו הכתוב אומר: 'ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם, טוב מבנים ומבנות; שם עולם אתן לו אשר

לא יכרת' (ישעיה נו). וכן אמרו החכמים: 'כל המלמד בן חברו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו' (סנהדרין יט). אעפ"י שאינו בנו, נעשה כבנו שקונה מרבו-מולידו תורה ודרכי טובים והולך בהם תמיד, והכל נקרא על שם רבו זה וכאילו ילדו. וכל כך למה, שזרע אברהם יצחק ויעקב לא ככל הגויים המה, אלא התורה מורשה להם, והיא נקנית להם מפי כל מלמדיהם אפילו אינם אבותיו.

לפיכך, אדם שמסגל מצוות ומעשים טובים, זכות היא לו; ומי שמביא אחרים שיסגלו מצוות ומעשים טובים, זכות הרבים תלויה בו; אבל מי שמדריך בניו ובנותיו בדרך אמת — חיים הוא מביא עליו ועליהם. וגדולה מצות החיים מכל שאר המצוות, שנאמר: 'וחי בהם'.

צויו של אברהם אשר צוה לבניו כך היה, שהיה מצוה אותם על עצמו ואמר להם: חפצים אתם שאהיה חי? — שמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. שאם אין אתם שומרים דרך זו — מת אנכי! ואפילו יביא ה' עליכם אחר כך כל אשר דבר — עליכם יביא, ועלי לא יביא; על אברהם לא יביא, כי מת אנכי. אלא כה תעשו; שמרו דרך ה' ועשו צדקה ומשפט, וחיה אחיה עמכם אף אני! הוא שנאמר — כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחרו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. עליו ממש. שכל המעמיד בן צדיק, כאילו אינו מת.

שני ספרים נפתחים

צא ולמד, כמה גדולה מצות חנוך, שהיא נוהגת באנשים ובנשים, בגדולים ובקטנים, בקטני קטנים ובפעוטות, ומתחילה בעוללים ויונקים. אדם שנולד, מיד נפתחים לפניו שני ספרים: ספר החיים וספר החנוך. הגדולים נכנסים לבית המדרש ולומדים תורה ומכל מלמדיהם משכילים; הקטנים באים לבית הרב שמלמדם תורה ונביאים וכתובים ומרגילים במצוות; קטני קטנים ופעוטות, אביהם ואמם מכניסים אותם לפרוודור של תורה ומקרים לפניהם 'אלף בית' ו'תורה צוה לנו משה מורשה',

ומלמדים אותם ברכות ולומר 'שמע ישראל'; ברם, היכן מצינו חנוך שניתן לעוללים ויונקים? —

אכן, יש חנוך שניתן גם לעוללים ויונקים.

מרובים מאד הם פרקיו של ספר החנוך שניתן לכל אדם. ארוך הוא ספר זה כספר חייו של האדם; ומקבילים הפרקים של הספרים השנים,

ספר החנוך וספר החיים, איש אל רעהו. פרקו של זה כפרקו של זה. תינוק יוצא מרחם אמו — באותה שעה נפתח לפניו ספר חייו, ובאותה שעה גם ספר אחר נפתח לו. הוא ספר החנוך.

פרק ראשון בספר החיים כיצד הוא נקרא? עולל ויונק. כלומר, לא עמל ולא פועל ולא עושה, שעדיין רך הוא מלעמול עמלו שנולד לו. מלפעול מפעליו הנועדים עבורו ומלעשות מעשיו המצפים רק לו; אעפ"כ כבר אדם הוא זה, שהרי עולל כבר את מעללו הראשון ופרי מעללו יאכל וממנו חי. ומה הוא מעללו הראשון? יונק. מזונו, שוב לא מאליו בא לו, צריך הוא ליונק כדי שיחיה, כי זהו כל האדם. — לעמל יולד.

ופרק ראשון בספר החנוך, מה שם נקראהו? כך נקראהו: פרק שפע ואהבה. והמלמד פרק זה הראשון, מי הוא? זו האם. שהרי כבר אמרנו: כל ראשית טובה מן האם בישראל. אף ראשית החנוך, מן האם. אמו הורתו — ראשונה לחנוכו ולהוראתו; ובפרק שפע ואהבה היא מתכנתו בבראשיתו.

שפע ואהבה

זהו סודו של החנוך וזה מקור הברכה שצפון בו, כיון שאדם מתחיל בעמלו, מיד פותחין לו שפע גדול ומשפיעין עליו ברכה מרובה. עמלו

אינו לשוא. כיון שאדם פונה אל שרשו ובא ליונק מתוך מעיינו. מיד המעין נפתח לפניו והוא שופע עליו מכל אוצריו הטובים. מזון הוא ביקש לשעה, וגם צידה ניתנה לו. צידה רבה שממנה יהיה מתפרנס כל ימי חייו.

צידה זו מה היא? זו האהבה שהאם שופעת על בנה ביד רחבה בהניקה אותו ובעשותה בידיה לבד את כל צרכיו, והיא היא מקור חיותו לאורך

חנוך בנים

ימים, מזון לגוף, נפש, רוח ונשמה גם יחד. אהבה זו אין לה תמורה ולא חליפין בשום דבר שבעולם.

תינוק זה, עד שהוא שרוי במעי אמו, אין רחמיה של האם מרובין עליו כל כך; יצא לאויר העולם והתחיל עולל ויונק, רחמי האם ואהבתה מתרבים עליו ביותר. למה? מפני שעד שלא יצא מרחמה, בשר מבשרה היה, אבר מאבריה; והרי היא, האם, כבר עשויה היא וכל אבריה כבר עשויים ואינם זקוקים לטפוח אם ולמעיונות אהבה שהם יסוד ושרש לחנוך. כיון שיצא לאויר העולם ונעשה אדם חדש, אדם בפני עצמו — ראה כמה חסר הוא האדם הזה עדיין, קטן וחלש, נעור וריק, עוד לא ניתן לו חנוך כלל. כמה ארוכה הדרך לפני אדם זה — הבה ונפתח לו את חנוכו. ואין לך פתח ומבוא ראשון לספר החנוך, אלא פתח האהבה בלבד. רצונך להיכנס בעוביה של מסכת החנוך, בפוק אהבה היה פותח תחלה.

מחיק האם לבית הרב

האם בישראל, כל עושר רחשי לבה, על בנה. עליו היא אורגת מיטב חלומותיה. הרהוריה יומם — בבנה; ועל משכבה בלילות — רק בו. הרהורי נפשה תמיד — חרדה וגעגועים עזים על בר בטנה, ועיניה צופיות עליו מערב ועד בוקר, ובאהבתה לו תשגה תמיד. הנה זהו הים, ים האהבה, אשר במימיו טובל התינוק בכל עת ובכל שעה, ושממנו הוא יוצא מטוהר ומזוכך מוכן לקבל עליו טהרות.

עשירה היא האם בישראל באהבה, יותר מחברתה, האם שאינה מבנות ברית. בת אל נכר, אין לה עבור בנה אלא האהבה שבדמה ובטבעה בלבד; האם בישראל, אוצר האהבה שלה גדול הרבה מזה. האהבה הטבעית שבנפש ודם כל בשר, משתפכת אצלה אל אפיק רחב יותר, אל עוד מעיין של אהבה המפכה בקרבה ושהוא מורשה לה מאבותיה מדור דור. אהבה אל הנשגב ואל הנעלה והמרומם מעל כל אשר תחת השמש.

האם בישראל, אחר שקפלה בחביונה כל טוב הארץ ומלואה ונתנתם לבנה, עוד לא די לה; את כל מרחבי השמים וכל זוהרם עד לזוהר

(מסכת גדה ל): ... ואין לך ימים שאדם שרוי בטובה יותר מאותן הימים וכו', ומלמדן אותו כל התורה כלה וכו', וכיון שבא לאויר העולם, בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כלה וכו', ואינו

כסא הכבוד — הנה הכל לפניו וכוספת להושיטם לבנה. כל הנאצל והנשגב מבינת אנוש, לפניו גלוי וידוע. אהובים עליה העולמות העליונים והנעלמים האלה יותר מכל דבר אהוב אחר, וגם בנה אהוב עליה

איש וביתו

יוצא משם עד שמשביעין
אותו וכו'. ומה היא השבועה
שמשביעין אותו, תהי צדיק
ואל תהי רשע. ואפילו כל
העולם כלו אומרים לך: צדיק
אתה, היה בעיניך כרשע. והיו
יורע שהקב"ה טהור, ומשר-
תיו טהורים, וגשמה שנתן
בך טהורה היא, אם אתה
משמרה בטהרה, מוסב; ואם
לאו, הריני גוסלה ממך!

יותר מכל — יבוא אהוב וינחל אהובים.
אורך ימים ועושר — אין די לה באלה
בשביל בנה. כבוד והדר — אין די; אלא —
מלאכי רקיע וחיות הקודש ירדו משמים
לשמוע תורה מפיו, בני; כי טוב סחרה מכל
סחורה!

וילדי ישראל, את יופי ילדותם, חנם והדרם
לא מקרני השמש וזיו הטבע הם שאבו.

שהרי כמה וכמה דורות של ישראל בגולה שלא ראו ילדיהם מאור
החמה ומזיו הטבע אלא מעט והיו כלואים במחשכי הגלות רוב ימיהם;
את זיוו והדרם, את חנם ויפיים ואת עומק שכלם ורוחב לבם מאין
שאבו? לא שאבו, אלא מאהבת אם, מזיו שמים וממשק כנפי המלאכים
אשר באו להתבשם מהבל פיה של האם ומשיריה ששרה לבנה בעודו
בעריסה ולימדתו ראשית חכמה וקרבנו לראשית מצוה. תקופת העריסה
לא היתה להם לילדי ישראל אלא פרוודור לבית הרב.

אחר עריסת בני הרך

עומד גדי לבן וצח

הגדי ילך לסחור סחורה

ובני ירוץ ללמוד תורה...

או,

רוץ בני, רוץ מאד

ובוא אל בית רבך, עוד ועוד

הפוך וחזור רק בתורה

כי טוב סחרה מכל סחורה...

הנה אלה וכדומיהם, הם שירי הערש של האם בישראל שמרדימה בהם
את בנה. מרדימה? לא. אלא מקיצה בו את נשמתו הרדומה עדיין
וחורתת בלבו דברי תורתה באותיות של אהבה צרופה כשלהבת אש.
כמעט סטר המלאך על פי העובר בצאתו מרחם אמו והשכיח ממנו תורה
שלימדוהו שם — כבר מאותה שעה מכינתו אמו ללמוד תורה.
ולמה המלאך מלמדו תחלה, אם עתיד הוא להשכיח תורתו ממנו אח"כ?
אלא לכך הוא מלמדו קודם, שאם יחזור הילד ויתגגע בתורה אחר כך,
לא תהא התורה הזו חדשה לו, משעת למודו אז, אלא תהא קנויה לו
קנין עולם מאז ולמפרע. שהרי מתחלת יצירתו מובלעת היתה בתוך

חנוך בנים

אבריו. הרב שמלמדו תורה, אינו אלא כמחזיר לו אבדה — זאת התורה שלימדו המלאך בטרם יצא לאויר העולם. השכיחה ממנו לשעה, כדי שיהא הילד הנולד, מחזור אחריה בעמל וביגיעה כאדם המחזר אחר אברתו, עד שמוצאה.

שמע ישראל הקטן

קדוש הבן לתורה עוד מרחם אמו; ובצאתו משם, קדושה שניה חלה עליו מיד, זו שאביו ואמו מקדישים אותו לתורה ולתעודה. לעמל של תורה ולעול מצוותיה. עוד בטרם יקנה העולל לב שומע, ובטרם ידע היונק לשמוע ולדבר, אפילו עדיין לא בא בברית הדם עם עמו ונחלתו — כבר מאותה שעה מרגילים אותו לשמוע 'שמע ישראל' מפי חבריו הגדולים ממנו במקצת. שכך פשט המנהג בתפוצות ישראל, — בכל שבעה הימים שבין הלידה

לברית מילה, באים ילדי החדר לבית היולדת וקורים בקול פרשה ראשונה של שמע. שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד! שמע ישראל הקטן... ואהבת את ה' אלקיך וגו'. וישראל הקטן שומע. תדע, שאיש ישראל זה לכשיגדיל, אפילו ישב אח"כ ויסירם לדברים האלה מלבו, ויוסיף אומץ כדי לעקור תורה מקרבו כליל, אינו יכול. שאלה הדברים ששמע הוא או שמעו אבותיו, מהדהדים באוזניו תמיד ומבצבצים ויוצאים, וסוף שיתגלה כל כח עוזם ותקפם, בו, או בבנו או בבן בנו.

תפלת האם — תפלת כל כנסת ישראל

כל ימיה של חנה אשת אלקנה, התכללה לאלקיה שיתן לה בן. אחר שנולד לה שמואל בנה — מה כתיב בה? 'ותינק את בנה עד גמלה אותו ותעלהו עמה וגו' ותביאהו בית ה' שילו וגו' ותאמר וגו' אל הנער הזה התפללתי ויתן ה' לי את שאלתי אשר שאלתי מעמו וגם אנכי השאלתינו לה' כל הימים' וגו' (שמואל"א א). ותפלתה של חנה אשר התפללה בעת 'השאלה' בנה לה', היא מקור לדיני התפלה וסדרי התפלה לכל ישראל בכל הדורות. תפלת חנה, תפלת כל כנסת ישראל היא. שאין לכנסת ישראל תפלה גדולה מזו של חנה, תפלת האם ששוגה באהבת בנה והיא מוסרת אותו לתורה ולתעודה...

[שכא]

ותפלה זו של חנה, מפטירין בה כל ישראל בראש השנה ביום הדין, ביום הרת עולם. שאין לעולם כלו במה לעמוד בדין לפני שופט כל הארץ, אלא בזה בלבד אשר הם מדריכים בניהם ובנותיהם לעשות צדקה ומשפט. אלמלא זה, היה כל העולם כלו חוזר לתוהו ובוהו. ומה מקימו? החנוך שניתן לנער, זה שמקימו. ותחלתו של חנוך זה, היכן? בתורת האם שהיא מחנכת לבנה הרך, כחנה בשעתה וככל הנשים הצדקניות שבכל הדורות, שנפרדות מעל בניהן מחמלי נפשן ושולחות אותם שילכו ללמוד תורה, להיות גולים למקום תורה. 'רבי יהושע בן חנניה — אשרי יולדתו' (אבות ב). למה אמרו עליו כך? שהיתה אמו מביאה עריסתו לבית המדרש שיהו אזניו קולטות דברי תורה משעה שמוטל בעריסה. אמור מעתה, תחלת חנוכו של האדם מאימתי? בשעה שהוא מוטל בעריסה ויוגק חלב אמו.

'כה תאמר לבית יעקב — אלו הנשים. ותגיד לבני ישראל — אלו האנשים וכו', למה לנשים תחלה? שהן מזדירות במצוות; דבר אחר, כדי שיהו מנהיגות בניהן לתורה' (שמות רבה כח).

אם הבנים

רצונך לידע עד היכן גדול כח האם בחנוך בניה, מן המעשה שלפנינו תדע, ומן הדברים אשר שלחה חנה אם הבנים, ביד בנה האחרון, אל אברהם אבינו בגן עדן.

... הביאו את הראשון לפני הקיסר. אמרו לו: עבוד לאילים! אמר להם: כתוב בתורה 'אנכי ה' אלקיך!' הוציאוהו להורג והביאו את השני. אמרו לו: עבוד לאילים! אמר להם: כתוב בתורה 'לא יהיו לך אלהים אחרים על פני' — הוציאוהו להורג והביאו בן שלישי. אמרו לו: עבוד לאילים! אמר להם: כתוב בתורה: 'זובח לאלהים יחרם!' — הרגוהו. הביאו את הרביעי, אמרו לו: עבוד לאילים! אמר להם: כתוב בתורה: 'לא תשתחוה לאל אחר!' הוציאוהו והרגוהו. הביאו לחמשי. אמרו לו: עבוד לאילים! אמר להם: כתוב בתורה 'שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד!' הוציאוהו להורג. הביאו לששי. אמרו לו: עבוד לאילים! אמר להם: כתוב בתורה 'ידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד!' הוציאוהו והרגוהו והביאו את האחרון. אמרו לו: עבוד לאילים! אמר להם: כתוב בתורה 'את ה' האמרת וגו' וה' האמירך היום' — כבר נשבענו

חנוך בנים

להקב"ה שאין אנו מעבירין אותו באל אחר, ואף הוא נשבע לנו שאין מעביר אותנו באומה אחרת! אמר לו קיסר: הריני משליך טבעתי על הארץ ואתה כפוף והגביהנה, כדי שיאמרו: קבל עליו צווי המלך. אמר לו: אוי לך קיסר! אוי לך קיסר! על כבוד עצמך כך, על כבוד הקב"ה על אחת כמה וכמה! עמדו להוציא להורג גם אותו, אמרה האם: תנוהו לי ואנשקנו קודם. אמרה לבנה: לכו בני ואמרו לאברהם אביכם: אתה עקדת מזבח אחד, ואני עקדתי שבעה מזבחות! (גטין נז).

כשהתינוק מתחיל לדבר

'ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם' — מכאן אמרו: כשהתינוק מתחיל לדבר, אביו מדבר עמו לשון הקודש ומלמדו תורה. מאי תורה? אמר רב המנונא: 'תורה צוה לנו משה מורשה'.
— שיהא זה למוד דבורו' (כלומר, ראשית דבורו של התינוק; ואלה הן המלים הראשונות שיוצאות מפיו. כדי שיהא מתחיל דיבורו בתורה ולא בדברים בטלים. ספרי עקב ורש"י שם).

ומהי תורתו של התינוק הזה? 'תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב'. לא ממשה בלבד אנו אווזים בתורה, שאף אבותינו זכו בה, שנאמר: 'מורשה קהילת יעקב'. לא חדשה היא תורה זו שאני לומדה, עוד מימות משה היא ניתנה. ולא תורת בית הרב היא, אלא מבית אבא ירשתיה. מורשה היא גם לי. נחלתי היא. בתוך נפשי ודמי היא שוכנת ובמעזי וקרבי וכל אברי היא רקומה. עד שלא נוצרתי — אתי היתה, ובטרם תחיל יולדתי — נפשי ידעתה מאד. ועכשיו איני בא אלא להתנחל בנחלתי שלי. מורשה היא לי! זאת היא התורה, תורת התינוק בישראל משעה שהוא מתחיל לדבר.

תנאי ראשון בחנוך הבנים

כל תורה שהבן לומד מאביו ומאמו ומשאר רבותיו, כל חנוך שההורים נותנים לבניהם ולבנותיהם, אינם חוזרים ריקם אלא עושים רושם. רושםם לאלתר. אפילו אין רישומם ניכר מיד, הוא ניכר לאחר זמן. אעפ"כ עדיין אין בהוראה ובחנוך ערובה שלמה, כדי להציל את הבן החנוך מדרכי סוררים ומן הכשלון והחטא. אפילו נפש הבן ולבו פנויים לשמוע תורת האם ומוסר האב, יש לך מכשולים הרבה כנגדו, נסיונות

איש וביתו

חיים קשים ומרובים. תורת האם ומוסר האב אינם עומדים לו תמיד שיוכל על ידם להתגבר בכל נסיון, ולכן עלול הוא להיכשל. וכשלוך גורר כשלוך, ואם אין הקב"ה עוזרו, אינו יכול לצאת מן החטא. איהו הדבר שנותן ערובה חזקה לחנוך ההורים ולתורתם אשר לא ימושו מבניהם לעולם ויצילום תמיד מדרכי חטא

המדריך למורכבים — בורכו ידריכם.

הולך חתחתים — לא ידריך משרים.

אי אתה מוצא אלא דבר זה בלבד, שההורים המלמדים לבניהם צדקה ומשפט וכו' יהיו

הם עצמם שלמים עם אמרי פיהם ולא יהיו אחד בפה ואחד במעשה. שלא יהו אומרים לבניהם, עשו כך, והם אינם עושים כך, או עושים מעשים הפוכים; אלא יהיו מעשיהם וחיהם של ההורים דוגמא ומופת לתורת פיהם. הבן והבת כשהם רואים את פני הוריהם, את מוסרם ואת

(סוטה לו): 'ותתפשהו בבגדו לאמר' וגו' — באותה שעה באתה דיוקנו של אביו ונר אתה לו בחלון. אמר לו: יוסף, עתידין אחיך שיכתבו על אבני אפוד ואתה ביניהם — רצונך שימחה שמך מביניהם ותיקרא רועה זונות? וכו'.

כל תורתם ימצאו שם חרותים. דמות דיוקנם של ההורים, כל פעלם ומעשיהם עם מוצא פיהם — הכל אחד.

מי לנו גדול מיוסף הצדיק? וכשהגיע לאותו נסיון עם אשת אדונו, — תורת אביו לבדה לא יכלה להצילו מן החטא; לא צוויי, מוסריו ולמודיו לבדם. כל אלה לא הספיקו

לו ליוסף שיוכל להתגבר בכחם בלבד בנסיון הזה, ומה עמד לו? — דמות דיוקנו של יעקב אביו, שנראתה לו באותה שעה, היא שהצילתו. דמות אבא, תואר פניו, מעשי אבא ואופן חייו שלו, יפים לחנוך הבנים יותר מתורתו, ממוסריו ומכל צווייו.

'ושננתם לבניך ודברת בם', 'ודברת' כיצד? בפיו? — אין די. אלא 'בם'. היינו: 'בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך' וגו'. כלומר, כל מעשיך ומנהגיך בבית ובשדה בבואך ובצאתך, בם תדבר, מעשיך ידברו לבניך ויתנו להם מופת ודוגמא לחיים טהורים.

באב ואם הדבר תלוי

בן סורר ומורה שאינו שומע בקול אביו ובקול אמו, אפילו בשעה שדבריהם יוצאים מן הלב ומעשיהם מכוונים כנגד אמרי פיהם והם משמיעים לאזנם תחלה מה שמשמיעים לבניהם — בן כזה שאינו שומע בקול כזה, לא היה ולא נברא. או, היה ולא יהיה. או

(רות רבה א): 'וחכמת המסכן בזויה' — וכי חכמתו של ר' עקיבא שהיה מסכן, בזויה היתה? אלא מהו מסכן? מי

[שכד]

חנוך בנים

שהוא בזוי בדבריו. כנון זקן יושב ודורש: 'לא תטה משפט! והוא מטה משפט; 'לא תכיר פנים! והוא מכיר פנים; 'לא תקח שוחד; והוא לוקח שוחד וכו'.

אפילו אם יהיה, לא נמצאתו אלא אחד בכמה דורות. כל שאר סוררים וממרים הנמצאים בבנים, רק חסרי חנוך הם, או שהחנוך שהם מקבלים חסר תנאים הוא ואין כל הקולר תלוי בצוארי הבנים בלבד. נערה המאורסה

שזינתה — על פתח בית אביה היא נסקלת, אמרה תורה. למה? 'לומר להם: ראו גידולים שגדלתם'. יכולים הייתם לגדל גידולים נאים ואתם לא עשיתם כן, בצואריכם הקולר תלוי.

אמור מעתה, ההורים שמלמדים לבניהם שילכו בדרכי טובים והם עצמם אינם נשמרים כל צורך השמירה, עליהם הכתוב אומר: 'זחממת המסכן בזויה'. יכולים היו חכמתכם ולקחכם להיות מכובדים על בניכם, ואתם במו ידיכם בזיתם אותם — שלכם היא הקלקלה!

'כבד את אביך ואת אמך' — לא נתנה מצוה זו לבנים בלבד; גם ההורים, האב והאם בכלל מצוה זו. כיצד? אומרים לאב: קודם שהולדת

בנים לא היית חייב בכבודך כמו עתה, עכשיו כבד את אביך ואת אמך — שהולדת בנים ונעשית אב — כבד את אביך! גם להורים נאמר. אב ואם כלומר, את האב אשר בך ובתוכך, אומרים

לאם: קודם שילדת לא היית חייבת בכבודך כל כך, עכשיו היית אם לבניך — כבדי את אמך. את האם אשר בך!

ואין לך כבוד שיכול האדם לכבד את ה'אב' שבו ואת ה'אם' שבה, גדול מזה, שהוא עצמו מכבד דבריו ונוהג

בעצמו כאשר ירצה שינהגו בניו.

ילא זו בלבד, אלא כלל גדול בחנוך אמרו

חכמי הנפשות: מאימתי מתחיל חנוך הבנים? משעה שעדיין לא באו לעולם. באורח החיים של ההורים בינם לבין עצמם מתחיל חנוך הבנים שעתידים להוליד אחרי כן. ורמז נאה מצאו לדבר זה בדברי המלאך אל מנוח ואשתו שנתבשרו על לידת שמשון בנם:

מנוח ואשתו שואלים למלאך: 'מה יהיה משפט הנער ומעשהו'? והמלאך משיב להם: 'אל תשת יך ושכר ואל תאכלו כל טמא! כי אם כה תעשו — כי נזיר אלקים יהיה הנער מן ה בטן עד יום מותו'.

איש וביתו

תפלה והשתדלות

אפילו יהא אדם משתדל בכל כחו על בניו ובנותיו שילכו בדרך טובים, עדיין צריך הוא לתפלה ולסייעתא דשמיא, שתהא הברכה שורה במעשיו; ואעפ"כ אינו פטור מן ההשתדלות אפילו שעה אחת, אלא חייב כל אדם לחשב את כל דרכיו שהוא מתהלך בהן עם בניו ובנותיו, שיהו כלן להועיל ולא להזיק חלילה. כי פעמים עושה האדם בכוונה טובה להטיב, ואעפ"כ פעולתו יוצא להרע. למה? שאינו יודע לחשב דרכיו ולא היה מי שמלמדו.

לפיכך צריכים אנו להכיר טובה לכל מי שמאיר את עינינו לראות את דרך האמת במעשה גדול זה של חנוך הבנים; לדעת את המעשה אשר נעשה ואת המעשה אשר נישמר מלעשותו. כללי החנוך רבים הם ואולם דיים כללים אחדים ממה שמנו חז"ל בחנוך, כדי ללמוד מהם על השאר. כל ההולך בארחות אלה, לעולם הוא רואה ברכה.

אמת ללא תנאי

לא יאמר אדם לתינוק אתן לך דבר ואינו נותן לו, שיבוא התינוק להתלמד בשקר. שנאמר: 'למדו לשונם דבר שקר' (סוכה מו).

ללמדך, שהחנוך הטוב הוא זה שיסודתו באמת בלבד. אם יסגל אדם מצוות ומעשים טובים והנהגות ישרות הרבה מאד, רק האמת אינה נר

לרגליו ואינו דובר אמת בלבבו, למי הוא	הס מלומר לבן דבר שקר
דומה? למי שבונה ארמונות ופלטיות על	לעולם!
עפר תיחוח; מחר יבוא גשם שוטף ומימיו	כל שקר פסול, ושקר למען
יחתרו תחת יסודות בניניו וכלם מטים	האמת — פסול מכלם!

ונופלים. כך האמת יסוד הוא לבנין האדם וכל מעשיו. אתה נוטל את היסוד הזה, וכל הבנין מט ונופל. כל מורשת אבותינו וכל חלק טוב שאבותינו הנחילו לנו, מה הם ומה ערכם אלמלא היסוד הזה של אמת? אילו ח"ו מצאנו באבותינו דבר אחד של דופי וכזב, לא הלך לבנו להאמין בהם בכל שאר דבריהם; כי כיצד נבחיין בין האמת ובין הדופי שבפיהם. אלא שכך ידענו באבותינו שהיו מוסרים את נפשותיהם על כל קוצו של יוד ועל כל חוט השערה של האמת שלא לסלפה, לא לגרוע ממנה ולא להוסיף עליה.

כל מורשה טובה זו, אם אנו באים להנחילה לבנינו, כך נמסרנה להם, כשם שאבותינו מסרוה לנו. בלי דופי כלל. ידע הנער ותדע הנערה

[שכו]

חנוך בנים

שמפי האב ומפי האם אין השקר יוצא לעולם. לא בדברים של מה בכך, כל שכן שלא בדברים הנוגעים בממון, וקל וחומר בן בנו של קל וחומר שלא בדברים הנוגעים בנפשות, בדת ובאמונה! כל שקר הוא פסול, כל שכן זה שהוא מכוון להנחיל על ידו את האמת. לא התירו החכמים לשנות, אלא לאנשי אמת מובהקים, ורק בכדי להטיל שלום בין איש לאשתו ובין איש לאחיו, ובדבר שיש בו גם צד אמת. ואולם לשנות לבן הרך — לעולם אסור. שאם הקנית לו את המדה הזו של אמת — הכל הקנית לו, ואם לא הקנית לו זו — מה הקנית לו?

חנוך ולא שכר ועונש

'לא ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל שני סלעים מילת (משי) שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים' (שבת יא).

ללמדך שיחס האב לבניו צריך שיהא יחס שבא מן הדעת ולא יחס שבא מן הרגש.

כי יהיו לאיש בנים הרבה, חייב להראות פנים מאירות לכלם בשוה. אפילו אחד מהם חביב עליו ביותר, חכם מכלם, נבון מכלם, טוב ויפה

מכלם, לא ישנה אותו בין הבנים שינוי לטובה. קל וחומר שאם אחד מבניו נופל מכלם בנוי ובחכמה ובשאר דברים, שלא ישנה אותו בין אחיו, שנוי לרעה; שגדולה קנאת המופלה לרעה מן הקנאה שמתקנאים במי שהוא מופלה לטובה.

רואה אדם בן אחד בבניו שאינו מקבל ממנו חנוכו וגורם נזק לאחיו, מנסה להטותו לדרך טובה ואינו יכול — מותר לו לגרשו מביתו שלא תהא רעתו יוצאת לאחרים; וכך עשה אברהם ששלח מביתו את ישמעאל בנו. ואולם כל עוד לא שלחו מביתו אל יפלה לרעה בין אחיו.

וכן אדם שרואה אחד מבניו, שהוא כלי מוכן להחזיק ברכה, תורה חכמה ודעת יותר משאר בניו, וכל אורחותיו ישרות ודעתו מעורבת עם אחיו, רשאי הוא אביו וגם חייב, ללמד לבנו זה יותר מלשאר בניו, ולתת עליו מעיינו, ולגלות לו צפונותיו יותר מלאחיו; שהרי לכך עשה

ה' כלי רחב ופתוח, כדי שתיכנס בו הרבה חכמה יותר משנכנס באחרים. וכן עשה יעקב ביוסף שכן זקונים היה לו, ולבו פתוח היה לדעת כל

[שכו]

איש וביתו

רוי חכמה שהיו עם יעקב — כל סוד וכל חכמה נעלמת מעין כל מסר יעקב אבינו ליוסף בנו, ולא נענש על כך. כך נאה וכך יאה. כשלימד יעקב ליוסף בנו יותר משלימד לשאר בניו, לא לימדו אלא דברים שיוסף היה ראוי להם יותר מאחיו, לפיכך אין כאן קנאה. כל עצמו של האב, אינו אלא מדריך ומחנך לבניו; וכל עצמו של החנוך אינו אלא כפי דרכו ויכלתו של הבן — החניך.

ברם, אם באת לחלק לבניך שאר מתנות, שהן בפרנסת הגוף ולא בפרנסת הנפש — אי אתה רשאי להפלות ביניהם לגרוע מזה או להוסיף

על זה. פרנסת הגוף, הכל שוין בה וכלם ראויים לקבל אותה בשווה. אמילו זכה אחד בחכמתו ובמעשיו יותר מכלם, אל תפלה

ביניהם להרבות עליו שכר צדקותיו יותר מהם. אין האב זכאי בבניו למדוד להם שכר פעולתם, איש איש כמדתו שלו ולפי מה שנראה בעיניו. בחנוכם בלבד הוא חייב, איש איש כפי כח קבלתו.

ה' לבדו הוא יודע לחלק שכר לבריותיו במדת הצדק, והאדם אינו יודע. שכר אמת הוא זה שניתן לפי הצער והיסורים הטמונים במסתרי הלב.

לא לפי הכשרונות והתכונות שבגלוי; אפילו לא לפי הסיגול במעשים טובים. יש לך אדם שעושה הרבה ויגיעתו מועטת, ויש לך אדם

שעושה מעט ויגיעתו מרובה, ואין הדבר הזה והמדה הזו מסורים אלא ללב. בוחן לבבות וחוקר כליות, הוא לבדו יודע.

יוסף אהוב הבית היה, בן רחל אהובת הבית; אעפ"כ, אי אתה מוצא כל שבע עשרה שנה שהתהלך יעקב עם כל בניו בשבתם יחד אצלו, שהפלה את יוסף בין אחיו, אלא פעם אחת בלבד; ובדבר קטן אחד, שעשה לו כחנת פסים משקל שני סלעים משי, ולא עשה כן לאחיו. אף מעשה זה שעשה, בדעת ובהשכל עשה, וחשבונות רבים היו לו לעשות כן, וכלם של אמת — ראה מה עלתה לו ולהם! מכאן אתה למד כמה צריך אדם להיות זהיר שלא יטיל קנאה בין בניו אפילו בדבר של מה בכך, ואפילו הוא מדמה שבצדק מעשהו. קשה הקנאה בתוך ביתו של אדם שהיא מכלה את כל יגיעותיו שהוא יגע בתוך ביתו.

שמאל דוחה וימין מקרבת

תנאי רבי שמעון בן אלעזר אומר: יצר תנוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. מעשה בבנו של גורגוס בלוד, שברח מבית הספר, והראה

[שכת]

חנוך בנים

לו אביו באזנו (לאיים עליו) ונתירא מאביו בנך סרח, וראוי לעונש — ואבד עצמו בבור. מעשה בתינוק אחד מבני ברק, ששבר צלוחית בשבת, והראה לו אביו באזנו, ונתירא מאביו והלך ואבד עצמו בבור. מכאן אמרו חכמים: אל יראה אדם לתינוק באזנו אלא מלקהו מיד, או 'ישתוק' (סוטה מז: שמחות פ"ב).

ללמדך שחזקת היד, או האיום בחזקת היד, מדה רעה היא בחנוך. היזקה ודאי, ותועלתה ספק-ספקא. ולא עוד, אלא שקשה האיום מן העונש.

ואף שלמה אמר בחכמתו: 'חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה' (משלי כב). כלומר, תן לו חנוך שיעמוד לו בכל דרכו שהוא עתיד להלך בחייו. והרי תדע שעתיד הוא בנך לצאת מרשותך ויבטל מעליו יסורו מאמרי פיך. מוראך. אם תחנכהו במורא בלבד, מחר יסור המורא ויסור החנוך; אבל אם תחנכהו בדרך נועם, גם כי יזקין לא יסור ממנה אלא יתעדן במנעמיו יותר ויותר.

כללים אחרים בחנוך

המזון שהאדם מכניס לגוף, כשם שהוא מזין את הגוף כך הוא מזין את הנפש. לפיכך ראוי לאדם שיהא בוחר במאכלים המבריאים את הגוף ופותחים את הלב ויאכיל אותם לבניו בעודם קטנים. אל ירבה להם מעדנים יותר מדי, לפי שהם מעדנים את הגוף ומפנקים את הנפש; ולא יאכילם מאכלים גסים מפני שהם מעבים את כחות הגוף ומעכרים את כחות הנפש, אלא יאכילם מאכלים בינוניים. וכן ירגיל אדם לבניו לאכול בעת ובעונה אחת שקבועה לכל יום ויום. ולא יאכלו מהלכים ולא שוכבים ולא עומדים, אלא מוסבים לשלחן. רמז לכך בפסוק: 'בניך כשתילי זיתים — סביב לשלחנך'. ולא ירבה להם ממתקים ולא יפטם אותם במאכלים שמנים, אבל ישתדל לעשות עליהם מאכלם ערב לחכם, ושיאכלוהו במדה, כדי שיהיה גופם בריא וחזק לעמל של תורה ולעבודת הבורא ולעול של דרך ארץ. וכך אמר חכם גדול אחד: 'נקב קטן כי נעשה בגוף — נקב גדול נעשה כנגדו בנפש'... אבל אם שלם הגוף ובריא, הרי נעשה האדם מוכשר ומסוגל לעבוד גם עבודת הלב תמה ובריאה. אין לך מדה יפה בחנוך מלהרגיל את הבן ואת הבת בעודם קטנים.

איש וביתו

לנקיון הגוף ולנקיון הבגדים ולכל דבר של סדר נאה. לפיכך ראוי לאדם שישתדל על בניו ובנותיו שיהא דבורם נאה, בנמוס ובדרך ארץ; בינם לבין עצמם, כל שכן עם אחרים; ושיהא מאכלם ולבושם וכל גופם מסודר ונקי. כך אמרו חכמים: הלבוש החיצון פועל על הלבוש הפנימי.

לעולם ירגיל אדם את בניו ובנותיו הקטנים, שיהו צנועים וביישנים כלפי כל אדם. שלא יהו 'פושטי יד' לבקש מכל אדם את תאוותם; ושלא יהיו מפצירים אפילו בקרוביהם יותר מדי.

בני אדם שרחמיהם על בניהם מרובים יתר על המדה, אוי להם ואוי לזרעם. כשהילדים קטנים — הם אומרים: 'קטנים הם עדיין, יותן להם

רצונם עכשיו ולכשיגדלו, ידעו מאליהם מאוס ברע ובחור בטוב' ואין משגיחין עליהם כלל. לפיכך הם נעשים כחזירי הבר וכפראי מדבר. ולכשנעשו גדולים, וגם כי יזקינו, לא

יסורו מאולתם. ואם יוכיחום אח"כ בגדלותם, יהיו בועטים בתוכחה ומוסיפים חטא על פשע. לפיכך אין לך מדה יפה מזו שההורים מחנכים לבניהם למשמעת, שיהו נשמעים לדבריהם ולכל הגדול מהם ולא יהו מפריעים כל סדר ואומרים 'משחקים אנחנו'. וכן שלמה אמר בחכמתו: 'חושך שבטו — שונא בנר' (משלי יג).

תינוק שסרח, לא יהו מזכירים לו עוונו יותר מדי, אלא גוערין בו לשעה ומסבירין לו פנים לאחר זמן קצר. וגם לא יהא מגדיל את חטאו בעיניו הרבה, אלא יאמר לו: אילו ידעת מה המעשה שעשית, לא היית עושה; ועכשיו שאתה יודע, היוהר מלהיכשל עוד.

ישתדל אדם להראות לבניו ולבנותיו הקטנים את כבודם ומעלתם של עושי מצוה וההולכים בדרך הישרה. וכן יראה להם את ענשם של עושי הרשעה וצער ובושת קרוביהם. ואולם לא יהא מרבה בכך יותר מדי, אלא מרבה לספר בשבחם של עושי מצוה, וממעט לספר בעושי הרשעה אפילו לא בגנותם בענשם ובבושתם אלא במדה זהירה בלבד. שנפש הילד מתפעלת ממראה עיניו וממשמע אוניו, והתפעלות מן הרשעה — לעולם מסוכנת; אפילו התפעלות של הרחקה. שאי אתה יודע תוצאותיה של התפעלות זו לימים רחוקים.

טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו. לפיכך ירגיל אדם את בניו ובנותיו בעודם קטנים, שישאו בעול הבית אפילו רבים הם בני הבית ומשרתיו.

חנוך בנים

וכן אין טוב מלהרגיל את הילדים למעשים של חסד עם הבריות, אדם ובהמה, ולהיות רגישים לכל צער של בריה ולחוש לעזרתה. אשרי האדם שמקטנתו הוא רגיל לשמש

אורחים, לעזור לעניים וקשיי יום ולעמוד לפניהם כעבד לפני אדונו. יזהיר אדם את בניו ובנותיו הקטנים וימנעם מהלבנת פני חברים, מלספר לשון הרע ורכילות זה על זה ומהלשנה אפילו בדברי אמת. ולא יקבל מהם לשון הרע לעולם ויגער תמיד בזה שבא בהלשנה על חברו.

כבוד אב ואם

כלל גדול אמרו בחנוך: כל בית שיש בו כיבוד אב ואם יש בו חנוך; אין בו כבוד אב ואם, אין בו חנוך.

אעפ"י שאמרו חכמים: 'האב שמחל על כבודו, כבודו מחול' (קדושין לב), אין זה אלא לגבי לפטור מעונש. כלומר, יכול האב להציל את בנו שלא יהא נענש בעוון אשר לא כיבד את אביו, אם הוא מוחל לו על כבודו; אעפ"כ מצות כיבוד אב ואם אינה בטלה ממנו וחייב

בה תמיד. ואולם לענין של חנוך הבית, אין לך דבר קשה מזה שהאב מוחל על כבודו ואינו מרגיל את בניו בכבוד אב ואם; כי באין כבוד בבית לאב ואם, אין חנוך בבית לבן. אבל בנים שהוריהם הרגילום בכיבוד אב ואם, אשריהם הבנים ואשרי ההורים; שכל לקח טוב שהם נותנים לבנים, הבנים מקבלים מהם וזוכים בו ונוחלים שני העולמות.

וכן אתה אומר בהורים שבניהם רואים בהם שמכבדים להוריהם הזקנים, הסב והסבתה — אף הם זוכים ליטול שכרם בעולם הזה והקרן קימת

להם לעולם הבא. בני הנעורים נוטלים מוסר מהוריהם ואומרים: ומה אם אבותינו שאינם תחת יד הוריהם, ולא עוד, אלא שהוריהם

אוכלים על שלחנם — כך הם מכבדים אב ואם; אנו שתחת ידם ואבותינו שופעים עלינו כ"כ טובה — על אחת כמה וכמה שאנו חייבים בכבודם!

אבל אם אין ההורים נוהגים כבוד באבותיהם, גם בניהם לא ינהגו כבוד בהם. אפילו נוהגים בהם כבוד, רק למראה עין נוהגים כבוד, ורק לשעה, כל זמן שהנאתם יוצאת להם מתחת יד הוריהם, וכל זמן

[שלא]

איש וביתו

שמוראם עליהם; כיון שלא יצטרכו להם עוד, מיד יהיו גם הוריהם מזולזלים בעיניהם כשם שהסב והסבתה מזולזלים בעיני האב והאם.

ולא עוד, אלא שגם עתה בעודם נוהגים כבוד באבותיהם, אין הכבוד הזה כבוד, אלא בזיון. למאכל ולמשקה שנהנים מהוריהם הם מכבדים

(משלי ל): 'עין תלעג לאב ותבזו ליקתה אם — יקרוה עורבי נחל!'
(עקדת יצחק פרשת יתרו שער מה): למה ענשה בא לה מן העורבים? שני העורבים אינם נהנים מהוריהם, הם אעפ"כ אינם כווים להם ונשמעים להם.

ולא להם. לכסות ולמעון שנהנים מאבותיהם הם נותנים כבוד, ולאביתיהם מולידיהם אינם נותנים כבוד. הרי שכל עיקר האבהות והאמהות מושפל אצלם עד לדיוטא התחתונה, ואינו שווה בעיניהם כמחיר הנאה אחת בעולם הזה... אמור מעתה, איזהו כבוד אב ואם? כל שהבנים מכבדים להוריהם, אפילו אין להם הנאה מן ההורים.

שותפים להקב"ה

צא ולמד, לא מצינו אזהרת הכבוד בכל התורה כלה, אלא בהקב"ה ובאב ואם בלבד. לא נזכר הכבוד בתורה כחובה, לא לענין חכמה ולא לענין

(מסכת נדה לא): 'תנו רבנן: שלשה שותפין יש באדם: הקב"ה ואביו ואמו, אביו מזריע הלובן, שממנו עצמות וגידים וצפרנים ומח שבראשו ולובן שבעין. אמו מזרעת אודם, שממנו עור ובשר ושערות ושחור שבעין. והקב"ה גותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העין ושמיצת האוזן ודבור פה והלוח רגלים ובינה והשכל וכיו'.

של גדלות, אפילו לא כלפי מלכות. והיכן נזכר? בהקב"ה, ובאב ואם. ולא עוד, אלא שהקדים הקב"ה כבוד אב ואם לכבודו. 'כבד את אביך ואת אמך' נאמר בעשרת הדברות, ו'כבד את ה' מהונך' נאמר במשלי (פרק ג). ללמדך שכבוד האבהות והאמהות אינו תלוי בשום דבר של מקרה, לא בעושר, לא בחכמה, לא בגדולה ולא בשום דבר אחר שאב ואם עושים לבניהם. שהרי אפשר לאב ואם שלא יהיה בהם מכל המדות הללו. לא

צוהה התורה על הבנים: 'כבד את אביך ואת אמך' אלא מפני דבר זה בלבד, שהיו שותפים להקב"ה בלידתם. די לך שהולידוך!

אדם טובל בחסד־אל כל היום, ומרובים חסדיו של המקום עם כל בריה ובריה בכל עת ובכל שעה, ואולם אפילו ישתדל אדם כל ימי חייו לשלם לבוראו בעד חסדו הראשון שעשה עמו, שבראו, אינו יכול. החיים הם החסד הראשון שנעשה עמו והגדול מכל שאר החסדים. והרי עשאם הקב"ה לאב ואם שיהיו שותפים בבריאת הבן ובבואו אל החיים — לכך נאמר: כבד את אביך ואת אמך, ולא נאמר: גמול טובה עם אביך

[שלב]

חנוך בנים

ועם אמך. שאם באת לגמול, אינך יכול. לפחות תן כבוד למי שבראך, ודע שלעולם תישאר חייב להם ולא הם חייבים לך!

עד היכן מצות כבוד אב ואם

עד היכן מצות כבוד אב ואם מגעת? כך שנו חכמים: אפילו תגר שאביו גוי חייב הוא בכבודו (רמב"ם הלכות ממרים פ"ה יא). ועוד שנו: 'הרי שהיה אביו עובר על דברי תורה, אל יאמר לו: אבא, עברת על דברי תורה, אלא אומר לו וכו' מקרא כתוב בתורה — כך'. כלומר, אינו אלא מקרא לפניו פסוק מן התורה, או כשואל ממנו, ואם יבין אביו, יבין. ואל יוכיחהו. (קדושין לב).

'אמר רבי אבהו: שאלו תלמידי את רבי אליעזר הגדול: איזהו כיבוד אב ואם? אמר להם, ולי אתם שואלין? לכו ושאלו את דמה בן נתינה באשקלון. דמה בן נתינה גוי אשקלוני היה וראש לשרי הצבא היה. פעם אחת היה יושב בין גדולי עולם, ואמו שחסרת דעת היתה, סטרתו במנעלה על פניו בשבתו בקרב חבריו ולא היה אומר לה, אלא, דיך אמי... וכשנפלה הנעל מידה על הארץ, הרימה דמה והושיטה לאמו, כדי שלא תצטער. אבן שישב עליה אביו, לא ישב עליה דמה מימיו. וכיון שמת אביו עשה אותה יראה שלו (שהיה משתחוה לה). פעם אחת אבדה (בכית המקדש) ישפה של בנימין (שהיתה קבועה בחשן של כהן גדול). הכריזו: מי האיש שיש לו אבן שהיא טובה כראשונה? אמרו: יש כמוה לדמה בן נתינה. הלכו אצלו ופסקו עמו במאה דינר. עלה לעליתו ורצה להביאה, מצא שם את אביו ישן. יש אומרים, שמפתח התיבה של יהלומים היה נתון בין אצבעותיו של אביו; ויש אומרים, שרגלו היתה פשוטה על התיבה. ירד אצלם ואמר: איני יכול להביאה לכם עכשיו. (לא אמר להם הטעם, שמא יאיצו בו להעיר את אביו). הם חשבו שמא חזר בו מפיסוק הראשון ורוצה להעלות את דמיה — העלו לו בדמיה עד מאתים דינר, עד אלף דינר. כיון שניעור אביו, עלה והביאה לאבן טובה זו ונתנה לחכמים. בקשו ליתן לו לפי הפיסוק האחרון, ולא קבל. אמר: מה, אני אמכור לכם כבוד אבי בממון?... מה פרע לו הקב"ה שכר? אמר רבי יוסי ב"ר בון: בו בלילה ילדה לו פרתו, פרה אדומה, ושקלו לו כל ישראל משקלה זהב ונטלוה' (קדושין לא; ירושלמי פאה; דברים רבה).

איש וביתו

אנכי וביתי

יכול כל אדם מישראל לראות את ביתו כאילו הוא בית המקדש, ואת בניו כאילו הם עם ה', ואת עצמו כאילו הוא כהן עומד בין ה' ובין עמו ומקריב קרבנותיו ומקרב את בניו לתורה ומביאם תחת כנפי השכינה.

לא זו בלבד, אלא גדולה תורה שהאב מלמד לבניו הקטנים עד שאמרו חכמים: 'אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש' (שבת קיט). חרב בית המקדש — העולם מתקיים בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן; חס ושלום פסקה תורה מפיהם של תינוקות של בית רבן — כל העולם שמם.

ועוד, בית המקדש כשהוא בנוי, אם רוב ישראל חוטאים אין המועטין הכשרים יכולים להעמיד את בנינו ולהצילו מחרבן; אבל בית שיש בו חנוך לתורה ומצוה, אפילו הוא בכל עמו, כדאי הוא לבדו להעמיד עם שלם, עם קדוש.

(יהושע כד): ואסרע בעיניכם לעבוד את ה', בחרו לכם היום את מי תעבדון, אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר, ואם את אלהי האמורי אשר אתם יושבים בארצם — ואנכי וביתי נעבוד את ה'.

ואם תאמר: כל עם ישראל מה יהא עליו? — דיו לבית אחד ממנו, בית שיש בו חנוך ותורה, שייבנה ממנו עם, ושתצא ממנו אורה אשר תאיר חשכתו של כל העם.

לפיכך עיקר מצות החנוך, ליחיד ניתנה ולא לרבים. שהרי חובת הצבור בחנוך העם, אינה אלא מתקנת יהושע בן גמלא, ואילו תורת החנוך שעל כל אב לחנוך את בניו, מדין תורה היא. ולא עוד, אלא שקבע מצוה זו של חנוך בפרשה הראשונה של 'קריאת שמע' שנאמרה ליחיד, ושיש בה קבלת עול מלכות שמים — 'שמע ישראל, ה' אלקינו ה' אחד. ואהבת את ה' אלקיך וגו' ושננתם לבניך וגו' (דברים ו).

לומר לך: כשם שקבלת עול מלכות שמים, מצות היחיד היא ואפילו כל העולם כלו אומרים לו: עבוד אלהים אחרים, אינו מניח עבודת אלקיו אלא עובדו הוא לבדו; כך מצות החנוך, מצות היחיד היא, ואפילו כל העולם כלו וכל בני עמו, חס ושלום, עזבו אמונתם ויסירו גם בניהם מאחרי האלקים — לא ילך בדרך אתם. אלא מעלים עינו מהם כלם, ופונה אל בניו וביתו בלבד, ומשנן להם את כל הדברים האלה: ה' אלקינו ה' אחד, ועמו גוי אחד, והוא מתקיים אפילו על איש אחד — אנכי וביתי!

[שלד]

חנוך בנים

אנכי וביתי, זהו עיקרו של החנוך. ושננת לבנך עיקר זה ואמור לו: אף אתה בני כמוני, כפוף קומתך מפני אדון כל הארץ. קבל מלכותו עליך, בטל רצונך מפני רצונו ועבוד באהבה לאִל אחד; וסוף שהכל יבטלו רצונם מפני רצונך וישובו כלם לעבוד את אלקיהם והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד!

היכן היא תחלתה של דרך זו? אנכי וביתי נעבוד את ה'! נמצאת למד: מצות חנוך המוטלת על האב, עיקר גדול הוא בתורה, יסוד העם וקיום העולם; ועיקרו של החנוך: יחוד ה', יחוד ישראל ויחודו של כל יחיד בישראל.

עיקרי הלכות בחנוך הבנים ובתלמוד תורה

א. ההורים חייבים לחנך את בניהם הקטנים בכל המצוות, בין מצוות מן התורה ובין מצוות דרבנן, כל מצוה ומצוה לפי דעת הקטן או הקטנה. וכן חייבים להפרישם מכל דבר אסור. וביותר צריך להשגיח עליהם שלא ידברו כזב וללמד לשונם דבר אמת.

ב. האב שרואה את בנו עושה דבר שאינו הגון והוא ראוי להיות נענש עליו, לא יאיים עליו שיענישו לאחר זמן, אלא מענישו במקום וחוזר ומקרבו אליו אח"כ.

ג. האב חייב ללמד לבנו קטן תורה שנאמר: 'ולמדתם אותם את בניכם'. וכשם שהוא חייב ללמד את בנו, כך הוא חייב ללמד את בן בנו, שנאמר: 'והודעתם לבניך ולבני בניך', אלא שבנו קודם לבן בנו.

ד. מי שלא לימדו אביו, חייב ללמד את עצמו כשיכיר.

ה. מאימתי אביו חייב ללמדו תורה? משיתחיל לדבר מלמדו: 'תורה צוה לנו משה' ו'שמע ישראל'. ואחר כך מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים, עד שיהיה בן שש או בן שבע, הכל לפי בוריו של התינוק, ומוליכו אצל מלמד התינוקות.

ו. כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני ובין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור ובין שהיה זקן גדול שתשש כחו. אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה, ומחזר על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום וּלְלילה, שנאמר: 'והגית בו יומם ולילה'.

[שלה]

איש וביתו

ז. ועד אימתי חייב ללמוד תורה? עד יום מותו. שנאמר: 'ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך', וכל זמן שלא יעסוק בלימוד, הוא שוכח.

ח. 'וחייב לשלש את זמן לימודו' שליש בתורה, שליש במשנה, ושליש בגמרא להבין ולהשכיל בתורה ולידע את האסור והמותר.

ט. עיר שאין בה תינוקות של בת רבן שלומדים תורה מחרים אותה.

י. בשלשה כתרים נכתרו ישראל: כתר תורה, כתר כהונה וכתר מלכות. כתר כהונה — זכה בו אהרן; כתר מלכות — זכה בו דוד; כתר תורה — הרי הוא מונח ועומד ומוכן לכל ישראל, כל מי שירצה יבוא ויטול. שמא תאמר שאותם הכתרים גדולים מכתר תורה? — הרי' הוא אומר: 'בי מלכים ימלוכו, ורוזנים יחוקקו צדק, בי שרים ישורו'. הא למדת שכתר תורה גדול משניהם.

יא. אין לך מצוה בכל המצוות כלן שהיא שקולה כתלמוד תורה, אלא תלמוד תורה — כנגד כל המצוות כלן. שהתלמוד מביא לידי מעשה. לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום.

יב. תחלת דינו של אדם, אינו נידון אלא על התלמוד, ואחר כך על שאר מעשיו.

יג. כתוב בתורה: 'לא בשמים היא'. לא 'בשמים' היא — לא בגסי הרוח היא מצויה ולא בלב כל גבה-לב, אלא בדכא ושפל רוח שמתאבק בעפר רגלי החכמים. לפיכך חייב אדם להיות מרגיל עצמו ובניו במדת הענוה כדי לקנות קנין תורה.

יד. אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהם, ולא באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך תענוגות של אכילה ושתיה, אלא במי שמצער גופו עליהם. אמרו החכמים דרך רמז: 'אדם כי ימות באהל' — אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי חכמים וכו'. ברית כרותה שכל היגע בתורתו בבית המדרש — לא במהרה הוא משכח; וכל היגע בתורה בצנעה — מחכים וכו'; וכל המשמיע קולו בשעת תלמודו — תלמודו מתקיים בידו, אבל הקורא בלחש — במהרה הוא שוכח'.

טו. מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו. ומדת חסידים הראשונים היא. ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה ולעולם הבא. שנאמר: 'יגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך. אשריך — בעולם הזה;

חנוך בנים

וטוב לך — לעולם הבא שכלו טוב. לפיכך חייב אדם ללמד את בנו גם אומנות שיוכל אחר כך להתפרנס ממנה.

עיקרי הלכות בכבוד אב ואם

א. כבוד אב ואם מצות עשה גדולה; וכן מורא אב ואם. שקל אותן הכתוב בכבודו ובמוראו. כתוב: 'כבד את אביך ואת אמך', וכתוב: 'כבד את ה' מהונך'. כתוב: 'איש אמו ואביו תיראו', וכתוב: 'את ה' אלקיך תירא' — כדרך שצוה על כבוד שמו הגדול ומוראו, כך צוה על כבודם ומוראם. המקלל אביו או אמו — בסקילה, והמגדף את ה' — בסקילה, הנה השווה אותם אליו גם בעונש.

ב. במצות כבוד, הקדים אב לאם, ובמצות מורא הקדים אם לאב — ללמד ששניהם שווים בין למורא בין לכבוד.

ג. איזהו מורא, ואיזהו כבוד? מורא — לא עומד במקומו הקבוע ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריע את דבריו לומר: 'נראין לי דברי אבי', ולא יקרא לו בשמו לא בחייו ולא במותו, אלא אומר: אבא מרי.

איזהו כבוד? משמש את אביו במאכל ובמשקה, בממון של אביו. (ואם אין ממון לאב ויש ממון לבן, כופין אותו ומפרנס את אביו ואמו כפי מה שהוא יכול). ומוציא ומכניס ומשמשו בשאר הדברים שהשמים משמשים בהם את הרב; ועומד מפניו כדרך שהשמש עומד מפני רבו. וכן מספרים החכמים על רב יוסף כשהיה שומע קול פסיעותיה של אמו שבאה, אמר: אעמוד מפני השכינה שבאה!

ד. האב שהיה תלמיד לבנו, אין האב עומד מפני בנו, אבל הבן עומד מפני אביו אעפ"י שהוא תלמידו. וחייב בשאר דרכיו בשעת עשיית חפצו. כיצד, ההולך במצות אביו ואחרים מעכבין אותו בדרך, לא יאמר: 'פטרוני בשביל עצמי, שאין לי פנאי', אלא יאמר: פטרוני בשביל אבא. וכן כל כיוצא בזה. לעולם יכלול בכלל דבריו שהוא חושש בכבוד אביו ושמתירא ממנו.

ה. וחייב לכבדו אפילו לאחר מותו. כיצד, היה אומר דבר שמועה מפיו, לא יאמר: כך אמר אבא, אלא אומר: כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו. ולאחר שנים עשר חדש משמת אביו, אומר: כך אמר אבא מרי זכרונו לברכה לחיי העולם הבא.

ו. אחד האיש ואחד האשה חייבין במורא ובכיבוד, אלא שהאיש יש

[שלו]

בידו לעשות, והאשה הנשואה אין בידה לעשות שהרי רשות אחרים עליה. לפיכך אם נתגרשה או נתאלמנה הרי שניהם שווים.

ז. עד היכן הוא כיבוד אב ואם? אפילו נטלו כיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים, לא יכלימם ולא יצער בפניהם ולא יכעוס כנגדם, אלא יקבל גזרת הכתוב וישתוק.

ח. ועד היכן מוראם? אפילו היה לובש בגדים חמודות ויושב בראש בפני הקהל ובאו אביו או אמו והכוהו בראשו וירקו בפניו, לא יכלימם, אלא ישתוק ויירא ויפחד ממלך מלכי המלכים שצוה בכך. שאילו מלך בשר ודם גזר עליו דבר שהוא מצער יתר מזה, לא היה יכול לפרסם בדבר; קל וחומר למי שאמר והיה העולם כרצונו.

ט. אף על פי שבכך נצטוינו, אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם, שלא יביאם לידי מכשול, להכלימם או לכעוס כנגדם; אלא ימחול ויתעלם שהאב שמחל על כבודו — כבודו מחול.

י. והמכה בנו גדול — מגדין אותו. שהרי הוא עובר על 'ולפני עור לא תתן מכשול'.

יא. מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו, משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהם. ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתתו ביותר, יניחם וילך לו, ויצוה אחרים להנהגם כראוי להם.

יב. היה אביו רשע ובעל עברות, מכבדו ומתיירא ממנו. ראהו עובר על דברי תורה, לא יאמר לו: אבא, עברת על דברי תורה, אלא יאמר לו: אבא, כתוב בתורה כך וכך? — כאילו הוא שואל ממנו ולא כמזהירו.

יג. אמר לו אביו לעבור על דברי תורה, בין שאמר לו לעבור על מצות 'לא תעשה', או לבטל מצות 'עשה', אפילו מצוה שמדברי החכמים, הרי זה לא ישמע לו, שנאמר: 'איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו' — כלכם חייבין בכבודי.

יד. אמר לו אביו: השקני מים, ואמרה לו אמו: 'השקני מים', מניח כבוד אמו ועוסק בכבוד אביו תחלה מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו. נתגרשה אמו מאביו — שניהם שווים.

טו. חייב אדם לכבד את אשת אביו אעפ"י שאינה אמו, כל זמן שאביו קיים, שזה בכלל כבוד אביו. וכן מכבד בעל אמו, כל זמן שאמו קיימת; אבל לאחר מיתתה אינו חייב. וכן חייב בכבוד חמיו ובכבוד חמותו. ומדברי סופרים — שיהיה אדם חייב בכבוד אחיו הגדול ככבוד אביו.

פרק עשרים וששה

בר מצוה

איש חרבו. — מלחמת יצרים הגדולה
שבמלחמות. — יצר טוב ויצר רע. —
מצווה ועושה. — מצוות ועברות. —
תקפה של המלחמה. — כאיש גבורתו. —
קריאת שמע ותפילין. — סעודת בר
מצוה. — עיקרי דינים ומנהגים ליום
הבר מצוה. — קיצור דיני תפילין.

‘אין התורה משדלת את האדם למצוות
אלא מטילה עליו חובות’.

פרק עשרים וששה

בר מצוה

מן התורה אין האדם חייב במצוות ואינו נענש על העברות

עד שהוא נעשה איש. כל המצוות שחייב בהן הנער קודם שנעשה לאיש

— חובות של האב הן, שחייבתו תורה לחנך בננו למצוות. כיון שנעשה לאיש, כל החובות הללו — תובותיו שלו הן שחלות עליו מן התורה. איש כתבה תורה במצוותיה; 'איש' — פרט לקטן.

אימתי נעשה לאיש? משמלאו לו שלש עשרה שנה מיום ליום. כיון שיצאו הכוכבים באותו ערב ראשון לאחר שמלאו לו י"ג שנה, הרי הוא בר מצוה, בר חיוב. מאותה שעה ואילך הוא חייב בכל מצוות התורה. כל מצוה ומצוה בשעתה, ונענש על העברות.

אמור מעתה, משנעשה בר מצוה, מצוה ראשונה שמזדמנת לו, היא קבלת עול מלכות שמים, והיא מצות 'קריאת שמע' שחייב אדם לקרוא בערב ובבקר, כמו שכתוב: ודברת בס' וגו' ובשכבך ובקומך' (דברים ו').

אמרו חכמים: בן שלש עשרה למצוות (אבות ה). דבר זה קבלה היא, הלכה שנאמרה למשה מסיני; וגם מצאו לו סמך מן המקרא: כיון שלא חייבה תורה במצוותיה אלא את ה'איש', ולא מצינו שקראה תורה 'איש' למי שהוא פחות מבן י"ג שנה. לוי בן יעקב, הוא הקטן שבכל הזכרים בתורה בשם איש. שנאמר: 'ויקחו שני בני יעקב, שמעון ולוי אחי דינה, איש חרבו, ויבואו על העיר בטח' וגו' (בראשית לד). ולוי באותו פרק, בן שלש עשרה היה ונקרא איש. אמור מעתה, בר מצוה ראשון שהכרנוהו בשמו והכרנוהו במעשיו — לוי בן יעקב.

איש חרבו

כל מקום שזכר במקרא שם איש, כשם תואר, על שום הגבורה נזכר. כשהכתוב מזהיר את השופטים בישראל: 'לא תגורו מפני איש' (דברים א).

[ש מא]

איש וביתו

הרי כך פירושו: אפילו תקיף הוא — לא
תגורו ממנו. וכן אתה מוצא דוד שאומר
לאבנר גבור החיל: 'הלא איש אתה ומי

כמוך בישראל' (שמואל-א כו). ונאמר: 'ערוך כאיש למלחמה' (ירמיה כג); 'כי כאיש גבורתו' (שופטים ח). ואולם בנין אב לכלם, הוא זה שנאמר בלוי: 'איש חרבו'; הרי כבר הזכיר הכתוב את שמו של לוי בראש הפסוק וקראו בשמו, ולמה הזכירו כאן שנית בשם איש? אלא על שם גבורתו הזכירו. איש זה אינו אלא בן שלש עשרה ולקח חרב בידו ויצא לקנא קנאת הטהרה מיד שכם בן חמור וכל בני עירו 'כי נבלה עשה בישראל וגו' וכן לא יעשה!.

'מדה זו של 'איש חרבו' שנשתבח בה לוי בן יעקב בתחלתו, בעת שנעשה בר מצוה, לא פסקה ממנו לעולם. זכה הוא וזיכה את כל בניו

אחריו במדה זו. וזאת הברכה אשר ברך משה רבינו לשבט הלוי: 'יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל' (דברים לג). באינו

זכות? בזכות שקיימו בעצמם מדה זו של 'איש חרבו' מתחלה ועד סוף. לוי אביהם, אך נעשה בר מצוה, מיד התחיל עולמו כאיש גבור חיל ויצא וכלי מלחמתו אתו, לטהר מחנהו מטומאת שכם; ואף בני בניו, כל שבט לוי, כיון שבאה טומאה במחנה ישראל וחטאו לעגל — הם לא חטאו, אלא יצאו לטהר את כל המחנה כאשר ציוה עליהם משה רבם; 'שימו איש חרבו על ירכו, עברו ושובו משער משער במחנה' וגו' (שמות לב). שהכל הולך אחר ההתחלה. מעשה הגבורה הראשון שעשה לוי, התחלת עולמו היה, ובו נכנס למצוות. אף שמעון אחיו עמו היה באותו מעשה ואולם שמעון כבר גדול היה קודם לכן ולא במעשה זה התחיל עולמו.

מלחמת יצרים — הגדולה שבמלחמות

הרבה מיני גבורה יש אצל האדם; גבור כח, זה שכחו עמו ואינו מתירא מכל בריה. גבור מלחמה, זה שמפיל חתיתו על הכל ויוצא וכושב עמים

וארצות ואין מי שיעמוד בפניו. ואולם הגדולה שבגבורות, היא גבורת המלחמה שאדם עושה ביצרו וכובשו. 'איזהו גבור? — הכובש את יצרו' (אבות ד). ואין אדם נכנס למלחמה זו עד שנעשה בר מצוה. הבן

משנעשה בן י"ג שנה; והבת, משנעשית בת שנים עשרה שנה.

[שמב]

(אבות דרבי נתן טז): אמרו: שלש עשרה שנה גדול יצר רע מיצר טוב. ממעי אמו של אדם הוא גדל ובא עמו וכו' לאחר י"ג שנה — נולד יצר טוב.

בר מצוה

רצה הבורא שלפני י"ג שנה לבן וי"ב שנה לבת, יצר הרע לבדו יהא שולט באדם. בין הוא עושה טוב ובין הוא עושה רע, הכל נובע מרצון עצמו ומכח טבעו ועדיין אין שם יצר טוב. רצונותיו של האדם שמתעוררים בו מאליהם, ולא קדמה להם מלחמה נפשית תחלה, אפילו טובים הם הרצונות הללו, יצר הרע יש בהם, והוא שעורר אותם.

יצר טוב ויצר רע

לא נקרא יצר טוב בלשון חכמי ישראל, אלא כח זה שהאדם מפעילו נגד רצונו. מבטל רצונו ומכניעו מפני רצון בוראו ומפני גזרתו.

אף גם זאת, לא כל מלחמה נפשית ולא כל הכנעה של רצונות, הוא מצד הנצחון שבמלחמה בין יצר טוב ליצר הרע. יש לך אדם שפנוי מיצר הטוב ואף הוא עושה מלחמות בנפשו.

יצר הרע — הרצון החפשי שבאדם ;

יצר הטוב — קבלת עול המצוות חיתור מדעת על הרצון החפשי.

גם הרצונות הטבעיים שבאדם מבלי היות בו יצר הטוב שונים הם זה מזה, אחד מועיל ואחד מזיק וכו' והם מתרוצצים בקרבו ומתגוששים ביניהם, ופעמים שהמועיל גובר על המזיק ; ואולם עדיין לא היה שם תפקיד לכח זה שהחכמים קוראים לו יצר טוב. כל זמן שהאדם חפשי לגמרי במעשיו ועדיין לא נכנס בעול המצוות, ועדיין הוא עושה את המעשים הטובים מתוך בחירה של רשות, ולא מתוך בחירה של חובה — עדיין אין שם יצר טוב. הרי הוא עושה מפני רצונו בשעת המעשה, ולא מפני הטוב באשר הוא טוב. כיון שהאדם נעשה מצווה על המצוות מפי כח עליון. וכיון שמקבל עליו את הציוויים והגזרות כחובה, אפילו עוד לא באו לידו לעשותם, הרי הוא כבר מצווה ועומד, מושבע ועומד, והבחירה לבחור בטוב ולמאוס ברע, כבר אינה אצלו רשות אלא חובה ואינו בן חורין לא לעשות — שהרי נשבע והרי בר עונשין הוא ויהיו נפרעין ממנו מדעתו ושלא מדעתו !

— באותה שעה ואילך, יצר טוב יש בו.

מצווה ועושה

אמרו חכמים : 'גדול מצווה ועושה, יותר ממי שאינו מצווה ועושה' (קדושין לא). זה שאינו מצווה ועושה, עשייתו אינה מובטחת ; רצונו עושה, רצונו אינו עושה ; אבל המצווה עושה, הרי עשייתו בטוחה שהרי הוא מצווה ומושבץ ואינו רשאי להפר שבועתו. ואין

אף על פי שעדיין הבחירה חובת.

[שמג]

קימת, הרי הוא מצווה גם עליה. ו'בחרת בחיים' — מצוה.

כוכיות גדולות בגלל בחירתם בהם, או לא יחשבו להם כוכיות גדולות מאחר שכבר ויתרו על הבחירה, או בגלל פחד העונש שיש להם בשעת

(קהלת ד): טוב ילד מסכן וחכם, ממלך זקן וכסיל. (רבה שם): 'ילד מסכן וחכם' — זה יצר טוב. ולמה נקרא שמו ילד? כי אין מזדווג לאדם אלא מבן י"ג שנה ומעלה. ולמה נקרא שמו מסכן? שאין הכל שומעין לו. ולמה נקרא שמו חכם? שהוא מלמד את הבריות לדרך ישרה.

'ממלך זקן וכסיל' — זה יצר הרע. ולמה קורא אותו מלך? שהכל שומעין לו. ולמה קורא אותו זקן? שהוא מזדווג לו משעת ילדותו. ולמה קורא אותו כסיל? שהוא מלמד לאדם לדרך רעה.

קודם לכן פטור היה מלעשות. ואפילו עשה, בלי צווי עשה, ובלי כח זה של מצווה ועושה.

וכי זו חכמתו של שלמה שאמר: טוב יצר טוב מיצר רע? אלא לומר לך: טובים המעשים הטובים שהאדם עושה אותם עם יצרו הטוב אעפ"י שהוא כאילו כפוי עליהם ע"י שכר ועונש הצפויים לו מהם, מן המעשים הטובים שהוא עושה אותם בלי יצר טוב ורק מרצונו החפשי כדרך שאדם עושה קודם שנעשה בר מצוה ובר ענישין. הרצון החפשי אם גם שמביאו לעשות טוב, הרי הוא מרגיל את האדם לתור אחר לבבו וסוף שמלמדו לדרך רעה. אבל יצר הטוב, זה השעבוד למצוות והכניסה לעול שלהן, אעפ"י שהוא גורע מעט מבחירת האדם, ואעפ"י שפעמים נראית יראת העונש כפגם באהבה, הרי הוא מרגיל ומלמד לאדם לדרך ישרה. מתוך שהוא מעמיד רגליו על דרך אמת, סופו שילך בה מרצונו הגמור ומאהבה עליונה.

לכן, אם יעשה אדם כל מעשה טוב שבעולם, כל זמן שלא נשתעבד אליו לעשותו תמיד — אין בידו אלא שכר מעשהו הטוב, ואין הקב"ה מקפח שכר כל מעשה טוב. אבל כשמשתעבד לטוב ונשבע לעשות את המצוות,

לישראל שמחה גדולה מזו, שהם יודעים שיש בידם מעשים טובים, בלי שיהא אכפת להם, אם יחשבו להם המעשים הטובים

הבחירה, אלא כל מעינים בזה שיהו המצוות עשויות ושתהא עשייתם בטוחה. והיא היא גדולתם של ישראל, שאין מרדפין אחר גדולת עצמם, אלא מרדפין אחר המצוות באשר הן מצוות הבורא, ואוהבים את הטוב באשר הוא טוב, ועושים לו מגן ובונים לו מבצר בנפשותיהם, עד ששוב לא יוכל שום כח שבעולם להזיזו מקרבם. רצון זה המנושא על גבי כל רצונות האדם והמשעבד את כלם אליו, הוא שנקרא יצר טוב. כח זה אינו מתוודע לאדם, אלא כשהוא נעשה בר מצוה. שרק מאותה שעה ואילך הוא נעשה מצווה על כל המצוות ומושב עליו לקיימן, ואילו

בר מצוה

אפילו נכשל בהן לפעמים ולא קיימן, יש בידו הרבה. שגדולה קבלת עול המצוות, מן המצוות עצמן אם אין עמן גם קבלת עול.

מצוות ועברות

כבר נאמר לעיל שהכל הולך אחר ההתחלה והראשית ומי שראשיתו טובה זוכה להמשך טוב. לפיכך צריך כל מתחיל במצוות לתת את דעתו הרבה על ראשיתו, ומיד בימים הראשונים להיעשותו בר מצוה ינהג מנהג של איש, כלומר, של גבור הכובש את יצרו ואיש מלחמה המרגיז יצר טוב על יצר רע; ואם הוא עושה כן הרי הוא זוכה ונשאר בגבורתו כל ימיו.

וכן צריך כל אב וצריך כל מורה לסייע לבן המתחיל בענין זה, להבינו ולהשכילו עד שיבין וידע בבירור מה חידוש נתחדש עליו עתה ומה חובתו בעולמו מכאן ואילך.

קבלת עול מצוות — קבלה לתמיד, כברית הדם שאינה מופרת לעולם.

החידוש שנתחדש עליו עתה הוא, שנכנס בעול מצוותיו של הקב"ה עד עולם ולא יוכל לפרוק מעליו עול זה כל ימיו; משל לבן שמונה ימים שנכנס בבריתו של אברהם אבינו, ושוב אינו יכול להפר אותה לעולם.

וחובתו בעולמו היא זו — להיזהר מן העברה. ולהשמר מיצר הרע האורב עליו תמיד להכשילו, לקדש עליו מלחמה ולהתגבר עליו. ויאמין

בכל לב שבוראו נתן בו די כח ויש בידו להכניע את יצרו מפני יוצרו.

לשון ישראל תורה היא וצריכה לימוד. צא ולמד מן הלשון ששגורה בפי כל ישראל

שקוראים למי שנתחייב במצוות: 'בר מצוה', ולזה שהוא פרוץ בעברות קוראים: 'בעל עברה'. משלו את זה לבן, ואת זה — לבעל. אמנם כן הוא הדבר הזה. אדם מישראל שעושה מצוות הרי קשור עמהן ודבוק בהן דבק אמת ונצח כבן הקשור באביו קשר שאין לו התרה. אבל כשהוא עושה עברות ואפילו הוא אדוק בהן הרבה, אינו קשור עמהן יותר מקשר הבעל עם האשה שאינה הגונה לו, והוא קשר שניתן להתרה; ויכול הוא לפרוש מהן כל עת. המצוות לאדם מישראל — עצם מעצמותיה, והעברות — קליפה חיצונית בלבד.

איש וביתו

תקפה של המלחמה

אף על פי שאמרנו כי המצוות טבועות בשרשי הנפש הישראלית יותר מן העברות, אסור לאדם שיולול בכח משיכתן של העברות וחלילה לו שיפקיר עצמו להן פעם אחת ופעמיים, ואל יאמר אחטא עתה ואשוב אחרי כן. 'האומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב — אין מספיקין בידו לעשות תשובה' (יומא פה). שלא ניתנה תשובה לאדם, אלא שתצילו מן החטא, וזה — התשובה סבת חטאו. אלמלא היא, היה מתירא לחטוא; לכך אין מספיקין בידו לעשות תשובה.

ועוד, שמתחלת ברייתו של האדם, יצרו הרע מורגל עמו ואינו עוובי אפילו שעה אחת, ואם לא יצא כנגדו בגבורת מלחמה לא יוכל לו.

ועוד, בוא וראה כמה גדול מוראו של יצר, שבא על האדם להכשילו בעברה ונגלה עליו בהרבה פנים ופורס לרגלו הרבה רשתות עד אשר לא ידע האדם להיזהר מפניו. הוא מבעיר בו

(שם): אמר ר' שמעון בן לקיש, יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום וכו' ואלמלא הקב"ה שעזר לו — אינו יכול לו.

תבערה של תאוה, מטמטם את לבו ומפנה אותו מן היראה ומן האהבה, מוציא ממנו את הטהרה ומכניס במקומה את הטומאה כדי שיהא הלב חומד כל דבר איסור ושם אור

לחושך חושך לאור. ממלאו שנאה, ועושה אותו מכשול לאחרים כדי שיהא חוטא ומחטיא. אפילו מתעורר האדם לתשובה, הרי יצרו בא על האדם לטרדו מן התשובה, עד שטרדו מן העולם, והוא מטיל בו ארס של יאוש ונותן עליו כובד של אבן ואומר לו: 'כבר זקנת מלהתחיל הכל מחדש, אברייך כבדים ולבך אף הוא כבד כאבן'. אפילו זוכה אדם ומתנער מכל רעתו, ערלתו, טומאתו, שנאתו, סכנתו וכובדו, ובא אל התשובה, שמא תאמר כבר הוא מניחו והולך לו? אפילו באותה שעה אין הוא מרפה ממנו אלא מתגנב בתוך כל חדרי לבו הצפונים ביותר ומטיל זוהמתי בכל מעשיו, ואם אין הקב"ה עוזרו ז"ן האדם יכול לו.

כאיש — גבורתו

אכן, קשה היא מלחמה זו כנגד היצר יותר מכל המלחמות, משום כך לא הטילה הקב"ה על האדם בעודו קטן, אלא משעה שנעשה גדול. משעמדו בו כחותיו אומרים לו: הרי כבר איש אתה ולא קטן — צא

[שמו]

בר מצוה

והלחם בשונאך. אל תיכנע לו אלא יכנע הוא מפניך. הרגיזוהו, התגבר עליו, וסוף שהוא ישרים אתך.

'משיבי מלחמה שערך' וגו' — זה הרודה את יצרו וכו'. 'ולגבורה' — זה המתגבר על יצרו' (סנהדרין קיא).

איזוהי רדיה ואיזוהי התגברות?

רדיה — 'שבועט ביצרו וחוזר בתשובה מן העברה שעבר'. התגברות — 'מרגיז יצר טוב על יצר רע. אם יצר רע אמר לו: עשה עברה זו, לא די שנמנע מן העברה, אלא הולך ועושה מצוה' (רש"י שם).

לא לחנם נקראת איש — 'ערוך כאיש למלחמה'; 'כי כאיש גבורתו'.

קריאת שמע ותפילין

כבר נאמר לעיל שמצוה ראשונה המודמנת לו לאדם בהיעשותו בר מצוה, היא מצות קריאת שמע שקוראה עם צאת הכוכבים של הערב הראשון לגדלותו, ומקבל עליו עול מלכות שמים. מצות קריאת שמע כוללת גם ענין תפלה וכל שאר עבודות שבלב.

ואולם מן המצוות שבפועל ובמעשה, מצוה ראשונה שמודמנת לו אחר כך, היא מצות תפילין שעל היד ושעל הראש, שעושה אותה בבוקר הראשון המאיר עליו לאחר שנעשה לאיש.

קודם שיוצא לעשות כל שאר עשיותיו. מצוה זו כוללת בה כל שאר מצוות שבפועל ידים.

גבורתו של האיש במה היא ניכרת? בכח מעשיו ובעוז מחשבותיו היא ניכרת. בר מצוה זה שנעשה עתה לאיש, מפעלים רבים עתיד הוא לפעול בחייו, וגבורות רבות עתיד

הוא לחולל, גבורות שבמעשה וגבורות שבנפש. שמא ישיאנו לבו לומר, גבור אני. כחי וגבורתי הוא זה; בגבורות מעשי אני פועל ויוצר, ובגבורת נפשי אני זוכה ועולה! — חס ושלום מלומר כן! כל האומר כן, את רגלי השכינה הוא דוחק בגאותו. 'תועבת ה' כל גבה לב' (משלי

ט). אפילו גבוה הלב במלחמת היצר' שהוא עושה בו, ובמה שהוא מתגבר על יצרו — תועבה היא זו על כל פנים. מה יתרון לזה

המתגבר על יצרו ומתנאה בכך, דומה לצפור שבורחת מן הצידים ונכנסת אל הכלוב.

שנמלט משאר המלכדות שהניח יצרו לרגליו, אם הוא נכנס אל האיום שברשותותיו — רשת הגאות? וככל שגבורת האיש מרובה יותר, כן

רשת זו פרוסה לרגליו יותר, מה תקנתו? יניח תפילין בראשו ובזרועו ויכוון לבו למה שכתוב בפרשיותיהן. —
 'והיה לאות על ידכה (ידך כהה!) ולטוטפות בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים' (שמות יג). התפילין אות הם על ידך, שלא ידך נטויה על כל המעשים, כי אם זרועו הנטויה של הקב"ה לבדו. אין לך יד נטויה של בשר ודם כפרעה מלך מצרים, ואין לך מלכות קשה כמלכותו — והוציאך ה' משם בידו החזקה. ואתה תקשור אות זה תמיד על זרועך, על יד שמאלך הכהה, למען תזכור כל ימך כי ה' לבדו הוא הנותן לך כח לעשות חיל וידו בכל מעשיך ורוחו בכל מחשבותיך ולמען תשתעבד אליו בכל לבך. או אז גבור אמת תהיה, ואיש חיל תיקרא!

סעודה של מצוה

'טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו' (קהלת ז) — מדרש רבה שם — יום מיתתו של אדם גדול מיום לידתו. למה? שביום שנולד בו, אין אדם יודע מה מעשיו, אבל כשמת מודיע מעשיו לבריות וכו'. א"ר לוי: משל לשתי ספינות שהיו פורשות לים הגדול אחת יוצאה מן הלבין (הנמל) ואחת נכנסת ללבין. זו שיוצאת היו הכל שמחין בה; זו שנכנסת לא היו הכל שמחין בה. פקח אחד היה שם, אמר: חלופי הדברים אני רואה כאן. זו שהיא יוצאת מן הלבין לא היו הכל צריכין לשמוח, שאינם יודעים באיזו פרשה היא עומדת, ומה ימים מזדווגין לה, ומה רוחות מזדווגות לה; וזו שנכנסת ללבין היו הכל צריכין לשמוח, לפי שהם יודעים שנכנסת בשלום ויצאה בשלום מן הים וכו'.
 אף על פי שלא נהגו ישראל לחוג את ימי הולדת, מן הטעם שהוזכר בדברי החכמים לעיל, כבר נהגו לעשות שמחה ומשתה ביום שנעשה הבן לבר מצוה, או בשבת שלאחרי יום מלאת לו שלוש עשרה שנה. טעם הדבר, שגדול יום הבר מצוה מיום הלידה, כל שכן מיום הולדת שבכל שנה. שביום שנולד עדיין יצירתו לא היתה שלמה, אבל ביום שנעשה לבר מצוה ונתחך לתורה ונכנס למצוות וקבל עליו עול מלכות שמים שלמה, ונזדווג לו יצר הטוב, הרי נשלמה יצירתו. 'ויצר ה' אלקים את האדם' — שתי יודי"ן בתיבה זו — אמרו חכמים: שתי יצירות בראו, יצר טוב ויצר רע. והרי אין יצר הטוב מזדווג לו לאדם עד שעה שהוא נעשה מצווה בכל מצוות התורה ומושבץ לקיימן, הרי שלא נשלמה יצירתו עד עכשיו.

בר מצוה

ועיקר השמחה, מה שעושה אותה לשמחה של מצוה, הוא בדברי התורה שהנער דורש ביום הבר מצוה, ושעולה לתורה בבית הכנסת וקורא בה כגדול הקורא בתורה. וכששמחים, בשמחת התורה שמחים, שבא זה וזכה במורשתו; כמו שכתוב: 'תורה צוה לנו משה מורשה', והיא השמחה שכל ישראל שמחים ביום שמחת התורה.

עיקרי דינים ומנהגים ליום הבר מצוה

א. אין הבן נעשה בר חיוב מן התורה בכל המצוות, ואין הבת נעשית בת חיוב מן התורה במצוותיה, עד שיתמלאו י"ג שנים לבן וי"ב שנים לבת, שנים מלאות מיום ליום. כיון שנתמלאו להם שנים, חזקה עליהם שבאו להם גם שאר סימני בגרות שבגוף.

ב. שנים אלה, אינן לא שנות הלבנה ולא שנות החמה, אלא שנים של סדר העיבור. כיצד, נולד בר"ח ניסן, נעשה בר מצוה בר"ח ניסן של שנת הארבע עשרה. אם היתה שנת הי"ג שנה מעוברת, והיו בה שני אדרים, אין אומרים: הרי בר"ח אדר שני כבר נתמלאו שנים עשר חדשי לבנה, או באמצע חדש אדר שני כבר נתמלאו שנים עשר חדשי חמה — אלא ממתין עד ר"ח ניסן.

ג. נולד באדר של שנה פשוטה (שלא היה בה אלא אדר אחד) ושנת הי"ג היא שנה מעוברת, אינו נעשה בר מצוה אלא באדר השני ביום שנולד בו.

ד. נולד באדר של שנה מעוברת, ושנת הי"ג היא ג"כ מעוברת, נולד באדר ראשון — נעשה בר מצוה באדר ראשון, נולד באדר שני — נעשה בר מצוה באדר שני. אבל אם שנת הי"ג היא שנה פשוטה, בין שנולד באדר ראשון ובין שנולד באדר שני, כיון שמגיע לאותו היום באדר של שנת הי"ג נעשה בר מצוה.

ה. שנים שנולדו בשנה מעוברת, אחד נולד בסוף אדר ראשון, והשני נולד אחריו, בתחלת אדר שני; והשנה שהם נעשים בר מצוה היא פשוטה ואין בה אלא אדר אחד, זה שנולד אחרון נכנס למצוות ראשון — בתחלת אדר, וזה שנולד ראשון, נכנס למצוות אחרון — בסוף החדש.

ו. נוהגין שבשבת שלפני יום הבר מצוה, הרי הוא עולה למפטיר וקורא בנביא, ואינו עולה לתורה לשבעת הקרואים הראשונים. שקריאת שבעה הראשונים היא חובה, שמשה תקן להם לישראל שיהיו קוראים בתורה רבים בשבת ובשני ובחמשי בשחרית, לכן מצוותה בגדולים שהם בני

איש וביתו

חיוב, וזה — עדיין פטור ממצוות מדין תורה. ואילו הקריאה בנביא מתקנת חכמים היא, שתקנו אחר הגזרה שגזרו על ישראל שלא יעסקו בתורה.

ז. נהגין שהנער קודם שנעשה בר מצוה אינו עולה למפטיר של פרשת זכור, ולא מפרשת פרה, שביעי של פסח וחג השבועות; ולא למפטיר של שבת תשובה. אלא קוראין אותו להיות גולל את התורה.

ח. ביום שני או חמשי, ימים שיש בהם קריאת התורה וכבר הוא נעשה בר מצוה, צריך הוא לעלות לתורה ולברך עליה תחלה וסוף. נעשה בר מצוה בערב שבת, הוא עולה לתורה בשבת שלאחריו, ממנין שבעה הקרואים הראשונים ולא למפטיר.

ט. לאחר שגמר הבר מצוה קריאתו בתורה וברך עליה לאחר־יה אביו מברך עליו ואומר: 'ברוך שפטרני מענשו של זה!' ושני טעמים לברכה זו: א. נותן שבח והודיה למקום שזיכהו לחנך את בנו למצוות עד שכבר נעשה גדול ומצווה בעצמו כמוהו, ומעכשיו כבר פטור הוא מן האחריות עליו כמו שהיה עד עתה שנענש עליו אם לא חנכו; ב. מברך להשייט שפטרנו מעתה מעונש הבן, כלומר, שלא יהא הבן נענש עליו; כי בניו ובנותיו הקטנים נתפסים בעוון האב שחטא. ואולם עכשיו, הרי הבן כבר ברשות עצמו ולא יתפס בעוון אביו. אמרו חכמים: 'עד שלש עשרה שנה, הבן לוקה בעוון האב, מכאן ואילך — איש בעונו' וכו' (ילקוט שמעוני רות רמז תר).

קיצור דיני תפילין

א. אין לוקחין תפילין אלא אם יודע בהם שעשויים כהלכתם וכתובים כהלכתם. שאם אינם עשויים כהלכה הרי הם פסולים ונמצא שלא קיים מצוה גדולה זו, ולא עוד, אלא שברך עליהם כמה וכמה ברכות לבטלה. לפיכך יש להדר לקנות את התפילין מסופר מומחה וירא שמים, או ממוכר שהוא מוחזק בנאמנות וחזקה עליו שאינו מוציא מתחת ידו, דבר שאינו מתוקן.

ב. תפילין שכתבן מי שאינו מאמין במצוות או קטן שאינו חייב במצוות, הרי אלו פסולים וייגזזו. נדפסו פרשיותיהם בדפוס ולא נכתבו בדיו וכהלכה, או נעשתה אחת מכל שאר ממלאכותיה ע"י גוי או ע"י מי שאינו מאמין במצוות או קטן — הרי אלו פסולים ואסור להניחם.

ג. אין מניחין תפילין לפני שיאיר היום, וזמנם כל היום עד שקיעת

בר מצוה

החמה. התחיל היום להאיר וכבר הוא מכיר באדם הרגיל עמו מעט ברחוק ד' אמות ממנו, כבר מותר להניחן.

ד. כשמניח טלית עם התפילין, יתעטף בטלית תחלה ואחר יניח התפילין.

ה. מניח תחלה תפילין של יד ולפני שמהדק את הרצועה סביב קיבורת היד הוא מברך: 'ברוך אתה ה' אלקנו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו להניח תפילין' — ומהדק הרצועה וכורך שבע כריכות סביב קנה הזרוע ושאר הרצועה כורך סביב פס ידו, ואח"כ מניח תפילין של ראש בראשו ולפני שמהדקם שם הוא מברך: 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על מצות תפילין' ומסיים מיד אחר הברכה ואומר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד — ומהדק הרצועה סביב הראש. ואחר הוא גומר את כריכת הרצועה של היד סביב פס היד ועושה בכריכותיו שם צורה של שי"ן. וכן כורך שלש כריכות על האצבע האמצעית שביד, כריכה ראשונה על הפרק האחרון שבאצבע, זה שמחובר אל היד, שניה — על הפרק שלפניו, וחוזר אל הפרק האחרון וכורך בה כריכה שלישית, ומתפלל את תפלתו.

ו. כא לחלוץ את התפילין — כסדר שהוא מניחן כך חולצן; מתיר תחלה את השי"ן שבפס היד, חולץ תפילין של ראש ולבסוף הוא חולץ תפילין של יד.

ז. מקום הנחת תפילין של יד הוא בזרוע שמאל על גובה בשר התפוח, שהיא קיבורת היד. ויטה את התפילין כנגד הגוף, כדי שהתפילין יהיו מכוונים כנגד הלב. וישגיח שיהא הקשר שברצועה העשוי בצורה של יו"ד לא יזוז מן הבית של התפילין אלא ישאר מהודק אליו.

ח. אטר יד, זה שעושה כל מעשיו ביד שמאל — מניח תפילין על יד ימין. אבל אם עושה קצת עבודות גם ביד ימין — מניח על שמאל ככל אדם. וכן אם הוא כותב ביד ימין אפילו עושה כל שאר המלאכות ביד שמאל — מניח על יד שמאל.

ט. מקום הנחת תפילין של ראש, הוא מהתחלת עיקרי השערות שבאמצע המצח עד המקום שמחו של תינוק רופס (רך). וצריך שיהיה כל הבית של התפלה מונח במקום השער. והקשר של תפלה של ראש צריך שיהיה גם הוא בגובהו של הראש, מאחוריו, למעלה מן העורף ולא למטה בגומא של עורף.

י. מי ששערות ראשו ארוכות, יזהר שבשעת הנחת תפילין תהיינה

שערותיו דרך גידולן ולא מסורקות מלמטה למעלה; שאם אינן דרך גידולן הן עושות הפסק.

יא. אסור להפסיק בשום שיחה או דיבור או מעשה בין הנחת תפלה של יד להנחת תפלה של ראש. ואם הפסיק — חוזר ומברך 'להניח תפילין' על הנחת תפילין של ראש, ומיד הוא מברך גם 'על מצות תפילין'.

יב. שמע שאומרים קדיש או קדושה — לא יפסיק לענות עם הקהל, אלא שומע ומכוון למה שאומרים הקהל. ואם הפסיק אינו חוזר ומברך. יג. כשהוא מוציא את התפילין מן הנרתיק יזהר להוציא תפילין של יד קודם. וצריך שיעשה לו סימן קבוע בתוך הנרתיק לידע איה מקום תפלה זו, ואיה מקום השניה ולא יחליף לעולם. ולא יבוא להוציא של ראש תחלה.

יד. לא יהא שום דבר חוצץ בין תפילין לבשרו, הן בשל יד והן בשל ראש. יש לו מכה במקום הנחת תפילין ותחבושת עליה ואינו יכול להסיר אותה. ישאל לחכם כיצד להתנהג.

טו. הבתים של התפילין וכן הצד החיצון של הרצועות, צריכים להיות שחורים, ואם ירד הצבע צריך להביאם לאומן כדי להשחירם.

טז. אורך הרצועות מתפלה של ראש, כדי שיגיעו עד לטבורו של המניח. רוחב הרצועות של ראש ושל יד — כאורך השעורה.

יז. צריך שיקפיד שהרצועות יהיו מונחות עליו עם צד השחור שלהן כלפי חוץ.

יח. כל זמן שהתפילין עליו לא יסיח דעתו מהם, וכשהוא אומר בקריאת שמע 'וקשרתם לאות על ידיך' ימשמש ביד ימינו בתפילין של יד. וכן כשהוא אומר: 'זהיו לטוטפות בין עיניך', ימשמש בימינו בשל ראש.

יט. כשהוא חולץ תפיליו, חולצן מעומד. וחולץ התפילין תחלה ואח"כ פושט טליתו.

כ. צריך לבדוק את הפרשיות של תפילין פעמיים בכל שבע שנים; לידע אם לא נמחקו האותיות מחמת הזיעה. ולא יפחות מבדיקת פעם אחת בשבע שנים. תפילין שנפלו למים, אסור להניחן עד שיבדקו תחלה את פרשיותיהן.

כא. אין מניחין תפילין בשבת ויום טוב. שהתפילין אות הם לישראל על קדושתם ועל עבודתם את אלקיהם, ואילו ימי שבת ויום טוב הם

בר מצוה

גופן אות. ובארץ ישראל נוהגין הכל כפי דעת הפוסקים שאומרים אין מצות תפילין גוהגת גם בחולו של מועד.

כב. תפילין צריכין גוף נקי. אמרו חכמים : כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל, מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן (ברכות טו).

כג. קדושת תפילין קדושתם גדולה היא. שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו, הוא עניו וירא שמים, ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטלה ואינו מהרהר מחשבות רעות אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק. לפיכך חייב אדם לנהוג בהם קדושה תמיד. לא יאכל בהם ולא ישתה בהם ולא יישן בהם אפילו שינת ארעי. לא יתלם ברצועותיהם, וכשהם מונחים בנרתיקם — מותר לתלות הנרתיק. לא יניחם למרגלות המטה או לצדה, ולמראשותיו — מותר. תפילין שהוציאם מנרתיקם ונפלו מידו על הארץ — מקבל עליו תענית.

תנו רבנן : חביבים ישראל שסיבבן הקב"ה במצוות. תפילין בראשיהם ותפילין בזרועותיהם, וצצית בבגדיהם, ומזוזה לפתחיהן. ועליהן אמר דוד : שבע ביום הללתיך' (תפילין — שתיים, צצית — ארבע, ומזוזה — אחת, הרי שבע, מנחות מג).

ר' אליעזר בן יעקב אומר : כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וצצית בבגדו ומזוזה בפתחו — הכל בחיזוק שלא יחטא, שנאמר, 'והחוט המשולש לא במהרה ינתק' (שם).